

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZETÉNEK
KUTATÁSI JELENTÉSEI

71.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZET

Igazgató:
Spéder Zsolt

Lektorálta:
Dövényi Zoltán
Sik Endre

© Szerzők, 2001
Szerkesztés © Illés Sándor – Lukács Éva
Fordítás © Hankó Zoltánné (203–204. o.)
© Varga-Hasznosits István (205–240. o.)

Technikai szerkesztők:
Bada Ilona Csilla
Várnainé Anek Ágnes

KSH Népeségtudományi Kutató Intézet
Budapest
Angol u. 77.
1149

kshnki@mailop.ksh.hu

ISSN 0236–736–X
ISBN 963 7109 82 X

MIGRÁCIÓ ÉS STATISZTIKA

Szerkesztette:

Illés Sándor – Lukács Éva

A kötet a Szociális és Családügyi Minisztérium, a Központi Statisztikai Hivatal,
valamint az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (F 34538)
támogatásával készült.

Budapest
2002/1

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó.....	9
Illés Sándor – Lukács Éva : A személyek szabad áramlásának statisztikai szempontú vizsgálata	13
1. A vizsgálat háttere	13
2. Mobilak-e a magyarok?	14
2.1. Magyarok Európában.....	14
2.2. „Híres – hírhedt” célállamok, Németország és Ausztria	15
2.3. Az uniós polgárok magyarországi jelenléte.....	17
3. A Rogers-görbe alkalmazhatósága	18
3.1. Gyermek vándorlása	18
3.2. Diákok vándorlása	19
3.3. Munkavállalók szabad mozgása	21
3.4. Nyugdíjasok áramlása.....	22
4. Vélelem és valóság?	24
4.1. Országvélemények.....	24
4.2. Közvélemény-kutatások.....	25
5. A „Személyek szabad áramlása” tárgyalási fejezet ideiglenes lezárása	26
6. Javaslatok a nemzetközi vándorlási adatok kiegészítő-, illetve kontroll-forrásaira	28
Tóth Pál Péter: Magyar migránsok Európában	34
1. Előzmények	34
2. Kivándorló magyarok	39
Melegh Attila: Magyarország és Németország közötti vándorlás az 1990-es években	54
1. Bevezetés	55
2. Németország és Magyarország a nemzetközi migráció áramában	55
3. A Németország és Magyarország közötti migráció forrásai.....	58
4. Vándorlás Magyarország és Németország között a kilencvenes években.....	61
5. Konklúziók és ajánlások.....	67
Illés Sándor: Külföldiek Magyarországon az Európai Unióból	70
1. A probléma felvetése	70
2. A migráció kezelésének rövid története az Európai Közösségekben	71
3. Külföldi munkavállalók Magyarországon	72
4. Az EU-tagállamokból Magyarországon tartózkodó bevándorlók	78
5. Összegzés.....	93
Szabó Pál: A gyermekek vándorlása – családregyesítés	98
1. Bevezetés	98
2. A gyermekek bevándorlása Magyarországra	100
3. A gyermekek kivándorlása Magyarországról	106
4. Összefoglalás	111

L. Rédei Mária: A külföldön tanuló magyar diákok – a Magyarországon tanuló külföldi diákok	114
1. Bevezetés	114
2. A nemzetközi statisztikai gyakorlat	115
3. A Magyarországot érintő tanulási célú migráció	119
3.1. Az 1990 előtti folyamatokról	119
3.2. Az 1990 utáni folyamatokról	120
3.3. Közös és eltérő vonások.....	121
3.4. Magyar diákok külföldön	122
3.5. Külföldi diákok Magyarországon.....	126
4. Itthoni és külföldi diploma	132
4.1. Külföldi diploma itthonról	132
4.2. Külföldi diploma itthon – Magyar Ekvivalencia Bizottság	133
5. Mit tanulhatunk mások gyakorlatából?	134
6. Epilógus	134
Fóti Klára – Németh Mária: Magyar állampolgárok munkavállalása az Európai Unió tagállamaiban, az 1990-es években	138
1. Bevezetés	138
2. Kétoldalú foglalkoztatási egyezmények.....	140
2.1. Gyakornokok foglalkoztatása.....	141
2.2. A kétoldalú egyezmények perspektívái, a keretszámok kihasználtsága	145
3. A munkavállalás fő jellemzői Németországban.....	146
3.1. A külföldiek foglalkoztatásának fő szabályai, különös tekintettel a magyarok alkalmazására.....	146
3.1.1. A vállalkozói szerződés létrejötte, jelentősége	147
3.2. A vállalkozói szerződés kontingenseinek alakulása	147
3.3. A szezonális munkavállalás Németországban	148
3.4. Diákmunka Németországban	149
3.5. Összefoglaló adatok a németországi munkavállalásról.....	150
4. Munkavállalás Ausztriában.....	151
4.1. A külföldiek foglalkoztatásának legfontosabb szabályai, jogcímei	151
4.2. A magyar munkavállalás fő jellemzői.....	152
4.2.1. A magyar munkavállalók jelenlegi aránya.....	152
4.2.2. A határmenti ingázás	154
5. Összefoglalás	155
Marosi György – Miltényi Károly : A nyugdíjaskorúak vándorlásának néhány kérdése – a külföldön élő magyar nyugdíjasok	158
1. Történeti háttér és elméleti bevezetés	158
2. Az öregkori/nyugdíjas vándorlás problémaköre: irodalmi áttekintés	159
3. A külföldön élő magyar nyugdíjban, illetve járadékszerű ellátásban részesülők adatainak elemzése	162
4. Pénzügyi adatok	167
5. Földrajzi megoszlás.....	167
6. A jövőben várható fejlemények – kilátások és veszélyek.....	171

Gödrí Irén: A csatlakozni kívánó országok és állampolgáraik megítélésének alakulása az Európai Unióban	185
1. Bevezetés	185
2. Az Európai Bizottság véleményei a csatlakozni kívánó országokról	186
2.1. Az Európai Bizottság 1997 júliusában közzétett országvéleményei	187
2.2. Az Európai Bizottság 1998 novemberében közzétett országvéleményei	190
2.3. Az Európai Bizottság 1999 októberében közzétett országvéleményei	191
2.4. Az Európai Bizottság 2000 novemberében közzétett országvéleményei	192
3. A csatlakozni kívánó országok megítélése az Európai Unió tagállamainak közvéleménye alapján	193
Abstracts.....	203
Szerzők jegyzéke.....	241

Előszó

„A személyek szabad áramlása témakörének statisztikai szempontú vizsgálata” című projekt a Szociális és Családügyi Minisztérium, valamint a Központi Statisztikai Hivatal együttműködése keretében valósult meg. Az együttműködés fő feladata az Európai Unióhoz történő magyar csatlakozás egyik kényes (ha nem a legkényesebb) tárgyalási fejezetének, a „Személyek szabad áramlása” fejezetnek a vizsgálata volt – kemény statisztikai mutatók készítésével és felhasználásával. A projekt nem titkolt céljaként szerepelt a csatlakozási tárgyalások során a magyar küldöttségek által használható, a vándormozgalomra vonatkozó releváns és aktuális statisztikák és egyéb információk szolgáltatása.

A Szociális és Családügyi Minisztérium és a Központi Statisztikai Hivatal közös projektje tehát egyrészt naprakész, metodikailag megtisztított adatokat biztosított a tárgyaló delegációnak a migráció kérdéskörében. Az együttműködés másik felében, a kutatási részben pedig nagyobb lélegzetű tanulmányokon keresztül került sor a migrációban fontos szerepet játszó népesség csoportok és egyes államok migrációs fejleményeinek és azok vélhető hatásainak a vizsgálatára. A kutatást csak a szükséges mértékig akartuk beszűkíteni az Európai Unióhoz történő csatlakozás vázába; egyebekben törekedtünk a szélesebb spektrumú vizsgálódásra.

Az együttműködés kutatási részében az alább felsorolt nyolc téma kidolgozása valósult meg; a kötet a jelzett témakörök statisztikai nézőpontú feldolgozásáról és elemzéséről szóló válogatott tanulmányokat és az összefoglaló tanulmányt tartalmazza. Az érintett témák a következők voltak:

1. A külföldön tartózkodó magyar állampolgárok felmérése a kilencvenes években, különös tekintettel az Európai Unió tagállamaiban tartózkodókra, továbbá a visszavándorló (hazatérő) magyar állampolgárok vizsgálata.
2. Kivándorló magyar állampolgárok vizsgálata a főbb európai fogadó országokban, nevezetesen Németországban és Ausztriában.
3. Az Európai Unió tagállamaiból bevándorló és Magyarországon munkát vállaló uniós polgárok.
4. A gyermekek vándorlása – családegyesítés.
5. A külföldön tanuló magyar diákok és a Magyarországon tanuló külföldi diákok.
6. A külföldön munkát vállaló magyar munkaerő, különös tekintettel Németországra és Ausztriára.
7. A magyar nyugdíjasok nemzetközi vándorlása.
8. A kapcsolat a hivatalos EU vélemények és aközött, hogy az adott tagállamok közvéleménye hogyan ítéli meg a csatlakozni kívánókat.

A szerzők egységes felhasználói szempontokat kaptak tanulmányaik elkészítésének vezérfonalául, amelyeket meglehetősen szűk időhatárok között kellett befejezniük. Ezek a szempontok a következők voltak:

1. A kivándorlók áramának és a külföldön tartózkodók állományának megbecslése az alapvető cél, hiszen ezen a téren a legnagyobbak a nemzetközi vándorlási statisztika hiányosságai.
2. A rendelkezésre álló források feldolgozásán, kritikáján és elemzésén túl javaslatokat fogalmazzanak meg a további potenciális adatforrásokat illetően, amelyek segítségével lehetőség nyílik a jelenleg rendelkezésünkre álló adatok ellenőrzésére és kiegészítésére.
3. A vizsgálatok kezdő időpontjául az 1990 körüli éveket javasoltuk, hiszen ettől az időszaktól indultak meg az új típusú nemzetközi vándorlások. (Ahol szükséges volt és a mondanivaló is megkívánta, ott a nyolcvanas évek közepe-vége is lehetett kezdő időpont.) Ezzel a megoldással nem a migrációs folyamatok történeti beágyazottságának a szerepét kívántuk negligálni, hanem mindössze arra kívántuk ösztönözni a szerzőket, hogy erőfeszítéseiket az aktuális kérdésekre összpontosítsák.
4. Földrajzilag elsősorban az Európai Unió, illetve az „első körös”, a „második körös” csatlakozni vágyók, majd Magyarország többi szomszédja, Európa többi állama és a Föld többi hagyományosan magyar kivándorlókat befogadó (munkalehetőséget kínáló) államai voltak a kutatási célterületek. A felsorolás fontossági sorrend is volt egyben.
5. Hangsúlyoztuk, hogy a meglévő adatok nem teljeseek, ezért nyomatékosan kértük a szerzőket, hogy bátran alkalmazzanak becsléseket a hiányzó adatok pótlására, természetesen a módszerük korrekt leírásával egybekapcsoltan.

A vonatkozó szakirodalom feldolgozásán, a fellelhető adatok kigyűjtésén és elemzésén túl szakértői becslések készítését is kértük, továbbá hangsúlyt kívántunk fektetni a még ki nem aknázott nemzetközi vándorlási adatforrások feltárására, továbbá javaslatokat vártunk a jövőbeli adatfelvételek tematikájára, feldolgozási és közzéadási lehetőségekre is.

A nyolc fent említett kutatási témából három a magyar állampolgárok kivándorlására, továbbvándorlására, visszavándorlására és huzamosan külföldön tartózkodására kutatott forrásokat, illetve megvizsgálta, hogy létezik-e olyan, az Európai Unióból Magyarországra irányuló áramlás, amelynek a résztvevői nem magyar, hanem uniós polgárok. További négy témakör pedig sajátosan demográfiai szemszögből szemlélte a fő problémát (kivándorlás mérése életszakaszonként és azok kútfői). Eme utóbbi témaköröket egy összehasonlító szemléletű kérdés kapcsolta össze: vajon a nemzetközi vándorok korösszetétele összehasonlítható-e a belföldi vándorokéval, párhuzam vonható-e a belföldi és nemzetközi migrációs folyamatok között? A nyolcadik az EU-tagállamok polgárainak véleménye az aspiráns országokról a hivatalos EU országértékelésekkel összevetve, látszólag kissé kilóg a sorból, azonban a kivándorlás alakulása szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bír.

A kutatási témák mindegyikének vizsgálatát alapvetően befolyásolta az alapul vehető statisztikai adatok elérhetősége és minősége. A Magyarországot érintő nemzetközi vándorlás mérésével szembeni legfőbb (közös) problémát az jelentette, hogy az ezredfordulógig mindössz-

sze egy forrásra épült a Központi Statisztikai Hivatal adatközlése, nevezetesen a korábbi ORFK (Országos Rendőrfőkapitányság) adatbázisára, amelyből a nem magyar állampolgárok bevándorlását és kivándorlását lehetett kinyerni. Nagy előrelépés történik a KSH publikálta statisztikákban, amennyiben az eddigi *egy forrás helyett legalább öt adminisztratív regisztert* vesznek alapul az adatközléshez. Ez a tény önmagában is az adatok minőségének és megbízhatóságának javulását vonja majd maga után; az egy forrásról több forrásra épüléssel lényegében a történész-berkekben jól ismert „egy forrás nem forrás” elve fog majd érvényesülni.

Úgy véltük, hogy több különböző adminisztráció termelte kútfő felhasználása esetén is szükség van a *makro-adatok kontrolljára* abból a célból, hogy a nagyságrendekkel, a tendenciákkal, a fordulópontokkal kapcsolatos tévedések ne fordulhassanak elő. Az ellenőrzésre egyfajta megoldás lehet a makro-adatok demográfiai megközelítésből történő analizálása, tehát alkotóelemeire bontása, amelyre fentebb javaslatot tettünk és a kutatás során meg is valósítottunk. Többek között ebből a nézőpontból vizsgálja meg és mutatja be a kivándorlási folyamatokat és a potenciális kontroll-forrásokat a tanulmánykötet.

A migrációs témák kutatási igénye mentén találkozott a Szociális és Családügyi Minisztérium és a Központi Statisztikai Hivatal érdeklődése és érdeke, nem utolsósorban az Európai Unióhoz történő csatlakozás Nemzeti Programja vonatkozó fejezeteinek a megvalósítása érdekében. A történeti hűség kedvéért szükséges megemlíteni, hogy a konzultációs és egyeztetési feladatokat a két fél részéről a szerkesztők látták el, akiknek az optimizmusa mindvégig töretlen volt a projekt kivitelezhetőségét és az elkészülő tanulmányok egy kötetbe szervezhetőségét illetően.

Budapest, 2001. december

Szerkesztők

A személyek szabad áramlásának statisztikai szempontú vizsgálata

Illés Sándor – Lukács Éva

1. A vizsgálat háttere

A személyek szabad áramlása csatlakozási tárgyalási fejezetben zajló megbeszélések egyik kulcskérdése a „játék a számokkal”: nevezetesen, kölcsönös nyilatkozatok a felek részéről arról, hogy hány magyar/uniós polgár, munkavállaló, diák, családtag él az EU-tagállamokban, illetve Magyarországon, melyik EU-tagállamba hány kelet-közép-európai fog vándorolni a csatlakozás után stb. Ezek az adatok és az abból folyó következmények pedig meghatározhatják a „Személyek szabad áramlása” csatlakozási fejezet sorsát.

Ismert, hogy a *migráció tipikusan korspecifikus folyamat*. A nyolcvanas évek közepétől egyre több kutatás igazolta az *Andrei Rogers* nevével összefonódó görbe érvényességét a területi mobilitási folyamatokban. A Rogers-görbe a vándorlások intenzitását (valószínűségét) ábrázolja életkorok szerint, és ennek alapján jellegzetes életszakaszokat különít el a teljes életút folyamán. Meg kell említeni, hogy a Rogers-görbe érvényességét a nagyfokú statisztikai részletezettséggel feltárt belföldi vándormozgalmak vizsgálata során minden kétséget kizáróan igazolni tudták. (Az 1984 és 1999 közötti magyarországi településen belüli költözések évenkénti korspecifikus gyakoriságait tanulmányozva szintén a típus-görbe kontúrjai tárultak szemünk elé.)¹ Az elismerten hiányos és rendkívül sok bizonytalansággal terhelt nemzetközi migránsokat bemutató adatokból is összeállíthatóak korspecifikus gyakorisági görbék, amelyek futása nagy vonalakban hasonlít ugyan a Rogers-görbéhez, de nem teljes az átfedés.

A Rogers-görbe univerzalizálásának hipotézisére alapozott gondolatmenetet követve véljük úgy, hogy a kutatási együttműködés keretében célszerű a *tipikus életútszakaszok* mentén kiegészítő- vagy kontrollforrásokat keresnünk, vagyis a gyermekkor, a diákévek, az aktív munkával töltött életszakasz és a nyugdíjaskor bontásában.

A jelen összefoglaló tanulmány célja, hogy a fentebb említett általános rendezőelvek mentén képet adjon a kötetben tárgyalt kérdéskörökről; a kutatási témák főbb megállapításait értékelje és kiegészítse a legújabb fejleményekkel; illetve megkönnyítse az Olvasó számára a részletek jobb elhelyezését a migráció globális horizontján.

---

¹ Településen belüli költözések, 1984–1999. KSH, Budapest, 2001.

2. Mobilak-e a magyarok?

2.1. Magyarok Európában

A „Magyar migránsok Európában” című tanulmányában *Tóth Pál Péter* arra tett kísérletet, hogy a meglehetősen foghíjasnak minősíthető európai bevándorlási statisztikák alapján rakja össze a kivándorolt magyar állampolgárok számát, és a történelmi folyamatokba illessze eredményeit. A nemzetközi vándormozgalommal kapcsolatos hazai kutatások megjelenésével párhuzamosan, valamint a teljes magyarországi népességszámhoz, a teljes nemzetközi vándorlási egyenleg megállapításához, illetve a népességelőszámításhoz kapcsolódó igényekhez kötötten joggal fogalmazódott meg annak az igénye, hogy elengedhetetlen a magyar állampolgárok kivándorlását és visszavándorlását jelző adatok ismerete. Arra a kérdésre, hogy 1990-et követően az adott évben pontosan hány magyar állampolgár vándorolt külföldre vagy tért vissza, jelenleg senki sem tud válaszolni.

A tanulmány a Council of Europe Publishing kiadásában megjelent *Újabb demográfiai folyamatok Európában (Recent demographic developments in Europe)* című kézikönyvek alapján mutatja be a különböző európai országokba letelepedési szándékkal érkező magyar állampolgárokkal kapcsolatos adatokat. A forráskiadvány természetesen csak azokat az adatokat tartalmazza, amelyeket az egyes országok az Európa Tanácsnak megküldtek. Ennek következtében az adathiányok nem azt jelentik, hogy az adott országba letelepedési szándékkal magyar állampolgár nem érkezett, hanem csupán azt, hogy a különböző országok adatszolgáltatása hiányos volt.

A nemzetközi vándormozgalom hazai szereplői a második világháború előtt az európai országok közül mindenekelőtt Ausztriába és Németországba vándoroltak. Ezek mellett Hollandiát, Franciaországot, Angliát és Olaszországot kell még megemlíteni. Az elmúlt évtized adatai azt mutatják, hogy az egykori célországok ma is vonzóak a magyar migránsok számára. A kivándorlónak tekintett és *huzamosan külföldön tartózkodó magyar állampolgárok* több mint 80 százaléka az elmúlt évtizedben Németországban élt. Ezt követően Ausztria, Svájc, Egyesült Királyság, Svédország, Olaszország és Hollandia következett a sorban. Belgium 720 és 1020 fő között fogadott magyar bevándorlót, a többi európai ország viszont már csak jóval jelentéktelenebb számban. A romániai adatok alapján kizárható annak a lehetősége, hogy a volt szocialista országok bármelyikében jelentősebb számban élne magyar állampolgárok. 1990 és 1991 bizonytalanságai után 1992 és 1999 között a kivándorlónak tekintett magyarok száma, enyhe hullámvész mellett, kiegyensúlyozott képet mutatott. Az 1992. évi 64 741-es szintről előbb jelentősen, közel 13 százalékkal, majd csupán egy százalékot alig meghaladóan emelkedik 75 ezer fő fölé az egyes európai országokban egy évnél hosszabb ideig tartózkodók száma, 1995-től pedig fokozatosan csökken. E csökkenésben jelentősebb, közel 10 százalékos esés 1998 és 1999 adatai között látható. E változás eredményeképpen 1999. január 1-jén a tartósan külföldön élő magyar állampolgárok összlétszáma nem érte el a 63 ezer főt. Feltételezhető, hogy az európai magyar migránsok száma még akkor sem haladja meg a 80 ezer főt, ha a fenti adatot az Ausztriában, Olaszországban, az Egyesült Királyságban és Görögország-

ban, ugyanezen időpontban, huzamosan tartózkodó (hazai nézőpontból kivándorlónak tekinthető) magyar állampolgárokkal egészítjük ki.

Minden ismert tényezőt figyelembe véve *Tóth Pál Péter* becslése szerint az 1990-es évek végén *körülbelül 100–120 ezer magyar állampolgár élt a világ különböző országaiban*. Megjegyezte, hogy ez a nagyságrend azonos a 90-es évek elején „becsült” értékkel, az 1990. évi népszámláláskor hiányzókat magyarázatának egyik tényezőjével. A különbség „csak” annyi, hogy a szerző becslése a befogadó országok statisztikáin alapul, melyek megbízhatósága közismerten jobb, mint a kibocsátó országoké.

2.2. „Híres – hírhedt” célállamok, Németország és Ausztria

A „Magyarország és Németország közötti vándorlás az 1990-es években” című dolgozatában *Melegh Attila Tóth Pál Péter*hez hasonlóan megállapítja, hogy létfontosságú és elengedhetetlen a fogadó ország statisztikáinak az ismerete ahhoz, hogy a Magyarország és az egyes európai országok közötti migrációs kapcsolatokról teljes képet kapjunk. A fogadó ország statisztikái alapján lehet ui. leginkább megállapítani, hogy hány magyar állampolgár távozott el, illetve hogy Magyarország milyen mértékben integrálódik az átalakuló világrendszerbe a migráción keresztül.

Németország jó példaként szolgálhat a magyarországi ki- és bevándorlás trendjeinek vizsgálatára, hiszen mindig is ez az ország volt Kelet-Közép-Európa fő partnere a migrációs mozgásokban. Egyrészt Kelet-Közép-Európa sok bevándorlót fogadott Németország egyes körzeteiből, különösen a XVIII. században, másrészt Németország kedvelt úticélja volt azoknak a kelet-közép-európaiaknak – közöttük magyaroknak is –, akik nyugat felé igyekeztek. A II. világháborút követően, különösen az 1960-as évektől kezdve Európában az emberek lakhelyváltoztatását mérő statisztikák alapján Németország vált a legkedveltebb migrációs célállammá. Az 1970-es évek végén Németország már ugyanolyan mértékben fogadott bevándorlókat, mint Kanada, az Egyesült Államok és Ausztrália. Az 1989-ben a kelet-közép-európai államokban bekövetkezett politikai fordulat pedig tovább ösztönözte a Németország felé irányuló migrációs mozgásokat, amelynek következtében a bevándorlás szintje Németországban jelenleg is messze a legmagasabb Nyugat-Európában. Az ezer főre eső bevándorlók számát tekintve a német társadalom az egyik „legnyitottabb” Európában. Egyes becslések szerint a külföldiek állománya – a német etnikumú *Aussiedler*-ek nélkül – a németországi népesség mintegy 10 százalékát teszi ki.

Németország különleges eset, nemcsak a ki- és bevándorlás méreteit tekintve, hanem a bevándorlás szerkezete szempontjából is. A többi nagy befogadó országgal összehasonlítva Németországba viszonylag kevesebben érkeznek a fejlődő országokból, miközben a fejlett világból, különösen Kelet-Közép-Európából érkezők száma magas. Ki lehet jelteni, hogy Németország a kelet-közép-európaiak első számú célállomása. 1985 és 1995 között Németország bevándorlási mérlegében egy 330 ezer főt meghaladó bevándorlási pozitívum keletkezett a közép-kelet-európai állampolgárok viszonylatában. Ez az érték a nyolcvanas évek elején jellemző bevándorlási értékek háromszorosát és a külföldiek teljes beáramlási többletének

mintegy 60 százalékát tette ki! Megjegyzendő, hogy ebben az időszakban történt a korábbi Német Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság újraegyesítése is. Az újraegyesítés sajátos belső, elsősorban a volt NDK területéről a volt NSZK tartományai felé irányuló vándormozgalmat indított el, amelynek volumene óriási méreteket öltött. Az áttelepülők száma 1989 januárjától (4627) októberéig ugrásszerűen megnőtt (57 024), a fal leomlásának idejére elérte a 167 204-et. 1989-ben összesen 343 854 ember távozott az NDK-ból az NSZK-ba.²

A sajátos belső kelet-nyugati migráció fölerősödésével egyidejűleg, 1989 után megjelentek Németországban politikai menekült státuszt kérvényező kelet-közép-európaiak is. Lengyelország és Magyarország nem küldött nagy tömegben menedék státust kérőket; menekült áradat csak Romániából indult, de onnan is csupán három-négy évig, és leginkább a német etnikumú csoportok köréből. Így a vizsgált és sokat vitatott 1990 körüli 330 ezres csúcs különleges, egyszeri helyzetnek volt tekinthető. Az 1990 körüli káoszt követően a vizsgált kelet-európai országok és Németország közötti vándorlás lecsillapodott, még némi visszaáramlás is megindult. Az 1997 utáni ciklus a nettó migráció adatait ismét pozitívba fordította, vagyis több volt a bevándorló, mint a kivándorló, de ebben az időben a vizsgált kelet-közép-európai országok kapcsolata Németországgal – noha viszonylag magas szintű áramlásokkal – kiegyensúlyozottabbá vált. Végeredményben 1999-re több mint 50 ezer magyar, közel 300 ezer lengyel és majdnem 90 ezer román állampolgár tartózkodott Németországban. Az 1992–1993. évi csúcspontokat követően csökkenni kezdett a három ország állampolgárainak száma. E folyamatnak még a nyoma sem található a Németországba bevándorló finn és portugál állampolgárok esetében, ahol egyenletesen növekvő bevándorló állományt mértek a 90-es évtized egészében.

Magyarország a többi kelet-közép-európai országhoz hasonlóan továbbra is kibocsátó ország Németország irányába a nyolcvanas évek második és a kilencvenes évek első felében. Említettük, hogy a tartózkodók nagyságrendje mintegy 50 ezerre tehető. Ez az adat nettó adat, mert sokkal nagyobb számú ember vándorolt Németország és Magyarország között a kilencvenes évtized egészében. Úgy tűnik, hogy ez a növekedés egy tanulási folyamat nyitánya volt, amely nyomán a migrációs kapcsolatok magasabb szinten stabilizálódtak, és a kivándorlás a kilencvenes évek második felében kevésbé jellemzővé vált. Megállapítható, hogy Magyarországnak történelmi léptékben gyorsan sikerült integrálódnia a migrációs folyamatokba az átmenet kaotikus időszakában – állapította meg *Melegh Attila*.

Érdekes funkcióváltozásra hívta fel a figyelmet *Tóth Pál Péter*. A szocializmus évtizedei alatt Magyarország nyugati „kapuja” *Ausztria* volt. Az Ausztriába érkező magyar kivándorlók hosszabb-rövidebb menekülttábori élet után utaztak tovább Európa más országaiba, vagy a tengeren túlra. Ausztriának ez az évtizedeken át betöltött szerepe 1990-ben megszűnt. A magyar állampolgárokra vonatkozó migrációs adatok azt mutatják, hogy az Európai Unió országai közül *Németországnak* kitüntetett helye van és Ausztria szerepe egyre halványul. Az 1998. január 1-jei állapot szerint 55 706 magyar állampolgárságú személy élt Németországban. Egy évvel később számuk 52 029-re csökkent. A visszaesés ellenére a magyar állampol-

---

² *Dieringer, Jürgen – Markus, Müller: A német újraegyesítést kísérő migrációs jelenségek. In: Lukács – Király (2001).*

gárok Németországban élő külföldi állampolgárok közötti százalékos aránya 0,7 százalék maradt, ami meglehetősen csekély érték. A magyar állampolgárok száma nemcsak vissza-, vagy tovább vándorló magyarok számával csökkent, hanem azzal az Ausztriában élő 416 fővel is, akik 1998-ban megkapták az osztrák állampolgárságot. A Németországban élő külföldi állampolgárok közül 1997-ben 278 662-en kapták meg a német állampolgárságot. Ezek közül korábban 911-en voltak magyar állampolgárok. Egy évvel később, azoknak a száma, akik 1998-ban lettek új német állampolgárok, 291 331-re nőtt, közöttük azonban a volt magyar állampolgároké 652 főre csökkent.

2.3. Az uniós polgárok magyarországi jelenléte

A „Külföldiek Magyarországon az Európai Unióból” című tanulmányában *Illés Sándor* egy hétköznapi újságolvasói megfigyelésből indult ki. A csatlakozási eszmecsereket övező sajtójelentésekből kiviláglott, hogy a migrációból, annak jól ismert komplexitása ellenére kiragadtak egy szeletet, nevezetesen a keletről nyugatra tartó munkaerő-áramlást (pontosabban a csatlakozni kívánó országokból a tagországokba tartó mozgást, valamint a jövőbeli feltételezett áramlást), és elfeledkeztek a többi vándorlási folyamatról. Érdekes módon szóba sem került, hogy a tagállamok és az aspiránsok vándorlási kapcsolatai nem egyirányúak, hanem esetleg jelentős számú EU-polgár tartózkodik a kelet-európai országokban, közöttük Magyarországon is. A dolgozat fő célja az volt, hogy Magyarország példáján megmutassa az érem másik, talán kevésbé fényes oldalát. A *Ravenstein* által már a XIX. század végén megfogalmazott és azóta gyakran idézett törvényszerűségekre hivatkozva kijelenthető, a migrációs folyamatok ritkán egyirányúak, a tartós egyirányú áramlás kitermeli a maga párját, az ellenáramlást.

A kilencvenes évek második felében alaptendenciának tekinthető a Magyarországot huzamos tartózkodás céljából felkereső uniós állampolgárok számának folyamatos növekedése. E növekedéssel párhuzamosan emelkedett a más küldő országokból jövők száma is. Az Unióból származó, engedéllyel munkát vállalók részaránya az összes külföldi munkavállaló között 10% körüli szinten mozog. A fejlett nyugati államok polgárai magasabb iskolai végzettségűek az engedéllyel munkát vállalók átlagánál és a tercier szektort részesítették előnyben magyarországi munkavállalásukkor. Az összes Magyarországon tartózkodó Unióból származó bevándorló aránya viszont folyamatosan emelkedett a külföldi állampolgárok között és az 1995. év végi 10 százalékhoz képest 1999 végére 12,4 százalékra emelkedett. Az Unióból betelepülők kiegyensúlyozott nemek szerinti összetétele mérsékli a Magyarországon tapasztalható nőtöbbletet, korösszetételük pedig fiatalítja a magyar népességet, bár meglehetősen csekély mértékben. Az Európai Unió és Magyarország migrációs kapcsolatrendszerében – igaz közvetett módon –, sikerült kimutatni az Unióból Magyarországra vándorlás folyamatának létét és viszonyítási alapokat találva, megállapítható a mértéke. A Magyarországról nyugatra áramlás nem egyirányú, hiszen vele párhuzamosan mennyiségét tekintve vele hasonló nagyságrendű ellenáramlás is zajlik. Lényeges különbség, hogy amíg a vándorlások eredményeként a magyar munkavállalók és tartózkodók eltűnnek az Unióban munkát vállaló és tartózkodó harmadik országbeliek tengerében, addig Magyarországon legalább minden tizedik

munkavállalási engedéllyel dolgozó, illetve egy évnél hosszabb ideig tartózkodó külföldi az Európai Unió állampolgára.

3. A Rogers-görbe alkalmazhatósága

3.1. Gyermek vándorlása

„A gyermekek vándorlása – családegyesítés” című dolgozatban *Szabó Pál* Magyarországon elsőként megtette a kezdeti lépéseket a gyermekkorúak nemzetközi migrációjának kutatásában, vállalva ezzel a probléma-feltárás nehézségeit és a kitaposatlan ösvényből eredő esetleges irány- és aránytévesztések veszélyeit. Megragadta a gyermekek vándorlásának legjellemzőbb jegyét, nevezetesen, hogy a világon zajló migrációs folyamatok passzív résztvevői, néha kedvezményezettjei, néha áldozatai a gyermekek. Ennél a korosztálynál nincs meg a lakóhely megválasztásának önálló döntési lehetősége, a szülők – esetleg rokonok, rosszabb esetben a hatóságok – döntenek lakóhelyükről. A migrációs folyamatokban ugyan nagyobb arányban vesznek részt a fiatal, gyermektelen személyek, de a különböző motiváló, egyes esetekben kényszerítő tényezők elvándorlásra ösztönözhetik a gyermekes családokat is. Ha a nagyságrendet nézzük, a 0–14 évesek aránya a teljes migráló népességen belül általában kisebb, mint a nem migráló népességen belül.

A Központi Statisztikai Hivatal hivatalosnak tekinthető áramlási típusú (flow) adatai alapján a Magyarországra évente bevándorló külföldi állampolgárok (tartózkodási vagy bevándorlási engedéllyel rendelkezők) száma 15 ezer fő körül mozgott az 1990-es években. A bevándorlók korcsoportos megoszlása alapján megállapítható, hogy a 14 éven aluliak száma és aránya az 1990-es évek közepére lecsökkent, és 1995-ben 9,8 százalékos mélypontra süllyedt, majd az évtized második felébe ismét emelkedni kezdett, 1999-ben pedig az évtized legmagasabb értékén állt arányuk: 18,6%. Tehát a két forrásban szereplő arányok szinte ugyanazok, a változások fordulópontjai és a tendenciamódosulások irányai is megegyeznek.

A kivándorolt magyarokról rendelkezésre álló adatállomány a népességnyilvántartásból 1968-tól 1997. augusztus 22-ig kijelentkezetteket tartalmazza. Mivel 1975 előtt összesen 3 főről van nyilvántartás, így ténylegesen az 1975–1997-es időszakot fedi le. Megállapítható, hogy a kivándorlási időpontban vett életkor szerint a hazánkat elhagyó 26 448 fő közel egynegyede, 23,5% (6211 fő) volt 14 éven aluli. Ez rendkívül magas arány volt! Legnagyobb mértékben a legifjabb korosztály került külföldre: a kivándorolt gyermekek 16 százaléka a 10–14 éves, 21 százaléka az 5–9 éves, 63 százaléka pedig a 0–4 éves korcsoportba tartozott. *Szabó Pál* felhívja a figyelmet arra, hogy az 1990-es években az emigráló magyar állampolgárságú népességen belül jelentős hányadot tettek ki a gyermekek a 90-es évek elejének kivándorlási csúcsideszakában, és ez a tendencia állandósulása nem lenne kedvező az alacsony temékenység következtében gyermekhiánnyal küzdő Magyarország számára.

A regionális léptékű belföldi vándormozgalmak alapján a vándorlási valószínűségeket, vagy másképpen fogalmazva a vándorlások gyakoriságát leíró típus-görbe (Rogers-görbe) gyermekkor helyi maximumát – az 1992–1994-es időszak magyar állampolgárságú kivándorló gyermekeinek a kivételével – nem fedezhetjük fel a Magyarországra vonatkozó nemzetközi

vándorlási adatok többségében. Ugyanakkor azt sem mondhatjuk, hogy a gyermekkorúak vándorlása abszolút és relatív nézőpontból egyaránt jelentéktelennek tekinthető. Különösen azért nem állíthatjuk ezt, mert a magyar társadalom érzékenysége a gyermekeket érintő bármely negatív hatás ellenében igen nagyfokú.

3.2. Diákok vándorlása

„A külföldön tanuló magyar diákok – a Magyarországon tanuló külföldi diákok” című tanulmányában *Langerné Rédei Mária* egységében vizsgálta a ki- és bevándorló magyar és nem magyar állampolgárságú diákok áramlását és eredeti összefüggéseket tárt fel. A tanulmány célja kettős volt: egyrészt a migrációban tanulási célból résztvevők állományának, összetételének és áramlatainak az áttekintése, másrészt a rendelkezésre álló adatforrások értékelése abból a szempontból, hogy javaslat szülessen a jövőbeli rendszeres statisztikai számbavétel kialakítására.

A világban a tanulási célú migráció a nemzetközi mozgás jelentős és egyre növekvő szeletét adja. Ennek egyik fő táplálója az ázsiai és afrikai kibocsátás növekedése volt a közelmúltban. Így az európai diákok a kelet-európai nyitás ellenére alig harmadát jelentik az összes tanulmányi célból Európába érkezőknek.

A Magyarországot érintő tanulási célú migrációt összefoglalva az ezredfordulóra jellemzően alábbi kép tárul elénk: A befelé irányuló huzamos tartózkodással járó mozgás eredményeképpen 3830 általános iskolás, 444 szakmunkásképzős, 3566 középiskolás, 8181 felsőfokon tanuló és 250 doktori képzésben résztvevő külföldi volt, ami a torzító tényezőket figyelembe véve, megközelítőleg *16–17 ezer főt jelenthet*. A magyar állampolgárok kifelé irányuló huzamos tartózkodással járó mozgása eredményeképpen 2–3 ezer általános iskolás korú, 1200–1900 középfokon tanuló, 10 500 felsőfokon tanuló, postgraduális és doktori (PhD) képzésben részt vevő, hozzávetőlegesen *14–16 ezer főt jelenthet*. A számok nagy valószínűséggel a valós folyamatokkal legalább azonos mértékűek, tehát tíz- és húszezer közötti mind a befelé, mind a kifelé irányuló mozgás, ami alátámasztja azt, hogy a diákok migrációjának rendszeres adatfelvételét ki kell alakítani.

Langerné Rédei Mária a tanulmánya végén a jövőre vonatkozó hipotézisek kimondásának a kockázatát is vállalja. Véleménye szerint Magyarországra is jelentős és egyre növekvő tanulmányi célú érdeklődés irányul, ami különösen a környező országokból ered és kiaknázandó lehetőségként áll Magyarország előtt. Ugyanakkor számolni kell a kifelé irányuló tanulási célú migráció növekedésével is. Hipotézisét egy aránybecsléssel igyekezett alátámasztani, feltételezve, ha az OECD országok állampolgárai körében a jellemző 3–5%-os külföldi tartózkodást vennénk a hazai megfelelő korú népességre alapul, a tanulási hányadok nélkül, akkor a 15–19 évesekből közel 21 ezer fő középiskolás, és a 19–24 évesekből 40 ezer főiskolás és egyetemista korú fiatallal lehet középtávon felső becslésként számolni. A jelenlegi becslőt és a jövőre vonatkozó vándorló diák tömegeket összehasonlítva az 1990 körül robbanásszerűen kibontakozó Magyarországot érintő tanulói migrációval, megállapítható, hogy jelenleg sem értük el, és várhatóan a közeljövőben sem érjük el az OECD országok átlagát.

3.3. Munkavállalók szabad mozgása

A magyar állampolgárok külföldi munkavállalása a Magyar Köztársaság Alkotmánya által biztosított alapszabadság. Ennek az alkotmányos szabadságjognak a gyakorlati alkalmazása azonban nemcsak a kiutazást lehetővé tevő magyar szabályozástól, hanem a fogadó országok szabályozásától és a munkaerő-keresleti viszonyoktól is függ. Mint ismeretes, az Európai Unió összes tagállama munkavállalási engedélyhez köti a magyarok munkavállalását, ezen a megszorító megközelítésen csak a kétoldalú foglalkoztatási és gyakornokcsere egyezmények ütnek némi rést (nem érintve az illegális migráció kérdéskörét). A munkavállalási engedély megszerzése pedig nehézségekbe ütközhet, mert bizonyos országok egyáltalán nem vagy csupán valamilyen speciális szakismeret birtokában adják meg az engedélyt.

Az Európai Unióban különösen kiütöző az a restriktív bevándorlási politika, amelyet a tagállamok a harmadik országokból érkező munkavállalókkal szemben alkalmaznak, mert eközben egymást között megvalósították a teljesen liberalizált, a belső határokat átlépő munkaerőmozgás szabadságát. A harmadik országbeli állampolgárok foglalkoztatásánál azonban szigorú alapelv, hogy arra kizárólag akkor kerülhet sor, ha nincs az adott tagállamban elérhető hazai vagy más Európai Gazdasági Térségbeli munkaerő. A kétoldalú foglalkoztatási egyezmények alkalmazhatósága is csak ezen feltétel teljesülése esetén kerülhet alkalmazásra. A Magyar Köztársaság és az Európai Közösségek és azok tagállamai között létrejött Európai Megállapodás³ 41. cikke is megerősíti, hogy Magyarországnak a kétoldalú egyezményeken keresztül kell intéznie állampolgárai uniós munkavállalását. A legfrissebb fejlemény – nevezetesen a Személyek szabad áramlása fejezet ideiglenes lezárása – is ugyanezt az elvet fogalmazza meg, miszerint a csatlakozás után megvalósuló 2+3+2 év átmeneti idő alatt a feleknek arra kell törekedniük, hogy kétoldalú egyezményekben foglalt rendelkezésekkel, továbbá a munkaerőmozgás akadályainak lebontásával közelítsenek a liberalizált Belső Piacához való csatlakozáshoz.

A *Fóti Klára – Németh Mária* szerzőpáros a „Magyar állampolgárok munkavállalása az Európai Unió tagállamaiban, az 1990-es években” című tanulmányukban a mennyiségi szempontokat előtérbe helyezve közelítik meg a problémát. Az Európai Unió tagállamaiban huzamosan tartózkodó mintegy 80 ezer magyar állampolgár közül 52 ezren Németországban, 10 ezren Ausztriában találhatók meg, azaz a túlnyomó többség számára e két ország jelenti a célállomást. A koncentráció még ennél is egyértelműbb a munkavállalók esetében: az EU-ban munkát vállaló 24 ezer magyar dolgozó közül több mint 14 ezret Németországban, néhány száz híján 9 ezret pedig Ausztriában foglalkoztatnak.⁴ Létezik egy másik megközelítés is: a Munkaerőmérlegben megjelent KSH becslés szerint 28 ezren voltak a külföldön dolgozó magyarok 1998-ban. Érthető, hogy ez a szám magasabb, hiszen nemcsak az EU-tagállamokra vonatkozik és tartalmazza a legkülönbözőbb típusú munkavállalókat (azokat is, akikkel az előbbi becslés nem számolt). Az említett számok mind az egyéni munkavállalási engedélyeken alapuló foglalkoz-

³ 1994. évi I. törvény, amely 1994. február 1-jén lépett hatályba.

⁴ *Elmar Hönekopp*: Central and Eastern Europeans in the Member Countries of the European Union since 1990: Development and Structure of Migration, Population and Employment; Institute for Employment Research, Nürnberg, December 1999: 20.

tatást, mind a kétoldalú foglalkoztatási és gyakornokcsere egyezmények alapján az EU-ban tartózkodó magyar állampolgárokat is tartalmazzák. A tanulmány is ezeket az aspektusokat vizsgálja, kifejezett hangsúlyt helyezve a német és osztrák helyzet bemutatására.

Mind a német, mind az osztrák példából az szűrhető le, hogy a migrációs hajlandóság nem egyoldalúan, a munkavállalók szándékaitól, hajlandóságától függően növekszik vagy csökken. A legnagyobb hatással a befogadó ország munkaerőigénye alakítja azt, akár a legális, akár az illegális szféráról van szó. Kétségtelen, hogy a kvótáknak, tiltó, szigorító rendelkezéseknek nagy a visszatartó szerepe, de ezeken áttör a gazdaság tényleges igénye; s a legális lehetőségek korlátozása többnyire az illegális munkák terepét növeli.⁵ Ez a helyzet sokszorosán érvényes az illegális foglalkoztatásra, amikor a munkáltató több szabályt is kész áthágni a munkaerő olcsóbb volta miatt (bejelentési kötelezettség, adózás, társadalombiztosítási járulék stb.). Amíg a jómódú országok jómódú polgárai is készek az olcsóbb, illegálisan végzett szolgáltatás igénybevételére (és ily módon az adókerülésre), addig keresletük vonzza az illegálisan dolgozó hazai szolgáltatónál is olcsóbb külföldi szakembereket, növelve egyúttal a kibocsátó országokban a migrációs potenciált. A regionális kapcsolatokban minden lépést érdemes és szükséges megtenni, ami a kölcsönösen előnyös együttműködést segíti. Úgy tűnik, hogy az osztrák kormány bizonyos területeken kész korábbi elzárkózó politikája felülvizsgálatára.⁶ Ennek alapelve – mint mindenütt Európában – az azonos alkalmazási feltételek érvényesítése. Ez mindkét ország közös érdeke.

3.4. Nyugdíjasok áramlása

Mindenki számára nyilvánvaló, hogy a vándorlók többségét a fiatal korosztályok adják. Van azonban a migrációnak egy új, kevésbé analizált válfaja is, az ún. öregkori vándorlás, amely a 20. század utolsó évtizedeinek új migrációs jelensége. Jelentősége egyre fokozódik, hiszen a fejlett országok népességét az elöregedés jellemzi, a nyugdíjasok száma és aránya rohamosan nő. Sőt, a jelenlegi népesedési folyamatokat alapul véve az is valószínűsíthető, hogy a jóléti országokban az öregkorúak arányának növekedése a továbbiakban is folytatódik. Az öregkori vándorlás motivációs rendszerében két mozzanat, a nyugdíjba vonulás, továbbá az egészségi állapot romlása következtében az önálló életvitelre való képesség csökkenése vagy megszűnése a legfontosabb az életciklus szemléletű megközelítéseket alapul véve.

„A nyugdíjaskorúak vándorlásának néhány kérdése; a külföldön élő magyar nyugdíjasok” című tanulmányában a *Marosi György* és *Miltényi Károly* szerzőpáros a Magyarországról kivándorolt nyugdíjasokat abból a szempontból vette számba, hogy hány fő részesül Magyarországról folyósított nyugdíjban. A nyugdíj külföldre folyósítása a rendszerváltozással

---

⁵ *Sik Endre* szerint az osztrák munkaerőpiacon az illegális kereslet vetekszik a legálissal (*Laky 1999*).

bevezetett novum, 1991 előtt a kivándoroltak nem férhettek hozzá ellátásaikhoz. Természetesen a nyugdíjban részesülőkre vonatkozó adatok nem fedhetik le az összes magyar állampolgár nyugdíjast, mert vannak olyan magyar állampolgárságú időskorúak is, akik nem részesülnek magyar nyugdíjban. A vizsgálódás azonban csak azokra a kivándoroltakra irányult, akikről a nyugdíj folyósítása miatt konkrét adatokkal rendelkeztek. 2000 elején pontosan 19 126 külföldön élő személy/emigráns kapott nyugdíjat vagy járadékszerű ellátást. Az érintettek mintegy kétharmada kap csak valójában nyugdíjat vagy nyugdíjszerű ellátást (12 652 fő). Az egyharmad rész (6474 fő) járadékszerű ellátása abból ered, hogy jogtalan vagy onkolozásból, államosításból stb. származó vagyoni kárpótlását váltotta át járadékra.

A magyar nyugdíjban/járadékban részesülők földrajzi megoszlása rendkívül változatos képet mutat. Az összes ellátottak közel egynegyede (4535 fő) az Egyesült Államokban, további 18 százaléka (3397 fő) Kanadában, 11 százaléka pedig (2142 fő) Németországban él. Ezer főt meghaladó, vagy ilyen nagyságrendű az ellátottak száma Izraelben, Ausztriában, Ausztráliában, valamint Svájcban és Svédországban, továbbá a szomszédos országok közül Romániában. Itt kell azonban megjegyezni, hogy Romániában, valamint néhány más szomszédos országban (Szlovákia, Jugoszlávia, Ukrajna) kizárólag a kártalanításból származó járadékok dominálnak, nyugdíjas csak legfeljebb 2–6 fővel szerepel egy-egy országban.

A közeljövőben és középtávon (10–15 év) az öregkori vándorlás statisztikailag számottevő mértékben Magyarországot csak mint bevándorlási célországot fogja érinteni. Ez részint a jövedelmi/nyugdíj helyzetre, részint a vásárlóerő paritásra vezethető vissza. Köztudomású ugyanis, hogy a gazdag, magasabb jövedelmű országokban az árszint is magasabb. Ezért bármely nyugati országból, például Ausztriából, a Magyarországra való áttelepülés egy nyugdíjas számára jelentős gazdasági előnyökkel jár. Ugyanez vonatkozik azokra a nyugati emigrációból visszatelepült magyarokra is, akik nyugdíjukat, vagy annak egy részét külföldről kapják. Fordított irányú, tehát Magyarországról külföldre történő nyugdíjas vándorlás statisztikailag számottevő nagyságrendben nem várható, miután ezt még a legmagasabb szintű magyar nyugdíjak sem teszik lehetővé. A kisszámú öregkori kitelepülés során az érintettek rokonaikhoz/gyerekeikhez költöznek, akik viszont ottani lakásszerzésüket, háztartási kiadásukat részben vagy egészben fedezik. Ugyanakkor figyelembe kell venni azt is, hogy az öregkorú bevándorlók – különösen a szerényebb jövedelműek, pl. a környező országokból érkezők – az egészségi és szociálpolitikai ellátási rendszereket is igénybe veszik, melyeket részben vagy egészben az állami/önkormányzati költségvetésből finanszíroznak. Nagyobb mérvű öregkori bevándorlás esetén erre mindenesetre fel kell készülni. Már eddig is több tízezerre becsülhető az időskorú, nyugdíjas visszatelepültek száma a nyugati emigrációból és elképzelhető, hogy ez a csoport tovább növekszik.

---

⁶ A közelmúlt eseménye, hogy – az osztrák gazdasági minisztérium rendelkezése értelmében – azonnali hatállyal kibővült azoknak a külföldieknek a köre, akik Ausztriában munkavállalási engedély kaphatnak. Elsősorban az életvitelszerűen ott tartózkodó és dolgozó vendégmunkások családtagjairól, feleségeiről van szó, olyan külföldiekről tehát, akiknek van tartózkodási engedélyük, ám eddig nem jutottak munkavállalási lehetőséghez. Eddig ugyanis az volt a feltétele a munkavállalási engedélynek, hogy a szóban forgó állásra ne legyen osztrák pályázó. A mostani liberalizálás a legkedvezőbbben azokat a házas társakat érinti, akik több mint öt éve Ausztriában élnek.

4. Vélelem és valóság?

„A csatlakozni kívánó országok és állampolgáraik megítélésének alakulása az Európai Unióban” című dolgozatában *Gödri Irén* az Unió hivatalos értékeléseit veti össze a tagállamok lakosságának körében mérhető közvélekedéssel. Az Európai Tanács 1995. decemberi, madridi ülése megbízta az Európai Bizottságot, hogy dolgozza ki véleményét a kelet-közép-európai társult országok csatlakozási kérelmeiről, és nyújtsa be azt a Tanácsnak. A Bizottság az országvélemények kialakítására kérdőívet állított össze, ezt 1996 áprilisában elküldte az érintett országoknak, majd első alkalommal 1997. július 16-án nyilvánosságra hozta a kérdőívre adott válaszok tükrében elkészített országvéleményeit. Azóta az országvélemények Éves Jelentés (Regular Report) néven minden évben elkészültek, egyre pontosabb és részletesebb szakmai véleményt adva az érintett jelölt országról. Ezek a jelentések, valamint az összegzésük alapján készített következtetések segítik a Tanácsot a csatlakozási tárgyalások folytatásában és az új tagok felvételére vonatkozó döntéseiben. Az első ilyen jelentés, amely beszámol a tíz kelet-közép-európai jelölt országról, valamint Törökországról és Ciprusról, 1998 novemberében látott napvilágot. A Málta csatlakozásáról szóló 1993-as véleményt 1999 februárjában frissítették fel, miután Málta is felújította csatlakozási kérelmét. Így az 1999 októberében megjelent második Éves Jelentés már tizenhárom ország fejlődéséről és csatlakozási alkalmasságáról számolt be, a 2000 októberében megjelent harmadik jelentés úgyszintén.

4.1. Országvélemények

Az EU belső struktúrájának átalakítására hivatott 15 hónapos Kormányközi Konferencia lezárása előtt, több ezer oldalnyi kérdőív kitöltését követően elkészült a Bizottság véleménye a felvételre jelentkező tíz kelet-közép-európai országról, amit 1997 júliusában tett közzé. Az EU 1993-as koppenhágai csúcskonferenciáján megszabott követelményeknek Magyarország, Lengyelország, Csehország, Szlovénia és Észtország felelt meg olyan mértékben, hogy velük már 1998 januárjától javasolta a Bizottság a csatlakozási tárgyalások megkezdését (akárcsak az erre már korábban ígéretet kapott Ciprus). A többi jelentkező – Bulgária, Románia, Szlovákia, Lettország és Litvánia – esetében csak akkor láttak esélyt erre, ha a következőkben évente sorra kerülő újabb értékelések során arra érdemesnek minősülnek. A megfigyelők szerint az országvéleményekkel az Unió bebizonyította, hogy nem tekinti homogén masszának a jelentkezőket, hanem a differenciált megközelítés elvét alkalmazza. Az országvélemények nélkülöztek minden szubjektivitást: az azonos „vizsgakérdéseknek” alávetett országok teljesítményéről azonos „mondatpanelekből” szerkesztett, száraz nyelvezetű, rendkívül részletes értékelések készültek.

Az 1998 novemberében nyilvánosságra hozott bizottsági vélemény (Éves Jelentés) többségében pozitív változást tükrözött. Az Európai Bizottság 1999 októberében közzétette újabb országvéleményét. A csatlakozni kívánó közép-kelet-európai országok, valamint Ciprus és Málta előmenetelét és aktuális helyzetét bemutató bizottsági jelentés következtetései, a

bővítési stratégia módosítását és a csatlakozási tárgyalások további hat országra való kiterjesztését javasolták az Európai Uniónak. Az Európai Bizottság által kialakított új stratégia „korlátozott számú” fejezet megnyitását javasolta a második körben csatlakozókkal, és a fejezetek lezárását a jelölt ország felkészülésének előrehaladásától tette függővé. Az első körben csatlakozási tárgyalásokat folytató országok esetében „szakaszosan” haladtak: az egész csoporttal azonos számú fejezetet nyitottak meg, majd zártak le és ezt követően nyitottak újakat. A Bizottság az országvélemények összegzésében is hangsúlyozta a csatlakozásra való felkészültség fontosságát, valamint azt, hogy a jelentkezőknek a csatlakozási szerződés megkötése előtt át kell venniük az európai közösségi jogot és uniós színvonalon kell működtetniük intézményeiket. A módosított EU-stratégia a csatlakozási tárgyalásokat első körben, illetve második körben elkezdő országok összemosisódását és a jelenlegi helyzetük és felkészültségük szerinti „sorba rendeződését” eredményezheti.

A Bizottság 2000 őszén nyilvánosságra hozott harmadik Éves Jelentése szerint a tagjelölt országok többségében további előrelépés mutatkozott a csatlakozási kritériumok teljesítésében.

4.2. Közvélemény-kutatások

Az Európai Bizottság hivatalos értékelései mellett a csatlakozni kívánó országok Európai Unión belüli megítéléséről a tagállamok lakosságának körében készült közvélemény-kutatások is érdekes adalékkal szolgálnak. Ezek a közvélemény-kutatások – az Európai Bizottság által koordinált kérdőíves felmérések –, országonként a 15 éves és idősebb lakosság kb. ezer fős reprezentatív mintáján készülnek évente két alkalommal (tavasszal és ősszel). Számos egyéb téma mellett az Unió bővítésével kapcsolatos véleményekre is rákérdeznek, többek közt a tagjelölt országok csatlakozásának támogatottságára is. Az eredmények a *Standard Eurobarometer* című kiadványban jelennek meg évente kétszer.

Áttekintve a 13 csatlakozni kívánó ország támogatottságát 1996-tól napjainkig, azt tapasztalható, hogy az enyhe ingadozás valamennyi ország esetében többnyire egyforma mértékű volt, s így az első megkérdezés során kirajzolódott támogatottsági rangsor lényegében nem változott. Magyarországot Lengyelország és Csehország követte (mindössze Ciprus előzte meg kevéssel Csehországot). Észtország és Szlovénia folyamatosan a negyedik és ötödik volt. Érdekes módon a támogatottság valamennyi ország esetében 1998 tavaszán, egy-két hónappal az első hat ország csatlakozási tárgyalásainak hivatalos elkezdése után emelkedett meg (6–7 százalékponttal), majd azt követően lényegesen visszaesett. Az első körben csatlakozási tárgyalásokat elkezdő országok támogatottsága jól elkülönül (kb. 15 százalékpont az eltérés a legjobban és a legkevésbé támogatott ország között). A második hullámban levő országok közül csupán Málta és Törökország támogatottsága tér el nagyon az átlagtól (az előbbie jóval magasabb, az utóbbié alacsonyabb). A többi öt ország (Szlovákia, Lettország, Bulgária, Litvánia, Románia) támogatottsága viszont „egymásra csúszik”, mindössze 1–2 százalékpont az eltérés közöttük. Ha a támogatottság mértékét nézzük, ez az országcsoport valahol Észtország és Szlovénia között helyezkedne el az ún. első körösöknél. Hangsúlyozni szükséges, hogy az

egyres országok támogatottságát jelző értékek a 15 tagállam átlagát tükrözik. Azonban az egyes országok támogatottsága nagyon nagy eltérést (akár 30 százalékpontosat) mutat a különböző tagállamok lakosságának körében. Nem lehet eltekinteni a véleményélküliek végig magas arányától sem: a megkérdezetteknek kb. 20–30 százaléka nem tudta megítélni azt, hogy támogatja-e vagy ellenzi az egyes jelölt országok csatlakozását az Unióhoz. Természetesen ez a bizonytalanság sem volt egységes a 15 tagállamban (20 százalékpontos eltérések is voltak a tagállamok között), de mindenképpen azt tükrözi, hogy amennyiben a csatlakozási időpontok közeledtével a véleményélküliek is állást foglalnak, az akár meg is változtathatja az egyes országok támogatottságáról kialakult meglehetősen stabilnak látszó képet – állapította meg *Gödri Irén*.

5. A „Személyek szabad áramlása” tárgyalási fejezet ideiglenes lezárása

Az Európai Unió és Magyarország 2001. június 12-én a „Személyek szabad áramlása” fejezet ideiglenes lezárásáról határozott. A nyilvánosságra hozott Közös Pozícióban (*European Union Common Position*) az EU és Magyarország tárgyalási pozíciójának lényegi pontjai kerültek hangsúlyozásra; miszerint Magyarország vállalni tudja az *acquis communautaire* átvételét, az EU pedig ösztönzi és segíti Magyarországot feladatai teljesítésében.

A Közös Pozíció értékelte a Személyek szabad áramlása területén fennálló helyzetet; kimondta, hogy nem várható korlátozás a diákok, nyugdíjasok és magukat önerőből eltartók vonatkozásában, sem általában a szolgáltatásnyújtás szabadsága vonatkozásában. Fontos azonban hangsúlyoznunk, hogy a szolgáltatásnyújtás szabadsága területén Ausztria és Németország bizonyos szektorok tekintetében előre jelezte, hogy szükség esetén védelmi mechanizmusokat vezethet be. A védelmi intézkedések a következő területekre terjedhetnek ki: építőipar (pl. kőmegmunkálás, fémszerkezet-gyártás), növénytermesztés és parkosítás, takarítási szolgáltatások, illetve Ausztria még a szociális munka (otthoni ápolás) és a nyomozásbiztonsági szolgáltatás területén. Az ilyen korlátozó mechanizmusokat a magyarországi székhelyű cégekkel szemben a határon átnyúló szolgáltatásnyújtásra lehet alkalmazni, beleértve ebbe a szolgáltató cégek által magukkal vitt magyar munkavállalók alkalmazásának korlátozását is.⁷

A Közös Pozíció ezen túlmenően leszögezte azonban, hogy az EU a munkaerő szabad mozgására vonatkozóan átmeneti időt fog bevezetni. Elhangzott, hogy a magyar fél ezt az átmeneti időt csak viszonyossági alapon tartja elképzelhetőnek, és fontosnak tartja az átmeneti idő alatt a helyzet fokozatos javulásának az elősegítését. Ez kétoldalú foglalkoztatási egyez-

---

⁷ Az Európai Közösségek Bírósága elfogadott a határon átnyúló szolgáltatók által magukkal vitt saját munkaerőre egy nagyon híres jogesetet, az ún. *Van der Elst* jogesetet (*Van der Elst* eset (C-43/93 (1994) ECR I-3803.), amely meghatározta, hogy a szolgáltató jogosult nem tagállami állampolgárságú munkavállalókat magával vinni egy másik tagállamban vállalt munka elvégzésére. Ennek a kritériumai a következők (*Van der Elst* eset para 21.): léteznie kell egy „anya tagállamnak”, ahová a munkavállalók a munka befejezése után visszatérnek, a munka ideiglenes jellegű, a munkavállalók nem akarnak a fogadó államban munkát keresni. Erre a jogesetre alapozva minden magyar szolgáltatást nyújtó elvileg magával vihetné magyar munkavállalóit. Az osztrák és a német védelmi intézkedések ezt a lehetőséget zárják ki az említett szektorok vonatkozásában.

ményekkel valósítható meg a legmegfelelőbbben, amelyek tárgyalására és megkötésére várhatóan a csatlakozás előtt sor kerül.

A munkaerő szabad mozgása területén az átmeneti idő bevezetése öt konkrét alapelve épül: a jogbiztonság elve, az arányosság elve, a differenciálás elve, a tárgyalhatóság elve és gyakorlati alkalmazhatóság elve. Az elvek hivatottak biztosítani, hogy az átmeneti idő országonként rugalmasan alakítható legyen, ugyanakkor garantált legyen az átláthatóság és előre láthatóság is. Az átmeneti idő alatt továbbá az EU bizonyos jog-csoportokat már biztosítani szándékozik, ezek a *préférence communautaire*, a *standstill klauzula*⁸ és a már jogszerűen az EU-ban foglalkoztatottak egyenlő bánásmódjának elve. A *préférence communautaire* elve azt jelenti, hogy a csatlakozástól a magyar állampolgárok nem az EU-n kívüli harmadik állampolgárok homogén csoportjában maradnak, hanem attól minőségileg különböző a munkavállalásnál, a többi harmadik állampolgárt megelőző szintre kerülnek. Ez praktikusán annyit jelent, hogy munkára jelentkezésnél az Európai Gazdasági Térségbeli állampolgárokat követően először a csatlakozott államok polgárait kell előnyben részesíteni, és csak ezután következnek a harmadik állami polgárok. Természetesen ezeknek az elveknek a gyakorlati alkalmazása is a reciprocitás talaján áll. A felsorolt elvek alapján fogalmazta meg az Európai Unió a munkaerő szabad mozgása területén az átmeneti időre vonatkozó konkrét javaslatát:

- az átmeneti idő általánosan 5 év legyen,
- amely a második év vége előtt automatikusan felülvizsgálatra kerül,
- a munkaerőpiac várható súlyos zavarának indokával egy tagállam további három évre meghosszabbíthatja meghatározott országgal szemben,
- a korlátozás nem terjed ki a szolgáltatásnyújtás szabadságára,
- a kutatók és diákok szabad mozgását ösztönözni kell.

Ezt a konstrukciót hívják a 2+3+2 év megoldásnak. Eszerint csak az első két évben érvényesül általános korlátozás, a harmadik év kezdetétől csak azok a tagállamok alkalmazhatják nemzeti szabályozásukat, amelyek ezt a szándékukat az Európai Bizottságnak bejelentik. Az ötödik év után csak a munkaerőpiac komoly zavara vagy fenyegetettsége esetén lehetséges korlátozó intézkedések fenntartása, tehát várhatóan öt év után az átmeneti idő lezárul.

Érdemes megjegyezni, hogy ez az öt évet előirányzó időkeret és annak rugalmas bontása (illetve csak szükség esetén történő meghosszabbítása) kedvezőbb, mint azok a konstrukciók, amelyeket az EK a korábbi csatlakozások esetén Görögországgal, illetve Spanyolországgal és Portugáliával szemben alkalmazott. Az EK és Görögország 1979. május 28-án írták alá a Csatlakozási Megállapodást Athénban,⁹ és a szükséges ratifikációkat követően a csatlakozásra 1981. január 1-jén került sor.¹⁰ A Csatlakozási Megállapodásban a személyek szabad mozgása területén a munkavállalók Görögországból más tagállamokba irányuló szabad mozgására 1988. január 1-jéig tartó átmeneti időt írtak elő. Ez tehát a csatlakozástól számított hét évet jelentett. Az EK 1985. június 12-én írta alá Spanyolországgal és Portugáliával a Csatla-

---

⁸ A *standstill klauzula* annyit tesz, hogy a szerződő felek egy meghatározott időpont elteltével nem vezethetnek be az abban az időpontban hatályos jogszabályoknál a másik fél számára hátrányosabb, kedvezőtlenebb bánásmódot bevezető szabályokat. A jogszabályok egyoldalú módosítására tehát kizárólag a másik fél előnyére van lehetőség.

⁹ Az ünnepélyes ceremóniára Athénba utazott *Giscard d'Estaing* francia köztársasági elnök, Belgium, Írország, Luxemburg és Olaszország miniszterelnöke, valamint a többi EK tagállam külügyminisztere.

¹⁰ OJ (Official Journal – az Európai Közösségek Hivatalos Lapja) L 1979 19. 11.

kozási Megállapodást, amely 1986. január 1-jén lépett hatályba. A munkavállalók szabad mozgáshoz fűződő jogának megvalósítását a megállapodások 1993. január 1-jére tűzték ki, tehát eleve hét teljes évet irányoztak elő. Az átmeneti időszak jogosságát 1991. január 1-jét követően felülvizsgálták, és a felek az átmeneti időszakot egyhangúlag egy évvel hamarabb (1992-ben) leteltnek minősítették. Ebben az esetben tehát a csatlakozástól számított hat év telt el.¹¹ A rugalmas tagállamok ui. felismerték, hogy a munkavállalók szabad mozgásának korábbi időpontban történő engedélyezése valószínűleg semmiféle zavart nem okoz az EK munkaerőpiacán.

A tárgyalási fejezet ideiglenes lezárása fontos lépés Magyarország számára, és különösen kiemelkedő jelentőséggel bír, hogy Magyarország az első jelölt tagállam, amellyel a migrációs csatlakozási tárgyalási fejezet lezárásra került. *Anna Lindh*, a soros EU-elnök Svédország külügyminisztere és *Günter Verheugen*, az Európai Bizottság bővítését felelős tagja a tárgyalások utáni sajtóértekezleten valódi áttörésnek nevezte az eseményt.¹² Pozitívan értékelhető a Közös Pozíció azon kitétele is, hogy a tagállamoknak lehetősége van a csatlakozás napjától mindennemű korlátozást megszüntetni a magyar állampolgárok vonatkozásában; ezért várható, hogy a migrációra politikai szempontból érzékenyebb Ausztria és Németország kivételével mindenképpen liberalizációs lépések fognak megvalósulni a csatlakozást követően.

6. Javaslatok a nemzetközi vándorlási adatok kiegészítő-, illetve kontroll-forrásaira

Létfontosságú és elengedhetetlen a magyar állampolgárságú kivándorlókat fogadó országok statisztikáinak az ismerete ahhoz, hogy a Magyarország és a világ országai közötti migrációs kapcsolatokról teljes képet kapjunk. A fogadó ország statisztikái alapján lehet ui. leginkább megállapítani, hogy hány magyar állampolgár távozott el az országból, mennyien vándoroltak tovább a fogadó országokból harmadik államba vagy vissza Magyarországra. A kivándorlási és bevándorlási statisztikák egységes szemléletű megközelítése alapján tudjuk megítélni, hogy Magyarország milyen mértékben integrálódik az átalakuló világrendszerbe a migrációs folyamatokon keresztül.

Európában és általában a világ országaiban huzamosan tartózkodó magyar állampolgárok számát csakis a fogadó országok statisztikáinak felhasználásával tehetjük pontosabbá. A kivándorlásokra vonatkozó adatok gyűjtése során különös figyelmet kell szentelnünk a nemzetközi szervezetek statisztikai részlegeinek koordinációs és harmonizációs törekvései eredményeképpen születő statisztikai tárgyú publikációira. A kötetben a figyelem Európára irányul, amit az is mutat, hogy *Tóth Pál Péter* tanulmánya az Európa Tanács kiadványsorozatának adataira épül.¹³ E forrás mellett nem szabad megfeledkeznünk az Európai Unió statisztiki-

---

¹¹ Az összehasonlítás alapjául szolgáló adatok *Dr. Lukács Éva* „Az Európai Közösségek által kötött nemzetközi megállapodások szerepe a munkavállalók és vállalkozók szabad mozgásában” című cikkéből valók (*Lukács – Király 2001*).

¹² MTI, 2001. június 12, kedd. *Anna Lindh* így fogalmazott: „Magyarországnak ezek után nehéz lesz kimaradnia a bővítés első köréből”.

¹³ A legutolsó a sorban a „*Recent demographic developments in Europe 1999*” című kézikönyv volt.

kai hivatalának az EUROSTAT-nak migrációs évkönyveiről.¹⁴ Meg kell említenünk, hogy az ENSZ jelenlegi adatai igen szegényesek a nemzetközi migrációra vonatkozó információkban. A nemzetközi szervezetekre vonatkozó utalásaink közel sem teljesekek (az OECD, az ILO, az IOM, az UNHCR, a UNICEF és még sorolhatnánk tovább mely internacionális szervezeteket érint a nemzetközi migráció), továbbá se szeri se száma a nemzetközi vándorlások speciális problémáinak feltérképezésére vállalkozó nemzetközi együttműködéseknek. Példa gyanánt említhetjük a SOPEMI jelentéseket, melyek csak részben sorolhatók ide, továbbá az European Migration Information Network (EMIN), és az European Forum for Migration Studies (EFMS) tevékenységét is.

A bevándorlásra vonatkozó adatok gyűjtése és a státuszváltás továbbvezetése során szükség van a különböző magyarországi (és ha lehetséges nem csak magyarországi) nyilván tartó hivatalok közötti rendszeres adatkapcsolatra. Elvárás, hogy az adatcserén alapuló kapcsolat ne agregált szinten, hanem egyedi szinten teljesüljön. Ez azt jelenti, ha valaki az egyik rendszerből kilép, akkor annak a másik rendszerben folytatása kell legyen, amennyiben az országban marad az illető. Ha például valaki a határon tanulási, esetleg munkavállalási vízummal érkezik be (határellenőrzés), később kéri a huzamos tartózkodását (tartózkodási rendszer), esetleg bevándorlását (migrációs hivatal), majd magyar állampolgárságot (állampolgársági hivatal) szerez, akkor e lépéseknek követhetőnek kell lenni a különböző rendszerekben. (Statisztikai szempontból ideális lenne, ha ezek a rendszerek nemzetközi lennének.) Ezen státuszváltások követése nélkül csak hiányos statisztika készíthető a nemzetközi migrációról – vonta le következtetésként *L. Rédei Mária*.

Melegh Attila tanulmányában ismerteti a magyarokat legnagyobb számban fogadó állam, vagyis Németország évente hivatalosan nyilvánosságra hozott adatait. Adatforrása nemes egyszerűséggel a Német Statisztikai Hivatal Évkönyve volt. A Szövetségi Statisztikai Hivatal hat közlési táblát készít a migrációs alapadatokból, amelyekben hivatkozik Magyarországra, illetve a magyarokra. A lakhelyet változtató személyekről németek és külföldiek szerinti bontásban, a németországi külföldi lakosságról állampolgárság szerinti bontásban, a menedékjogot kérőkről állampolgárság szerinti bontásban, a német állampolgárságot kapott személyekről előző állampolgárságuk szerinti bontásban, az „Aussiedler”-ek és „Aussiedlerin”-ek számáról a származási ország szerinti bontásban, továbbá a külföldiek németországi tartózkodásának időtartamáról is vannak adatok az első belépés időpontja alapján. Valamennyi adattípus fontos, mert mindegyik más-más szemszögből ad információt a bevándorlókról, köztük a magyarokról is. Magyarország szempontjából szerencsés momentum, hogy a kivándorlóink fő célországa részletes és alapos vándorlási statisztikákkal rendelkezik, ami közvetve elősegíti a magyar kivándorlás mennyiségi oldalának megragadását is, különösen akkor, ha a magyar fél törekedni fog az adatcserében megnyilvánuló kétoldalú együttműködésre.

A jelentős számban magyar nemzetközi migránsokat fogadó-foglalkoztató Ausztria nem jeleskedik a nemzetközi vándorokra vonatkozó adatszolgáltatásban. A fentebb lábjegyzetben említett legfrissebb Európa tanácsi és EUROSTAT-os évkönyvekben még mindig a kilencvenes évek elejének adatai szerepelnek. A munkaüggyel kapcsolatos migrációs adataik

---

¹⁴ A legfrissebb rendelkezésünkre álló kötet a „*Migration statistics 1999*”, illetve aktuális vándorlási statisztikák találhatóak még a „*Demographic statistics – Data 1960–99*” című kötetben is.

viszont feltűnően részletesek, időszerűek és pontosak. Ezeket a külföldi munkavállalókra vonatkozó adatokat elemezte *Fóti Klára* és *Németh Mária*. Igaz a tanulmányban nem emelik ki, de kurióznak tekinthető, hogy egy esetben, nevezetesen a legális osztrák-magyar határ menti ingázás esetében a küldő ország statisztikái ugyanolyan jók mint a fogadó országé. Ezért javasoljuk, hogy az osztrák-magyar határ menti ingázásra vonatkozó információ legyen része a magyar rendszeres statisztikai adatgyűjtésnek és -közlésnek, már csak azért is, mert ez az információ itthon beszerezhető és nem külföldről kell kérni. Ugyanez a javaslat és megállapítás vonatkozik az egyre bővülő Magyarország és egyes országok közötti kétoldalú munkaügyi megállapodások keretszámaira és annak kihasználtságára is.

A magyarországi nemzetközi vándorlási statisztikában továbbra is követendő gyakorlatnak tartjuk a külföldi állampolgárokra vonatkozó öt éves korcsoportok szerinti feldolgozásokat és közléseket. A jelenlegi forrás-bázist (az egy évnél hosszabb ideig Magyarországon tartózkodó, huzamos tartózkodási engedéllyel, bevándorlási engedéllyel rendelkezők)¹⁵ ki kell egészíteni az ideiglenes védelmet élvezőkkel (menedékesek) és a státuszos menekültekkel is. Magyar szempontból igen jelentős lenne annak ismerete, hogy a magyar állampolgárságot kapó személyeknek milyen a korösszetétele, hiszen nagyrészüket a bevándorlók közül kerül ki, így másodsor emeljük ki, hogy a státuszváltozások folyamatos nyomon követése a pontos, megbízható statisztikák készítése érdekében elengedhetetlen követelmény.

A magyar állampolgárok hazai bázison nyugvó kivándorlási statisztikája nem lehet teljes, ezért nyilvánvalóan hézagosnak minősíthető. E hiányosság ellenére is be kell vonni a rendszeres statisztikai adatgyűjtésbe a magyar kivándorlási statisztikai forrást is, különösen a gyermekkorúak miatt, hiszen *Szabó Pál* riasztóan magas arányokat tárt fel dolgozatában a kilencvenes évek első felére vonatkozóan. E terület folyamatos nyomon követése, továbbá a nemzetközi vándorlásokkal járó örökbefogadások statisztikájának megteremtése tovább nem halogatható feladat, hiszen – tekintettel a kérdés érzékenységre – a veszélyes tendenciák megindulására idejében fel kell hívni az arra illetékesek figyelmét.

Az 1981. évi ENSZ nemzetközi vándorlásokra vonatkozó statisztikai ajánlása úgy összegzi, hogy a tanulók akár letelepedési, akár tartózkodási célú esetben is, csak választható (fakultatív) módon részei a rendszeres statisztikának. Az ENSZ 1996. évi ajánlása a nemzetközi migrációs adatok rendszerezésére azt írja elő, hogy a befogadó országnak az oktatási és képzési célból huzamos tartózkodásra érkezőket külön kell kezelnie. A tanulási célból érkezőknél úgy szól az ajánlás, hogy csak az akkreditált iskolákban történő regisztrációt vegyék alapul, figyelemmel a tanulás melletti munkavégzés nemzeti szabályaira. A fentiek figyelembevételével, a Magyarországra irányuló tanulási célzatú migráció kvantifikálását az Oktatási Minisztérium teljesnek tekinthető statisztikai alapján látjuk célszerűnek megszervezni. A statisztikai számbavételhez a minden évben kiadott/érvényesített diákigazolványok egyfajta kontroll adatforrást jelenthetnének a nálunk tanuló külföldi diákok számbavételéhez, a belügyi forrásokon nyugvó KSH vándorlási statisztikák speciális feldolgozásai mellett.

Javasolható a tanulási céllal kivándorlók statisztikai számbavétele számára kezdeményezni a célországokba kiadott vízumok számát. Az egy éves tartózkodás szempontjából legfontosabb az USA budapesti követségén elérni, hogy az évente kiadott F jelű vízumok számá-

---

¹⁵ Az újabb jogszabályváltozásokat a tanulmány 5.3. alfejezete ismerteti.

ról adjanak információt. Az Ausztráliába, Kanadába, Új-Zélandba irányuló tanulói vízumok ezt követően lehetnek a számbavétel céljai. Annak megerősítésére, hogy az F vízum-típust kell célba venni példának hozható az USA-ba a világ minden országából irányuló tanulási célú vándorlási statisztika, amely az F és J vízumokkal jellemzi a beutazást.¹⁶ A vízum útján szerzett információ a középiskolásokat is érinti, de valójában e forrás alapján a külföldön felsőfokú oktatásban résztvevő magyar diákok számát tudnánk megnyugtató módon megbecsülni. Javasoljuk tehát az amerikai egyesült államokbeli F típusú vízum rendszeres adatgyűjtésbe kerülését a főbb fogadó országok szerint. Főleg a 14 év feletti életkori kategóriában a tanulás a munkavállalással keveredik. A gyakorlatban előfordulhat, hogy a tartózkodás tanulási céllal könnyebben megvalósul, mint a munkavállalással, ezért e megközelítést nagyfokú körültekintéssel javasolt csak használni. A másik szélső korcsoportnál, nevezetesen a gyermekkorúaknál kiegészítő javaslatként fogalmazható meg a célországi tartózkodásra kiadott amerikai H-2 típusú vízumok számának statisztikai számbavétele, amely a gondviselővel tanulói státuszban érkezőknek ad tartózkodási engedélyt az USA-ban. Megválaszolásra váró kérdés marad, hogy családdal együtt tartózkodó tanuló is a tanulási célú migráció résztvevőjének tekinthető-e vagy sem?

A külföldön élő magyar nyugdíjasok számának és összetételének folyamatos nyomon követését (statisztikai megfigyelését) azért tartjuk célszerűnek, mert e forrás alapján a leggyorsabban lehet kimutatni a jómódú magyar nyugdíjasok kivándorlásának megindulását, melynek hatásaira – igaz más összefüggésben – mutatott rá a *Marosi György és Miltényi Károly* szerzőpáros. Kiemelték, hogy nem szabad megfeledkeznünk a Magyarországra bevándorló nyugdíjasokról sem, hiszen az érkezés irányától függően, az esetlegesen felmerülő problémákat differenciáltan szükséges kezelni.¹⁷

---

¹⁶ A Magyarországról érkezőkről 1100 főt közölnek e forrás alapján, de ebben benne vannak az egy év alatti tartózkodók is. A témában jártas tisztviselők szerint a valóságban ennek az adatnak a tízszerese sem lehetetlen – fejtette ki tanulmányában *L. Rédei Mária*.

¹⁷ A kötetben a fentiekén kívül még nagyon sok szellemes javaslat és eredeti gondolat található, melyek átgondolására – megítélésünk szerint – érdemes időt szánni.

- Ainsaar, Mare (ed.) (1999):* Regional policy and migration. Tartu University Press, Tartu: 157.
- Berényi István (1997):* A szociálgeográfia értelmezése. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, Egyetemi jegyzet: 135.
- Bies, Klára–Tekse, Kálmán (1980):* Migration and settlement: 7. Hungary. Laxenburg, International Institute for Applied Systems Analysis: 99.
- Boswell, Christina (2000):* EU enlargement. What are the prospects for East-West migration? Royal Institute of International Affairs, London: 33. /European Programme Working Paper./
- Breska, Eric–Brusis, Martin–Giering, Claus–Inotai, András–Wohlfeld, Monika (1998):* Costs, benefits and chances of Eastern enlargement for the European Union. Gütersloh, Bertelsmann Foundation Publishers: 75.
- Courageau, Daniel (1980):* Analyse quantitative des migrations humaines. Paris, Masson: 1–27. /Collection d' anthropologie physique. num. 2./
- Dövényi Zoltán (1997):* Adalékok a Magyarországon élő „idegenek” területi megoszlásához. In: *Sik Endre–Tóth Judit (szerk.) Migráció és politika.* Budapest, Politikai Tudományok Intézete: 97–105. /MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutató Csoport Évkönyve, 1996./
- Hárs Ágnes (1998):* A migrációs politika és a munkaerőpiac. Európai Tükör 1998. 1. sz.: 79–98.
- Gyurgyák János (1997):* Szerkesztők és szerzők kézikönyve. Budapest, 1997, Osiris Kiadó: 540. /Osiris kézikönyvek/
- Illés Sándor–Tóth Pál Péter (szerk.) (1998):* Migráció. Tanulmánygyűjtemény I. kötet. KSH Népeségstudományi Kutató Intézet, Budapest: 310.
- Illés Sándor – Nagy Orbán (1998):* A vándorlások vizsgálatának lehetőségei a 2000 körüli népszámlálás és a kapcsolódó adatfelvételek során. In: *Kepecs József (szerk.) Népszámlálás az ezredfordulón.* Budapest, KSH: 46–71.
- Inotai András (1997):* Útközben. Magyarország és az Európai Unió. Budapest, Belvárosi Könyvkiadó: 225.
- Kovács, Zoltán (ed.) (2000):* Hungary towards the 21st century – The human geography of transition. Geographical Research Institute HAS, Budapest: 276.
- Laky Teréz (szerk.) (1999):* A munkaerő migrációja és az Európai Unió. Miniszterelnöki Hivatal Integrációs Stratégiai Munkacsoportja, Budapest: 241. /Európai Tükör. Műhelytanulmányok 61./
- Langerné Rédei Mária (1992):* A nemzetközi népességmozgások és hatása a munkaerőpiacra. Munkaügyi Szemle 1992. 6. szám: 25–30.
- Lukács Éva–Király Miklós (szerk.) (2001):* Migráció és Európai Unió. Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest: 477.
- Lukács Éva (1999):* „Menni vagy nem menni” – a magyar munkavállalók és vállalkozók esélyei az Európai Közösségek munkaerő-piacán. Magyar Jog, 1999. 3. sz.: 169–177.
- Nárai Márta–Rechnitzer János (szerk.) (1999):* Elvált és összeköt – A határ. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs–Győr: 307.
- Nemes Nagy József (1998):* A tér a társadalomkutatásban. Bevezetés a regionális tudományba. Budapest, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület: 260.
- Rees, Philip–Stillwell, John–Convey, Andrew–Kupiszewski, Marek (1996):* Population migration in the European Union. John Wiley and Sons, Chichester: 390.
- Rees, Philip – Kupiszewski, Marek (1999):* Internal migration and regional population dynamics in Europe: a synthesis. Council of Europe, Strasbourg: 113. /Population studies No. 32./
- Rogers, Andrei – Castro, Luis J. (1981):* Model migration schedules. Laxenburg, International Institute for Applied Systems Analysis: 1–13.

- Sik Endre (szerk.) (2001): A migráció szociológiája. Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest: 263.*
- Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.) (2000): Határok és régiók. Szegedi Tudományegyetem Természettudományi Kar Gazdaság és Társadalomföldrajzi Tanszék, Szeged: 515.*
- Tamás Pál–Inotai András (szerk.) (1993): Új exodus. A nemzetközi munkaerő-áramlás új irányai. Budapest, MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja – MTA Világgazdasági Kutató Intézete: 211.*
- Tóth Judit (szerk.) (2000): Schengen. A magyar-magyar kapcsolatok az uniós vízumrendszer árnyékában. Lucidus Kiadó, Budapest: 271.*
- Tóth Pál Péter (1997): Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon, (1988–994). Budapest, Püski Kiadó: 238.*
- Tóth Pál Péter–Illés Sándor (szerk.) (1999): Migráció. Tanulmánygyűjtemény II. kötet. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest: 238.*
- Valkovics Emil (1997): Néhány gondolat a bevándorláspolitikai stratégiánk kialakításáról. In: Sik Endre–Tóth Judit (szerk.) Migráció és politika. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, : 202–205. /MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve, 1996./*

Magyar migránsok Európában

Tóth Pál Péter

1. Előzmények

A második világháború következtében kikényszerített vándormozgalom végét 1951-re, a Genfi Egyezmény elfogadásának időpontjára tehetjük. Ettől az időponttól kezdve, de lényegében már ezt megelőzően Európa nyugati és keleti felén a nemzetközi vándorlás területén is eltérő folyamatok játszódtak le. A szovjet befolyás alá került országokban, így hazánkban is a kommunista hatalomátvételt követően a spontán elemeket is magában foglaló ki- és bevándorlást, amelyet a bolsevik-típusú hatalom egyik neuralgikus, rendszerspecifikus jelenségeként tartjuk számon, rendszerellenesnek minősítették. 1948 után a bolsevik típusú hatalmi-politikai viszonyok megszilárdulását követően a természetes módon megnyilvánuló nemzetközi vándorlásról nem lehet beszélni. Az egykori állapotokat pontosan tükrözi *Szántó Miklós* megállapítása, amely szerint 1945-öt követően „általában az volt a nézet, hogy az emigráció, illetve a kivándorlás mindenestül a régi feudális-tőkés rendszer velejárójaként és következményeként pusztított, tehát a társadalmi-gazdasági okok megszűntével nem kell számolni vele”.¹

Ennek a helyzetnek szükségszerű következménye lett a magyar állampolgárok külföldi, illetve a külföldiek magyarországi utazásainak drasztikus korlátozása, a ki- és a beutazók fokozott ellenőrzése, megfigyelése. A bevezetett utazási korlátozásokat pedig újabb és újabb megszorítások követték, amelynek eredményeképpen a kiutazásokat egy szűk réteg kivételével szinte lehetetlenné tették, azaz a nemzetközi vándorlás normális vagy természetes formája évtizedekre megakadt.

Az új helyzet kialakulását követően nemcsak az ország addigi vonzása szűnt meg, hanem megtartó ereje is meggyengült. Az országot elhagyni szándékozókkal szembeni drasztikus fellépés hatására lényegesen csökkent azoknak a száma, akik úti okmányok nélkül tettek kísérletet az ország elhagyására. Az illegálisan távozók számát nem ismerjük, a tiltott határlépők számának megállapítására eddig senki sem tett kísérletet. A külföldre utazás korlátozásának szinte totális voltát jól jellemzi, hogy 1948 és 1953 között nem találtunk adatot arra, hogy bárkinek is a külföldre vándorlását engedélyezték volna. Némi változás 1953-ban következett be, amikor 135 fő kivándorlását tették lehetővé. 1954-ben 1099-en, 1955-ben pedig 1319 fő kapott kivándorlási engedélyt. Mint az közismert, az ország szinte hermetikus elzárt-

---

¹ *Szántó Miklós*: Magyarok a nagyvilágban, Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1970. 6.

sága 1956 októberében robbanásszerűen szakadt fel. Ekkor, 1957. május 26-ig, a határok átmeneti őrizetlenségét kihasználva közel 200 ezer fő hagyta el engedély nélkül az országot.

Ez a lehetőség azonban 1958-ban megszűnt, és a nemzetközi vándorlás területén újból visszaállt a régi rend. A rendszer bukásáig ismét jelentéktelenné vált azoknak a száma, akik évente kivándorlási engedélyt kaptak és hivatalosan hagyhatták el az országot. Ennek ellenére a hatvanas évek elejétől jelentős változás következett be. Ettől az időtől ugyanis a magyar állampolgárok a szocialista országok némelyikébe már viszonylag nagyobb kötöttség nélkül, a kapitalista országokba pedig – meghatározott feltételek megléte esetén – turistaként három évenként, rokoni látogatóba pedig két, majd bizonyos idő elteltével évenként utazhattak. Természetesen a mindenható állam engedélye nélkül továbbra sem lehetett külföldre vándorolni. A bolsevik típusú hatalmi berendezkedés sajátos jogértelmezése következtében ugyanis az állampolgár az országot engedély nélkül, szabadon, saját elhatározása alapján nem hagyhatta el. Ez a magyarázata annak, hogy a magyar törvényhozás hosszú időn keresztül tudomásul sem vette a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát, majd pedig amikor 1976-ban törvényerejű rendeletben mégis kihirdette, nem alkotott olyan törvényt, amely az egyezségokmánnyal és az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával összhangban a ki- és bevándorlás feltételeit is szabályozta volna. A hatvanas évek elején bekövetkezett változást azonban mégis jelentősnek kell tartanunk, hiszen a kapitalista országokba engedélyezett turista és rokonlátogató utak „segítségével” lehetőség nyílt arra, hogy mindazok, akik kivándorolni szerettek volna az illegális határátlépés helyett, az egykori fogalmat használva, a jogellenesen külföldön maradás útját választhassák. Mindezek következtében az 1956-os exodust követő évtizedekben évenként legális és illegális úton 5–8 ezer magyar állampolgár hagyta el az országot.²

Ebből a statikusnak nevezhető állapotból az elmozdulás – mindenekelőtt az ún. álházasságok számának növekedésével – a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején megkezdődött. A minőségi változás azonban majd csak a Romániából mind nagyobb számban Magyarországra érkezők és itt maradók nyomására 1988-ban következett be, amikor a magyar hatóságok már 12 273 főnek adtak tartózkodási engedélyt. Az elmozdulásban fontos szerepet játszott, hogy 1989-ben a magyar törvényhozás megszüntette azt a mulasztást, amely 1976-ban a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának és az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának kihirdetése után előállt. Az 1989. évi XXIX. törvény ugyanis immár a fenti dokumentumokkal összhangban szabályozta a ki- és bevándorlást.³ Az ekkor elfogadott jogszabály az illegális elvándorlás feltételét is megszüntette, és ezzel – elméletileg és gyakorlatilag is – az országot jogellenesen elhagyók köre már csak azokra korlátozódhat, akik valamilyen ok következtében átmenetileg nem hagyhatják el az országot. A rendszerváltozással párhuzamosan átalakuló társadalmi-gazdasági viszonyok rövid időn belül szükségszerűvé tették, hogy az új feltételeknek megfelelően ismét szabályozzák a külföldiek magyarországi tartózkodását és bevándorlását. Ennek a követelménynek az 1993. évi LXXXVI. törvény, illetve

---

² Lásd: *Tóth Pál Péter*: Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988–1994), Püski Kiadó, Bp. 1997. 65.

³ A törvény végrehajtásáról a "12/1989. (XII. 29.) BM rendelet a ki- és bevándorlásról szóló 1989. évi XXIX. törvény végrehajtásáról" elnevezésű jogszabály rendelkezett. Lásd: A belügyminiszter rendeletei 1989. 689–694.

az ehhez kapcsolódó rendeletek próbálnak megfelelni.⁴ Ahhoz azonban, hogy a szovjet szatelit országok állampolgárai is bekapcsolódhassanak a nemzetközi vándorlás spontán módon megnyilvánuló természetes folyamataiba, ahhoz az ún. szocialista világrendszer felbomlásának kellett bekövetkeznie. Az egyes országokban történetek mellett végső soron a szovjet hatalom összeomlása, a Szovjetunió felbomlása volt az előfeltétele annak, hogy a szovjet érdekszférához tartozás megszűnjön, és azzal párhuzamosan az addigi hatalmi-politikai struktúra felszámolása megkezdődhessen. A robbanásszerű változást az 1990-et megelőző és azt követő migrációs adatok egyértelműen tükrözik.

1990 előtt nem tudhattuk, hogy egy év vagy egy évtized alatt mennyi honfitársunk hagyta el az országot, és hogy ugyanazon időszak alatt mennyien mondtak le a magyar állampolgárságukról. Természetesen azt sem tudhattuk, hogy az eltávozók közül évente vagy egy évtized alatt mennyien is tértek vissza. Csupán annyit, hogy rokonaink, barátaink, ismerőseink közül voltak olyanok, akik külföldi útjukról nem jöttek haza. Az 1956-os exodust követően ugyanis a lassan bővülő külföldi utazási lehetőségeket felhasználva volt, aki turista útját, hivatalos kiküldetését vagy rokoni látogatását használta fel arra, hogy valahol másutt keresse és találja meg boldogulását. Ők voltak a disszidensek, a jogellenesen külföldön tartózkodók, vagy majd később a külföldre szakadt hazánkfiak. Ők voltak azok, akiket hivatalosan megbélyegeztek, akikről nem illett beszélni, akiket szégyellni kellett, és akik hivatalosan nem léteztek. Ők voltak azok, akiknek a száma hivatalos kiadványban nem szerepelt, akikről a statisztikai, demográfiai évkönyvek hézagossággal szolgáltak. Abban az esetben azonban, ha valamilyen ok következtében a vissza nem tért vagyontát zárolni vagy elkobozni kellett, már nemcsak a belügyi szervek illetékes dolgozói tudtak a „disszidensről”. Micsoda farizeusi képmutatás kellett ahhoz, hogy miközben a politikai hatalom őrmesterei a legnagyobb szigorúsággal szedték össze a külföldről való visszaérkezésünkkor a határon a statisztikai lapokat (tehát pontosan nyomon tudták követni, hogy a kiutazók közül kik nem tértek vissza), aközben úgy tettek, mintha egyetlen magyar állampolgár sem hagyta volna el az országot és egyetlen külföldi állampolgár sem telepedett volna le az országban. Az e téren uralkodó képmutatás burka csak itt-ott, a görög, a palesztin, a chilei menekültek esetében „szakadt” át, illetve a bolsevik típusú hatalmi-politikai rendszer összeomlása előtti pillanatokban, amikor már Románia magyar nemzetiségű állampolgárai, illetve a keletnémet turisták ezrei nem akarták elhagyni hazánkat.

Ugyanezek alatt az évek alatt a jogellenesen külföldön maradtak mellett olyanok is voltak, akik törvényesen, jogszerűen hagyták el az országot. Ők voltak azok, akiknek – elsősorban családgyegetés céljából – engedélyezték, hogy magyar állampolgárságukról lemondjanak, és hogy valamely külföldi állam állampolgárai legyenek. A társadalmi nyilvánosság számára azonban ők ugyanúgy nem léteztek, mint azok, akik a hatalom engedélye nélkül távoztak. Róluk ugyanúgy nem tudtunk, nem tudhattunk semmit, mint azokról, akik illegálisan

---

⁴ 1993. évi LXXXVI. törvény a külföldiek beutazásáról, magyarországi tartózkodásáról és bevándorlásáról. "A Kormány 64/1994. (IV.30.) Korm. rendelete a külföldiek beutazásáról, magyarországi tartózkodásáról és bevándorlásáról szóló 1993. évi LXXXVI. törvény végrehajtásáról " és "A belügyminiszter 9/1994. (IV.30.) BM rendelete a külföldiek beutazásáról, magyarországi tartózkodásáról és bevándorlásáról szóló 1993. évi LXXXVI. törvény, valamint a 64/1994. (IV.30.) Korm. rendelet végrehajtásáról".

hagyták el az országot, vagy akik, a külföldi útjukról nem tértek vissza.⁵ Azt, hogy mindezek elhallgatása ellenére mennyire valóságos migrációs mozgásról volt szó, azt egyértelműen alátámasztják a számok. Az összegyűjtött adatok alapján 1953-tól a rendszer összeomlásáig közel 400 ezren (pontosan 380 389 fő) hagyták el az országot.

1990 óta – egy szűk csoport kivételével – minden magyar állampolgár immár saját szándéka és lehetősége szerint utazhat külföldre. Ez természetesen nem csupán a rövidebb időtartamú (turista) utakra vonatkozik, hanem az ország végleges elhagyásának minden formájára. Abban az esetben tehát, ha megvan a lehetőségünk és fogadnak is bennünket, akkor oda utazhatunk a világba, ahová akarunk. Ezen a területen tehát minden radikálisan megváltozott, ennek ellenére, ma sem tudjuk, hogy a magyar állampolgárok közül évente pontosan hányan hagyják el az országot, és hogy közülük mennyien nem jönnek vissza. Ennek következtében nem lehetséges megmondani, hogy az elmúlt tíz év vándorlási egyenlege nyereséges vagy veszteséges volt-e a magyar állampolgárokra vonatkozóan. A szabad utazás feltételeinek megteremtésével párhuzamosan ugyanis a nemzetközi vándormozgalomban részt vevők számbavétele, annak következtében, hogy az egykori statisztikai lapkitöltés kötelezettsége megszűnt, lehetetlenné vált. Ez pedig azzal a következménnyel jár, hogy nem tudjuk azoknak a számát, akik kivándorlási szándékkal elhagyják az országot, és természetesen azokét sem, akik magyar állampolgárként évente visszavándorolnak. Mindezek következtében 1990 óta teljes biztonsággal csak azoknak a számát tudjuk, akik úgy hagyják el az országot, hogy valamilyen ok következtében a magyar állampolgárságról is lemondanak. De mi van a többiekkel, azokkal, akik e jogi (jól nyomon követhető) aktus nélkül utaznak külföldre?

Abban az esetben, ha fegyelmezett állampolgárok lennénk, vagy ha szigorú szankciók készítenének minket, akkor mindez nem lenne gond, hiszen a polgárok lakcímének nyilvántartásáról szóló kormányrendelet [lásd az 1992. évi LXVI. törvény végrehajtásáról szóló 46/1993. (X.26.) Korm. rendeletet] ezzel kapcsolatban egyértelműen fogalmaz. A rendelet értelmében ugyanis annak a személynek, aki a Magyar Köztársaság területét külföldi letelepedés szándékával elhagyja, illetőleg három hónapon túl külföldön tartózkodik, azt a lakóhelye szerint illetékes települési önkormányzat jegyzőjénél vagy az illetékes külföldi külképviseleti hatóságnál be kell jelentenie.⁶ Sajnos a gyakorlatban ez nem így működik. A bejelentett kiutazások száma ugyanis oly csekély, hogy azokat a demográfiai évkönyvek nem tartalmazzák.

Mindezek ellenére a nemzetközi vándormozgalommal kapcsolatos hazai kutatások megjelenésével párhuzamosan, valamint a népességszámhoz, illetve a népességelőreszámítás-hoz kapcsolódó igényekhez kötötten joggal fogalmazódott meg annak az igénye, hogy rendelkezünk a magyar állampolgárok elutazását és visszatérését jelző adatokkal.

---

⁵ A kitöltött és a visszatérők által a határátkelőhelyeknél leadott statisztikai adatlapok alapján nagyon jó, a nemzetközi vándormozgalomhoz kapcsolódó demográfiai, szociológiai stb. elemzéseket lehetett volna készíteni. Az adatokat azonban nem ebből a célból gyűjtötték, hozzáférhetetlenségük következtében pedig fel sem merült szociológiai, demográfiai feldolgozhatóságuk. A rendszerváltoztatás óta pedig ezeknek a dokumentumoknak a feldolgozására – egyáltalán, ha még megvannak – még senki sem tett kísérletet.

⁶ A külföldre utazásról szóló 1998. évi XII. törvénnyel módosított 1992. évi LXVI. törvény a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról: 26. paragrafus, (2) bekezdés.

1990-et követően senki nem tudott válaszolni arra a kérdésre, hogy az adott évben hány magyar állampolgár vándorolt külföldre vagy tért vissza. A 90-es évek közepétől viszont többször hallhattuk, olvashattuk, hogy mintegy százezren hagyták el az országot. Ezt az adatot semmi sem támasztotta alá, és még becslésnek sem tekinthetjük. Ennek az adatnak a „forrása” egy kerekasztal-beszélgetésre vezethető vissza, ahol a vitavezető az egyik meghívottnak a következő kérdést tette fel: lehetnek-e százezren azok, akik az elmúlt években elhagyták az országot? Igen, lehetséges – hangzott a válasz. Ez nem nyugtatta meg a kutatókat, és ezt éppen úgy természetesnek kell tartanunk, mint azokat a próbálkozásokat, amelyek kísérletet tettek a kivándorlók számának megállapítására. Lehetséges, hogy 1990-et követően, vagyis a szabad utazás feltételeinek megteremtése után – a magyar állampolgárságról lemondottakkal együtt – évente legalább annyian vándoroltak külföldre, mint az azt megelőző években. A rendelkezésre álló adatok szerint ugyanis 1960 és 1990 között a legális és az illegális kivándorlók évenkénti száma 1886 és 7880 fő között mozgott. S ez azt jelentette, hogy jelentős ingadozással ugyan, de az 1960-at követő három évtizedben évente átlagosan 4383 magyar állampolgár vándorolt el az országból. A visszavándorlók évenkénti száma jelentéktelen volt, a három évtized alatt háromszáz és ezer fő között mozgott. (A kétezer főt csupán két évben haladta meg.) Mindezek alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy az elmúlt évtizedben, vagy a kilencvenes években – a külföldi állampolgárságú elvándorlók mellett – azoknak a magyar állampolgároknak a száma, akik migráltak, minimum 45–50 ezerre tehető.⁷ Természetesen semmi biztosíték sincs arra, hogy a valóságos vándormozgalom megfelelt a fenti logikának, hiszen a megváltozott viszonyok között a megelőző időszakhoz viszonyítva lényegesen többen vagy kevesebben is útnak indulhattak.

Hazai források alapján tehát jelenleg nem lehet megállapítani, hogy egy adott évben a magyar állampolgárok közül hányan hagyták el az országot azzal a céllal, hogy egy évig vagy egy éven túl külföldön tartózkodjanak és azt sem, hogy ugyanabban az évben a fenti kategóriákhoz tartozók közül hányan tértek vissza. Megvan a remény arra, hogy ha 2011-ben a következő népszámlálás adatait a 2001. évi népszámlálás adataival összevetjük, akkor a magyar állampolgárok nemzetközi vándormozgalma előttünk álló évtizedének egyenlegét már meg tudjuk adni. 1990-től pontos adatok azonban még csak azokról állnak rendelkezésünkre, akik magyar állampolgárságukról lemondva távoztak külföldre. Éppen ezért, mielőtt egyéb források segítségével rekonstruálnánk a magyar állampolgárok nemzetközi vándormozgalmát jelző számokat, szükségesnek tartjuk a magyar állampolgárságról lemondott személyek évenkénti számát ismertetni. Meglepetést okozhat, hogy ezen a területen 1990 nem jelent cezúrát, hiszen 1960 és 1999 között az állampolgárságról lemondottak évenkénti száma alig változott. Azt mondhatjuk, hogy némi ingadozással a rendszerváltoztatás után is, évenként ezren mondanak le a magyar állampolgárságról az 1990-es évet megelőző időszakhoz hasonlóan. Az *1. táblázat* adatai szerint a huszadik század utolsó évtizedében 11 490-en mondtak le magyar állampolgárságukról. Ezeknek a személyeknek az adatait a különböző külföldi migrációs statisztikai kézikönyvekben nem találjuk meg, hiszen valamennyien egy másik ország állampolgárai lettek. Ennek ellenére a Magyarországról elvándorló magyar állampolgárok számának

---

⁷ Tóth Pál Péter: A nemzetközi vándormozgalom népességszámot befolyásoló szerepéről. In: Schengen. A magyar-magyar kapcsolatok az Unió vízumrendszer árnyékában. Lucidus Kiadó, Bp. 203.

megállapításakor adataikat mindig figyelembe kell vennünk.* Sajnos a lemondottak összes számán kívül az érintettek nem, kor és családi állapot szerinti összetételét nem ismerjük.

1. táblázat

A magyar állampolgárságról lemondott személyek száma, 1990–1999⁸

Év	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	1990–1999
Fő	1 184	436	1 148	2 084	1 688	1 413	1 022	887	850	778	11 490

2. Kivándorló magyarok

A különböző európai országokban megjelenő statisztikai, demográfiai kiadványok magyar állampolgárokra vonatkozó migrációs adatainak bemutatása előtt tisztában kell lennünk azzal, hogy ezzel a módszerrel sem tudjuk pontosan megállapítani a külföldön élő magyar állampolgárok számát. A probléma egyrészt abból adódik, hogy a nemzetközi vándorlás mérése, a migrációra vonatkozó adatok összegyűjtése bonyolultabb feladat, mint az egyéb népmozgalmi adatok gyűjtése. Másrészt pedig az adatok hiányosságai, vagy a külföldön letelepedő magyar állampolgárokra vonatkozó adatok hiánya növeli a számbavétel gondját. További gondot jelent az is, hogy a migrációs adatok különböző forrásokon alapulnak, és nem mindig ugyanarra az évre vonatkoznak, illetve, hogy a világ nem minden országa tartja szükségesnek a migrációs adatok közreadását. Azoknak a forráskiadványoknak az adataival kapcsolatban, amelyeket a jelenlegi feltáró munka keretében használtunk, figyelembe kell venni, hogy a táblázatokban csak az adott országban egy évig vagy egy évnél hosszabb ideig tartózkodó állampolgárok száma van feltüntetve, valamint azt, hogy a kiadványok egy meghatározott szám alatt nem közlik a bevándorlók számát. Tisztában kell lenni azzal is, hogy az adatok alapján nem lehet megállapítani, hogy a bevándorló magyar állampolgár Magyarországról vagy egy harmadik országból vándorolt-e be az adott országba. Ezzel párhuzamosan szükségszerűen azt sem lehet megállapítani, hogy egy adott országból elvándorló magyar állampolgár minden esetben Magyarországra vándorol-e vagy sem. Végezetül pedig arról sem feledkezhetünk meg, hogy az adatok összegyűjtéséhez nem minden migrációs adatot tartalmazó kézikönyv állt a rendelkezésünkre.

A következőkben először az Európa Tanács kiadásában megjelent *Újabb demográfiai folyamatok Európában (Recent demographic developments in Europe)* című évkönyvek adatai alapján mutatjuk be a különböző európai országokba letelepedési szándékkal érkező magyar állampolgárokkal kapcsolatos adatokat. A forráskiadvány természetesen csak az adatokat tartalmazza, amelyeket az egyes országok az Európa Tanácsnak megküldtek. Ennek következtében a 2–6. táblázatokban található adathiány nem azt jelenti, hogy az adott országba

* Közel sem biztos, hogy az állampolgárságukról lemondó személyek ugyanabban az évben vándoroltak ki Magyarországról, mint amikor a lemondásukat bejelentették. Több érv szól amellett, hogy a kivándorlásuk több évvel, esetleg évtizeddel korábban történt meg (*szerk*).

⁸ Lásd: *Tóth Pál Péter: A nemzetközi vándormozgalom népességszámot befolyásoló szerepéről.* In: Schengen. A magyar-magyar kapcsolatok az Uniós vízumrendszer árnyékában. Lucidus Kiadó, Bp. 203.

letelepedési szándékkal magyar állampolgár nem érkezett, hanem csupán azt, hogy a különböző országok adatszolgáltatása hiányos volt. Fontos lenne számunkra annak ismerete, hogy a világ vagy ezen belül Európa országaiban a regisztrált magyar állampolgárok száma évről évre hogyan alakult az elmúlt évtizedben. Jelenleg az 1990 és 1999 közötti évekről 34, döntően európai országból állnak rendelkezésünkre adatok (2. táblázat). Ez azonban nem jelenti azt, hogy az elmúlt tíz év minden évére lenne adatunk. Az adathiány elsősorban Ausztria esetében zavaró, hiszen nem csupán egyetlen évben, 1991-ben élt Ausztriában egy több mint tízezer fős magyar csoport.

A 2. táblázatban szereplő országok esetében feltűnő, hogy a használt forráskiadvány a volt szocialista országok esetében számos helyen nem közöl adatot. Emellett a hiányos adatszolgáltatás is nehezíti a táblázat értelmezését. Ez különösen Ausztria esetében feltűnő, hiszen mint említettük, a regisztrált magyar állampolgárok száma az egész évtizedben az 1991. évihez lehetett hasonló. A nemzetközi vándormozgalom hazai szereplői a második világháború előtt az európai országok közül mindenekelőtt Ausztriába és Németországba vándoroltak. Ezek mellett Hollandiát, Franciaországot, Angliát és Olaszországot kell még megemlítenünk. Az elmúlt évtized adatai azt mutatják, hogy az egykori célországok ma is vonzóak a magyar migránsok számára. A táblázatban felsorolt országokban élő regisztrált magyar állampolgárok több mint 80 százaléka az elmúlt évtizedben Németországban élt. Ezt követően Ausztria (az 1991. évi adat alapján), Svájc, az Egyesült Királyság, Svédország, Olaszország és Hollandia következik a sorban. Belgium 720 és 1020 fő között fogadott magyar bevándorlót, a többi ország viszont már csak jóval jelentéktelenebb számban. (A felhasznált forráskiadvány Franciaország esetében csupán az 1990-re vonatkozó adatokat tartalmazza.) Mint említettük, a volt szocialista országok adatai – Románia kivételével – nem szerepelnek a táblázatban felsorolt országok között. Ennek ellenére éppen a romániai adatok alapján kizárhatjuk annak lehetőségét, hogy a volt szocialista országok bármelyikében jelentősebb számban élne magyar állampolgárok. Amennyiben az elmúlt évtized évenkénti adatainak változását nézzük, akkor megállapíthatjuk, hogy 1990 és 1991 bizonytalanságai után 1992 és 1999 között a kivándorlónak tekintett magyarok száma, enyhe hullámváz mellett, kiegyensúlyozott képet mutat. Az 1992. évi 64 741-es szintről előbb jelentősen, közel 13 százalékkal, majd csupán egy százalékot alig meghaladóan emelkedik 75 ezer fő fölé, 1995-től pedig fokozatosan csökken. E csökkenésben jelentősebb, közel 10 százalékos esést 1998 és 1999 adatai között látunk. Ezeket a változásokat a Németországban élő regisztrált magyarok számának változásai okozzák.

A használt forráskiadványból kigyűjtésre kerültek többek között azok az adatok is, amelyek az egyes európai országokba bevándorló magyarok számára vonatkoznak (3. táblázat). Ez esetben is nemcsak több ország (például Ausztria, Franciaország) adata, hanem országonként, esetenként több év adata is hiányzik. A felsorolt országokba bevándorló magyarok döntő többségét minden évben azok adták, akik Németországba vándoroltak. Arányuk 84 és 95 százalék között mozgott. Ennek megfelelően a bevándorló magyarok számának növekedése vagy csökkenése egyértelműen annak függvényében változott, ahogyan Németország a magyar bevándorlói kérelmeket megítélte. 1993 és 1998 között a magyar bevándorlók száma több mint a felére csökkent, 1998-ban a 14 ezret, ha nem is jelentősen, de még valamivel meghaladta. A Dániába, Hollandiába, Svájcba, Svédországba és Romániába, illetve kisebb

volumenben Finnországba, Lengyelországba és Szlovákiába vándorló magyarok száma alig változik, szinte konstansnak tekinthető. Ez esetben, igaz, hogy csak 1991-ben, de a Kanadába és az USA-ba bevándorló magyar állampolgárok száma is ismert, melynek mennyisége jelentősen elmaradt az akkor Németországba vándorlókétól.

A 4. táblázat alapján rekonstruálni tudjuk az európai országokból évenként továbbvándorló magyar állampolgárok számát, arányát. Minden évben a legjelentősebb arányban a Németországban élő magyar állampolgárok vándoroltak tovább. Jelentősebb arányban, bár az évtized során egyik évben sem közelítette meg a németországit, Romániát kell megemlítenünk, ahonnan évente a kivándorló magyar állampolgárok 5,8–13,9 százaléka került ki. (Ebből a szempontból az 1991. évet reálisan nem vehetjük figyelembe, hiszen a forráskiadványból az erre az évre vonatkozó adatok hiányoznak.) A Romániához hasonló nagyságrendű (3,2–11,1%) magyar állampolgár vándorolt ki az Egyesült Királyságból, azonban az innen származó adatok szórása sokkal nagyobb.

Az 5. táblázat 1990 és 1998 között Európa országaiban élő magyar állampolgárok évenkénti vándorlási különözeteit mutatja. 1990 és 1993 között a magyar állampolgárok nagyobb volumenű emigrációja következtében jelentősebb negatív vándorlási egyenleggel csak az Egyesült Királyság és Románia esetében találkozunk. Az ezt követő években ez a tendencia mindkét ország esetében fennmaradt, illetve 1993-tól Németország esetében is negatív vándorlási egyenleg jött létre. Ukrajnából százas, Oroszországból tizes nagyságrendű volt az elvándorló magyar állampolgárok többlete a 90-es évtized második felében. A többi ország esetében a vándorlási egyenleg túlnyomórészt pozitív. Románia esetében a nem jelentős bevándorlás (visszavándorlás) következtében a negatív vándorlási különözet mértéke fokozatosan csökken, így az 1992. évi 4620 fővel szemben 1998-ban már csak 872 fő volt. Németország esetében az 1993-tól – az 1996. év kivételével – negatívvá vált évenkénti vándorlási egyenleg sajátos fluktuációja figyelhető meg.

A 6. táblázat adatai három összefüggésről tudósítanak bennünket. Egyrészt egy év (1998) vonatkozásában megismerhetjük az európai országokba újonnan érkezett magyar állampolgárságú bevándorlók, letelepedni szándékozók számát, s egyben azt is, hogy ugyanabban az évben hány magyar állampolgárságú személy döntött úgy, hogy eltávozik abból az országból, amely addig befogadta. Másrészt a táblázat adatai alapján három év (1996, 1997 és 1998) magyar vonatkozású vándorlási különözeteivel, harmadrészt pedig 1991., 1996., 1997., 1998. és az 1999. évi január 1-jei, Európa egyes országaiban huzamosan tartózkodó magyar népesség összlétszámával is megismerkedhetünk. 1998-ban a táblázatban felsorolt országokban összesen 14 249 magyar bevándorlót regisztráltak. A bevándorlók számát 3958-al haladta meg azoknak a száma, akik ugyanabban az évben, tehát 1998-ban továbbvándoroltak vagy visszavándoroltak Magyarországra. Nem ismeretes, hogy az egyes országokba bevándorló, letelepedni szándékozó magyarok honnan érkeztek, és természetesen az sem, hogy a továbbvándorlók hová mentek. A forrás alapján arról sem tudunk meg semmit, hogy mi volt az oka a bevándorlásnak, illetve az adott országból való továbbvándorlásnak. Egyéb ismeretek alapján azonban joggal feltételezhetjük, hogy a nyugat-európai országokból elvándorlók egy része a megváltozott hazai politikai viszonyok következtében a nyugdíjkorhatárt elérve visszaköltözött Magyarországra. 1998-ban, mint ahogyan az európai vonatkozású magyar migrá-

ciós hagyományok alapján várható is volt, a legtöbben Németországba mentek, és a legszámokban innen is távoztak. Igaz, hogy jóval kisebb nagyságrendben, az onnan elvándorló magyar állampolgárok száma alapján, Romániát és az Egyesült Királyságot kell a második helyen megemlíteni. Majd Hollandia, Svájc, Belgium, Dánia és Svédország következett a sorban. Az 1996-os, 1997-es illetve az 1998-as évek vándorlási különbözetei a volt szocialista országok összességében negatívak a Romániából elvándorlók dominanciája következtében. Németország esetében is negatívvá vált a vándorlási egyenleg, azaz többen távoznak el, mint amennyi magyar állampolgár a fenti években letelepedési engedélyt kapott. (Meg kell jegyeznünk, hogy az adatok ennek a folyamatnak az erősödését jelzik.) 1991 és 1996–1999 között az európai országokban regisztrált (január 1-jei) magyar népesség létszámának íve egy kissé féloldalas halom metszeti képehez hasonlít. Az elmúlt évtized elejéhez viszonyítva ugyanis 1996-ra mintegy 26 százalékos létszámnövekedés következett be, majd az 1996-os értékhez viszonyítva az évtized végére fokozatos létszámcsökkenés következett be. E változás eredményeképpen a táblázatban szereplő országokban 1999. január 1-jén a magyar állampolgárok összlétszáma nem érte el a 63 ezer főt. Feltételezhető, hogy az európai magyar migránsok száma még akkor sem haladja meg a 80 ezer főt, ha a fenti adatot az Ausztriában, Olaszországban, az Egyesült Királyságban és Görögországban huzamosan tartózkodó magyar állampolgárokkal kiegészítjük.

A szocializmus évtizedei alatt Magyarország nyugati „kapuja” *Ausztria* volt. Az Ausztriába érkező magyar kivándorlók döntő többsége hosszabb-rövidebb menekülttábori élet után utaztak tovább Európa más országaiba vagy a tengeren túlra. Ausztriának ez az évtizedeken át betöltött szerepe 1990-ben megszűnt. Ezt az 1988 és 1998 között menekült státust kérők számának alakulása egyértelműen tükrözi. 1988-ban ugyanis még 2610 magyar állampolgár kért menekült státust Ausztriában. A hazai (várható) változásokat már előrevetítette az, hogy a következő évben már csak 364 magyar kérelmezőt tartottak számon. Az ezt követő évek adatai pedig a következőképpen alakultak: 1990-ben 44 fő, 1991-ben 6 fő, 1992-ben nem volt kérelmező, 1993-ban 9 fő, 1994-ben 8 fő, 1995-ben 1 fő, 1996-ban ismét 8 fő, 1997-ben 6 fő, majd 1998-ban 1 fő. Ehhez az adatsorhoz hozzá kell még illeszteni azokat, akik nem menekülteként, hanem bevándorlóként érkeztek Ausztriába. Azoknak a magyar állampolgároknak a száma, akik 1998-ban bevándorlási szándékkal érkeztek Ausztriába, 1932 fő volt. Ugyanebben az évben 1757 magyar állampolgár bevándorló státusa szűnt meg Ausztriában. Eszerint 1998-ban 175 fővel növekedett az Ausztriában élő magyar állampolgárok száma. Az elvándorlóknál ez esetben sem tudjuk, hogy az 1757 főből hányan vándoroltak vissza Magyarországra, és hányan vándoroltak tovább egy harmadik országba. Ettől némileg eltérő számot kapunk, ha egy más forrás alapján az 1998. évi Magyarországról Ausztriába vándorlási adatokat származási ország és nemzetiség szerinti megoszlásban nézzük meg Ausztriában. Az év során 2326-an érkeztek Magyarországról és 2159 Magyarországról érkezett személy hagyta el Ausztriát, vagyis e forrás alapján is lényegében ugyanolyan nagyságrendű (167 fő) a bevándorlási többlet. Az Ausztriában élő magyar állampolgárok száma nemcsak vissza-, vagy tovább vándorló magyarok számával csökkent, hanem azzal a 416 fővel is, akik 1998-ban megkapták az osztrák állampolgárságot.⁹

---

⁹ Forrás: ÖSTAT Statistisches Jahrbuch 1999: 2000. 82., 96., 98.

A magyar állampolgárokra vonatkozó migrációs adatok azt mutatják, hogy az Európai Unió tagállamai közül Németországnak kitüntetett helye van. Az 1998. január 1-jei állapot szerint 55 706 magyar állampolgárságú személy élt Németországban. Egy évvel később számuk 52 029-re csökkent. A visszaesés ellenére a magyar állampolgárok Németországban élő külföldi állampolgárok közötti százalékos aránya 0,7 százalék maradt. 1998-ban 11 942 magyar állampolgár érkezett Németországba, és 15 796 távozott, melynek következtében a vándorlási egyenleg 3854 fős negatívumot mutatott. A Németországban élő külföldi állampolgárok közül 1997-ben 278 662-en kapták meg a német állampolgárságot. Ezek közül korábban 911-en voltak magyar állampolgárok. Egy évvel később, azoknak a száma, akik 1998-ban lettek új német állampolgárok, 291 331-re nőtt, közöttük azonban a volt magyar állampolgároké 652 főre csökkent.¹⁰

Végezetül összegzés helyett némi nagyvonalúsággal tehát azt mondhatjuk, hogy jelenleg körülbelül 100–120 ezer magyar állampolgár élhet a világ különböző országaiban. Ez azonos a 90-es évek elején „becsült” értékkel. A különbség „csak” annyi, hogy ez a beclés függetlenül attól, hogy ki mikor távozott az országból, minden, magát ma is magyar állampolgárnak tartó személyt tartalmaz. A világ országaiban huzamosan tartózkodó magyar állampolgárok számát csakis a fogadó országok statisztikáinak felhasználásával tehetjük pontosabbá. További szorgos munkálatokra van tehát szükség e kutatási területen is.

---

¹⁰ Statistisches Bundesamt. Stat. Jahrbuch 2000. 65., 66., 80., 82.

2. táblázat

Európa országában 1990 és 1999 között regisztrált magyar állampolgárok száma¹¹

Országok	1990		1991		1992		1993		1994	
	évben									
	Európában élő regisztrált magyarok									
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Ausztria	n. a.	n. a.	10 556	43,65	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Azerbajdzsán	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	5	0,01	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Belgium	n. a.	n. a.	753	3,11	n. a.	n. a.	720	0,97	735	0,98
Csehország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Dánia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	294	0,45	287	0,39	297	0,40
Egyesült Királyság	n. a.	n. a.	2 000	8,27	n. a.	n. a.	3 000	4,03	3 000	3,99
Észtország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Fehéroroszország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Finnország	n. a.	n. a.	308	1,27	373	0,58	385	0,52	385	0,51
Franciaország	2 884	7,92	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Görögország	887	2,43	n. a.	n. a.	920	1,42	954	1,28	567	0,75
Hollandia	n. a.	n. a.	1 037	4,29	n. a.	n. a.	1 184	1,59	1 243	1,65
Horvátország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Izland	n. a.	n. a.	17	0,07	18	0,03	27	0,04	35	0,05
Lengyelország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Lettország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Liechtenstein	7	0,02	9	0,04	6	0,01	7	0,01	9	0,01
Litvánia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Luxemburg	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Macedónia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Moldova	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Németország	31 627 ^b	86,80	n. a.	n. a.	56 401	87,12	61 436	82,62	62 195	82,74
Norvégia	n. a.	n. a.	233	0,96	223	0,34	217	0,29	214	0,28
Olaszország	995	2,73	1 151	4,76	1 457	2,25	1 348	1,81	1 973	2,62
Oroszország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Portugália	37	0,10	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	72	0,10
Románia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	51	0,07	36	0,05
San Marino	n. a.	n. a.	1	0,00	n. a.	n. a.	2	0,00	1	0,00
Spanyolország	n. a.	n. a.	188	0,78	280	0,43	214	0,29	n. a.	n. a.
Svájc	n. a.	n. a.	4 722	19,53	4 708	7,27	4 526	6,09	4 407	5,86
Svédország	n. a.	n. a.	3 155	13,05	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Szlovákia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Szlovénia	n. a.	n. a.	53	0,22	56	0,09	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Ukrajna	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Európa összesen	36 437	100,00	24 183	100,00	64 741	100,00	74 358	100,00	75 169	100,00

n.a.: A forráskiadvány az adott helyen nem közöl adatot.

b.: 1990. január 1-jén az NDK-ban élő magyarok száma 13 424 fő volt.

Forrás: *Recent demographic developments in Europe*. Council of Europe Publishing, 1992–1999.

¹¹ Az adatokat Nagyné Forgács Eleonóra gyűjtötte.

2. táblázat (folytatás)

Európa országaiban 1990 és 1999 között regisztrált magyar állampolgárok száma

Országok	1995		1996		1997		1998		1999	
	évben									
	Európában élő regisztrált magyarok									
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Ausztria	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Azerbajdzsán	n. a.	n. a.	2	0,00	2	0,00	2	0,00	2	0,00
Belgium	n. a.	n. a.	895	1,22	947	1,30	966	1,39	1 020	1,63
Csehország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Dánia	332	0,45	335	0,46	396	0,54	366	0,53	377	0,60
Egyesült Királyság	3 200	4,35	2 000	2,74	3 000	4,12	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Észtország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Fehéroroszország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Finnország	403	0,55	419	0,57	411	0,56	454	0,66	508	0,81
Franciaország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Görögország	538	0,73	545	0,75	581	0,80	573	0,83	n. a.	n. a.
Hollandia	1 135	1,54	1 133	1,55	1 164	1,60	1 272	1,84	1 404	2,24
Horvátország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Izland	32	0,04	40	0,05	n. a.	n. a.	40	0,06	45	0,07
Lengyelország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Lettország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Liechtenstein	n. a.	n. a.	9	0,01	8	0,01	8	0,01	n. a.	n. a.
Litvánia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Luxemburg	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Macedónia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Moldova	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Németország	57 996	78,84	57 996	79,33	56 748	77,88	55 706	80,41	52 029	83,04
Norvégia	203	0,28	207	0,28	219	0,30	226	0,33	236	0,38
Olaszország	1 988	2,70	2 153	2,95	2 374	3,26	2 639	3,81	n. a.	n. a.
Oroszország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Portugália	84	0,11	82	0,11	83	0,11	91	0,13	96	0,15
Románia	38	0,05	31	0,04	19	0,03	26	0,04	25	0,04
San Marino	1	0,00	1	0,00	2	0,00	1	0,00	1	0,00
Spanyolország	208	0,28	221	0,30	230	0,32	298	0,43	360	0,57
Svájc	4 184	5,69	3 957	5,41	3 694	5,07	3 645	5,26	3 558	5,68
Svédország	3 221	4,38	3 046	4,17	2 945	4,04	2 925	4,22	2 954	4,71
Szlovákia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Szlovénia	n. a.	n. a.	32	0,04	39	0,05	41	0,06	41	0,07
Ukrajna	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Európa összesen	73 563	100,00	73 104	100,00	72 862	100,00	69 279	100,00	62 656	100,00

n.a.: A forráskiadvány az adott helyen nem közöl adatot.

b.: 1990. január 1-jén az NDK-ban élő magyarok száma 13 424 fő volt.

Forrás: *Recent demographic developments in Europe*. Council of Europe Publishing, 1992–1999.

3. táblázat

*Európa országaiba, illetve Izraelbe, Kanadába és az USA-ba bevándorló magyarok száma
1991 és 1998 között*

Célországok	1991		1992		1993		1994	
	évben bevándorló magyarok							
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Ausztria	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Azerbajdzsán	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Belgium	11	0,05	98	7,28	126	0,42	n. a.	n. a.
Csehország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	26	0,09
Dánia	119	0,57	80	5,94	125	0,42	154	0,55
Egyesült Királyság	300	1,43	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	1 400	5,04
Észtország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	1	0,00	n. a.	n. a.
Fehéroroszország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Finnország	95	0,45	60	4,46	19	0,06	40	0,14
Franciaország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Görögország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	73	0,24	77	0,28
Hollandia	232	1,11	306	22,73	260	0,87	225	0,81
Horvátország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Izrael	231	1,10	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Izland	8	0,04	4	0,30	12	0,04	8	0,03
Kanada	743	3,54	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Lengyelország	32	0,15	38	2,82	53	0,18	17	0,06
Lettország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	2	0,01
Liechtenstein	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Litvánia	65	0,31	10	0,74	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Luxemburg	31	0,15	49	3,64	39	0,13	58	0,21
Macedónia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	1	0,00
Moldova	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Németország	16 754	79,89	n. a.	n. a.	28 652	95,35	24 853	89,50
Norvégia	30	0,14	38	2,82	55	0,18	46	0,17
Olaszország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Oroszország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Portugália	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Románia	n. a.	n. a.	106	7,88	91	0,30	60	0,22
San Marino	2	0,01	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Spanyolország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	13	0,04	19	0,07
Svájc	446	2,13	306	22,73	332	1,10	299	1,08
Svédország	338	1,61	203	15,08	151	0,50	193	0,70
Szlovákia	n. a.	n. a.	48	3,57	45	0,15	37	0,13
Szlovénia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	2	0,01	3	0,01
Ukrajna	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	250	0,90
USA	1 534	7,31	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Összesen	20 971	100,00	1 346	100,00	30 049	100,00	27 768	100,00

n. a.: A forráskiadvány az adott helyen nem közöl adatot.

Forrás: *Recent demographic developments in Europe*. Council of Europe Publishing, 1992–1999.

3. táblázat (folytatás)

*Európa országaiba, illetve Izraelbe, Kanadába és az USA-ba bevándorló magyarok száma
1991 és 1998 között*

Célszágok	1995		1996		1997		1998	
	évben bevándorló magyarok							
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Ausztria	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Azerbajdzsán	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Belgium	n. a.	n. a.	165	0,74	198	1,03	221	1,49
Csehország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Dánia	107	0,50	184	0,83	156	0,81	184	1,24
Egyesült Királyság	n. a.	n. a.	1 000	4,49	614	4,13	n. a.	n. a.
Észtország	n. a.	n. a.	1	0,00	n. a.	n. a.	3	0,02
Fehéroroszország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	6	0,04
Finnország	22	0,10	43	0,19	52	0,27	86	0,58
Franciaország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Görögország	129	0,60	113	0,51	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Hollandia	303	1,42	460	2,06	534	2,76	585	3,94
Horvátország	n. a.	n. a.	34	0,15	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Izrael	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Izland	n. a.	n. a.	8	0,04	7	0,04	9	0,06
Kanada	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Lengyelország	26	0,12	38	0,17	36	0,19	36	0,24
Lettország	1	0,00	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	3	0,02
Liechtenstein	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Litvánia	n. a.	n. a.	1	0,00	5	0,03	2	0,01
Luxemburg	63	0,30	80	0,36	67	0,35	72	0,48
Macedónia	2	0,01	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Moldova	1	0,00	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Németország	19 803	92,75	19 487	87,41	17 333	89,75	11 942	80,35
Norvégia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Olaszország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Oroszország	2	0,01	1	0,00	n. a.	n. a.	90	0,61
Portugália	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Románia	280	1,31	102	0,46	340	1,76	434	2,92
San Marino	n. a.	n. a.	1	0,00	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Spanyolország	14	0,07	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Svájc	250	1,17	259	1,16	330	1,71	372	2,50
Svédország	216	1,01	218	0,98	218	1,13	168	1,13
Szlovákia	36	0,17	n. a.	n. a.	36	0,19	33	0,22
Szlovénia	n. a.	n. a.	3	0,01	1	0,01	3	0,02
Ukrajna	95	0,44	95	0,43	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
USA	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Összesen	21 350	100,00	22 293	100,00	19 927	100,00	14 249	100,00

n. a.: A forráskiadvány az adott helyen nem közöl adatot.

Forrás: *Recent demographic developments in Europe*. Council of Europe Publishing, 1992–1999.

4. táblázat

Európa országaiból kivándorló magyarok száma 1991 és 1998 között

Célországok	1991		1992		1993		1994	
	évben kivándorló magyarok							
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Ausztria	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Azerbajdzsán	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Belgium	n. a.	n. a.	60	1,09	85	0,32	n. a.	n. a.
Csehország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Dánia	66	0,67	60	1,09	104	0,39	128	0,42
Egyesült Királyság	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	1 600	5,22
Észtország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	1	0,00	n. a.	n. a.
Fehéroroszország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Finnország	19	0,19	64	1,16	33	0,12	41	0,13
Franciaország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Görögország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Hollandia	104	1,05	166	3,01	182	0,69	137	0,45
Horvátország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Izland	9	0,09	1	0,02	8	0,03	1	0,00
Lengyelország	15	0,15	9	0,16	8	0,03	9	0,03
Lettország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	1	0,00
Liechtenstein	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Litvánia	3	0,03	6	0,11	1	0,00	n. a.	n. a.
Luxemburg	8	0,08	8	0,15	19	0,07	25	0,08
Macedónia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Moldova	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	1	0,00	7	0,02
Németország	8 981	90,54	n. a.	n. a.	21 627	81,82	25 597	83,55
Norvégia	34	0,34	39	0,71	26	0,10	44	0,14
Olaszország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Oroszország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Örményország	335	3,38	n. a.	n. a.	335	1,27	n. a.	n. a.
Portugália	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Románia	n. a.	n. a.	4 726	85,80	3 674	13,90	1 773	5,79
San Marino	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Spanyolország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Svájc	266	2,68	235	4,27	218	0,82	236	0,77
Svédország	77	0,78	116	2,11	92	0,35	184	0,60
Szlovákia	n. a.	n. a.	18	0,33	14	0,05	10	0,03
Szlovénia	2	0,02	n. a.	n. a.	5	0,02	n. a.	n. a.
Ukrajna	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	845	2,76
Európa összesen	9 919	100,00	5 508	100,00	26 433	100,00	30 638	100,00

n. a.: A forráskiadvány az adott helyen nem közöl adatot.

Forrás: *Recent demographic developments in Europe*. Council of Europe Publishing, 1992–1999.

4. táblázat (folytatás)

Európa országaiból kivándorló magyarok száma 1991 és 1998 között

Célországok	1995		1996		1997		1998	
	évben kivándorló magyarok							
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Ausztria	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Azerbajdzsán	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Belgium	n. a.	n. a.	89	0,35	135	0,69	119	0,63
Csehország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Dánia	74	0,28	95	0,38	92	0,47	117	0,62
Egyesült Királyság	n. a.	n. a.	2 800	11,14	615	3,27	n. a.	n. a.
Észtország	7	0,03	2	0,01	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Fehéroroszország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Finnország	20	0,08	31	0,12	27	0,14	46	0,24
Franciaország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Görögország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Hollandia	177	0,67	236	0,94	223	1,13	287	1,52
Horvátország	n. a.	n. a.	3	0,01	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Izland	3	0,01	n. a.	n. a.	7	0,04	n. a.	n. a.
Lengyelország	11	0,04	10	0,04	11	0,06	6	0,03
Lettország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	2	0,01	5	0,03
Liechtenstein	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Litvánia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Luxemburg	11	0,04	13	0,05	22	0,11	65	0,35
Macedónia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Moldova	4	0,02	2	0,01	4	0,02	n. a.	n. a.
Németország	22 525	85,56	19 338	76,97	17 603	89,39	15 796	83,92
Norvégia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Olaszország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Oroszország	31	0,12	29	0,12	17	0,09	110	0,58
Örményország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Portugália	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Románia	2 509	9,53	1 485	5,91	1 244	6,32	1 306	6,94
San Marino	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Spanyolország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Svájc	172	0,65	229	0,91	160	0,81	260	1,38
Svédország	136	0,52	122	0,49	131	0,67	70	0,37
Szlovákia	8	0,03	n. a.	n. a.	13	0,07	20	0,11
Szlovénia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	1	0,01	n. a.	n. a.
Ukrajna	640	2,43	640	2,55	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Európa összesen	26 328	100,00	25 124	100,00	20307	100,00	18 207	100,00

n. a.: A forráskiadvány az adott helyen nem közöl adatot.

Forrás: *Recent demographic developments in Europe*. Council of Europe Publishing, 1992–1999.

5. táblázat

*Regisztrált magyar állampolgárok vándorlási különbözete
Európa országaiban (1990–1998)*

Európai országok	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
	évi vándorlási különbözet								
Ausztria	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	57	142	n. a.
Azerbajdzsán	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Belgium	23	11	38	41	122	n. a.	76	63	102
Csehország	8	13	35	35	26	n. a.	14	47	n. a.
Dánia	57	53	20	21	26	33	89	64	67
Egyesült Királyság	300	200	-1 100	-500	-200	n. a.	-1 800	-1	n. a.
Észtország	n. a.	5	-3	n. a.	n. a.	n. a.	-1	-1	3
Fehéroroszország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	6
Finnország	94	76	-4	-16	-1	2	12	25	40
Franciaország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Görögország	n. a.	n. a.	n. a.	73	77	n. a.	141	122	n. a.
Hollandia	219	128	138	78	89	126	224	310	298
Horvátország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	31	36	n. a.
Izland	2	-1	3	4	7	-3	8	-	9
Lengyelország	-16	17	29	45	8	15	28	25	30
Lettország	n. a.	n. a.	-5	-2	1	1	n. a.	-2	-2
Liechtenstein	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Litvánia	n. a.	62	4	-1	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	2
Luxemburg	4	23	41	20	33	52	67	45	7
Macedónia	n. a.	n. a.	n. a.	14	1	2	n. a.	n. a.	n. a.
Moldova	n. a.	n. a.	n. a.	-1	-7	-3	1	-4	n. a.
Németország	7 773	10 398	7 025	-744	-744	-2 722	149	-270	-3 854
Norvégia	18	-4	-1	29	2	n. a.	26	42	n. a.
Olaszország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	353	340	n. a.
Oroszország	n. a.	n. a.	-93	-54	-48	-29	-28	-17	-20
Portugália	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Románia	n. a.	-4 245	-4 620	-3 583	-1 713	-2 229	-1 383	-904	-872
San Marino	n. a.	2	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	1	n. a.	n. a.
Spanyolország	12	6	19	13	19	n. a.	33	45	n. a.
Svájc	227	184	71	114	63	78	19	173	112
Svédország	483	261	87	51	9	80	96	87	98
Szlovákia	-20	26	30	31	27	28	27	23	13
Szlovénia	1	-2	1	-3	n. a.	n. a.	3	-	3
Ukrajna	n. a.	n. a.	n. a.	-128	-595	-545	n. a.	n. a.	n. a.
Európa összesen	9 185	7 213	1 715	-4 463	-2 798	-5 114	-1757	390	-3 958

n. a.: A forráskiadvány az adott helyen nem közöl adatot.

Forrás: *Recent demographic developments in Europe*. Council of Europe Publishing, 1992–1999.

6. táblázat

Az európai országokban regisztrált magyar állampolgárok

Európai országok	Bevándorló		Kivándorló		Vándorlási különbözet		
	magyarok 1998-ban				1996	1997	1998
	fő	%	fő	%	fő	fő	fő
Ausztria	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	57	142	n. a.
Azerbajdzsán	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Belgium	221	1,55	119	0,65	76	63	102
Csehország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	14	47	n. a.
Dánia	184	1,29	117	0,64	89	64	67
Egyesült Királyság	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	-1 800	-1	n. a.
Észtország	3	0,02	n. a.	n. a.	-1	-1	3
Fehéroroszország	6	0,04	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	6
Finnország	86	0,60	46	0,25	12	25	40
Franciaország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Görögország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	141	122	n. a.
Hollandia	585	4,11	287	1,58	224	310	298
Horvátország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	31	36	n. a.
Izland	9	0,06	n. a.	n. a.	8	n. a.	9
Lengyelország	36	0,25	6	0,03	28	25	30
Lettország	3	0,02	5	0,03	n. a.	-2	-2
Liechtenstein	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Litvánia	2	0,01	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	2
Luxemburg	72	0,51	65	0,36	67	45	7
Macedónia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Moldova	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	1	-4	n. a.
Németország	11 942	83,81	15 796	86,76	149	-270	-3 854
Norvégia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	26	42	n. a.
Olaszország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	353	340	n. a.
Oroszország	90	0,63	110	0,60	-28	-17	-20
Portugália	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Románia	434	3,05	1 306	7,17	-1 383	-904	-872
San Marino	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	1	n. a.	n. a.
Spanyolország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	33	45	n. a.
Svájc	372	2,61	260	1,43	19	173	112
Svédország	168	1,18	70	0,38	96	87	98
Szlovákia	33	0,23	20	0,11	27	23	13
Szlovénia	3	0,02	n. a.	n. a.	3	n. a.	3
Ukrajna	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	-545	n. a.	n. a.
Európa összesen	14 249	100,00	18 207	100,00	-2 300	390	-3 958

n. a.: A forráskiadvány az adott helyen nem közöl adatot.

Forrás: *Recent demographic developments in Europe*. Council of Europe Publishing, 1992–1999.

6. táblázat (folytatás)

Az európai országokban regisztrált magyar állampolgárok

Európai országok	1991.		1996.		1997.		1998.		1999.	
	évi január 1-jei magyar népesség									
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Ausztria	10 556	43,65	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Azerbajdzsán	n. a.	n. a.	2	0,00	2	0,00	2	0,00	2	0,00
Belgium	753	3,11	895	1,22	947	1,30	966	1,39	1 020	1,63
Csehország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Dánia	n. a.	n. a.	335	0,46	396	0,54	366	0,53	377	0,60
Egyesült Királyság	2 000	8,27	2 000	2,74	3 000	4,12	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Észtország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Fehéroroszország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Finnország	308	1,27	419	0,57	411	0,56	454	0,66	508	0,81
Franciaország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Görögország	n. a.	n. a.	545	0,75	581	0,80	573	0,83	n. a.	n. a.
Hollandia	1 037	4,29	1 133	1,55	1 164	1,60	1 272	1,84	1 404	2,24
Horvátország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Izland	17	0,07	40	0,05	n. a.	n. a.	40	0,06	45	0,07
Lengyelország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Lettország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Liechtenstein	9	0,04	9	0,01	8	0,01	8	0,01	n. a.	n. a.
Litvánia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Luxemburg	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Macedónia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Moldova	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Németország	n. a.	n. a.	57 996	79,33	56 748	77,88	55 706	80,41	52 029	83,04
Norvégia	233	0,96	207	0,28	219	0,30	226	0,33	236	0,38
Olaszország	1 151	4,76	2 153	2,95	2 374	3,26	2 639	3,81	n. a.	n. a.
Oroszország	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Portugália	n. a.	n. a.	82	0,11	83	0,11	91	0,13	96	0,15
Románia	n. a.	n. a.	31	0,04	19	0,03	26	0,04	25	0,04
San Marino	1	0,00	1	0,00	2	0,00	1	0,00	1	0,00
Spanyolország	188	0,78	221	0,30	230	0,32	298	0,43	360	0,57
Svájc	4 722	19,53	3 957	5,41	3 694	5,07	3 645	5,26	3 558	5,68
Svédország	3 155	13,05	3 046	4,17	2 945	4,04	2 925	4,22	2 954	4,71
Szlovákia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Szlovénia	53	0,22	32	0,04	39	0,05	41	0,06	41	0,07
Ukrajna	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Európa összesen	24 183	100,00	73 104	100,00	72 862	100,00	69 279	100,00	62 656	100,00

n. a.: A forráskiadvány az adott helyen nem közöl adatot.

Forrás: *Recent demographic developments in Europe*. Council of Europe Publishing, 1992–1999.

Magyarország és Németország közötti vándorlás az 1990-es években¹

Melegh Attila

I. Bevezetés

1989 óta Magyarországon nincs teljes kivándorlási statisztika, így a kutatók gondban vannak a kivándorlás mérésével. Ez létfontosságúvá teszi a Magyarország és az egyes európai országok közötti migrációs kapcsolatok elemzésénél a fogadó ország statisztikáinak ismeretét. Ez látszik a megfelelő módszernek annak megbecslésére, hogy hány ember „vész el”. Mindazonáltal ez az elemzési gyakorlat nemcsak a demográfiai trendek leírásánál fontos, hanem annak felmérése szempontjából is, hogy Magyarország milyen mértékben integrálódik átalakuló világrendszerbe a migráción keresztül. Ennek segítségével alakítható ki a legjobb előrejelzés a várható migrációs tendenciákról.

Németország példaként való kiválasztása nem véletlen, mivel Európában történetileg nézve is ez az ország volt Kelet-Közép-Európa fő partnere a migrációs mozgásokban. Közép-Európa sok bevándorlót fogadott Németország egyes körzeteiből különösen a XVIII. században, és egyúttal Németország, Ausztria mellett, kedvelt úticélja volt azoknak a kelet-közép-európaiaknak, akik „nyugat” felé igyekeztek. Továbbá, bizonyos társadalmi és politikai folyamatoknak köszönhetően Kelet-Közép-Európa – vagy német szóhasználattal „Mitteleuropa” – olyan kontinentális típusú „szuper-entitás” volt, amely a XIX. századtól kiszolgált a fellendülő német gazdaság igényeit, miáltal Európának ez a része a kontinentális központ perifériájává vált. A kérdés az, hogy a kétoldalú migrációs tendencia beilleszthető-e az EU keleti bővítésének korszakában zajló történelmi folyamatba, és milyen összehasonlítási keret segíthet bennünket a Magyarország és Németország közötti migrációs kapcsolat megértésében.

Az összehasonlítás kedvéért négy országot választottunk ki, annak érdekében, hogy jobb bepillantást nyerjünk a Németország és Magyarország közötti migrációba. Ezek az országok részben szintén kelet-európai országok (Lengyelország, Románia), részben Európa olyan periférikus országai, amelyek csak az 1980-as, illetve 1990-es években nyerték el az EU-tagságot (Finnország, Portugália), így jól mutatják a tagság előtti és utáni trendeket. Az alábbi tanulmány úttörő jellegű, nem lép fel a teljesség igényével, és csupán adatbázis és kiinduló értelmező keret megteremtését célozza meg.

---

¹ Különleges köszönet illeti *Land Stephan* és *Tóth Pál Péter* urat a tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítségükért.

2. Németország és Magyarország a nemzetközi migráció áramában

Az 1960-as évektől az emberek lakhelyének változásaira vonatkozó statisztikák alapján Európában Németország volt a legfontosabb célország a nemzetközi migrációban. Az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elejének kivételével Németország ugyanolyan szintű befogadó ország volt, mint Kanada, az Egyesült Államok és Ausztrália (1. táblázat). A bevándorlás szintje Németországban messze a legmagasabb Nyugat-Európában, és az ezer főre eső bevándorlók számát tekintve a német társadalom az egyik „legnyitottabb” Európában. Egyes becslések szerint a külföldiek állománya – a német etnikumú „Aussiedler”-ek nélkül – a németországi népesség mintegy 10 százalékát teszi ki (Hönekopp 1999: 144.).

Németország különleges eset, nemcsak a ki- és bevándorlás méreteit tekintve, hanem a bevándorlás szerkezete szempontjából is. A többi nagy befogadó országgal összehasonlítva Németországba viszonylag kevesen érkeznek a „fejlődő” országokból, miközben a „fejlett világból”, különösen Kelet-Európából érkezők száma magas. 1985 és 1995 között Németország mérlege pozitív volt több mint 330 ezer „külföldivel” Kelet-Európa viszonylatában. Ez a bevándorlás a „külföldiek” teljes beáramlásának mintegy 60 százalékát teszi ki, tehát Németország határozottan a kelet-európaiak első számú célpontja. Ráadásul a beáramló „külföldi” kelet-európaiakon kívül ott van a nagy számú „Aussiedler”, vagyis német származású, aki kihasználja a német alkotmány által a Kelet- és Nyugat-Németországon kívül élő németek számára biztosított előnyöket. 1988 és 1996 között 2,3 millió kelet-európai „Aussiedler”-t vettek nyilvántartásba, mint németországi lakhellyel rendelkező személyt. Ezért biztosan állíthatjuk, hogy Németország kevésbé érintett az ún. dél-észak irányú vándorlásban, viszont központi szerepet játszik az Európán belüli kelet-nyugati migrációban. Ez a fenti statisztikák alapján kirajzolódó szerep némileg egyedinek tartható, tekintve, hogy az adatok olyan időszakra vonatkoznak, amelyben a kelet-európai államszocializmus összeomlása kapcsán a migrációs mozgások felerősödtek.

1. táblázat

A Németországba vándorlók egyenlegének becsült éves átlaga,
1965–1996 között

	1965–69	1970–74	1975–79	1980–84	1985–89	1990–94	1995–96
Nettó vándorlás							
Németországba	197 449	306 211	6 352	3 040	373 610	646 072	397 935
Külföldiek	200 191	297 040	–32 370	–29 194	184 476	364 266	225 260
Fejlődő országokból	49 783	135 239	33 901	–10 437	68 425	100 419	70 009
Fejlett országokból	150 409	161 801	–66 271	–18 757	116 050	263 847	155 161
ezen belül							
Kelet-Európából	69 740	63 298	–13 785	13 237	94 913	231 871	117 982
Német állampolgárok	–2 742	9 171	38 722	32 234	189 134	281 806	172 675

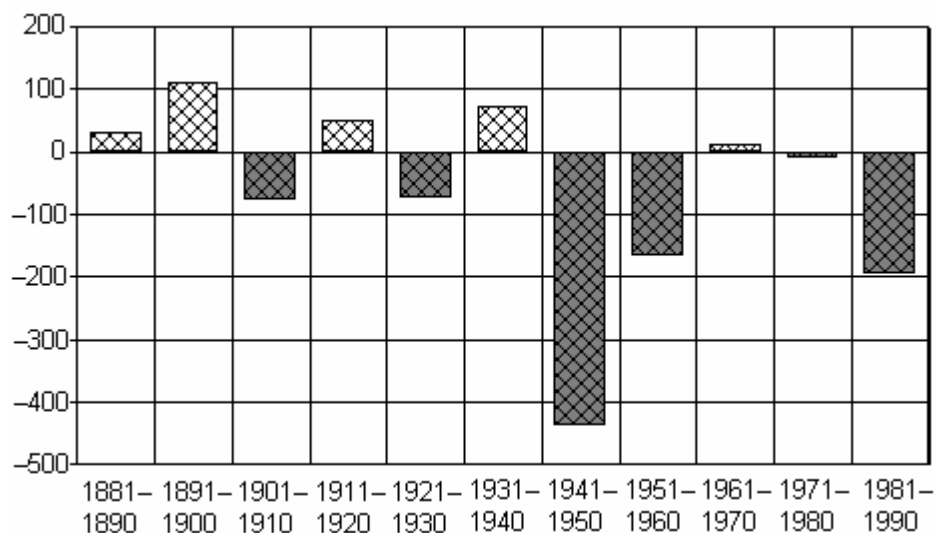
Forrás: Zlotnik 1998.

Mint a kelet-nyugati migráció legnagyobb célterülete, az egész kontinensen Németország mutatta ennek a migrációs mozgásnak a legnagyobb méreteit. A kivándorlás Kelet-Európából az 1970-es évek végén és a 1980-as évek elején alacsony volt. Ez a mozgás az 1980-as évek végén erősödött fel drámai módon, és 1992–1993 körül érte el csúcspontját, amikor a volt Jugoszláviában zajló háború, az államszocializmus összeomlásának közvetlen következményei és a politikai menekültté válás még fennmaradt lehetősége mind felfelé nyomta a bevándorlók számát. 1993, de különösen 1995 után a kelet-európai kivándorlási hullám jelentős mértékben alábbhagyott, és így a németországi befogadás is egyre csökkent, és visszavándorlás is előfordult.

Magyarország nemzetközi migrációban játszott szerepe az 1940-es évek végén drámai módon megváltozott. Az államszocializmus időszakában Magyarország csak igen kevés bevándorlót fogadott, miközben egyes időszakokban a magyar állampolgárok kiáramlása hatalmas méreteket öltött. Az 1956-os forradalom alatti és utáni időszak 200 ezer, főleg a fiatal korosztályokhoz tartozó személy elvesztéséhez vezetett. Az 1980-as évek végétől Magyarország célországga vált, és több tízezer bevándorlót fogadott a szomszédos országokból, a térségtől távol eső vidékekről érkező csoportok mellett.

1. ábra

Népszámlálási vándorlási különbözete Magyarországon (ezer fő), 1881–1991

Forrás: Habcsek–Tóth 2000.

A népszámlálások lehetővé teszik, hogy összefüggéseket keressünk a természetes növekedés, a nemzetközi vándormozgalom egyfajta egyenlege és a népességi adatok között tízéves időszakokra lebontva (1. ábra). Ez azt mutatja, hogy az utóbbi ötven év során a tízmilliós lakosságú Magyarország menekültek százezreit bocsátotta a világba. Az is nagyon valószínű, hogy a nyolcvanas években is volt egy kivándorlási csúcs, ami a kelet-nyugati irányú vándorlás általános trendjei ismeretében teljesen logikusnak tűnik (Habcsek–Tóth 2000). Az 1996-os mikrocenzus becslést adott a bevándorló állományról, összesen 300 ezer külföldön született embert vett számba. Ez a nagy szám főleg a XX. században bekövetkezett határváltoztatásoknak tudható be. Ezeknek az embereknek a többsége időskorú, akik a szomszédos országokhoz

csatolt területeken születtek (*Juhász 1997*). A kiadott tartós letelepedési engedélyek, bevándorlási engedélyek és megadott magyar állampolgárság alapján az ezredfordulón Magyarországon élő bevándoroltak száma 150 ezerre tehető (*Hablicsek–Tóth 2000*), és ezeknek az embereknek a többsége magyar etnikumú, aki a szomszédos országokból érkezett (2. táblázat, illetve 3. táblázat).

2. táblázat

Bevándoroltak Magyarországon, státus és nem szerint, 1990–1997

Év	Bevándoroltak						Összesen
	Bevándorlási engedélyek		Egyéb		Együtt		
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	
1990	11 188	10 995	6 299	4 197	17 487	15 192	32 679
1991	7 763	6 990	4 698	2 743	12 461	9 733	22 194
1992	4 905	5 235	3 061	1 831	7 966	7 066	15 032
1993	4 850	5 340	3 647	2 064	8 497	7 404	15 901
1994	3 525	4 163	4 732	2 834	8 257	6 997	15 254
1995	2 488	3 289	5 896	3 337	8 384	6 626	15 010
1996	2 019	2 816	6 038	3 630	8 057	6 446	14 503
1997	1 650	2 311	3 287	2 149	4 937	4 460	9 397
1990–97	38 388	41 139	37 658	22 785	76 046	63 924	139 970

Forrás: Hablicsek –Tóth 2000.

3. táblázat

Bevándorlási engedéllyel rendelkező külföldiek Magyarországon, 1999. december 31-én

Állampolgárság	Fő
Román	30 443
Jugoszláv	9 138
Volt szovjet	7 398
Német	5 321
Ukrán	3 079
Cseh és szlovák	2 380
Lengyel	2 144
Bolgár	1 073
Egyéb	10 729
Együtt	71 705

Forrás: A Belügyminisztérium statisztikái: www.b-m.hu. Migráció.

A bevándorlók mellett az ország befogad menekülteket is. Az 1990-es években, egyes időszakokban az érkező menekültek száma elérte a 60 ezret (*Tóth 1997; Juhász 1997*). Számuk az 1990-es évek végére jelentősen csökkent, megközelítőleg 12 ezer körül volt az ezredfordulón a Belügyminisztérium statisztikái alapján.

A részleges statisztikai információk miatt a kivándorlók számát csak becsülni lehet az 1980-as évek statisztikái és azoknak a száma alapján, akik a kilencvenes években magyar állampolgárságukról lemondtak. Az országot hosszabb vagy meghatározatlan időre elhagyók száma évi 3 ezer fő körül alakult, ami 30–40 ezer embert tesz ki az évtized egészére. (*Hablicsek–Tóth 2000*).

A ki- és bevándorlásra vonatkozó fenti adatok valójában csak becslésnek tekinthetők, különösen, ha az illegális bevándorlókat is figyelembe vesszük. Ezek száma 70–100 ezer közé tehető. Ezek az emberek, akik többnyire vízum nélkül lépnek be az országba, általában rövid távú migránsok, de nagy részük még így is több mint három évet tölt itt, kisebb megszakításokkal (*Juhász 1997*). A ki- és bevándorlásra vonatkozó valamennyi információt figyelembe véve Magyarország befogadó ország lett, ahol a bevándorlók az összlakosság maximum 2–2,5 százalékát tehetik ki.

A nemzetközi migráció dinamikáját tekintve Magyarország bizonyos mértékig követi az általános európai mintákat. Az 1990-es évek elején a migráció növekedett, míg az évtized végén az emberek áramlásában hanyatlás volt megfigyelhető (*Okólski 1999*). Minden bizonynyal az 1990-es év volt a bevándorlás csúcspontja, majd a korai áradat után a bevándorlás az évi 10–15 ezres szinten stabilizálódott. A menekültek esetében hasonló képet kapunk, ami főleg a politikai körülmények következménye. A volt Jugoszláviában dúló háború egyes években önmagában is képes volt megkétszerezni vagy megháromszorozni az éves számokat (*Juhász 1997; Tóth 1997*).

A Magyarország és Németország nemzetközi migrációban elfoglalt helyére vonatkozó fenti adatok alapján megfogalmazhatunk bizonyos, a két ország közötti migrációs kapcsolatokra vonatkozó feltevéseket. Először is nagyobb migrációs mozgást feltételezhetünk Németország irányába az államszocializmus összeomlásának időszakában. Másodszor, az átfogó adatok alapján úgy tűnik, hogy a Németországra nehezedő „migrációs nyomás” 1995-től gyengült, sőt visszaáramlás indult Magyarországra, főleg azok körében, akik jóval korábban mentek ki Németországba. Továbbá, a magyarországi német beruházások növekedésének köszönhetően Magyarország számos, német és nemzetközi cégeknek dolgozó, „igazi” németet fogadott. Harmadszor, az is feltehető, hogy a magyarországi bevándorlók egy része azért hagyta el hazáját, hogy olyan nyugat-európai országba menjen tovább, mint például Németország. Negyedszer, azt is feltételezhetjük, hogy az „etnikai németek” szép számban éltek a német alkotmány adta lehetőséggel és állandó tartózkodásra vagy rövidebb időszakokra az anyaországba mentek. Ezen kívül a rövid távú illegális bevándorlás is jelentős lehetett Németországba, ugyanakkor a statisztikák ezt a mozgást nem ragadhatják meg. Mindent egybevetve, Németország és Magyarország elég közel került egymáshoz, és a migráció egyre természetesebbé vált a két ország között.

3. A Németország és Magyarország közötti migráció forrásai

Az elemzés legfontosabb forrása a Német Statisztikai Hivatal évkönyve. A Szövetségi Statisztikai Hivatal évente öt táblázatot készít a migrációs alapadatokról, amelyekben hivatkozik Magyarországra, illetve a magyarokra. Németország politikai (adatvédelmi) megfontolásokból mostanáig nem gyűjtött adatokat a bevándorlók számáról, csupán a személyek határon át történő mozgásáról rendelkezik információval: A lakhelyet változtató személyek, németek és külföldiek szerinti bontásban (*Wanderungen zwischen Deutschland und dem Ausland*), a németországi külföldi lakosságról állampolgárság szerinti bontásban (*Ausländische Bevölkerung*

in Deutschland), a menedékjogot kérőkről állampolgárság szerinti bontásban (*Asylsuchende nach ausgewählten früheren Staatsangehörigkeiten*), a német állampolgárságot kapott személyekről előző állampolgárságuk szerinti bontásban (*Eingebürgerte Personen nach Altersgruppen, Aufenthaltsdauer sowie ausgewählten früheren Staatsangehörigkeiten*), az „Aussiedler”-ek és „Aussiedlerin”-ek számáról a származási ország szerinti bontásban (*Aussiedler und Aussiedlerinnen nach Herkunftsgebieten und Altersgruppen*).

Valamennyi táblázat fontos, mert mindegyik más-más szemszögből ad információt. A legértékesebb közülük minden bizonnyal az, amely a Németország és más országok közötti vándorlást mutatja be (4. táblázat). Adatokat szolgáltat azokról, akik a határon keresztül változtatnak lakhelyet. Azoknak, akik Németországon belül, illetve Németország és más országok között mozognak, egy héten belül ki-, illetve be kell jelentkezniük. Ezeket a folyamatos ki- és bejelentkezéseket a népesség-nyilvántartó hivatalok vezetik. Ezek a hivatalok a tartományi szintű migrációs statisztikákhoz szolgáltatnak adatokat, ezeket országos szinten össze-sítik, és nyilvánosságra hozzák. A tartózkodás időtartamát nem veszik figyelembe, és bizonyos szálláshelyek, például szállodák és panziók kívül esnek a fent említett ki- és bejelentke-zési rendszeren. Az e táblázatban szereplő adatok rendkívül értékesek szociológiai szempont-ból, ugyanis nemcsak azokra terjednek ki, akik hosszabb időre Németországba kívánnak vándorolni, hanem azokat is magukban foglalják, akik rövidebb időt töltenek ott. Megvan az az előnyük is, hogy nemcsak a beérkező népességet kísérik figyelemmel, hanem az országot el-hagyók csoportját is. A külföldiek és németek közötti felosztás egy kicsit zavaros, mert az utóbbiak közé sorolják a saját német állampolgárok mellett a más országokban élő német et-nikumú „Aussiedler”-eket is. A Német Statisztikai Hivatal valószínűleg ezért változtatott módszerén, és a legutóbbi összesítő táblázatokban összevonja a németeket a nem-németekkel. A szövetségi határokon átkelő „külföldiek”-re vonatkozó információk is fontosak, amennyi-ben áramlási adatokat szolgáltatnak az állományt bemutató táblázatokhoz az egyes konkrét években mért „külföldi” népességszámra vonatkozóan. Ez a vándorlást mutató táblázat nem utal a helyváltoztatás okára, és a statisztikai hivatal csak az egy évesnél hosszabb tartózkodás-ra beutazó külföldiek évenkénti érkezését regisztrálja a Külföldiek Központi Nyilvántartása segítségével.

A bevándorlók állományának elemzése a külföldi állampolgárság alapján csupán durva becslésnek tekinthető (6. táblázat), mivel a beáramló „etnikai németek” német útlevéllel ér-keznek a határra. Ezeknek az embereknek a száma igen lényeges lehet, ennek az adatnak a hiánya igen sajnálatos. Mindazonáltal Magyarország esetében az alábbiakban látni fogjuk, hogy számuk sohasem volt túl magas, és a kilencvenes évek végére jelentéktelen lett. Ma-gyarország nemcsak olyan országgá vált, amely nem bocsát ki többé „Aussiedler”-eket, hanem lekerült a politikai menekülteket mutató táblázatokról is. Ez nemcsak annak a ténynek tudható be, hogy Magyarországot biztonságos országnak tekintik, hanem annak is köszönhető, hogy az ilyen státust igénylő emberek száma mindig sokkal alacsonyabb volt, mint néhány más kelet- európai országban, a kilencvenes évek közepén pedig néhány tucatra csökkent (5. táblázat). Ezek a kategóriák tehát a történelmi elemzés szempontjából fontosak, de a kilencvenes évek végétől figyelmen kívül hagyhatók.

Összességében ezek a német statisztikák nem bevándorlási statisztikák, hanem vándorlási statisztikák, kiegészítve néhány, bizonyos migráns csoportokra és állományokra vonatkozó táblázatokkal. Ez utóbbi táblázatok nem ellensúlyozzák a vándorlási statisztikákban regisztrált mozgások szándékaira vonatkozó információk hiányát. Ezek a statisztikák összevonják a diákokat, a tartós bevándorlókat, az éves szerződéssel az országban tartózkodókat, és egyáltalán nem alkalmasak annak kimutatására, hogy hány tartós bevándorló szándékozik letelepedni Németországban. Ezek a táblázatok csupán a mozgásban lévő tendenciákat mérik, igaz amennyiben a Magyarország és Németország közötti kapcsolatrendszer „normalizálódik”, akkor ezek a mutatók lehetnek a legalkalmasabbak a két ország közötti kapcsolat megértéséhez. Továbbá a közös európai uniós tagság esetén ez lehet az egyetlen használható statisztikai megközelítés.

A dinamika e közvetett mérése mellett ma az „elvesztett” magyarokat a külföldiek állományának változása alapján kell mérnünk, és ehhez az adathoz hozzá kell adnunk az „Aussiedler” kategóriában szereplő személyek számát, mivel azok nem szerepelnek a „nem németek” között (7. táblázat). Eszerint az éves veszteség-nyereség így alakult például 1996-ban: a külföldi magyarok állománya 1996-ban + az „Aussiedler”-ek állománya 1996-ban + a honosított személyek száma 1996-ban – a magyarok állománya 1995-ben. Ha az eredmény pozitív, akkor bizonyos számú embert elvesztettünk, ha negatív, akkor valamennyi visszatért közülük. A migráns alcsoportok áramlására vonatkozó statisztikák közvetlenül nem kapcsolhatók ehhez a méréshez. Mindazonáltal ki kell emelni, hogy ez a mérés nem teljes, mivel nincsenek adataink a Németországban tartózkodó magyar állampolgárok csoportjában bekövetkezett halálozásokról és születésekről, és így nem tudjuk megbecsülni e lakosságcsoporthoz tartozók létszámának a természetes népmozgalomból eredő növekedését vagy csökkenését. Ezt a hiányosságot ellensúlyozhatja, hogy némi információval szolgál a Németországban tartózkodó magyar állampolgárok (külföldiek) életkori összetételéről, és így a szaporodást és a mortalitást a magyar minták alapján becsülni tudjuk. Így van fogalmunk a Németországban tartózkodó magyar állampolgárok körében tapasztalható tényleges születési és halálozási számokról.

Van még egy, a fentiekben nem említett statisztikai táblázat, amely segíthet megérteni a Németországba irányuló magyar kivándorlás természetét. Ez a külföldiek németországi tartózkodásának időtartamára vonatkozik (*Auslander/innen am 31. 12. 1997. Nach Ausgewählten davon mit einer Aufenthaltsdauer*), az első belépés időpontja alapján (8. táblázat).

A Magyarország és Németország közötti migrációval foglalkozó magyar források hiányosabbak, mint a németek. Azokról vannak adataink, akik Németországból Magyarországra szeretnének kivándorolni, vagy tartós letelepedési engedélyért folyamodnak. A magyarországi kivándorlás tekintetében a kép még rosszabb, mert csak töredékes adataink vannak. Nincsenek információink azokról, akik lemondanak a magyar állampolgárságról a németért cserébe. Csak a budapesti német nagykövetségtől van némi adatunk arra nézve, hogy hányan kérnek nemturista vízumot. Van továbbá töredékes statisztika azokról, akik munkát keresnek Németországban. Budapesten a Gazdasági Minisztérium gyűjt néhány adatot a „projekthez kapcsolódó munkában” (Németországban dolgozó magyar cégek) és a vendégmunkás egyezményben (kelet-európaiak szakmai képzése) érintettekről. Mindkét statisztika korlátozott ideig Németor-

szágban dolgozó személyekre vonatkozik, akik maguk dönthetnek a németországi tartózkodásról és a kivándorlás kockázata így nem ismert. A határon túli illegális foglalkoztatás és migráció a német és a magyar intézmények látókörén kívül esik. Ezzel a mozgással kapcsolatban az egyetlen mérési lehetőség abban rejlik, hogy a magyar határellenőrzést megszigorították, és jelenleg a magyar határ átlépésekor az útleveleket számítógépre viszik. Ezek az adatok a szükséges védelem mellett alkalmasak lehetnek a Magyarország és Németország közötti migrációs kapcsolatok elemzésére.

4. Vándorlás Magyarország és Németország között a kilencvenes években

Mint a fentiekből látható, Németország vonzza a kelet-európai és más európai migránsokat. Az etnikai németek mellett számos nem német migránsra is vonzást gyakorol.

Az egyes kelet-, észak- és dél-európai országok közötti mozgások hosszú távú dinamikáját illetően megállapítható, hogy a Németországba és Németországból történő mozgások intenzitása a hatvanas évek végétől növekedett. A kiválasztott országok közül Portugália produkálta a legnagyobb kivándorlási többletet Németország felé (*4. táblázat*). Később a mozgás intenzitása valamelyest csökkent Németország és Portugália között, és a lisszaboni forradalmat követően a nettó migráció negatívvá vált Portugália és Németország között. Ez 1985-ig tartott, amíg az ország EK-tag nem lett. Időközben a Kelet-Európa és Németország közötti migrációs kapcsolat megerősödött, és különösen Románia és Lengyelország kapcsolatai váltak intenzívvé Németországgal. Ez az intenzívebb mozgás valószínűleg a nagyszámú „Aussiedler” megjelenésének köszönhető, és főleg ez lendítette fel a Németországba irányuló mozgást. Ez az oka annak, hogy a sokkal kevesebb „Aussiedler”-t kibocsátó Magyarország sokkal kisebb növekedést mutatott a hetvenes évek végén és a nyolcvanas években. Finnországra ebben az időszakban a stabilitás volt jellemző.

4. táblázat

*Migráció Németország és egyes európai országok között
(németek és külföldiek lakhely-változtatása együtt)*

Év	Magyarország			Lengyelország			Románia		
	Németo.- ba	Németo.- ból	egyenleg	Németo.- ba	Németo.- ból	egyenleg	Németo.- ba	Németo.- ból	egyenleg
1954	249	18	231	487	83	404	282	9	273
1955	342	36	306	622	110	512	247	104	143
1956	5 751	160	5 591	3 414	470	2 944	618	751	-133
1957	10 465	1 589	8 876	17 791	3 739	14 052	1 370	67	1 303
1958	2 009	1 444	565	18 879	2 037	16 842	2 029	67	1 962
1959	1 903	1 400	503	8 647	2 478	6 169	810	62	748
1960	1 387	1 058	329	3 673	1 931	1 742	2 301	70	2 231
1961	1 507	1 338	169	1 181	173	1 008	3 755	19	3 736
1962	1 926	1 351	575	1 478	524	954	1 683	78	1 605
1963	3 807	3 021	786	2 283	913	1 370	1 344	73	1 271
1964	5 748	4 405	1 343	3 811	1 737	2 074	1 033	142	891
1965	6 090	4 280	1 810	3 808	1 882	1 926	2 952	310	2 642
1966	3 833	3 264	569	4 378	2 497	1 881	945	313	632
1967	3 260	2 848	412	3 451	2 296	1 155	1 110	486	624
1968	3 425	2 606	819	2 689	1 457	1 232	2 543	1 415	1 128
1969	3 672	2 553	1 119	3 037	1 438	1 599	8 260	2 455	5 805
1970	4 106	2 494	1 612	3 783	2 308	1 475	9 187	1 858	7 329
1971	4 537	2 259	2 278	7 366	3 282	4 084	7 617	2 174	5 443
1972	5 247	3 487	1 760	9 954	5 510	4 444	8 648	3 326	5 322
1973	4 764	3 404	1 360	12 702	8 483	4 219	12 778	4 661	8 117
1974	4 466	3 378	1 088	12 812	9 358	3 454	12 583	3 782	8 801
1975	3 903	3 213	690	20 510	12 979	7 531	8 862	3 163	5 699
1976	3 923	3 068	855	45 108	13 858	31 250	5 519	1 800	3 719
1977	4 218	3 287	931	51 234	16 232	35 002	13 020	2 104	10 916
1978	4 052	3 333	719	68 343	18 006	50 337	14 740	2 287	12 453
1979	5 300	3 285	2 015	63 244	20 708	42 536	11 976	1 875	10 101
1980	7 453	4 022	3 431	67 940	28 624	39 316	18 916	2 368	16 548
1981	7 709	4 928	2 781	135 278	49 980	85 298	15 590	2 165	13 425
1982	6 843	5 853	990	58 786	33 606	25 180	15 830	2 226	13 604
1983	5 126	4 861	265	55 525	36 470	19 055	18 629	2 170	16 459
1984	5 770	4 611	1 159	82 433	52 839	29 594	19 207	2 248	16 959
1985	5 932	4 607	1 325	89 688	58 080	31 608	18 224	2 274	15 950
1986	7 140	4 390	2 750	105 384	62 776	42 608	16 368	2 385	13 983
1987	8 938	4 789	4 149	168 226	71 520	96 706	19 788	2 714	17 074
1988	12 986	6 746	6 240	313 782	101 367	212 415	20 233	3 469	16 764
1989	15 372	8 212	7 160	455 075	145 903	309 172	29 483	3 572	25 911
1990	16 708	8 954	7 754	300 693	162 130	138 563	174 388	16 144	158 244
1991	25 676	15 278	10 398	145 663	118 029	27 634	84 165	30 710	53 455
1992	28 652	21 627	7 025	143 709	112 062	31 647	121 291	52 367	68 924
1993	24 853	25 597	-744	81 740	104 789	-23 049	86 559	102 506	-15 947
1994	19 803	22 525	-2 722	88 132	70 322	17 810	34 567	44 889	-10 322
1995	19 487	19 338	149	99 706	77 004	22 702	27 217	25 706	1 511
1996	17 333	17 603	-270	91 314	78 889	12 425	19 263	17 114	2 149
1997	11 942	15 786	-3 844	85 016	79 082	5 934	28 508	14 078	14 430
1998	14 036	12 805	1 231	82 049	70 828	11 221	18 491	14 003	4 488
1999	15 877	13 204	2 673	80 168	69 507	10 661	20 149	14 896	5 253
Összesen	377 526	288 315	89 211	3 104 992	1 718 296	1 386 696	943 078	391 455	551 623

4. táblázat (folytatás)

Migráció Németország és egyes európai országok között
(németek és külföldiek lakhely-változtatása együtt)

Év	Finnország			Portugália		
	Németo.- ba	Németo.- ból	egyenleg	Németo.-ba	Németo.- ból	egyenleg
1960	1 731	1 068	663	721	361	360
1961	2 078	1 397	681	1 396	525	871
1962	2 192	1 604	588	1 508	506	1 002
1963	2 681	1 962	719	2 185	604	1 581
1964	3 684	2 545	1 139	4 776	1 082	3 694
1965	3 939	2 844	1 095	12 033	2 069	9 964
1966	4 255	3 428	827	11 058	4 124	6 934
1967	3 173	3 078	95	4 262	6 350	-2 088
1968	3 517	2 541	976	8 859	3 231	5 628
1969	4 418	2 907	1 511	15 529	3 373	12 156
1970	4 376	3 047	1 329	22 829	5 752	17 077
1971	4 012	2 803	1 209	24 124	5 710	18 414
1972	3 663	2 862	801	24 952	9 101	15 851
1973	2 920	2 527	393	39 714	10 672	29 042
1974	2 038	2 031	7	13 830	17 796	-3 966
1975	1 424	1 790	-366	8 946	15 250	-6 304
1976	1 456	1 348	108	6 335	12 594	-6 259
1977	1 731	1 328	403	5 154	9 309	-4 155
1978	1 663	1 577	86	4 844	6 964	-2 120
1979	1 788	1 402	386	4 784	6 056	-1 272
1980	1 971	1 579	392	4 273	5 666	-1 393
1981	1 648	1 724	-76	3 485	8 221	-4 736
1982	1 547	1 640	-93	2 366	9 674	-7 308
1983	1 481	1 548	-67	2 029	9 987	-7 958
1984	1 441	1 562	-121	1 991	21 383	-19 392
1985	1 622	1 374	248	2 126	3 858	-1 732
1986	1 693	1 472	221	3 801	2 735	1 066
1987	1 604	1 636	-32	3 687	2 498	1 189
1988	1 685	1 613	72	4 231	2 592	1 639
1989	1 836	1 481	355	6 116	3 697	2 419
1990	2 212	1 691	521	7 805	3 794	4 011
1991	2 271	1 820	451	11 489	4 901	6 588
1992	3 087	1 819	1 268	10 825	5 655	5 170
1993	3 144	1 373	1 771	13 799	7 249	6 550
1994	4 025	2 887	1 138	27 708	15 218	12 490
1995	4 146	3 348	798	31 355	21 505	9 850
1996	3 392	3 725	-333	32 864	26 261	6 603
1997	3 227	3 361	-134	27 205	27 382	-177
1998	2 859	3 116	-257	19 509	22 653	-3 144
1999	2 913	2 880	33	15 451	16 811	-1 360
Összesen	104 543	85 738	18 805	449 954	343 169	106 785

Az elemzett időszak második nagy migrációs hullámának csúcspontja 1986 és 1993 között következett be. Ebben az időszakban a mozgásba lendült kelet-európai emberek száma ugrásszerűen megnőtt és elérte a nyolcvanas évek elején jellemző értékek háromszorosát. Magyarország egy kicsit „nyugodtabb” volt, de a tendencia azonos volt az egész régióban. Megjegyzendő, hogy ebben az időszakban történt a korábbi Német Szövetségi Köztársaság egyesülése a Német Demokratikus Köztársasággal, amikor a statisztikai adatok gyűjtésének körét kiterjesztették a volt NDK-ra is.

A kelet-nyugati migráció e fölerősödése csak részben függött össze közvetlen politikai megfontolásokkal, mert bár a politikai menekült státust kérvényezők száma megnőtt, Lengyelor-

szág és Magyarország sohasem küldött nagy tömegben menedékjog-kérőket. E menekült áradat csak Romániából jött, de onnan is csupán három-négy évig. Viszonylag kevesen használták fel arra a kommunizmus összeomlását, hogy korábbi üldöztetéseikre hivatkozzanak (5. táblázat).

5. táblázat

Néhány kelet-európai országból érkező menedékjog-kérők és Aussiedlerok Németországban, 1983–1997

Év	Magyar	Lengyel	Román	Magyar	Lengyel	Román
	menedékjog-kérők			Aussiedlerok		
1983	587	1 949	587			
1984	485	4 240	644	286	17 455	16 553
1985	736	6 672	887	485	22 075	14 924
1986	1 116	10 681	1 512	584	27 188	13 130
1987	1 585	15 194	1 964	579	48 419	13 990
1988	1 996	29 023	2 634	763	140 226	12 902
1989	1 583	26 092	3 121	1 618	250 340	23 387
1990	439	9 155	35 345	1 038	113 253	107 189
1991	396	3 448	40 504	952	40 129	32 178
1992	1 028	4 212	103 787	354	17 742	16 146
1993	209	1 670	73 717	37	5 431	5 811
1994	70	498	9 581	40	2 440	6 615
1995	12	119	3 522	43	1 677	6 519
1996	54	137	1 395	14	1 175	4 284
1997		151	794	16	687	1 777
Összesen	10 296	113 241	279 994	6 809	688 237	275 405

A „kiváltságos” politikai menekült státus mellett az „Aussiedler” kategóriában is növekedés mutatkozott. E növekedés drámai méretű volt, nemcsak számszerűen, hanem abban az értelemben is, hogy a csúcs után mért adatok szerint ez a hullám valószínűleg magával ragadta a még Kelet-Közép-Európában maradt német etnikumú csoportok többségét. Így a vizsgált és sokat vitatott 1990 körüli csúcs különleges egyszeri helyzet volt, amelyben az országon kívül élő etnikai németekre gyakorolt vonzerőnek és az államszocializmus összeomlásának együttes hatása soha nem látott szintre emelte a bevándorlást. Továbbá, ez a csúcs azt mutatja – és nemcsak a német alkotmány különleges rendelkezései miatt –, hogy Németország különlegesen kötődik ehhez a régióhoz. A többi vizsgált európai ország (Finnország és Portugália) sohasem produkált ekkora migrációs hullámot Németország felé.

Az 1990 körüli káoszt követően a vizsgált kelet-európai országok és Németország közötti vándorlás lecsillapodott, még némi visszaáramlás is megindult. Feltehetőleg meglehetősen nagy számú ember, aki Németországban igyekezett letelepedni, később visszatért származási országába. Az 1997 utáni ciklus a nettó migráció adatait ismét pozitívba fordította, vagyis több volt a bevándorló, mint a kivándorló, de ebben az időben a vizsgált kelet-európai országok kapcsolata Németországgal – noha viszonylag magas szintű áramlásokkal – kiegyensúlyozottabb volt. Ez az intenzívebb kapcsolatrendszer a nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején elszűnt követően alakult ki és úgy tűnik, hogy nem hanyatlik vissza az államszocialista időszakban tapasztalt szintre. Mindazonáltal ez az intenzitás nemcsak Románia, Magyarország és Lengyelország kiváltsága, hanem szemmel láthatóan az olyan korábban nem EU-tagállamok, mint Portugália vagy Finnország esetében is hasonló mintákat

követ. Tehát egy átfogóbb folyamat bontakozik ki, amely szerint jogosnak látszik, hogy globalizációról beszéljünk, amelyben az emberek mozgása sokkal intenzívebbé válik, legalábbis a határátlépés és a külföldi lakhely keresése tekintetében (lásd *Sassen 1998*).

A dinamika változását a külföldiek állományának változása is követte, és mint fentebb már rámutattunk, ez lehet a legfontosabb terület, ahol a kiáramlás mérhetővé válik (*6. táblázat*). Általános megjegyzésként elmondható, hogy valamennyi vizsgált országból növekedett a Németországban élő külföldiek állománya az 1980-as évek elejéhez képest. Lengyelország nyitotta a sort, de a többi ország is hamar csatlakozott hozzá a kilencvenes években. Minden kelet-európai ország polgárai produkáltak egyfajta csúcsot, és e tekintetben megint csak Románia és Lengyelország esetében figyelhetjük meg a leghektikusabb adatokat. Ebből is az látszik, hogy nemcsak az etnikai németek repatriálása vezetett a bevándorlási adatok megnövekedéséhez.

6. táblázat

Külföldi népesség Németországban állampolgárság szerint, 1984–1999

Év	Magyar	Lengyel	Román	Finn	Portugál
1984	21 093	95 868	12 829	9 771	82 991
1985	21 355	104 755	13 736	9 936	77 046
1986	23 080	118 883	14 973	10 221	78 192
1987	21 837	120 550	14 849	8 762	69 327
1988	28 588	171 514	17 739	8 992	71 065
1989	31 627	220 443	21 101	9 717	74 580
1990	35 733	242 013	60 293	10 463	85 511
1991	56 401	271 198	92 135	11 156	92 991
1992	61 435	285 553	167 327	12 173	98 918
1993	62 195	280 514	162 577	13 011	105 572
1994	57 996	263 381	125 851	14 057	117 536
1995	56 748	276 753	106 256	14 790	125 131
1996	55 706	283 356	100 696	15 129	130 842
1997	52 029	283 312	95 190	15 090	132 314
1998	51 805	238 804	88 801	15 150	132 578
1999	53 152	291 673	87 504	15 449	132 623

Ha ezeket az adatokat olyan szemmel vizsgáljuk, vajon hány embert „veszítettünk el” hosszabb időre a nyolcvanas évek közepétől kezdődően, akkor a javasolt mérési módszer alapján – a migránsok mortalitásától és fertilitásától eltekintve – azt látjuk, hogy 1987 és 1996 között valószínűleg mintegy 50 ezer magyar állampolgár vándorolt el huzamosabb időre Németországba 1987 és 1990 között ez az adat 20 ezer körül lehet, míg a kilencvenes években 30 ezer körül (*7. táblázat*).

7. táblázat

A Németországba vándorolt magyar állampolgárok néhány adata

Év	Magyar állomány	Aussiedlerék száma	Honosítottak száma	Számított nyereség-veszteség
1986	23 080			
1987	21 837	579	1 203	539
1988	28 588	763	1 157	8 671
1989	31 627	1 618	1 556	6 213
1990	35 733	1 038	1 500	6 644
1991	56 401	952	1 178	22 798
1992	61 435	354	1 425	6 813
1993	62 195	37	1 663	2 460
1994	57 996	40	1 902	-2 257
1995	56 748	43	1 305	100
1996	55 706	14	1 027	-1
Összesen	-	5 438	13 916	51 980

Forrás: A szerző saját számításai.

A Németországba irányuló európai migráció áramlási adatait és általános mintáit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy 1994 óta nemcsak a határon túli lakhelyváltoztatás adatai, hanem az állományra vonatkozó adatok is kiegyensúlyozott kapcsolatrendszerrel mutatnak. Így jelen pillanatban nem beszélhetünk lényeges nyereségről Németország javára, illetve más tekintetben nincs látható „migrációs nyomás” a vizsgált európai országok esetében (az ellenkező irányú érveléssel kapcsolatban lásd *Salt 2001*). A kapcsolatok intenzívebbé váltak, de a változásban nem lehet irányt megállapítani. Ha az ismeretlen illegális mozgásokat figyelmen kívül hagyjuk, akkor a kölcsönös függőség lehet a megfelelő kifejezés.

Az országot elhagyó emberek száma mellett arra is érdemes odafigyelni, hogy ezek a hazájukat elhagyók átlagosan mennyi ideig maradnak a külföldi államokban, és hogy ezek az adatok összehasonlításban mit mutatnak. Ezeknek az adatoknak a segítségével megbecsülhetjük, hogy mekkora az a „teljes veszteség”, amelyet ezek a (német állampolgárságot szerző) emberek jelentenek, illetve mekkora az az átlagos időszak, amelynek elteltével visszatérhetnek Magyarországra (8. táblázat).

Ezeknek az adatoknak az alapján három jellegzetesség rajzolódik ki. A finn és a portugál állampolgárok inkább hosszabb ideig tartózkodnak Németországban az első érkezéstől számítva, míg a lengyelek és a magyarok átlagosan rövidebb ideig, 8–10 évig maradnak. A románok átlagos tartózkodási ideje még rövidebb, 5–6 év. Ezeknek a különbségeknek az okai a különböző migrációs kapcsolatok történetében rejlenek, ugyanis mind Finnország, mind Portugália intenzívebb migrációs kapcsolatokkal indított, legalább tíz évvel azelőtt, hogy a lengyelek és a magyarok bekapcsolódtak a folyamatba, és a románok léptek be a legkésőbb ebbe a kapcsolatrendszerbe.

8. táblázat

Külföldiek németországi tartózkodásának időtartama 1997-ben, állampolgárság szerint

Időtartam (év)	Magyar	%	Lengyel	%	Román	%	Finn	%	Portugál	%
0– 1	4 104	7,89	21 737	7,67	5 184	5,45	1 678	11,12	7 867	5,95
1– 2	4 011	7,71	20 532	7,25	4 590	4,82	1 208	8,01	8 867	6,70
2– 3	2 802	5,39	19 031	6,72	4 582	4,81	1 101	7,30	9 506	7,18
3– 4	2 472	4,75	15 754	5,56	4 813	5,06	923	6,12	8 552	6,46
4– 5	3 072	5,90	13 818	4,88	17 182	18,05	668	4,43	6 371	4,82
5– 6	4 178	8,03	22 067	7,79	23 809	25,01	672	4,45	6 280	4,75
6– 7	3 857	7,41	18 012	6,36	9 880	10,38	453	3,00	6 497	4,91
7– 8	4 012	7,71	26 088	9,21	14 253	14,97	428	2,84	4 223	3,19
8– 9	3 199	6,15	29 498	10,41	2 336	2,45	350	2,32	3 227	2,44
9–10	2 428	4,67	20 544	7,25	1 884	1,98	322	2,13	2 267	1,71
10–11	1 823	3,50	13 054	4,61	1 448	1,52	260	1,72	1 876	1,42
11–12	1 572	3,02	9 690	3,42	825	0,87	244	1,62	1 781	1,35
12–13	1 187	2,28	7 029	2,48	561	0,59	209	1,39	1 080	0,82
13–14	1 057	2,03	6 481	2,29	418	0,44	173	1,15	883	0,67
14–15	857	1,65	3 887	1,37	388	0,41	188	1,25	971	0,73
15–16	1 023	1,97	3 340	1,18	421	0,44	172	1,14	1 086	0,82
16–17	1 038	2,00	10 853	3,83	347	0,36	201	1,33	1 707	1,29
17–18	969	1,86	3 265	1,15	287	0,30	198	1,31	2 119	1,60
18–19	669	1,29	1 825	0,64	200	0,21	218	1,44	2 305	1,74
19–20	484	0,93	1 247	0,44	183	0,19	220	1,46	2 228	1,68
20–21	537	1,03	1 054	0,37	161	0,17	234	1,55	2 511	1,90
21–22	423	0,81	872	0,31	94	0,10	186	1,23	3 003	2,27
22–23	412	0,79	730	0,26	88	0,09	185	1,23	3 753	2,84
23–24	422	0,81	703	0,25	126	0,13	244	1,62	5 290	4,00
24–25	474	0,91	823	0,29	155	0,16	335	2,22	8 483	6,41
25–26	466	0,90	677	0,24	173	0,18	460	3,05	8 187	6,19
26–27	455	0,87	481	0,17	238	0,25	571	3,78	5 544	4,19
27–28	471	0,91	278	0,10	146	0,15	650	4,31	4 584	3,46
28–29	479	0,92	283	0,10	88	0,09	567	3,76	3 232	2,44
29–30	482	0,93	224	0,08	28	0,03	453	3,00	1 986	1,50
30–	2 594	4,99	9 435	3,33	302	0,32	1 320	8,75	6 048	4,57
Összesen	52 029	100,00	283 312	100,00	95 190	100,00	15 090	100,00	132 314	100,00
Átlag idő	10,1		8,4		5,8		19,6		14,0	

5. Konklúziók és ajánlások

Magyarország a többi kelet-európai országhoz hasonlóan kibocsátó országgá vált Németország irányába a nyolcvanas évek második és a kilencvenes évek első felében. E zavaros időszakban jelentős számú embert veszített az ország, a nagyságrend mintegy 50 ezerre tehető. Ez az adat nettó adat, mert mint látható volt, sokkal több ember vándorolt Németország és Magyarország között. Úgy tűnik, hogy ez a növekedés egy tanulási folyamat nyitánya, amely nyomán a migrációs kapcsolatok magasabb szinten stabilizálódtak, mely emelt szinten a kapcsolatrendszer teljesen kiegyensúlyozottnak tűnik. Azt mondhatnánk, hogy ezeknek az országoknak történelmi léptékben gyorsan sikerült integrálódniuk az európai migrációs folyamatokba az átmenet időszakában, nem olyan lassan, mint annak idején Finnországnak.

E mellett azonban lehetnek más érvek is, amelyek azt mutatják, hogy a Németország és egyes kelet-európai országok közötti kapcsolatrendszer különleges volt és ezért egyedi fejleményekhez vezetett. E fejlemények egyike az etnikai németek tömeges vándorlása volt az említett országokból. A transzformációs válság mögött ez volt a mozgások egyik fő motorja.

Így tehát elmondható, hogy ez az egyedi és megismételhetetlen jelenség nem csak az államszocializmus összeomlásának tudható be, hanem különleges alkotmányos rendelkezéseivel Németország is aktív szerepet játszott ennek a folyamatnak az életre hívásában. Magyarország kevésbé kapcsolódott be ebbe a folyamatba és valószínűleg ez az ország tartotta meg viszonylag a legnépesebb német kisebbséget. Az „Aussiedler” jelenség mellett is világosan látszik, hogy Németország, mint az európai migránsok nagy gyűjtőhelye, központi szerepet játszik az olyan országok migrációs kapcsolataiban, mint Magyarország, Lengyelország és Románia. Ez valószínűleg elemezhető a munkavállalók vándorlásában is, amelynek mennyiségi és minőségi elemzése életbevágó e kapcsolatrendszer természetének megértése szempontjából.²

Joggal feltételezhető, hogy az etnikai németek kiáramlása után az olyan országok, mint Magyarország nagy valószínűséggel az EU kisebb peremországainak, nevezetesen Finnországnak és Portugáliának a migrációs mintáit követik. Portugália igazi modellnek tekinthető a hasonló történelmi folyamat miatt, amely során a fellendülést lassulás, majd a kilencvenes évektől egy intenzívebb, de kiegyensúlyozottnak mondható kapcsolatrendszer követett. Magyarország, Lengyelország és Románia követhetik ezt a mintát. Meg kell említeni, hogy ezek az országok a globalizáció korában építik újra migrációs kapcsolataikat Németországgal, amikor a migráció szintje az egész világon magasabbra emelkedik.

---

² Lásd a *Fóti Klára–Németh Mária* szerzőpáros e kötetben található tanulmányát (*szerk*).

Felhasznált irodalom

- Dányi Dezső (1999):* Regionális vándorlás, urbanizáció a XIX. század végén. In: Tóth Pál Péter–Illés Sándor (szerk.): *Migráció I.* KSH, Budapest: 87–114.
- Dövényi Zoltán (1997):* Adalékok a Magyarországon élő „idegenek” területi megoszlásához, In: *Sik Endre–Tóth Judit (szerk.): Migráció és politika.* MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve: 97–106.
- Szövetségi Statisztikai Hivatal évkönyvek 1989–1999, magyarázó jegyzetek.
- Hablicsek László–Tóth Pál Péter (2000):* A nemzetközi vándorlás szerepe a magyarországi népesség számának megőrzésében 1999–2050 között. Kézirat.
- Hönekopp, Elmar (1999):* Germany. In: Solon Arditis (ed): *The Politics of East–West Migration.* St. Martin’s Press London: 141–153.
- Juhász Judit (1997):* The Statistical Characteristics of Migration. [A migráció statisztikai jellemzői.], In: *Sik Endre–Tóth Judit (szerk.): From Improvisation toward Awareness? Contemporary Migration Politics in Hungary. [A rögtönzéstől a tudatosság felé? Korunk migrációs politikája Magyarországon.]* MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve.
- Okólski, Marek (1999):* Migration Pressures on Europe. [Migrációs nyomás Európában], In: Van de Kaa, Dirk–Leridon, Henri, Gesano, Giuseppe–Okólski, Marek (eds.): *European Populations: Unity in Diversity. [Európai népesség: egység a sokféleségben.]* European Studies of Population. European Association for Population Studies. Kluwer Academic Publishers: 141–194.
- Salt, John (2001):* Európa migrációs térségei. Megjelenés előtt, Régió 2001/1.
- Sassen, Saskia (1998):* Globalization and its discontents. New York, New Press.
- Tóth Pál Péter (1996):* International Migration and Hungary. [Nemzetközi migráció és Magyarország.] In: Tóth Pál Péter–Valkovics Emil (eds.): *Demography of Contemporary Hungarian Society [A mai magyar társadalom demográfiája.]* Social Science Monographs, Boulder Colorado, Atlantic Research and Publications Inc, New Jersey: 139–170.
- Tóth Pál Péter (1997):* Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988–1994). Budapest, Püski.
- Zlotnik, Hania (1998):* International Migration 1965–96: An Overview. [Nemzetközi migráció 1965–96: áttekintés.] *Population and Development Review* 24 (3): 429–468.

Külföldiek Magyarországon az Európai Unióból*

Illés Sándor

1. A probléma felvetése

2000 márciusában nyitották meg a személyek szabad áramlása című fejezetet az Európai Unió és Magyarország között akkor már két éve zajló csatlakozási tárgyalások folyamán, ahol a két fél álláspontjának összhangba hozatala a fő cél. A migrációval kapcsolatos politikai érzékenység mértékét jelzi az a tény, hogy az utolsó témák között került sorra, és mérvadó vélemények szerint a tárgyalások lezárására is hosszú ideig, talán a megegyezés előtti legutolsó pillanatig kell várni (*Breuss 1998; Kussbach 1999*). A csatlakozási eszmecseréket övező sajtójelentésekből kiviláglott, hogy a migrációból, annak jól ismert komplexitása ellenére kiragadtak egy szeletet, nevezetesen a keletről nyugatra tartó munkaerő-áramlást (pontosabban a csatlakozni kívánó országokból a tagországokba tartó mozgást, valamint a jövőbeli feltételezett áramlást), és elfeledkeztek a többi vándorlási folyamatról (*Tóth 1999*). A valóságban a csatlakozni vágyó országok állampolgárai a XX. század második felében nem kapcsolódtak (nem kapcsolódhattak) be a munkaerő áramlásának nyugatra tartó fő sodrába. A transzformáció kezdetéig a keleti tömbhöz való tartozásuk miatt, az átalakulás idején pedig a potenciális célországok restriktív bevándorlási politikájának bevezetése következtében (*Kupiszewski 1996; Münz–Seifert 1999; Langerné 1999; Stalker 2000*). A nagyarányú bérkülönbségekből és általában az élet minőségének jelentős differenciáiból eredően a valóságban létező jelenség a nyugati munkavállalás, azonban nem tévedhetünk nagyot, ha kijelentjük, hogy – különösen Magyarország esetén – napjainkban ez nem emberek százezreit megmozgató tömegjelenség. A félelmeknek és megalapozatlan vélekedéseknek igen erős szerepe lett ebben a kérdéskörben.¹ Közel sem biztos, hogy újabb kivándorlási hullám indul meg Európa keleti feléről (az egyre tovább halogatott felvételtől eredően növekszik a helyben maradás valószínűsége). Sőt, a korábbi bővítések

---

* A tanulmány rövidített változata a Statisztikai Szemle 79. évfolyam 2. szám 163–177. oldalain jelent meg 2001-ben.

¹ „Az Unió bővítése után az új tagállamokból származó munkaerő bevándorlása miatt szökik fel a munkanélküliség a régi tagállamokban. A jólét csökkenése társadalmi konfliktusok láncreakcióit indítja el.” – állítják a pesszimista scenáriók. A jelentőségénél kisebb súllyal kerül szóba a versenyképesség javulásának lehetősége a világ akciócentrumaival folytatott globális versenyben. Ez utóbbi lehetőséget, továbbá a Magyarországra érkezett nem elhanyagolható nagyságú működő tőkének a munkaerőpiacra és közvetve a nemzetközi migrációra gyakorolt hatását kizárólag a csatlakozni kívánó országok érvrendszerében találhatjuk meg (*von Breska et al. 1998; Hárs 1999; Antalóczy–Sass 2000*).

során kipróbált és bevált átmeneti mentességi időszak esetleges beiktatásával hosszabb ideig ki sem alakulhat a korlátozásoktól mentes szabad munkaerő-áramlás.

Érdekes módon szóba sem került, hogy a tagállamok és az aspiránsok vándorlási kapcsolatai nem egyirányúak, hanem esetleg jelentős számú EU-polgár tartózkodhat a kelet-európai országokban, közöttük Magyarországon is. A dolgozat fő célja, hogy Magyarország példáján megmutassuk az érem másik, talán kevésbé fényes oldalát. A *Ravenstein* által már a XIX. század végén megfogalmazott és azóta gyakran idézett törvényszerűségekre hivatkozva kijelenthető, a migrációs folyamatok ritkán egyirányúak, a tartós egyirányú áramlás kitermeli a maga párját, az ellenáramlást (*Lee 1966; Todaro 1976; Lévai 1993*).

2. A migráció kezelésének rövid története az Európai Közösségekben

Az alapító szerződésekben megfogalmazott négy alapszabadság egyike a személyek szabad áramlása. A közösségek alapvető célkitűzése ennek korlátozásoktól mentes biztosítása a tagállamok között. A meglehetősen általános és igen széleskörűen értelmezhető elv specifikációja a közösségi intézmények által elfogadott másodlagos jogforrásokban történt meg és sajátos fejlődést mutatott. A változtatások egyértelműen a személyi kör bővítésének irányába hatottak. Az egyes csoportok korlátozásoktól mentes mozgására vonatkozó szabályok nem közvetlenül a Római Szerződés hatályba lépése után, hanem csak a tagállamok számára biztosított tíz éves átmeneti időszak leteltével voltak biztosíthatóak. Kezdetben a munkavállalók, tehát azon természetes személyek szabad mozgását garantálták, akik gazdasági tevékenységet folytattak vagy kívántak folytatni. Ebbe a körbe az alkalmazottként dolgozó munkavállalókat, az önálló vállalkozókat és családtagjaikat értették bele. A szabad mozgás lehetőségének megadása összekapcsolódik a tartózkodási, illetve letelepedési szabadsággal, nem csak a természetes, hanem a jogi személyek részére is, fióktelepek, ügynökségek, leányvállalatok létesítése révén (*Hovy–Zlotnik 1994; Fóti 1999*).

A munkaerő szabad áramlásának biztosítását fokozatosan, a gátló adminisztratív és egyéb akadályok lebontásával valósították meg. Mint fentebb említettük, a Római Szerződés a személyek szabad áramlása elvének kinyilvánításával nem a tagállamok összes polgárát megillető jogot alapított. Csak a munkavállalók és önálló vállalkozók (önfoglalkoztatók, szolgáltatók), valamint családtagjaik számára tette lehetővé a szabad mozgást. Az alapelv összes személyre kiterjesztésében a kilencvenes évek elején történt alapvető fordulat. Ettől az időszaktól kezdve a tagállamoknak meg kellett adniuk a területükön tartózkodás jogát három, munkát nem végző rétegnek is: a nyugdíjba vonult közösségi állampolgároknak, az oktatási intézmények hallgatóinak, továbbá minden olyan közösségi polgárnak, aki képes önmaga eltartására, rendelkezik teljes körű egészségbiztosítással, és akit ez a jog a korábbi szabályok szerint nem illett meg (*Cairns 1999; Jakubovich 2000*). Gyakorlatilag mindenkire kiterjesztették az elv érvényességi tartományát, a szabad mozgás univerzális joggá vált. A fentebb vázolt fejlődésmenetet látva egyértelműen megállapítható, hogy a jelenleg hatályos szabályok túlnőttek az alapító szerződésekben foglalt eredeti elképzeléseken (*Lukács 1999*).

Meg kell még említeni, hogy az egyes tagállamok közszolgálatában foglalkoztatottakra a szabad mozgás alapelve nem vonatkozik. Továbbá közérdekű kivételként a szabad mozgás a közrend, a közbiztonság és a közegészségügy biztosítása érdekében – egyes személyekre és nem csoportokra vonatkozóan – nemzeti hatáskörben korlátozható.

A fentiekben elmondottak kizárólag az uniós polgárokra vonatkoztak. Az alapelv alkalmazása kiterjesztésének további lehetősége az, hogy a nem uniós állampolgárokra (harmadik országokból érkezőkre) is vonatkozzon. Az egyenlő bánásmód és az állampolgárságon alapuló megkülönböztetés tilalma elveiből következően, az Unión kívüli államokból érkezett, de az Unión belül jogszerűen tartózkodó, munkát vállaló állampolgároknak is ugyanolyan jogokat kellene biztosítaniuk, mint saját állampolgáraiknak. A kezdeti lépések ebben az irányban is megtörténtek. Egy a kilencvenes évek közepén született állásfoglalás arról rendelkezik, hogy az Unióban legálisan tartózkodó harmadik országbeli állampolgárok a tagállamok közötti utazási szabadsággal kell, hogy rendelkezzenek (*Horváth 1999; Gyulavári–Könczei 2000*). (Sajnos a mindennapi gyakorlat azonban a harmadik államok polgárainak diszkriminatív kezelését mutatja.)

A vándorlás témakörére különösen érvényes általános megállapítás, hogy egy folyamatos belső reformokat végrehajtó Közösséghez kell integrálódniuk. Az Amszterdami Szerződés hatályba lépésével (1999. május 1.), vagyis a schengeni joganyag közösségi szintre emelésével új korszak kezdődött a vándorlások közösségen belüli kezelésében. Az addig a harmadik pillérbe (bel- és igazságügyi kormányközi együttműködés) tartozó migráció az első pillérbe került át, vagyis a kormányközi együttműködés területéről közösségi hatáskörbe került, ahol a közösségi érdekeket kifejező döntéshozatali mechanizmusok érvényesülnek. Az Amszterdami Szerződés szerint a Tanács a szerződés hatálybalépésétől számított öt éven belül szabályozhatja a tagállamok területére való beutazást, az ott-tartózkodást, kidolgozhatja a migránsok belső (Unión belüli) mozgását szabályozó másodlagos jogforrásokat (rendeleteket, irányelveket...)². A szerződés kimondja, hogy a belépő új tagok kötelesek a maga teljességében elfogadni a személyek szabad áramlására vonatkozó *acquis*-t (*Horváth 1999; Simonné 2000*).

Ez tehát a helyzet abban a Közösségben, amelyhez Magyarország a közeljövőben csatlakozni kíván. Ezért korántsem mellékes, hogy Magyarország milyen előzményekkel érkezik a csatlakozás kapujába.

3. Külföldi munkavállalók Magyarországon³

Mindenekelőtt fontos kiemelni, hogy gazdasági társaságok és egyéni vállalkozások alapítása-kor a külföldi befektetők részére a hátrányos megkülönböztetéstől mentes és nemzeti elbánás

---

² Az Amszterdami Szerződésben előírt jogalkotási kötelezettség teljesítése érdekében az 1998 decemberében Bécsben megrendezett állam- és kormányfői értekezlet kétéves jogalkotási programot fogadott el, melyben a migrációs jelenségek szabályozása a prioritások között szerepelt.

³ Az alfejezet elkészítéséhez nyújtott önzetlen segítségükért köszönettel tartozom *Derzsi Évának és Lázár György* osztályvezetőnek, az Országos Munkaügyi Kutató- és Módszertani Központ munkatársainak.

biztosítását törvény írja elő (1998. évi XXIV. törvény a külföldiek magyarországi befektetéseiről).

A foglalkoztatási jogviszony keretében munkát végző külföldi állampolgárok tevékenységét a 8/1999. (XI. 10.) SzCsM rendelet szabályozza. A munkavállalás engedélyezését a magyar munkáltatónak kell kezdeményeznie az illetékes munkaügyi központnál. Általános esetben az engedélykérelem beadását legalább 30 nappal megelőzően ugyanerre a tevékenységre munkaerőigényt kell bejelentenie. Ez a rendelkezés a magyar munkaerőpiac védelmét szolgálja, mivel ez alatt az egy hónap alatt a munkaügyi központ magyar munkanélkülieket próbál kiközvetíteni az állásra.

Az engedély megszerzésének folyamatát a munkáltatók esetenként hosszadalmasnak, bürokratikusnak tartják, különösen azokban az esetekben, amikor az állásra pályázó külföldi munkavállaló nyilvánvalóan nem helyettesíthető magyar munkaerővel. A kritikák ellenére is összességében elmondható, hogy az eljárás nem bonyolultabb, mint a legtöbb EU-tagállamban a harmadik országból érkezett munkavállalók esetében.

Az előzetes munkaerőigény bejelentésére nincs szükség azokban az esetekben, amikor a rendelet lehetőséget ad egyszerűsített eljárás lefolytatására, így az EU-tagállamokból érkező munkavállalókat leginkább érintő területeken, például a külföldi érdekeltségű vállalkozásokban kulcsszemélyzetként történő munkavégzés esetén, az oktatási intézményekben idegen nyelven történő oktatási tevékenységhez, vagy a magyar egyesületekhez szerződött sportolók esetében. Ezen túlmenően a rendelet több olyan feltételt felsorol, amelyek fennállása esetén egyáltalán nem szükséges munkavállalási engedély a magyarországi munkavégzéshez, így többek között mentességet élveznek:

- a külföldi gazdasági társaságok fiókin intézményének vagy képviselőjének vezetői,
- a diplomáciai képviseletek személyi állománya,
- a nemzetközi szervezeteknél vagy nemzetközi szerződéssel létrehozott közös szervezeteknél a résztvevő felek által delegált külföldi állampolgárok,
- a tizenöt munkanapot meg nem haladóan végzett üzembe helyezési, szavatossági, szervizelési és jótállási tevékenység,
- a külföldi részesedésű gazdasági társaságok vezető tisztségviselője, valamint felügyelő-bizottsági tagjai,
- külföldi felsőoktatási intézmények szakmai gyakorlatán részt vevő hallgatók,
- a magyar közép- és felsőfokú oktatási intézmények nappali tagozatos külföldi állampolgárságú tanulói, hallgatói,
- a magyar egyházi intézményekben munkát végző külföldiek.

Az Országos Munkaügyi Kutató- és Módszertani Központ a külföldi állampolgárok számára kiadott munkavállalási engedélyekről gyűjt statisztikai adatokat. Ily módon a rendelet által biztosított mentességek széles köre egyben azt is jelenti, hogy *a hazánkban legálisan munkát vállaló külföldi állampolgárok egy jelentős létszámú csoportja e statisztika látókörén kívül marad.* Az alábbiakban közölt adatok és megállapítások tehát nem a teljes külföldi munkavállalói létszámra vonatkoznak Magyarországon, hanem csakis a munkavállalási engedéllyel rendelkezőkre. A munkavállalási engedély érvényessége legfeljebb 12 hónapra szólhat, és az új engedély kiadásával csaknem azonos feltételekkel hosszabbítható meg. Az évente ki-

adott engedélyek között évről évre emelkedik a huzamosabb időtartamra kért engedélyek aránya: 1999-ben az engedélyek 96 százalékát 6 és 12 hónap közötti érvényességgel adták ki, míg 1995-ben ez az arány 86% volt. A rövidebb időtartamra szóló engedélyek jellemzően a szezonmunkák idején fordulnak elő.

1. táblázat

*Érvényes munkavállalási engedéllyel rendelkező külföldi állampolgárok száma (fő)
országcsoportok szerint*

Ország	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.
	december 31.				
EU-tagállamokból					
Nagy-Britannia	654	320	611	623	616
Ausztria	199	153	217	275	284
Belgium	50	31	51	51	71
Dánia	24	3	17	25	21
Finnország	42	37	46	61	163
Franciaország	293	279	192	309	413
Görögország	17	5	20	20	18
Hollandia	136	102	148	175	149
Írország	50	17	55	53	49
Luxemburg		1	3	3	1
Németország	452	252	547	611	615
Olaszország	105	113	154	197	181
Portugália	9	1	8	7	6
Spanyolország	16	22	19	23	28
Svédország	77	28	74	81	59
Együtt	2 124	1 364	2 162	2 514	2 674
%	10,1	7,3	10,6	11,2	9,4
Egyes európai államokból					
Ciprus	1	1	4	2	11
Csehország	18	8	26	21	34
Lengyelország	1 380	956	1 051	989	544
Észtország	4	3	10	2	4
Szlovénia	33	8	17	9	16
Együtt	1 436	976	1 108	1 023	609
%	6,8	5,2	5,4	4,6	2,1
Más európai államokból					
Bulgária	66	11	62	89	108
Szlovákia	662	428	425	469	972
Románia	9 808	8 526	9 478	10 610	14 132
Málta					
Fehéroroszország	25	9	16	25	29
Lettország	1	4			1
Litvánia	13	8	12	16	18
Moldova	21	5	14	14	45
Ukrajna	2 221	1 912	2 471	2 444	3 524
Oroszország	326	243	580	311	345
Együtt	13 143	11 146	13 058	13 978	19 174
%	62,6	59,4	64,1	62,2	67,4
Európán kívüli országok					
USA	711	448	587	637	565
Kanada	105	44	108	88	89
Ausztrália	37	38	52	63	47
Japán	97	99	137	143	242
Együtt	950	629	884	931	943
%	4,5	3,4	4,3	4,1	3,3
Egyéb	3 356	4 648	3 170	4 020	5 069
%	16,0	24,8	15,6	17,9	17,8
Mindösszesen	21 009	18 763	20 382	22 466	28 469
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Országos Munkaügyi Kutató- és Módszertani Központ.

Az 1. táblázat az elmúlt öt évben hazánkban engedéllyel munkát vállaló külföldi állampolgárok számát mutatja, minden évben a december 31-én érvényben lévő munkavállalási engedélyek száma alapján. A létszám az elmúlt években szinte folyamatosan emelkedett, 1995-ben 21 009 fő volt, 1999-ben pedig már 28 469 fő.⁴

A külföldi munkavállalók között 60% feletti arányban szerepelnek a más európai államokból, a mára túlhaladottnak tartott szóhasználat szerint, az Európai Unióhoz a „második körben” csatlakozni kívánó országokból. Ebben a csoportban található Románia és Ukrajna, ahonnan évek óta a legnagyobb létszámban érkeznek hazánkba a többségükben magyar nemzetiségű munkavállalók, sok esetben a későbbi letelepedés szándékával. Az 1990-es évek második felének fagyos kapcsolata után 1999-ben már kétszer annyi munkavállalási engedélyt kértek a szlovák állampolgárok részére és megkockáztathatjuk, hogy az elkövetkező években további növekedés várható ebben a relációban. Az „első körben” csatlakozni kívánó országokból érkezett munkavállalók részaránya alacsony, és radikálisan csökkenő tendenciát mutat. 1995-ben még 6,8% volt a részarányuk, ami 1999-re kevesebb, mint a harmadára, 2,1 százalékra csökkent. Ebben a csoportban a legnagyobb létszámot a lengyel állampolgárságú munkavállalók teszik ki, akik nagy többsége a bányászatban talált a 90-es évek elején még széles körű, napjainkban azonban az ágazat leépülése miatt egyre szűkülő munkalehetőséget.

Az EU-tagállamokból érkezett munkavállalók száma a nyilvántartásban nem túl magas (1995-ben 2124 fő, 1999-ben 2674 fő), és korántsem mutat olyan dinamikus emelkedést, mint a román és ukrán állampolgárságú munkavállalók esetében. E csoportnál azonban figyelembe kell vennünk, hogy a külföldiek munkavállalását szabályozó rendelet által biztosított mentességek a legnagyobb arányban éppen az EU tagországokból és a tengerentúlról érkező munkavállalókat érintik.

Az EU-tagállamok közül minden egyes évben a Nagy-Britanniából érkezők szereztek a legnagyobb számban munkavállalási engedélyt. Dominanciájuk nyilvánvalóan összefügg azazal, hogy az idegen nyelvet tanulók körében a legnépszerűbb az angol, és az ebből fakadó keresletet elégítik ki a nyelvtanári diplomával, vagy anélkül a szigetországból érkező oktatók. 1999-re a Németországból származók száma dinamikus növekedés eredményeképpen elérte a britek utóbbi években 600 fő felett stabilizálódott létszámát. Nagy a valószínűsége annak, hogy az anyanyelvi tanárok súlya ebben a körben sokkal kisebb, mint az angolok esetében, és nem az oktatásban, hanem egyéb ágazatokban vállalnak munkát a Németországból érkezett munkavállalók. Franciaországból 1997 kivételével minden évben többen álltak alkalmazásban Magyarországon, mint a szomszédos Ausztriából. Az 1998-ig dinamikusan növekvő olasz munkavállalói létszám nem növekedett tovább 1999-re, azonban az EU-ból még így is az ötödik legnagyobb létszámú munkavállalói csoportot küldik Magyarországra. A Finnországból származók 1998 végén 61-en voltak. E szám 1999 végére, 163 főre, vagyis két és félszeresére növekedett. Hasonló mértékű változások csak az 1996-os mélypontra történtek. A hollandok

---

⁴Az 1996. és 1997. évi adatok kisebbek, mint az 1995-ben mértek. Az eltérések oka az, hogy a vonatkozó rendeletet ezekben az években többször módosították, és a változtatások a szigorítás irányába mutattak. A 2000. évi előzetes adatok szerint, az év végén több mint 35 ezer külföldi munkavállalót tartottak nyilván, ami az 1999. évi dinamikus növekedés folytatódását jelenti.

száma 1995-höz képest alig változott, így meglehetősen stabilnak minősíthető, annak ellenére, hogy közöttük anyanyelvi oktatók vélhetően csak elenyésző számban szerepelhetnek. A legjelentősebb számú tengerentúlról származó munkavállalói csoportot a világgazdaság másik két, az Európai Unióval versenyző erőterének magterületei, az Egyesült Államok és Japán adják.

Mielőtt rátérnénk a rendelkezésünkre álló részletesebb adatok elemzésére (2. és 3. táblázat), szükségesnek tartjuk kiemelni, hogy az engedélyezés statisztikai adatait az OMKMK eddig olyan összevont formában gyűjtötte, amely nem teszi lehetővé az adatoknak az 1. táblázatban szereplő országcsoportokon belüli részletesebb bontását. Az „első körben” csatlakozni kívánó országok közül Csehország és Lengyelország adatait tudjuk ebben a bontásban megadni, e két ország a csoport 95 százalékát reprezentálja. A „második körben” csatlakozásra készülő országok részletesebb adatait viszont csaknem teljes mértékben ismerjük. Az adatbázisban külön szerepelnek még a jugoszláv utódállamok, valamint Kína és Vietnam. A többi fel nem sorolt ország adatai egy összevont „Egyéb” kategóriában szerepelnek, amelyen belül az EU tagországok 47 százalékos részarányt képviselnek. A munkavállalás jellegét tekintve hasonló tengerentúli országok (USA, Kanada, Ausztrália, Japán) pedig további 17 százalékot. Sajnos, ez az együttesen 64 százalékos részarány is meglehetősen alacsony ahhoz, hogy az „Egyéb” kategória összevont adataival egyértelműen jellemezhesük az EU tagországokból érkezett állampolgárok munkavállalását. Az alábbiakban közöltek tehát ezekkel a megszorításokkal értelmezendők.

2. táblázat

A fizikai és szellemi foglalkozású munkavállalók száma és aránya 1995-ben és 1999-ben

Állampolgársági csoportok	1995. december 31.					1999. december 31.				
	Fizikai foglalkozásúak		Szellemi foglalkozásúak		Mind-összesen	Fizikai foglalkozásúak		Szellemi foglalkozásúak		Mind-összesen
	összesen	ebből : szakképzett	összesen	ebből : felsőfokú végzettségűek		összesen	ebből : szakképzett	összesen	ebből : felsőfokú végzettségűek	
Csehország és Lengyelország (fő)	1 303	1 281	95	47	1 398	451	413	127	86	578
%	93,2	98,3	6,8	49,5	100,0	78,0	91,6	22,0	67,7	100,0
Románia, Szlovákia és a szovjet utódállamok (fő)	10 548	7 642	2 559	1 021	13 107	16 400	9 379	2 732	1 518	19 132
%	80,5	72,4	19,5	39,9	100,0	85,7	57,2	14,3	55,6	100,0
Jugoszláv utódállamok (fő)	624	416	819	416	1 443	836	638	402	199	1 238
%	43,2	66,7	56,8	50,8	100,0	67,5	76,3	32,5	49,5	100,0
Kína és Vietnam (fő)	541	509	542	214	1 083	1 477	815	355	171	1 832
%	50,0	94,1	50,0	39,5	100,0	80,6	55,2	19,4	48,2	100,0
Egyéb országok (fő)	882	756	3 096	2 515	3 978	2 559	1 818	3 130	1 797	5 689
%	22,2	85,7	77,8	81,2	100,0	45,0	71,0	55,0	57,4	100,0
Mindösszesen (fő)	13 898	10 604	7 111	4 213	21 009	21 723	13 063	6 746	3 771	28 469
%	66,2	76,3	33,8	59,2	100,0	76,3	60,1	23,7	55,9	100,0

Forrás: Országos Munkaügyi Kutató- és Módszertani Központ.

A 2. táblázat a fizikai, illetve szellemi munkakörben foglalkoztatott külföldi munkavállalók számát és arányait mutatjuk be az 1995. és az 1999. évi adatok alapján. A teljes külföldi munkavállalói létszámon belül a fizikai foglalkozásúak számának és arányának erőteljes növekedése tapasztalható, akiken belül a szakképzettek aránya azonban csökken. E változás arra utal, hogy a külföldről származó munkavállalói csoportok egyre növekvő mértékben a munkaerőpiac alsó szegmenseit foglalják el, ahová magyar munkaerőt már nehéz találni, és munkanélküliekkel

sem tölthetőek fel az alacsony presztízsű és főleg alacsony munkabérű állások. (Talán a klasszikus nyugat-európai típusú vendégmunkás-rendszerhez hasonló szisztéma kialakulásának vagyunk szemtanúi Magyarországon a 90-es évek végén?) Ugyancsak csökken a szellemi foglalkozásúak körében a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya. Az EU-tagállamokat is magában foglaló „Egyéb” kategóriában is érvényesülnek ezek az általános tendenciák (növekszik a fizikai és csökken a szellemi foglalkozásúak aránya), azonban ez az egyetlen országcsoporthoz, amelyben a szellemi foglalkozásúak száma és aránya még 1999-ben is magasabb, mint a fizikai foglalkozásúaké. Megfigyelhető, hogy ugyanitt a szellemi foglalkozásúak között 1995-ben még 81% felsőfokú végzettségű volt, ami 1999-re az abszolút szám növekedése mellett 57 százalékra csökkent le. 1995-höz képest 1999-re az „Egyéb” országokban mért csökkenéssel és a jugoszláv utódállamok stagnálásával egyidőben minden más csoportban növekedett a felsőfokú végzettségűek aránya a szellemi foglalkozásúak között. Kizárólag a felsőfokú végzettségűek munkavállalására szűkítve le vizsgálódásunkat – a fentebb vázolt tendenciák állandósulása esetén – megkockáztatható az a hipotézis, hogy a „nyugatról” származó magasan képzett munkaerő helyét fokozatosan átveszik a magyarok, és az ezáltal hiányzó hazai munkaerő helyére lépnek be a „keletről” jövő kvalifikált munkavállalók. Talán nem felesleges megemlíteni, hogy ezen feltételezés beleillik a hazánk köztes helyzetével operáló hagyományos magyarózó modellekbe.

3. táblázat

A munkavállalási engedéllyel rendelkező külföldi munkavállalók száma és aránya foglalkoztatási szektorok szerint 1995-ben és 1999-ben

Állampolgársági csoportok	1995. december 31.				1999. december 31.			
	I.	II.	III.	Összesen	I.	II.	III.	Összesen
	szektor				szektor			
Csehország és Lengyelország (fő)	–	1 292	106	1 398	–	363	215	578
%	–	92,4	7,6	100,0	–	62,8	37,2	100,0
Románia, Szlovákia és a szovjet utódállamok (fő)	602	7 295	5 210	13 107	1 960	9 936	7 236	19 132
%	4,6	55,7	39,7	100,0	10,2	51,9	37,8	100,0
Jugoszláv utódállamok (fő)	50	392	1 001	1 443	44	337	857	1 238
%	3,5	27,2	69,4	100,0	3,6	27,2	69,2	100,0
Kína és Vietnam (fő)	4	66	1 013	1 083	1	23	1 808	1 832
%	0,4	6,1	93,5	100,0	0,1	1,3	98,7	100,0
Egyéb, fel nem sorolt országok (fő)	27	1 131	2 820	3 978	28	1 536	4 125	5 689
%	0,7	28,4	70,9	100,0	0,5	27,0	72,5	100,0
Mindösszesen (fő)	683	10 176	10 150	21 009	2 033	12 195	14 241	28 469
%	3,3	48,4	48,3	100,0	7,1	42,8	50,0	100,0

A 3. táblázat a mezőgazdaság, az ipar, illetve a szolgáltatások területén foglalkoztatott külföldi állampolgárok számát és arányait mutatja az előző táblázathoz hasonlóan az 1995. és az 1999. évi adatok alapján. Összességében a külföldi munkavállalók túlnyomó többsége az iparban és a szolgáltatások területén tevékenykedik. 1995-ben még azonos számú és arányú vendégmunkás dolgozott a szekunder és terciér szektorokban, azonban a négy év folyamán 1999-re megemelkedett a szolgáltatásokban foglalkoztatottak száma és aránya. Az ipari ágazatok részarány-vesztésében csak az egyik magyarózó tényező a szolgáltató ágazatok térnyerése. A másik és súlyában jelentősebb faktor a mezőgazdaságban munkát vállalók számának és arányának dinamikus növekedése az egyre zsugorodó számú és a nemzetgazdaság átlagánál öregebb korösszetételű hazai munkaerő kiegészítésére és pótlására. Az „Egyéb” kategóriában

már 1995-ben is a szolgáltató szektor túlsúlya (70,9%) volt megfigyelhető és 1999-re az arányok még erőteljesebben tolódtak el a szolgáltatások (72,5%) irányába. Az „első és második körben” csatlakozó országokból érkezett munkavállalók ellenben nagyobb részben az iparban találtak munkaalkalmat. Nem tekinthetünk el annak a masszív tendenciának a bemutatásától sem, hogy Romániából, Szlovákiából és a szovjet utódállamokból (ez utóbbi esetben nyilván Ukrajna számít döntő forrásnak) háromszorosára növekedett a primer szektorban foglalkoztatott külföldi munkavállalók száma. További jellegzetesség, hogy a kínaiak és vietnamiak kizárólag a tercier szektorban kapnak-vállalnak legális munkát. A mezőgazdaságban jelentősebb létszámban csak Romániából, Szlovákiából és a szovjet utódállamokból eredő munkavállalók találhatók. Kissé sarkosan megállapíthatjuk, hogy a környező államok polgárai a szekunder és primer szektorokat, a fejlett nyugati országok polgárai, valamint a Délkelet-Ázsiából érkezők a tercier szektort részesítik előnyben magyarországi munkavállalásukkor.

Ahhoz, hogy kifinomultabb módszerekkel elemezhessük az adatokat, és részletesebben bemutassuk a külföldiek hazai munkavállalásának jellemzőit, ezen belül különösen a jelenlegi EU-tagállamokat és a csatlakozás előtt álló országokat, szélesebb körű adatgyűjtésre, korszerűbb adatfeldolgozási rendszerre van szükség. Ez a munka információink szerint az OMKMK-ban folyamatban van a kézirat lezárásának idején, és reményeink szerint a 2000. évről már sokkal részletesebb adatok fognak rendelkezésre állni.

A külföldiek munkavállalásával kapcsolatban még egy elgondolkodtató körülményre kell felhívni a figyelmet. Mint ahogy a korábbiakban többször utaltunk rá, az érvényes munkavállalási engedélyek száma (1999 végén mintegy 28 500 db) nem azonos a hazánkban legálisan munkát végző külföldi állampolgárok számával. Nagyönis jogosak azok a fenntartások, amelyekkel ezt a közel 30 ezer fős létszámot fogadjuk. Térjünk vissza néhány mondat erejéig a 8/1999. (XI. 10.) SZCSM rendeletben nevesített mentességet élvezők körére. Nyilván mindegyik csoportban található több-kevesebb külföldi állampolgár, akik Magyarországon dolgoznak, de statisztikai nyilvántartás híján létszámukat még becsülni sem tudjuk. Közöttük a legnépesebb csoportot feltételezésünk szerint a külföldi érdekeltségű gazdasági társaságok vezető tisztségviselői képezik. A KSH adatai szerint 1990-ben 231, 1998-ban pedig már 14 806 tisztán külföldi érdekeltségű cég működött Magyarországon. E szám az előzetes adatok szerint 1999-re 14 647-re módosult. A vegyes érdekeltségű cégek száma 1990-ben 5462, 1998-ban pedig 11 186 volt. Előzetes adatok szerint 1999-ben 10 188-ra változott (*Magyar Statisztikai Évkönyv, 1999. KSH, Budapest, 2000. 281. old.*). Ezen számadatok alapján nem alaptalan az a feltételezésünk, hogy a külföldi állampolgárságú cégvezetők számának ismerete jelentős mértékben módosítaná a külföldiek munkavállalásáról az engedélyezési statisztika alapján kialakított képet, akár a teljes létszámot, akár a fizikai-szellemi arányt, vagy a felsőfokú végzettségűek arányát tekintjük.

4. Az EU-tagállamokból Magyarországon tartózkodó bevándorlók

Az alábbiakban a Belügyminisztérium nyilvántartásain alapuló, KSH által feldolgozott adatok alapján vizsgáljuk meg, hogy a bevándorlóknak tekintett külföldi állampolgárok, vagyis a huzamos tartózkodási vagy bevándorlási engedéllyel rendelkezők száma és témánk szempontjára

ből érdekes ország-csoportok szerinti részaránya, hogyan alakult a kilencvenes évek második felében. Az engedéllyel munkát vállalókhöz képest jóval szélesebb kört tartalmaz a KSH adatbázis, azonban a két forrásból származó eredmények összehasonlíthatósága végett a hagyományosan munkavállalási korúaknak tekinthető korosztályokra koncentráltunk, a vonatkoztatási időpontok azonosságát mellé. ⁵ E forrást használva lehetőségünk volt a nemek és az öt éves korcsoportok szerinti megoszlások tanulmányozására is, melyek alapján mélyebb összefüggések nyomaira és figyelemre méltó tényekre is bukkanhattunk. Előrebocsáthatjuk, hogy a munkavállalási engedéllyel rendelkező külföldi állampolgárok számának és arányának alakulásához hasonló tendenciákat tapasztalunk az összes munkavállalási korú bevándorló esetében a kilencvenes évek második felében.

4. táblázat

A huzamosan Magyarországon tartózkodó munkavállalási korúak (15–59 évesek) 1995 és 1999 között

Állampolgárság országa	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.
	december 31.				
Összesen	116 638	119 548	124 759	123 696	124 975
ebből:					
EU-tagállamok szám	11 446	12 935	14 412	15 056	15 489
EU-tagállamok (%)	9,81	10,82	11,55	12,17	12,39
Többi állam szám	105 192	106 613	110 347	108 640	109 486
Többi állam (%)	90,19	89,18	88,45	87,83	87,61

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal.

A 4. táblázat tanúsága szerint az EU-tagállamokból származók száma az 1995-ben mért 11,5 ezer főről egyenletes növekedés mellett 15,5 ezer főre emelkedett 1999 végére. Arra a tényre, hogy a mennyiségi növekedés mellett Magyarország egyre kedveltebb célponttá válik, az arányok módosulásából következtethetünk. Az 1995-ös állapot szerint az összes bevándorló között közel 10% volt az Unió polgárok részesedése. Ez az arány 1999-re 12,4 százalékra növekedett. A fenti számok láttán levonhatjuk azt a következtetést, hogy a magyarok munkavégzését és bevándorlását is korlátozó Unió országok állampolgárai egyre növekvő számban és mértékben választják munkavállalási és letelepedési célpontul Magyarországot. Megállapítható, hogy a magyarok áramlásával párhuzamosan nagyságrendjében ahhoz hasonló ellenáramlásra is következtethetünk a fenti értékeket látva.

Feltehetjük azokat a kérdéseket, hogy mely nálunk tehetősebb országok polgárai számára vagyunk célország? Vajon ugyanazon országokból származnak-e az ide érkezők, ahová jelenlegi közel sem kielégítő információk szerint a magyarok migrációja irányul? Van-e szerepe a szomszédságnak, a földrajzi távolságnak, a gazdasági kapcsolatok súlyának (*Nemes Nagy 1998*)? E kérdések megválaszolásához már nem célszerű vizsgálódásunkat a munkavál-

⁵ Tudatában vagyunk annak, hogy a 15–59 éves korcsoport aktívnak tekintése (*Laky 2000*), különösen a korcsoport határainál nem problémamentes. A 15–24 évesek között nagyszámban diákok találhatóak. A 60 évesek és annál idősebbek körében sem nyugdíjas mindenki. Azt feltételeztük, hogy az első aktívakat csökkentő és a második aktívakat növelő tényező ellentétes hatása összességében kiegyenlíti egymást, vagy a különbség annyira csekély lehet, hogy a torzító hatás nem befolyásolhatja következtetéseink érvényességét.

lalási korúakra leszűkíteni. A továbbiakban bemutatandó adatok az összes bevándorló külföldi állampolgárra vonatkoznak (5. és 6. táblázat).⁶

5. táblázat

Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok száma az EU-tagállamokból, illetve más országokból nemek és korcsoportok szerint (1995. december 31.)

Férfi

Állampolgárság	Össze- sen	Korcsoport											
		0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59
EU-tagállamok													
Nagy-Britannia	457		1	3	5	18	62	96	83	50	44	34	31
Ausztria	495		1	3	2	15	24	53	73	61	69	68	45
Belgium	87					3	11	16	13	13	7	6	6
Dánia	37			2	2	3		6	5	6	7	3	1
Finnország	60	1				2	7	12	7	5	13	7	3
Franciaország	262	2	1		6	8	45	48	39	31	32	19	11
Görögország	997	2	3	5	88	562	116	32	33	54	12	13	27
Hollandia	170					4	17	33	37	21	16	17	11
Írország	24						3	5	6	3	1	1	4
Luxemburg	2		1										
Németország	2 721	14	57	180	407	436	396	182	165	183	170	177	129
Olaszország	400		1	2	2	11	29	42	48	54	77	50	40
Portugália	16					1	3	2	5		1	2	1
Spanyolország	49		1		1	4	11	6	6	3	6	1	4
Svédország	217	2	1	3	7	30	36	12	14	20	18	26	18
Együtt	5 994	21	67	198	520	1 097	760	545	534	504	473	424	331
1. ország-csoport													
Ciprus	107				2	57	33	9	2	2		1	
Csehország													
Lengyelország	2 647	7	40	79	116	123	148	250	475	509	432	217	121
Észtország	5			2		1			1				
Szlovénia	34			1	1	10	2	2	6	3	5	2	1
Együtt	2 793	7	40	82	119	191	183	261	484	514	437	220	122
2. ország-csoport													
Bulgária	880	3	8	18	37	43	95	83	62	85	88	86	50
Szlovákia													
Románia	35 686	702	1 663	1 613	1 946	4 235	8 270	4 327	3 844	3 032	2 010	1 579	905
Málta													
Fehéroroszország	9						2	1	3	1	1	1	
Lettország	1					1							
Litvánia	7						2	3		1	1		
Moldova	3					1	1		1				
Ukrajna	1 086	33	58	67	102	171	137	113	122	74	62	34	36
Oroszország	377	9	18	17	29	30	52	49	49	44	37	19	9
Együtt	38 049	747	1 747	1 715	2 114	4 481	8 559	4 576	4 081	3 237	2 199	1 719	1 000
3. ország-csoport													
Albánia	41		2			7	15	5	3	5			1
Norvégia	90				5	55	15	2	1	1	1	1	5
Svájc	96	3	3	1		1	12	11	8	9	6	8	10
Törökország	473	3	1	2	7	74	112	127	70	35	16	15	4
Bosznia-Hercegovina	65	2	1	2	2	4	8	8	15	6	10	3	2
Horvátország	251	5	4	5	10	23	35	30	33	35	29	16	9
Macedónia	4						1	1	2				
Együtt	1 020	13	11	10	24	164	198	184	132	91	62	43	31
Egyéb	25 400	515	901	828	1 254	2 693	4 194	4 121	3 504	2 625	1 732	1 060	611
Csehszlovákia	1 126	18	31	74	119	166	135	117	92	99	95	56	34
Mindösszesen	74 382	1 321	2 797	2 907	4 150	8 792	14 029	9 804	8 827	7 070	4 998	3 522	2 129

⁶ A dolgozatban nem vizsgáltuk meg azt az egyébként fontos és aktuális kérdést, hogy lehet-e az Unióból bevándorlóknak szerepe a hazai népességszám csökkenésének mérséklésében (*Hablicsek-Tóth 2000*). Úgy véltük, hogy e kérdés tárgyalása túlmutatna eredetileg megfogalmazott célkitűzéseinken.

5. táblázat (folytatás)

Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok száma az EU-tagállamokból,
illetve más országokból nemek és korcsoportok szerint (1995. december 31.)

Férfi

Állampolgárság	Korcsoport								
	0-14	15-59	60-x	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85-
EU-tagállamok									
Nagy-Britannia	4	423	30	15	3	7	1	3	1
Ausztria	4	410	81	38	16	6	13	2	6
Belgium		75	12	4	2	2	2	1	1
Dánia	2	33	2	2					
Finnország	1	56	3	1	1		1		
Franciaország	3	239	20	3	7	4	2	4	
Görögország	10	937	50	12	13	15	5	5	
Hollandia		156	14	8	1	3		1	1
Írország		23	1			1			
Luxemburg	1		1		1				
Németország	251	2 245	225	85	55	41	27	9	8
Olaszország	3	353	44	23	4	8	2	5	2
Portugália		15	1			1			
Spanyolország	1	42	6	2		1		3	
Svédország	6	181	30	15	6	6	1		2
Együtt	286	5 188	520	208	109	95	54	33	21
1. országcsoport									
Ciprus		106	1		1				
Csehország									
Lengyelország	126	2 391	130	50	24	10	21	19	6
Észtország	2	2	1		1				
Szlovénia	1	32	1	1					
Együtt	129	2 531	133	51	26	10	21	19	6
2. országcsoport									
Bulgária	29	629	222	51	32	58	23	37	21
Szlovákia									
Románia	3 978	30 148	1 560	599	411	268	113	87	82
Málta									
Fehéroroszország		9							
Lettország		1							
Litvánia		7							
Moldova		3							
Ukrajna	158	851	77	30	19	14	9	4	1
Oroszország	44	318	15	9		4		2	
Együtt	4 209	31 966	1 874	689	462	344	145	130	104
3. országcsoport									
Albánia	2	36	3	1	2				
Norvégia		86	4	1		2		1	
Svájc	7	65	24	11	6	3	3		1
Törökország	6	460	7	1	4		1	1	
Bosznia- Hercegovina	5	58	2	2					
Horvátország	14	220	17	7	7	3			
Macedónia		4							
Együtt	34	929	57	23	19	8	4	2	1
Egyéb	2 244	21 794	1 362	440	393	232	124	76	97
Csehszlovákia	123	913	90	25	16	13	9	7	20
Mindösszesen	7 025	63 321	4 036	1 436	1 025	702	357	267	249

5. táblázat (folytatás)

Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok száma az EU-tagállamokból,
illetve más országokból nemek és korcsoportok szerint (1995. december 31.)

Nő

Állampolgárság	Össze- sen	Korcsoport											
		0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59
EU-tagállamok													
Nagy-Britannia	305	3	4	2	7	18	63	51	33	27	28	28	19
Ausztria	195	5	1	2	4		8	28	27	23	18	20	10
Belgium	55	1	1			3	8	10	13	2	1	2	1
Dánia	25	1	1	1	1	3	2	3	5	3	3	2	
Finnország	74	1			2	7	14	9	12	8	9	3	5
Franciaország	183			1	1	11	28	28	20	22	22	15	10
Görögország	594	2	1		45	351	60	8	18	33	8	5	15
Hollandia	89				3	3	9	17	23	4	8	10	3
Írország	12						2	2	3	1	2		1
Luxemburg	3						1				1		
Németország	5 081	12	60	177	380	450	400	507	1 008	1 163	407	191	117
Olaszország	168	1	1		7	11	16	14	14	18	18	16	8
Portugália	14		1	1	1		3		3	1	1	1	
Spanyolország	32					2	10	4	1		2	4	2
Svédország	163		1	1	3	47	24	11	11	6	15	16	9
Együtt	6 993	26	71	185	454	906	648	692	1 191	1 311	543	313	200
1. országcsoport													
Ciprus	56				14	30	6	2	1	3			
Csehország													
Lengyelország	1 878	9	29	64	97	96	129	165	390	372	236	98	68
Észtország	4							2			1		
Szlovénia	33				9	13	4	1		3	1	1	
Együtt	1 971	9	29	64	120	139	139	170	391	378	238	99	68
2. országcsoport													
Bulgária	742	1	8	11	30	27	41	43	53	91	80	79	34
Szlovákia													
Románia	30 056	671	1 601	1 511	1 899	4 686	6 385	2 845	2 450	2 171	1 501	1 200	838
Málta													
Fehéroroszország	18		3			3	2	4	5		1		
Lettország	6	1		1		2		2					
Litvánia	6					1	2	2	1				
Moldova	8	1			1	1	3	1		1			
Ukrajna	1 158	29	45	78	104	259	146	103	74	71	51	36	46
Oroszország	498	12	16	14	38	53	84	71	65	44	40	14	9
Együtt	32 492	715	1 673	1 615	2 072	5 032	6 663	3 071	2 648	2 378	1 673	1 329	927
3. országcsoport													
Albánia	33		3	2	2	9	4	7	2	1	1	1	1
Norvégia	83				2	58	10	6		1	3	3	
Svájc	114		2	4	2	3	10	10	17	9	13	13	10
Törökország	85		3	1	1	6	20	24	13	4	4	2	
Bosznia- Hercegovina	14	1				4	3	2	2	1		1	
Horvátország													
Macedónia													
Együtt	476	6	15	14	10	101	61	65	51	34	40	25	16
Egyéb	20 929	492	830	877	1 123	2 108	2 840	2 874	2 678	2 098	1 371	910	722
Csehszlovákia	2 711	21	51	57	176	278	245	330	446	469	297	116	40
Mindösszesen	65 572	1 269	2 669	2 812	3 955	8 564	10 596	7 202	7 405	6 668	4 162	2 792	1 973

5. táblázat (folytatás)

Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok száma az EU-tagállamokból,
illetve más országokból nemek és korcsoportok szerint (1995. december 31.)

Nő

Állampolgárság	Korcsoport								
	0-14	15-59	60-x	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85-
EU-tagállamok									
Nagy-Britannia	9	274	22	7	5	3	3	1	3
Ausztria	8	138	49	13	7	7	5	4	13
Belgium	2	40	13	3	3	2	2	2	1
Dánia	3	22							
Finnország	1	69	4	3			1		
Franciaország	1	157	25	7	7	3		3	5
Görögország	3	543	48	25	12	6	2	2	1
Hollandia		80	9	2		2	1	4	
Írország		11	1	1					
Luxemburg		2	1	1					
Németország	249	4 623	209	76	49	34	12	9	29
Olaszország	2	122	44	6	13	7	9	5	4
Portugália	2	10	2	1				1	
Spanyolország		25	7	3			1	3	
Svédország	2	142	19	5	6	1	5	2	
Együtt	282	6 258	453	153	102	65	41	36	56
1. országcsoport									
Ciprus		56							
Csehország									
Lengyelország	102	1 651	125	34	22	35	16	15	3
Észtország		3	1		1				
Szlovénia		32	1				1		
Együtt	102	1 742	127	34	23	35	17	15	3
2. országcsoport									
Bulgária	20	478	244	32	50	69	52	28	13
Szlovákia									
Románia	3 783	23 975	2 298	693	538	447	224	184	212
Málta									
Fehéroroszország	3	15							
Lettország	2	4							
Litvánia		6							
Moldova	1	7							
Ukrajna	152	890	116	41	33	23	7	6	6
Oroszország	42	418	38	8	8	10	5	6	1
Együtt	4 003	25 793	2 696	774	629	549	288	224	232
3. országcsoport									
Albánia	5	28							
Norvégia		83							
Svájc	6	87	21	9		5	5		2
Törökország	4	74	7	1	3		2		1
Bosznia- Hercegovina	1	13							
Horvátország	19	118	10	3	2	2	1	1	1
Macedónia									
Együtt	35	403	38	13	5	7	8	1	4
Egyéb	2 199	16 724	2 006	601	527	349	172	154	203
Csehszlovákia	129	2 397	185	26	22	25	21	25	66
Mindösszesen	6 750	53 317	5 505	1 601	1 308	1 030	547	455	564

5. táblázat (folytatás)

Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok száma az EU-tagállamokból,
 illetve más országokból nemek és korcsoportok szerint (1995. december 31.)
 Férfi, nő összesen

Állampolgárság	Össze- sen	Korcsoport											
		0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59
EU-tagállamok													
Nagy-Britannia	762	3	5	5	12	36	125	147	116	77	72	62	50
Ausztria	690	5	2	5	6	15	32	81	100	84	87	88	55
Belgium	142	1	1			6	19	26	26	15	8	8	7
Dánia	62	1	1	3	3	6	2	9	10	9	10	5	1
Finnország	134	2			2	9	21	21	19	13	22	10	8
Franciaország	445	2	1	1	7	19	73	76	59	53	54	34	21
Görögország	1 591	4	4	5	133	913	176	40	51	87	20	18	42
Hollandia	259				3	7	26	50	60	25	24	27	14
Írország	36						5	7	9	4	3	1	5
Luxemburg	5		1				1				1		
Németország	7 802	26	117	357	787	886	796	689	1 173	1 346	577	368	246
Olaszország	568	1	2	2	9	22	45	56	62	72	95	66	48
Portugália	30		1	1	1	1	6	2	8	1	2	3	1
Spanyolország	81		1		1	6	21	10	7	3	8	5	6
Svédország	380	2	2	4	10	77	60	23	25	26	33	42	27
Együtt	12 987	47	138	383	974	2 003	1 408	1 237	1 725	1 815	1 016	737	531
1. országcsoport													
Ciprus	163				16	87	39	11	3	5		1	
Csehország													
Lengyelország	4 525	16	69	143	213	219	277	415	865	881	668	315	189
Észtország	9			2		1		2	1		1		
Szlovénia	67			1	10	23	6	3	6	6	6	3	1
Együtt	4 764	16	69	146	239	330	322	431	875	892	675	319	190
2. országcsoport													
Bulgária	1 622	4	16	29	67	70	136	126	115	176	168	165	84
Szlovákia													
Románia	65 742	1 373	3 264	3 124	3 845	8 921	14 655	7 172	6 294	5 203	3 511	2 779	1 743
Málta													
Fehéroroszország	27		3			3	4	5	8	1	2	1	
Lettország	7	1		1		3		2					
Litvánia	13					1	4	5	1	1	1		
Moldova	11	1			1	2	4	1	1	1			
Ukrajna	2 244	62	103	145	206	430	283	216	196	145	113	70	82
Oroszország	875	21	34	31	67	83	136	120	114	88	77	33	18
Együtt	70 541	1 462	3 420	3 330	4 186	9 513	15 222	7 647	6 729	5 615	3 872	3 048	1 927
3. országcsoport													
Albánia	74		5	2	2	16	19	12	5	6	1	1	2
Norvégia	173				7	113	25	8	1	2	4	4	5
Svájc	210	3	5	5	2	4	22	21	25	18	19	21	20
Törökország	558	3	4	3	8	80	132	151	83	39	20	17	4
Bosznia- Hercegovina	79	3	1	2	2	8	11	10	17	7	10	4	2
Horvátország	398	10	11	12	13	44	49	46	50	53	48	21	14
Macedónia	4						1	1	2				
Együtt	1 496	19	26	24	34	265	259	249	183	125	102	68	47
Egyéb	46 329	1 007	1 731	1 705	2 377	4 801	7 034	6 995	6 182	4 723	3 103	1 970	1 333
Csehszlovákia	3 837	39	82	131	295	444	380	447	538	568	392	172	74
Mindösszesen	139 954	2 590	5 466	5 719	8 105	17 356	24 625	17 006	16 232	13 738	9 160	6 314	4 102

5. táblázat (folytatás)

Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok száma az EU-tagállamokból,
illetve más országokból nemek és korcsoportok szerint (1995. december 31.)

Férfi, nő összesen

Állampolgárság	Korcsoport								
	0-14	15-59	60-x	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85-
EU-tagállamok									
Nagy-Britannia	13	697	52	22	8	10	4	4	4
Ausztria	12	548	130	51	23	13	18	6	19
Belgium	2	115	25	7	5	4	4	3	2
Dánia	5	55	2	2					
Finnország	2	125	7	4	1		2		
Franciaország	4	396	45	10	14	7	2	7	5
Görögország	13	1 480	98	37	25	21	7	7	1
Hollandia		236	23	10	1	5	1	5	1
Írország		34	2	1		1			
Luxemburg	1	2	2	1	1				
Németország	500	6 868	434	161	104	75	39	18	37
Olaszország	5	475	88	29	17	15	11	10	6
Portugália	2	25	3	1		1		1	
Spanyolország	1	67	13	5		1	1	6	
Svédország	8	323	49	20	12	7	6	2	2
Együtt	568	11 446	973	361	211	160	95	69	77
1. országcsoport									
Ciprus		162	1		1				
Csehország									
Lengyelország	228	4 042	255	84	46	45	37	34	9
Észtország	2	5	2		2				
Szlovénia	1	64	2	1			1		
Együtt	231	4 273	260	85	49	45	38	34	9
2. országcsoport									
Bulgária	49	1 107	466	83	82	127	75	65	34
Szlovákia									
Románia	7 761	54 123	3 858	1 292	949	715	337	271	294
Málta									
Fehéroroszország	3	24							
Lettország	2	5							
Litvánia		13							
Moldova	1	10							
Ukrajna	310	1 741	193	71	52	37	16	10	7
Oroszország	86	736	53	17	8	14	5	8	1
Együtt	8 212	57 759	4 570	1 463	1 091	893	433	354	336
3. országcsoport									
Albánia	7	64	3	1	2				
Norvégia		169	4	1		2		1	
Svájc	13	152	45	20	6	8	8		3
Törökország	10	534	14	2	7		3	1	1
Bosznia- Hercegovina	6	71	2	2					
Horvátország	33	338	27	10	9	5	1	1	1
Macedónia		4							
Együtt	69	1 332	95	36	24	15	12	3	5
Egyéb	4 443	38 518	3 368	1 041	920	581	296	230	300
Csehszlovákia	252	3 310	275	51	38	38	30	32	86
Mindösszesen	13 775	116 638	9 541	3 037	2 333	1 732	904	722	813

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal.

6. táblázat

*Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok száma az EU-tagállamokból,
illetve más országokból nemek és korcsoportok szerint (1999. december 31.)
Férfi*

Állampolgárság	Össze- sen	Korcsoport											
		0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59
EU-tagállamok													
Nagy-Britannia	844	12	16	16	11	22	86	164	165	121	65	64	49
Ausztria	697	15	15	12	11	14	41	76	111	85	73	77	72
Belgium	137		5			1	15	20	23	20	17	13	9
Dánia	65	1		2		4	7	8	15	7	9	5	2
Finnország	138	4	3	3	5	4	14	23	25	18	12	18	2
Franciaország	617	9	18	16	14	15	97	103	99	75	65	53	23
Görögország	1 159	1	3	1	74	500	341	43	33	50	32	13	14
Hollandia	384	8	15	5	2	2	38	75	74	47	32	36	24
Írország	61	1	2				12	14	7	12	3	2	4
Luxemburg	3			1							1		
Németország	3 801	32	40	111	309	555	508	371	263	241	295	240	313
Olaszország	592		2	6	2	13	47	91	66	78	72	84	61
Portugália	30			1		1	2	7	5	8		2	2
Spanyolország	68				1	4	16	14	9	6	3	5	5
Svédország	367	4	12	5	13	35	57	42	35	29	25	30	32
Együtt	8 963	87	131	179	442	1 170	1 281	1 051	930	797	704	642	612
1. országcsoport													
Ciprus	216				8	119	59	18	6	1	2		2
Csehország	23		3	1	1	2	3	4	1	4	1	2	
Lengyelország	2 363	8	28	55	86	124	134	123	275	480	415	310	165
Észtország	12		1	3			1	1	4		1		
Szlovénia	71	7	3	3	10	9	6	2	10	10	5	4	
Együtt	2 685	15	35	62	105	254	203	148	296	495	424	316	167
2. országcsoport													
Bulgária	784	13	7	13	26	40	71	101	58	63	68	85	50
Szlovákia	716	12	19	57	190	197	89	59	28	21	12	11	9
Románia	28 700	724	979	1 349	1 543	2 927	5 754	4 191	2 408	2 275	1 831	1 247	1 078
Málta	1					1							
Fehéroroszország	54	3	2	3	3	7	7	6	5	5	6	2	2
Lettország	10	1		2	1			2	1	1			
Litvánia	28	1				2	5	7	5	5	2	1	
Moldova	29	2	1	1	3	2	5	6	3	1	5		
Ukrajna	4 951	173	264	403	581	543	543	426	436	377	279	219	170
Oroszország	1 374	37	68	84	117	160	103	160	177	157	118	86	36
Együtt	36 647	966	1 340	1 912	2 464	3 879	6 577	4 958	3 121	2 905	2 321	1 651	1 345
3. országcsoport													
Albánia	46	1			2	10	6	6	2	8	1	3	
Norvégia	292	2	2		24	151	71	9	11	5	2	4	5
Svájc	207	2	5	3	1	3	12	22	20	16	14	22	21
Törökország	706	6	3	5	23	97	176	170	83	68	28	26	11
Bosznia- Hercegovina	243	8	9	15	18	21	25	34	23	33	26	13	6
Horvátország	719	42	24	19	39	67	76	101	89	78	70	37	25
Macedónia	32	1	1		4	3	5	10	3	2		1	1
Együtt	2 245	62	44	42	111	352	371	352	231	210	141	106	69
Egyéb	28 561	852	803	887	1 352	2 762	4 234	4 460	3 952	3 184	2 211	1 359	910
Mindösszesen	79 101	1 982	2 353	3 082	4 474	8 417	12 666	10 969	8 530	7 591	5 801	4 074	3 103

6. táblázat (folytatás)

Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok száma az EU-tagállamokból,
illetve más országokból nemek és korcsoportok szerint (1999. december 31.)

Férfi

Állampolgárság	Korcsoport								
	0-14	15-59	60-x	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85-
EU-tagállamok									
Nagy-Britannia	44	747	53	33	5	5	2	3	5
Ausztria	42	560	95	39	21	10	8	7	10
Belgium	5	118	14	3	6		2	1	2
Dánia	3	57	5	3	1	1			
Finnország	10	121	7	3	2	1		1	
Franciaország	43	544	30	12	4	6	2	4	2
Görögország	5	1 100	54	21	7	13	9	2	2
Hollandia	28	330	26	15	3	4	2	1	1
Írország	3	54	4	3		1			
Luxemburg	1	1	1		1				
Németország	183	3 095	523	213	150	68	49	26	17
Olaszország	8	514	70	34	18	8	6	1	3
Portugália	1	27	2	1		1			
Spanyolország		63	5	2	2				1
Svédország	21	298	48	19	18	4	5		2
Együtt	397	7 629	937	401	238	122	85	46	45
1. országcsoport									
Ciprus		215	1			1			
Csehország	4	18	1		1				
Lengyelország	91	2 112	160	75	40	10	10	18	7
Észtország	4	7	1			1			
Szlovénia	13	56	2	1			1		
Együtt	112	2 408	165	76	41	12	11	18	7
2. országcsoport									
Bulgária	33	562	189	36	36	36	39	19	23
Szlovákia	88	616	12	4	3	3	2		
Románia	3 052	23 254	2 394	876	722	379	228	86	103
Málta		1							
Fehéroroszország	8	43	3	1	1	1			
Lettország	3	5	2	1	1				
Litvánia	1	27							
Moldova	4	25							
Ukrajna	840	3 574	537	193	162	103	51	15	13
Oroszország	189	1 114	71	33	15	6	10	3	4
Együtt	4 218	29 221	3 208	1 144	940	528	330	123	143
3. országcsoport									
Albánia	1	38	7	4	3				
Norvégia	4	282	6	2	1	1	1	1	
Svájc	10	131	66	26	21	7	9	1	2
Törökország	14	682	10	4	2	2	1		1
Bosznia- Hercegovina	32	199	12	10	1		1		
Horvátország	85	582	52	24	13	9	4	1	1
Macedónia	2	29	1		1				
Együtt	148	1 943	154	70	42	19	16	3	4
Egyéb	2 542	24 424	1 595	564	411	267	189	58	106
Mindösszesen	7 417	65 625	6 059	2 255	1 672	948	631	248	305

6. táblázat (folytatás)

Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok száma az EU-tagállamokból,
illetve más országokból nemek és korcsoportok szerint (1999. december 31.)

Nő

Állampolgárság	Össze- sen	Korcsoport											
		0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59
EU-tagállamok													
Nagy-Britannia	534	9	18	13	11	16	83	104	78	72	38	24	35
Ausztria	356	12	12	10	11	12	25	34	46	37	28	35	25
Belgium	84	2	3	1	1	4	8	18	16	11	3	4	1
Dánia	39	1	2	3	1	4	5	5	2	6	5	2	2
Finnország	165	5	14	5	6	13	28	22	23	21	8	9	3
Franciaország	419	14	21	24	8	11	51	68	52	51	37	31	21
Görögország	744	1	1	1	57	316	226	18	12	23	19	9	7
Hollandia	201	9	6	3	5	6	17	34	38	26	17	17	7
Írország	36					1	14	8	2	5	3	1	
Luxemburg	4						2				1		
Németország	5 830	36	34	103	321	634	483	414	773	1 158	953	284	252
Olaszország	201		4	1		9	19	28	27	12	21	21	12
Portugália	20	1			1	2	1	2	4	3	1	2	1
Spanyolország	51	2	1			5	7	17	6			4	1
Svédország	260	6	10	7	11	33	58	28	17	19	13	23	14
Együtt	8 944	98	126	171	433	1 066	1 027	800	1 096	1 444	1 147	466	381
1. országcsoport													
Ciprus	137			1	45	59	24	3	1	2	2		
Csehország	51		2	5		8	8	11	6	3	4		1
Lengyelország	1 781	8	17	51	82	101	97	148	197	414	285	157	66
Észtország	19				1	4	2	4	2	1	1	1	
Szlovénia	59	5	4	1	5	15	11	8	5		3	1	
Együtt	2 047	13	23	58	133	187	142	174	211	420	295	159	67
2. országcsoport													
Bulgária	715	15	12	12	22	42	46	58	43	60	63	72	55
Szlovákia	1 001	11	13	58	226	332	169	69	33	33	16	7	10
Románia	28 643	610	1 023	1 287	1 525	3 995	5 899	3 484	1 789	1 772	1 414	1 142	1 314
Málta													
Fehéroroszország	55		1	5		3	10	11	9	8		1	3
Lettország	20	2		3		3	2	5	1				1
Litvánia	24	1	2	3	1	1	6	2	2	4	1	1	
Moldova	37	1	3		1	7	9	5	6	2	1	1	
Ukrajna	6 065	154	253	378	566	791	814	569	461	384	274	248	311
Oroszország	1 628	30	53	88	129	165	226	204	205	154	105	64	46
Együtt	38 188	824	1 360	1 834	2 470	5 339	7 181	4 407	2 549	2 417	1 874	1 536	1 740
3. országcsoport													
Albánia	68	3	2	4	9	16	8	6	9	4	4	1	1
Norvégia	281	1	1	1	26	171	55	9	6	2	3	2	4
Svájc	215	2	7	4	2	3	8	12	24	18	20	29	31
Törökország	114	4	4	7	5	14	23	21	11	5	5	5	1
Bosznia- Hercegovina	158	11	10	13	8	15	15	11	21	20	11	9	4
Horvátország	443	29	28	25	32	56	41	56	43	30	28	18	23
Macedónia	11	2				3	1	1	1		1		1
Együtt	1 290	52	52	54	82	278	151	116	115	79	72	64	65
Egyéb	23 555	684	710	879	1 247	2 259	3 072	3 096	3 007	2 621	1 864	1 211	790
Mindösszesen	74 024	1 671	2 271	2 996	4 365	9 129	11 573	8 593	6 978	6 981	5 252	3 436	3 043

6. táblázat (folytatás)

Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok száma az EU-tagállamokból,
illetve más országokból nemek és korcsoportok szerint (1999. december 31.)

Nő

Állampolgárság	Korcsoport								
	0–14	15–59	60–x	60–64	65–69	70–74	75–79	80–84	85–
EU-tagállamok									
Nagy-Britannia	40	461	33	15	4	5	3	2	4
Ausztria	34	253	69	21	17	10	11	1	9
Belgium	6	66	12	6	1	1	3		1
Dánia	6	32	1		1				
Finnország	24	133	8	6	1		1		
Franciaország	59	330	30	9	5	5	3	1	7
Görögország	3	687	54	17	15	14	4	2	2
Hollandia	18	167	16	6	2	2	2	3	1
Írország		34	2	1	1				
Luxemburg		3	1		1				
Németország	173	5 272	385	155	84	77	33	12	24
Olaszország	5	149	47	8	5	13	8	7	6
Portugália	1	17	2	1					1
Spanyolország	3	40	8	4	1	1		2	
Svédország	23	216	21	7	3	6	1	2	2
Együtt	395	7 860	689	256	141	134	69	32	57
1. országcsoport									
Ciprus	1	136							
Csehország	7	41	3	1			1	1	
Lengyelország	76	1 547	158	58	29	24	24	10	13
Észtország		16	3	1		2			
Szlovénia	10	48	1				1		
Együtt	94	1 788	165	60	29	26	26	11	13
2. országcsoport									
Bulgária	39	461	215	29	34	50	54	30	18
Szlovákia	82	895	24	4	3	7	3	3	4
Románia	2 920	22 334	3 389	1 076	854	604	434	161	260
Málta									
Fehéroroszország	6	45	4	2	1				1
Lettország	5	12	3	2			1		
Litvánia	6	18							
Moldova	4	32	1	1					
Ukrajna	785	4 418	862	322	237	146	94	32	31
Oroszország	171	1 298	159	42	32	40	18	12	15
Együtt	4 018	29 513	4 657	1 478	1 161	847	604	238	329
3. országcsoport									
Albánia	9	58	1	1					
Norvégia	3	278							
Svájc	13	147	55	25	14	4	9	1	2
Törökország	15	90	9	2	2	2	1	1	1
Bosznia-Hercegovina	34	114	10	4	3		2	1	
Horvátország	82	327	34	6	11	5	5	2	5
Macedónia	2	8	1	1					
Együtt	158	1 022	110	39	30	11	17	5	8
Egyéb	2 273	19 167	2 115	627	509	357	278	104	240
Mindösszesen	6 938	59 350	7 736	2 460	1 870	1 375	994	390	647

6. táblázat (folytatás)

Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok száma az EU-tagállamokból,
 illetve más országokból nemek és korcsoportok szerint (1999. december 31.)
 Férfi, nő összesen

Állampolgárság	Összesen	Korcsoport											
		0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59
EU-tagállamok													
Nagy-Britannia	1 378	21	34	29	22	38	169	268	243	193	103	88	84
Ausztria	1 053	27	27	22	22	26	66	110	157	122	101	112	97
Belgium	221	2	8	1	1	5	23	38	39	31	20	17	10
Dánia	104	2	2	5	1	8	12	13	17	13	14	7	4
Finnország	303	9	17	8	11	17	42	45	48	39	20	27	5
Franciaország	1 036	23	39	40	22	26	148	171	151	126	102	84	44
Görögország	1 903	2	4	2	131	816	567	61	45	73	51	22	21
Hollandia	585	17	21	8	7	8	55	109	112	73	49	53	31
Írország	97	1	2			1	26	22	9	17	6	3	4
Luxemburg	7			1			2				2		
Németország	9 631	68	74	214	630	1 189	991	785	1 036	1 399	1 248	524	565
Olaszország	793		6	7	2	22	66	119	93	90	93	105	73
Portugália	50	1		1	1	3	3	9	9	11	1	4	3
Spanyolország	119	2	1		1	9	23	31	15	6	3	9	6
Svédország	627	10	22	12	24	68	115	70	52	48	38	53	46
Együtt	17 907	185	257	350	875	2 236	2 308	1 851	2 026	2 241	1 851	1 108	993
1. országcsoport													
Ciprus	353			1	53	178	83	21	7	3	4		2
Csehország	74		5	6	1	10	11	15	7	7	5	2	1
Lengyelország	4 144	16	45	106	168	225	231	271	472	894	700	467	231
Észtország	31		1	3	1	4	3	5	6	1	2	1	
Szlovénia	130	12	7	4	15	24	17	10	15	10	8	5	
Együtt	4 732	28	58	120	238	441	345	322	507	915	719	475	234
2. országcsoport													
Bulgária	1 499	28	19	25	48	82	117	159	101	123	131	157	105
Szlovákia	1 717	23	32	115	416	529	258	128	61	54	28	18	19
Románia	57 343	1 334	2 002	2 636	3 068	6 922	11 653	7 675	4 197	4 047	3 245	2 389	2 392
Málta	1					1							
Fehéroroszország	109	3	3	8	3	10	17	17	14	13	6	3	5
Lettország	30	3		5	1	3	2	7	2	1			1
Litvánia	52	2	2	3	1	3	11	9	7	9	3	2	
Moldova	66	3	4	1	4	9	14	11	9	3	6	1	
Ukrajna	11 016	327	517	781	1 147	1 334	1 357	995	897	761	553	467	481
Oroszország	3 002	67	121	172	246	325	329	364	382	311	223	150	82
Együtt	74 835	1 790	2 700	3 746	4 934	9 218	13 758	9 365	5 670	5 322	4 195	3 187	3 085
3. országcsoport													
Albánia	114	4	2	4	11	26	14	12	11	12	5	4	1
Norvégia	573	3	3	1	50	322	126	18	17	7	5	6	9
Svájc	422	4	12	7	3	6	20	34	44	34	34	51	52
Törökország	820	10	7	12	28	111	199	191	94	73	33	31	12
Bosznia- Hercegovina	401	19	19	28	26	36	40	45	44	53	37	22	10
Horvátország	1 162	71	52	44	71	123	117	157	132	108	98	55	48
Macedónia	43	3	1		4	6	6	11	4	2	1	1	2
Együtt	3 535	114	96	96	193	630	522	468	346	289	213	170	134
Egyéb	52 116	1 536	1 513	1 766	2 599	5 021	7 306	7 556	6 959	5 805	4 075	2 570	1 700
Mindösszesen	153 125	3 653	4 624	6 078	8 839	17 546	24 239	19 562	15 508	14 572	11 053	7 510	6 146

6. táblázat (folytatás)

Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok száma az EU-tagállamokból,
 illetve más országokból nemek és korcsoportok szerint (1999. december 31.)
 Férfi, nő összesen

Állampolgárság	Korcsoportok								
	0-14	15-59	60-x	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85-
EU-tagállamok									
Nagy-Britannia	84	1 208	86	48	9	10	5	5	9
Ausztria	76	813	164	60	38	20	19	8	19
Belgium	11	184	26	9	7	1	5	1	3
Dánia	9	89	6	3	2	1			
Finnország	34	254	15	9	3	1	1	1	
Franciaország	102	874	60	21	9	11	5	5	9
Görögország	8	1 787	108	38	22	27	13	4	4
Hollandia	46	497	42	21	5	6	4	4	2
Írország	3	88	6	4	1	1			
Luxemburg	1	4	2		2				
Németország	356	8 367	908	368	234	145	82	38	41
Olaszország	13	663	117	42	23	21	14	8	9
Portugália	2	44	4	2		1			1
Spanyolország	3	103	13	6	3	1		2	1
Svédország	44	514	69	26	21	10	6	2	4
Együtt	792	15 489	1 626	657	379	256	154	78	102
1. országcsoport									
Ciprus	1	351	1			1			
Csehország	11	59	4	1	1		1	1	
Lengyelország	167	3 659	318	133	69	34	34	28	20
Észtország	4	23	4	1		3			
Szlovénia	23	104	3	1			2		
Együtt	206	4 196	330	136	70	38	37	29	20
2. országcsoport									
Bulgária	72	1 023	404	65	70	86	93	49	41
Szlovákia	170	1 511	36	8	6	10	5	3	4
Románia	5 972	45 588	5 783	1 952	1 576	983	662	247	363
Málta		1							
Fehéroroszország	14	88	7	3	2	1			1
Lettország	8	17	5	3	1		1		
Litvánia	7	45							
Moldova	8	57	1	1					
Ukrajna	1 625	7 992	1 399	515	399	249	145	47	44
Oroszország	360	2 412	230	75	47	46	28	15	19
Együtt	8 236	58 734	7 865	2 622	2 101	1 375	934	361	472
3. országcsoport									
Albánia	10	96	8	5	3				
Norvégia	7	560	6	2	1	1	1	1	
Svájc	23	278	121	51	35	11	18	2	4
Törökország	29	772	19	6	4	4	2	1	2
Bosznia-Hercegovina	66	313	22	14	4		3	1	
Horvátország	167	909	86	30	24	14	9	3	6
Macedónia	4	37	2	1	1				
Együtt	306	2 965	264	109	72	30	33	8	12
Egyéb	4 815	43 591	3 710	1 191	920	624	467	162	346
Mindösszesen	14 355	124 975	13 795	4 715	3 542	2 323	1 625	638	952

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal.

A reményeink szerint információkban gazdag táblázatok bemutatása után az alábbiakban az 1999. évvégi helyzetre vonatkozó legfrissebbnek tekinthető adatokat elemezzük részleteiben (6. táblázat). Csak jelentős eltérések esetén utalunk az 1995. évvégi állapotokra (5. táblázat). A fenti táblázatokból kiolvasható, hogy a közelség szerepe nyugati irányban meglehetősen csekély a bevándorlás mennyiségét illetően. A szomszédos Ausztriához képest több német, és ami meglepő lehet, görög és brit állampolgár tartózkodik huzamosan (egy évnél

hosszabb időtartamig) Magyarországon, az olaszok és franciák súlya pedig szinte azonos az osztrákokéval. A hosszú évszázadok közös történelme, az élénk gazdasági kapcsolatok nem tükröződnek a fenti számokban. E tény azért nem meglepő a migrációt tanulmányozó szakemberek számára, mert a két ország migrációs kapcsolatát nem a letelepedési célú vándorlás, hanem a napi, vagy annál ritkább időközű mozgások jellemzik, melyek nem feltétlenül a munkavállalással állnak szoros kapcsolatban (*Csapó 1999*).⁷ Görögország volt az egyetlen olyan uniós tagállam, ahonnan 1999-ben kevesebb állampolgár tartózkodott huzamos letelepedési engedéllyel vagy bevándorlási engedéllyel Magyarországon, mint a megelőző évben. Németország kiemelkedő szerepét jelzi, hogy minden második EU-ból származó állampolgár német. Ezt a nagyságrendet magyarázza, hogy Németország Magyarország első számú gazdasági partnere közel húsz éve működő kétoldalú munkaügyi kapcsolatokkal (*Nagy 1994; Marton 2000*), továbbá az etnikai kapcsolatokon nyugvó tényezőkről sem szabad megfeledkezünk. A svéd és holland állampolgárok még jelentősnek tekinthető számban élnek hazánkban, viszont a nyelvében rokon Finnországot valamint Belgiumot követően Spanyolországból, Portugáliából, Írországból, Dániából és méreteinél fogva Luxemburgból csekély számban tartózkodtak egy évnél hosszabb ideig az országban.

Kiegyensúlyozott nemi arány (50%–50%) jellemzi az Európai Unióból Magyarországon tartózkodókat, ami kissé eltér az összes bevándorlónál a kilencvenes években mért – 52% férfi és 48% nő – igen stabilnak mondható megoszlástól. Németország és Finnország kivételével férfi többletet mutatnak a statisztikák. Mint fentebb említettük, minden második bevándorló német, így az onnan érkezők között tapasztalható 60 százalékos női arány súlyánál fogva az Unió egészének viszonylatában kiegyenlíti a többi országból származó férfiak dominanciáját. A Németországból származó nők többletét a 30–54 éves korúak okozzák, akik közül például a 40–44 éves korcsoportban ötször annyi nő tartózkodik Magyarországon, mint férfi. A 0–14 évesek között kiegyenlített a nemi arány és érdekes módon az 55 év feletieknél – a várható rövidebb élettartamuk ellenére – jelentős a német férfiak többlete a másik nemhez viszonyítva. Extrém férfi többletet láthatunk Ausztria és Olaszország állampolgárai esetében. Az összességében kétszeres osztrák férfi-túlsúlyt a bevándorlók gerincét adó 25–59 éves férfiak magasabb aránya idézi elő. Az olasz férfiak átlagosan háromszoros többlete érdekes módon az idősebb 40–64 éveseknél haladja meg jelentősen az átlagos mértéket. A 40–44 éves korcsoportban hatszor annyi olasz bevándorló férfi tartózkodik Magyarországon a kilencvenes évtized végén, amennyiben bevándorló honfitársnőikkel vetjük egybe őket.

A vándorlókra általában jellemző, hogy a 20–34 éves korúak változtatnak a legnagyobb intenzitással lakóhelyet. A nemzetközi migráció eredményét mutató bevándorlók állományában a 35–44 évesek is hasonló részaránnyal szerepelnek, mint a 20–34 évesek. A koreláció érthető, hiszen az általunk vizsgált állományokban, melyek egy-egy adott pillanat állapotát tárják elénk, nem csak a megelőző év bevándorlói találhatók meg, hanem a megelőző évtizedeké is. 1995-höz képest egyértelműbben idősebb korösszetételű a Magyarországon

---

⁷ A sokoldalúnak minősített magyar osztrák munkaerőpiaci együttműködésben új szakasz kezdődött az 1997. március 26-án aláírt Magyarország és Ausztria határ menti térségeiben történő foglalkoztatásról szóló államközi egyezmény megkötésével. Az 1998. évi 550 fős, majd az 1999-es 650 fős keretet a magyar részről sikerült feltölteni. Az osztrák oldalon – ahogy a jelentős bérkülönbségekből eredően kiszámítható volt – ritka az érdeklődés a határhoz közeli magyarországi munkavállalás iránt.

tartózkodók állománya, hiszen a KSH adatbázisa az új bevándoroltakon kívül azokat is tartalmazza, akik nem vándoroltak vissza a küldő országba, nem távoztak harmadik országba, továbbá nem haltak meg, valamint nem kaptak magyar állampolgárságot. Az Unióból érkezettek közül a 20–24 évesek és a 25–29 évesek vannak a legtöbben, amit egyértelműen a Németországból és Görögországból érkezők fiatalos korösszetétele következtében alakult ki. Az Unió államok többségéből érkezők – Svédország kivételével – idősebb korstruktúrájúak.⁸

Az aktív életszakasz vége felé haladva a kormegoszlást nagyító alá téve hat országból származók esetében találtunk helyi maximumokat. Ausztria, Finnország, Hollandia, Svédország, Spanyolország és Olaszország 50–54 éves állampolgárai nagyobb számban fordultak elő, amennyiben a szomszédos korcsoportokkal vetjük országonként egybe őket. A kicsi abszolút számok miatt, csak nagy óvatossággal interpretálhatók az eredmények, mindenesetre szignifikáns összefüggés található minden egyes országnál az 50–54 évesek jelentősebb aránya és nemek szerinti összetétele között. Az e korcsoportoz tartozó férfiak száma Németország kivételével legalább másfél-kétszer annyi volt, mint a nőké. Az olaszok esetében a különbség négyszeres.

5. Összegzés

A különböző forrásokból (*Országos Munkaiügyi Kutató- és Módszertani Központ, Központi Statisztikai Hivatal*) származó adatok vizsgálata során, a Magyarországon munkavállalási engedéllyel dolgozó, illetve az egy évnél hosszabb ideig tartózkodó és bevándorlási engedéllyel rendelkező uniós polgárokról hasonló kép tárult elénk. Ugyanazokat az arányokat és azonos irányba elmozduló dinamikát mutattunk ki. A kilencvenes évek második felében alaptendenciának tekinthető a Magyarországot huzamos tartózkodás céljából felkereső uniós állampolgárok számának folyamatos növekedése. E növekedéssel párhuzamosan emelkedett a más küldő országokból jövők száma is. Az Unióból származó, engedéllyel munkát vállalók részaránya az összes külföldi munkavállaló között 10% körüli szinten mozog. A fejlett nyugati államok polgárai magasabb iskolai végzettségűek az engedéllyel munkát vállalók átlagánál és a terciér szektort részesítették előnyben magyarországi munkavállalásukkor. Az összes Magyarországon tartózkodó Unióból származó bevándorló aránya viszont folyamatosan emelkedett a külföldi állampolgárok között és az 1995. év végi 10 százalékhoz képest 1999 végére 12,4 százalékra emelkedett. A szomszédság, a közelség szerepe nyugati irányban meglehetősen csekély a bevándorlás mennyiségét illetően. Ausztriához képest több német, görög és angol állampolgár tartózkodik huzamosan (egy évnél hosszabb időtartamig) Magyarországon. Az Unióból betelepülők kiegyensúlyozott nemek szerinti összetétele mérsékli a Magyarországon tapasztalható nőtöbbletet, korösszetételük pedig fiatalítja a magyar népességet, igaz meglehetősen csekély mértékben.

---

⁸ 1999. december 31-én Magyarországon tartózkodó 1903 görög állampolgár közül 816 fő a 20–24 éves korcsoport tagja volt, 567 pedig 25–29 éves. Tehát a Görögországból származók több mint 70%-a 20–29 éves.

Úgy véljük, hogy az Európai Unió és Magyarország migrációs kapcsolatrendszerében – igaz közvetett módon –, sikerült kimutatni az Unióból Magyarországra vándorlás folyamatának létét és viszonyítási alapokat találva, meg tudjuk állapítani a mértékét. A Magyarországról nyugatra áramlás nem egyirányú, hiszen vele párhuzamosan mennyiségét tekintve vele hasonló nagyságrendű ellenáramlás is zajlik. Lényeges különbség, hogy amíg a vándorlások eredményeként a magyar munkavállalók és tartózkodók eltűnnek az Unióban munkát vállaló és tartózkodó harmadik országbeliek tengerében, addig Magyarországon legalább minden tizedik munkavállalási engedéllyel dolgozó, illetve egy évnél hosszabb ideig tartózkodó külföldi az Európai Unió állampolgára.

Felhasznált irodalom

- Antalóczy Katalin–Sass Magdolna (2000): Működőtöke-áramlások, befektetői motivációk és befektetésösztönzés a világgazdaságban és Magyarországon. *Közgazdasági Szemle* 47. évf. 5. sz.: 473–496.
- Breska, E.–Brusis, M.–Giering, C.–Inotai, A.–Wohlfeld, M. (1998): Costs, benefits and chances of Eastern enlargement for the European Union. Gütersloh, Bertelsmann Foundation Publishers: 75.
- Breuss, F. (1998): Az Európai Unió keleti bővítésének költségei és hozamai. *Statistikai Szemle* 76. évf. 9. sz.: 709–726.
- Cairns, W. (1999): *Bevezetés az Európai Unió jogrendszerébe*. CO-NEX Könyvkiadó Kft., Budapest: 372.
- Csapó Tamás (1999): Határ menti együttműködések a munkaerőpiac területén, különös tekintettel Vas és Zala megyére. In: Nárai Márta–Rechnitzer János (szerk.): *Elválaszt és összeköt – A határ*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs–Győr: 269–295.
- Fóti Klára (1999): Munkaerő áramlás az Európai Unión belül–problémák, tendenciák, perspektívák. In: Tóth Pál Péter–Illés Sándor (szerk.): *Migráció II. (Tanulmánygyűjtemény.)* KSH Népeségstudományi Kutató Intézet, Budapest: 49–58.
- Gyulavári Tamás–Könczei György (2000): *Európai szociális jog*. Osiris Kiadó, Budapest: 394.
- Hablicsek László–Tóth Pál Péter (2000): A nemzetközi vándorlás szerepe a magyarországi népesség számának megőrzésében. *Demográfia*, 43. évf. 1. sz.: 11–46.
- Hárs Ágnes (1999): A migráció, a munkaerőpiac és a szabályozás. In: *Laky Teréz (szerk.) A munkaerő migrációja és az Európai Unió*. Miniszterelnöki Hivatal Integrációs Stratégiai Munkacsoportja, Budapest: 21–38. /Európai Tükör. Műhelytanulmányok 61./
- Horváth László (1999): A munkaerőpiac egységesítése és védelme az Európai Unióban. In: *Laky Teréz (szerk.) A munkaerő migrációja és az Európai Unió*. Miniszterelnöki Hivatal Integrációs Stratégiai Munkacsoportja, Budapest: 119–141. /Európai Tükör. Műhelytanulmányok 61./
- Horváth Zoltán (1999): *Kézikönyv az Európai Unióról*. Magyar Országgyűlés, Budapest, Harmadik bővített kiadás: 323.
- Hovy, B.–Zlotnik, H. (1994): Europe without internal frontiers and international migration. *Population United Nations*, New York, Bulletin of the United Nations No. 36.: 19–42.
- Jakubovich Nóra (2000): A migráció az Európai Unióban és Magyarországon. *Belügyi Szemle* 2000. 3. sz.: 49–56.
- Kupiszewski, M. (1996): Extra-Union migration: East-West perspective. In: Rees, P.–Stillwell, J.–Convey, A.–Kupiszewski, M. (eds.): *Population migration in the European Union*. John Wiley and Sons, Chichester: 13–37.
- Kussbach, E. (1999): Innen és túl. (Az Európai Unió befogadókészségéről.) *Európai Szemmel*, 77. évf. 1. sz.: 20–26.
- Laky Teréz (2000): A magyarországi munkaerőpiac jellemzői 1999-ben. In: *Fazekas Károly (szerk.): Munkaerőpiaci Tükör 2000*. Budapest, 2000, MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont: 13–34.
- Langerné Rédei Mária (1999): A tőke, az áru és a munkaerő áramlása. In: Tóth Pál Péter–Illés Sándor (szerk.): *Migráció II. (Tanulmánygyűjtemény.)* KSH Népeségstudományi Kutató Intézet, Budapest, 1999: 71–82.
- Lee, E. (1966): A theory of migration. *Demography* Vol. 3. No.1. 47–57.
- Lévai Imre (1993): Nemzetközi migrációs modellek: főbb típusok és trendek. In: *Tamás Pál–Inotai András (szerk.): Új exodus. A nemzetközi munkaerő-áramlás új irányai*. Budapest, 1993, MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja – MTA Világgazdasági Kutató Intézet: 19–39.
- Lukács Éva (1999): Morzsák a személyek szabad mozgása témaköréből. *Esély*, 1999. Különszám: 91–102.

- Marton Tamás (2000):* Vállalkozási szerződés és más munkavállalási lehetőségek magyarok számára Németországban. *Munkaügyi Szemle* 44. évf. 5. sz.: 15–17.
- Münz, R.–Seifert, W. (1999):* Az Európába irányuló bevándorlás és hatása a befogadó társadalmakra. *Regio*. 10 évf. 3–4 sz.: 3–45.
- Nagy Katalin (1994):* Co-operation agreements and labour migration in Hungary. In: *Migration and development. (New partnership for co-operation.)* OECD, Paris: 263–266.
- Nemes Nagy József (1998):* A tér a társadalomkutatásban. Bevezetés a regionális tudományba. Budapest, 1998, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület: 260.
- Todaro, M. (1976):* Internal migration in developing countries. A review of theory, evidence, methodology and research priorities. Geneva, 1976, International Labour Office: 106.
- Tóth Judit (1999):* A munkavállalók migrációjával, a külföldiek foglalkoztatásával összefüggő kérdésekről az EU csatlakozásra készülés szempontjából. In: *Laky Teréz (szerk.) A munkaerő migrációja és az Európai Unió. Miniszterelnöki Hivatal Integrációs Stratégiai Munkacsoportja, Budapest: 39–62. /Európai Tükör. Műhelytanulmányok 61./*
- Simonné Berta Krisztina (2000):* A bel- és igazságügyi együttműködés az európai integráció folyamatában. *Belügyi Szemle* 2000. 3. sz.: 42–48.
- Stalker, P. (2000):* Workers without frontiers. (The impact of globalisation on international migration.) Lynne Rienner Publishers–ILO: 163.

A gyermekek vándorlása – családegyesítés

Szabó Pál

1. Bevezetés

A világban zajló migrációs folyamatok passzív résztvevői, néha kedvezményezettjei, néha áldozatai a gyermekek. Ismerős képek a világ médiáiból a kamerákba riadt szemekkel néző, a megszokott lakókörnyezetüket elvesztő gyermekek arcai. Ennél a korosztálynál nincs meg a lakóhely megválasztásának önálló döntési lehetősége, a szülők – esetleg rokonok, rosszabb esetben a hatóságok – döntenek lakóhelyükről. A migrációs folyamatokban nagyobb arányban vesznek részt a fiatal, gyermektelen személyek, de a különböző motiváló, egyes esetekben kényszerítő tényezők elvándorlásra ösztönözhetik a gyermekes családokat is. Ha a nagyságrendet nézzük, a 0–14 évesek aránya a teljes migráló népességen belül általában kisebb, mint a nem migráló népességen belül, azonban a társadalom érzékenysége a gyermekek és a gyermekeket érő negatív hatások irányába előtérbe helyezi ezt a kérdést.¹

Egy ország népességének számát, nem és kor szerinti összetételét meghatározó három fő elem közül a termékenység és halandóság mellett a nemzetközi vándorlás is fontos szerepet játszik (*Hablicsek–Tóth 2000*). A vándorlás, és ezen belül a gyermekek vándorlása a posztindusztriális társadalmakat felmutató Európában kiemelten érdekes kérdéskör. Az országból kivándorló aktív korú, magasan kvalifikált munkaerő mellett a második legnagyobb veszteség egy nemzetnek a gyermekek „elvesztése”, mivel a negyedik demográfiai ciklusban levő országoknál nagy kincs a gyermek: a nemzetek, még inkább a népek fennmaradásának zálogát jelentik. (Nem csoda, hogy sok ország küzd azért, hogy saját állampolgárait több gyerek vállalására buzdítsa.) A migrációnak az Európai Unión belül azonban nem lehetnek akadályai, így inkább az Unió kívüli és belüli országok közötti migráció van az előtérben.

Magyarország is évek óta áldozata a népességsökkenésnek, ennek egyik következménye, hogy alacsony és csökkenő a fiatalkorúak száma. A gyermekvállalási kedv növelésének irányába mutató propaganda az elmúlt időszakban ismét élénkebbé vált, és lassan, lépésenként talán a nagycsaládosok számára szükséges anyagi háttér is megteremtődik. A magasabb élet színvonal eléréséig azonban az állampolgárok körében az alacsony migrációs hajlam lenne kívánatos, mivel mind a fiatal, szakképzett munkaerő, mind a gyermekek elvándorlása az országból károsan hat Magyarország jövőjére nézve. Egyértelmű, hogy hazánk számára is kiemelt jelentőségű a gyermekek migrációjának problémaköre. A tanulmány célja, hogy ezt a

---

¹ Gondoljunk csak például a nagy politikai viharokat keverő kubai kisfiú, *Elian* amerikai kalandjaira, és azokra a tömegtüntésekre, valamint a véleménycsatákra, melyek a médiában és a mindennapokban kísérték az ügyet.

kevés körülményeket vizsgálja. A migrációval foglalkozó tanulmányokban a témáról szórványosan fellelhető információk mellett a KSH által rendelkezésre bocsátott adatok és szóbeli interjúk alapján állítottuk össze anyagunkat.

A gyermekek migrációja alapvetően kétféle lehet: 1. kapcsolódik a szülőkhöz, esetleg rokonokhoz, 2. nem kapcsolódik a szülőkhöz, rokonokhoz. Az első esetben megkülönböztethetünk olyan élethelyzeteket amikor a) együtt költözik a család, b) a gyermek a már korábban kivándorolt szülőhöz (esetleg szülőkhöz) költözik (családegyesítés), c) rokonhoz költözik (például a szülők elhalálása miatt). A második eset az örökbefogadás kategóriáját rejti magában, vagy amikor a gyermek egyik gyermeknevelési intézményből a másikba kerül.

A migráció irányából kiindulva kétfelé bonthatjuk a kérdést: a Magyarországra történő bevándorlás és a Magyarországról történő kivándorlás. Mindkét esetben beszélhetünk legális és illegális migrációról. Tanulmányunkban a legális be- és kivándorlással foglalkozunk.

A bevándorlási oldal vizsgálata a statisztikák tükrében minden országban könnyebb. Általános vonás, hogy az országok nemzetközi vándorlási statisztikáját az érkezők szerint megbízhatóbbnak tekintjük, mint az elhagyók szerint (*Poulain 1990*). A magyarországi vándorlással kapcsolatban több bizonytalanság van, melyek közül a legsúlyosabb, hogy a magyar állampolgárságról lemondottak szűk csoportjához tartozó személyek kivételével a kivándorló, illetve a visszavándorló magyar állampolgároknak sem az évenkénti, sem bizonyos időszakokra vonatkozó összesített adatait nem ismerjük. Emellett a bevándorló külföldiek adatai sem teljesen pontosak. Ezek következtében a külfölddel való népességcsere korrekt egyenlegét, a nemzetközi migrációban részt vevők számát nem lehet minden kétséget kizáróan megállapítani. A nemzetközi vándorlás egyik lehetséges mérőszáma azonban a népszámlálások közötti vándorlási egyenleg kiszámítása, ami a népszámlálás eredményeinek birtokában elvégezhető lesz.²

Magyarország migrációs szempontból többszörösen „összetett ország”, több tényező együttes hatásaként kiemelten érdekes esetnek tekinthető. Egyrészt a kelet-közép-európai országok azon csoportjához tartozik, amelyeknél az elmúlt ötven évben a szocialista rendszer a migráció terén is torz trendeket, sajátos viszonyokat alakított ki, melyek mostanában kezdenek helyreállni. Másrészt a Trianon miatt a szomszédos országokban rekedt magyar nemzetiségűek teszik ki a hazánkba áramló népesség jelentős részét. Harmadrészt a forrongó Balkán-félsziget szomszédsága az elmúlt években jelentős menekült áramlatokat eredményezett Magyarországon. Negyedrészt országunk mint tranzitország funkcionál „Európa” és „Ázsia” között. Ezek a tényezők a migrációs vizsgálatok különleges elemeiként működnek.

A gyermekek vándorlásának sajátos – itt nem vizsgált – tényezője a még meg nem születettek köre. Egyrészt az egészségügyi ellátás nivója közötti különbségek, másrészt az állampolgárság kérdése az, ami az országok közötti ideiglenes vagy állandó lakhelyváltásra motiválhatja az újszülöttre váró szülőket. Ez a téma még további kutatásra vár.

---

² Például az 1921-es adatokból kiindulva és a természetes népmozgalmi elemekkel továbbvezetve a népességet 1991-re 11,1 milliós népességet kapnánk, amely 700 ezer fővel nagyobb a népszámlálási népességszámnál. A továbbvezetett és a népszámlálási népesség közötti különbséget nagyrészt a vándorlási veszteség okozta (*Hablicsek – Tóth 2000*).

2. A gyermekek bevándorlása Magyarországra

Magyarországon regisztrálják az ország területére letelepedési szándékkal érkezőket. Természetesen a legális mellett számottevő az illegálisan hazánkban tartózkodók száma is, amelyekről azonban a feltárt eseteken túl csak becslések vannak.

A bevándorlás legfrissebb számadatai a fokozódó migrációs hajlamot mutatják: 1999-ben már 12 592 bevándorlási kérelem került benyújtásra.³ Az elmúlt évek növekedési tendenciája 1998-ban ugrott meg jelentősen, amikor az 1997. évi adathoz (6683 fő) képest 70 százalékos emelkedést (10 458 fő) tapasztaltak a benyújtott bevándorlási engedély kérelmek terén. 2000. I. félévében a Belügyminisztérium statisztikái alapján összesen 4977 bevándorlás engedélyezése iránti kérelmet nyújtottak be a közigazgatási hivatalokhoz,⁴ ami időarányosan némi csökkenést mutat. A legfrissebb adatok szerint a kérelmet benyújtott külföldiek 11,5 százaléka a 0–14 év közötti korcsoportba tartozik. A 2000. I. félévben bevándorlási engedélyt kapott külföldiek (a kérelmek döntő többsége még az 1999. évben került benyújtásra) túlnyomó többsége a szomszédos országok állampolgára, bevándorlásukat családgyesítés céljából kérték.

1988 és 1994 között bevándorlóként 174 105 fő érkezett, közülük 110 478 fő egy éven túl tartózkodott az országban (köztük vannak azok is, akik a hazai felsőoktatásban vettek részt).⁵ Az 1988–1994-ben érkezettek között 18,7% (20 709 fő) volt a 0–14 évesek aránya. Meg kell jegyezni, hogy a vizsgált években 1989-től kezdve folyamatosan csökkent a korosztály aránya (1. táblázat). A bevándorlók között a 0–14 éves korcsoportban a négy év alattiak alkotják a legnépesebb csoportot, illetve még az 5–9 évesek csoportja is meghaladja a 10–14 évesekét. Ebből arra következtethetünk, hogy a bevándorlók körében magas a fiatalabb korosztályokhoz tartozó családok aránya. Az időszakot a fiatalabb korosztályok dominanciája határozza meg, aminek következtében a kor szerinti megoszlás jóval kedvezőbb, mint az ország összlakossága esetében (Tóth Pál P. 1997).

1. táblázat

A bevándorló gyermekkorúak száma és aránya, 1988–1994

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Összes	12 273	23 493	21 450	20 972	15 664	9 505	7 121
0–14 éves	2 287	5 335	4 618	3 585	2 588	1 543	753
0–14 éves (%)	18,6	22,7	21,5	17,1	16,5	16,2	10,6

Forrás: Tóth Pál P. 1997.

³ A kérelmezők többsége magyar nemzetiségű. Az élen a román állampolgárok állnak, őket a kínaiak (új jelenség), majd a jugoszlávok és az ukránok követik. A férfiak és a nők száma összességében közel azonos. A legtöbb kérelmező a fővárosban, Csongrád megyében és Pest megyében szeretne letelepedni.

⁴ A külföldiek beutazásáról, magyarországi tartózkodásáról és bevándorlásáról szóló 1993. évi LXXXVI. törvény és végrehajtási rendeletei hatásköri szabályainak módosítása következtében 1998. március 1-jétől a bevándorlás engedélyezése és a bevándorlási engedély visszavonása a közigazgatási hivatalok hatáskörébe tartozik, a közigazgatási hivatalok határozata ellen benyújtott fellebbezéseket pedig a BM Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal bírálja el. (A kötet lezárásának időpontjában a Parlament előtt van az új Idegenrendészeti törvény, amely a BÁH területi szerveinek kialakítását célozza.)

⁵ 1993-tól az utazási cél alapján azokat a nem magyar állampolgárokat, akik huzamosabb ideig itt tartózkodnak az országban, a bevándorlók, a diákok, a hivatalosan itt-tartózkodók és a magáncélú itt-tartózkodók kategóriájába sorolják.

Az adatbázisban nem volt elkülönítve a családok és a családokhoz tartozó gyermekek száma, ezért a férfi-nő arányból és a korcsoportok szerinti megoszlásból következtettek arra, hogy a bevándorlók között viszonylag jelentős lehetett a családok, főleg az egy- vagy kétgyermekes családok száma. Az 1988 és 1994 között bevándorlók legfontosabb jellemzőit – arányukból fakadóan – a Romániából érkezők határozzák meg. Az összes bevándorlóhoz viszonyítva a Romániából érkezettek átlagéletkora alacsonyabb. A Romániából bevándorlók esetében a 0–14 évesek korcsoportjához tartozók aránya pedig minden évben magasabb. A volt Jugoszláviából érkezettek körében is magas a vizsgált korosztály aránya, míg a volt Szovjetunió és a volt Csehszlovákia alacsony aránnyal képviselteti magát. A szomszédos államokon kívül a világ többi országából érkező bevándorlók körében a 0–14 évesek száma igen csekély, a bevándorlók többsége a 15–49 évesek korcsoportjába tartozik. Ez a korstruktúra összefüggésben van az országban tartózkodás céljával, mindenekelőtt a tanulással, illetve a különböző jövedelemszerző tevékenységgel (Tóth Pál P. 1997).

1990 és 1994 között 60 országból 43 483 magyar nemzetiségű külföldi állampolgár tartózkodott egy évnél hosszabb ideig az országban, a diákok nélkül ez a bevándoroltak körében 64,9 százalékot jelentett. A magyar nemzetiségű külföldiek között meglepően alacsony a 14 év alattiak aránya, 6,7%, azaz feltételezhető, hogy az egyedülállók és a kevés gyermekkel rendelkező családok aránya a meghatározó (Tóth Pál P. 1997).

1947–1987 között összességében jelentős mértékű elvándorlás mellett hasonló mértékű visszavándorlásról nem beszélhetünk, hiszen a bevándorlók 57 százaléka az elmúlt hét évben érkezett az országba. A folyamat Ausztria és a hetvenes évek elejétől Jugoszlávia kivételével valamennyi szomszéd országra is jellemző volt. A hasonló tendenciák mellett arra a különbségre fel kell hívni a figyelmet, hogy a szomszédos országok kisebbségellenes gyakorlata is szerepet játszott és mind a mai napig játszik az egyes országokban élő kisebbségek, így a magyar nemzetiségűek elvándorlásában. 1988-ig a szomszédos országokból illegálisan eltávozó magyar nemzetiségűek nem Magyarországra vándoroltak, erre nem volt lehetőség, hanem nyugatra. Az engedélyezett kivándorlás és visszavándorlás az egész időszakban az esetek döntő többségében a családgyegetést szolgálta.

Más forráskiadvány szerint a Magyarországra évente bevándorló külföldi állampolgárok (tartózkodási vagy bevándorlási engedéllyel rendelkezők) száma 15 ezer fő körül mozgott az 1990-es években (KSH 2000). 1999-ben az előzetes adatok szerint a bevándorlók (18 456 fő) közel 90 százaléka európai volt, 5,5 százaléka EU tagországokból származott. A bevándorlók korcsoportos megoszlása alapján megállapítható, hogy a 14 éven aluliak száma és aránya az 1990-es évek közepére lecsökkent, majd az évtized második felében ismét emelkedni kezdett, 1999-ben az évtized legmagasabb értékén állt, arányuk: 18,6% (2. táblázat).

2. táblázat

A Magyarországra bevándorló gyermekkorú külföldi állampolgárok száma és aránya, 1981–1999

Év	Összes (fő)	0–14 éves (fő)	0–14 éves (%)
1981–1985	34 333	3 596	10,5
1986–1990	111 092	16 879	15,2
1991	22 194	3 444	15,5
1992	15 032	2 515	16,7
1993	15 901	2 575	16,2
1994	15 254	1 950	12,8
1995	15 010	1 477	9,8
1996	14 503	1 621	11,2
1997	14 311	1 704	11,9
1998*	16 649	2 430	14,6
1999*	18 456	3 436	18,6

* Előzetes adatok.

Forrás: KSH 2000.

Érdemes megfigyelni, hogy míg a 0–14 évesek száma már 1995-től emelkedik, addig a teljes létszám csak 1998-tól. Ezt talán azzal lehet magyarázni, hogy a korábbi években nagyobb számban beáramlott külföldiek, főleg a szomszédos országokból, idővel maguk után hozták családjukat, köztük gyermekeiket.

A bevándorlási engedéllyel⁶ és a huzamos (egy évnél hosszabb) tartózkodási engedéllyel Magyarországon tartózkodók száma 2000. január 1-jén több mint 150 ezer fő volt.⁷ A rendelkezésre álló részletes, de Európa-központú adatbázisunk alapján a vizsgált korosztályra a következő lényegi megállapításokat tehetjük.⁸ Az itt élő külföldiek között 2000-ben 9,4 százalékot (14 355 fő) tett ki a 0–14 éves korosztály. Ezen belül míg a 10–14 éves korcsoport közel 40 százalékot alkot, addig a 0–4 évesek mindössze 25 százalékot. Feltételezhető, hogy a fiatal gyermekkel migrálók aránya alacsony. A születést és utána követő pár évet szereti a család nyugodt, változatlan körülmények között megélni. A 0–14 éves korosztály tagjai körülbelül kétharmad–egyharmad arányban oszlanak meg az európai és az Európán kívüli nemzetek állampolgárai között. (A többi adat ismeretében ez azt jelenti, hogy a nem európaiak között magasabb a gyermekkorúak aránya, mint az Európából származóknál.) Legnagyobb arányban a román (5972 fő, 42%), ukrán (1625 fő, 11%), valamint orosz (2,5%), német (2,5%), horvát (1,2%), szlovák (1,2%), lengyel (1,2%) nemzetek ifjai vannak jelen ebben a korosztályban, az Európai Unió államaiból származó 0–14 éves korosztály tagjai pedig 5,5 százalékot (792 fő) képviselnek.

Érdemes megvizsgálni, hogy az egyes nemzetek hazánkban tartózkodó tagjai között hány százalékot tesznek ki a 0–14 éves korosztály tagjai. Magas arányt tapasztalunk a balti

⁶ A rendelkezésre álló 2000. első félévi adatok szerint 76 052 külföldi él bevándorlási engedéllyel Magyarországon. Közöttük a legnagyobb arányban román (40%), jugoszláv (12%), volt szovjet (10%), német (7%), ukrán (4%), kínai (3,5%), cseh és szlovák (3%) állampolgárok vannak.

⁷ A két különböző engedély alapján itt élők közötti megoszlás közel 50–50%.

⁸ Az adatbázisban a 15 EU tagállamon kívül külön ki voltak emelve a kelet-közép-európai államok, Svájc, Norvégia, Törökország, Málta, Ciprus, (Izland nincs kiemelve), valamint a volt Szovjetunió európai utódállamai (Oroszország, Balti államok, Fehéroroszország, Ukrajna, Moldávia) és az egykori jugoszláv utódállamok Jugoszlávia kivételével. A többi ország egy kategóriában szerepelt.

államok (Lettország, Észtország, Litvánia) esetén, valamint a volt Jugoszlávia (Szlovénia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina) és a volt Szovjetunió utódállamai (Oroszország, Moldávia, Fehéroroszország, Ukrajna) esetén.⁹ Emellett Csehország, Luxemburg, Finnország és Románia mutat fel még 10% feletti arányt. Ezen államok bevándorolt polgáira a családos forma a jellemző. Ezzel szemben a dél-európai országok (Görögország, Ciprus, Málta, Olaszország, Spanyolország, Portugália), valamint Törökország, Írország, Németország, Norvégia és Lengyelország esetén az arány nem haladja meg a 4 százalékot. Az Európai Unió államainak Magyarországon tartózkodó polgárai között általánosságban elég alacsony a 0–14 éves korosztály aránya.

A Magyarországon tartózkodó külföldiek száma 1995–2000 között töretlenül nőtt, miközben a 0–14 évesek száma és aránya 1995–98 között csökkent, és csak 1998–2000 között kezdett növekedni (3. táblázat). A csökkenést a korosztályból való „kilépés”, a 14 éves kor meghaladása magyarázhatja a leginkább, amelyhez az utánpótlás kellő mértékének hiánya párosulhat. Az emelkedést pedig – a fentebb már említett tényező – a korábbi években letelepedtek családgyesítése okozhatja.

3. táblázat

A bevándorlási és a huzamos tartózkodási engedéllyel Magyarországon élő gyermekkorúak száma és aránya, 1995–2000

Megnevezés	1995.1.1.	1996.1.1.	1997.1.1.	1998.1.1.	1999.1.1.	2000.1.1.
Összes	138 101	139 954	142 507	148 263	150 245	153 125
0–14 éves	14 955	13 775	12 603	12 120	13 175	14 355
0–14 éves (%)	10,83	9,84	8,84	8,17	8,77	9,37

Forrás: KSH 2000.

A tartózkodók belépés éve szerinti korcsoportos bontását nézve (KSH 2000) kitűnik, hogy míg az 1990 előtti belépőknek mindössze 4 százaléka volt 14 éven aluli, addig 1990–97 között 7–10% körül mozgott a korosztály aránya, és 1998–99-ben erőteljesen megemelkedett: 13,2, illetve 18,6%. Ezt is a családgyesítéssel lehet leginkább magyarázni.

A Magyarországon tartózkodó külföldiek egy része csak ideiglenesen marad hazánkban, idővel más országba távozik (haza vagy harmadik országba). A Magyarországról kivándorló külföldi állampolgárok korcsoportos megoszlását vizsgálva kiemelkedő a 0–14 éven aluliak alacsony aránya (4. táblázat). Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a gyermeket a migrációval járó kellemetlenségeknek általában akkor teszik ki, ha a célállomás már eldőlt. A hazánkba csak ideiglenes tartózkodással, tovább utazási céllal érkezők között alacsony a gyermekek aránya. Másrészt a Magyarországra érkezett külföldi családfő, ha nem találja megfelelőnek hazánkat mint migrációs célállomást, vagy bürokratikus akadályok lépnek fel, akkor elhagyja az országot, ha viszont megfelelőnek találja, akkor maga után hozza (hozatja) családját.

⁹ A dőlt betűs államok esetén a teljes bevándorolt népesség meghaladja a 300 főt, míg a többinél nem haladja meg a 130 főt. A százalékos megoszlás mellett a népességnagyság fontos tényező, mivel például Málta (1 fő) vagy Luxemburg (7 fő) esetén nem lehet komolyabb következtetést levonni, szemben például Romániával (57 343 fő).

A hazánkba bevándorlókat három csoportba lehet osztani: a határon túlról érkező magyarok – ők teszik ki a többséget, körükben az átlagosnál kicsit alacsonyabb a családoso k aránya; a fejlett nyugati országokból érkezők, akik rendszerint megtartják állampolgárságukat, jelentős részük vállalkozásokhoz, cégekhez, illetve a diplomáciához kötődik, körükben alacsonyabb a családoso k s így a gyermekek aránya; a fejletlen, illetve a politikai, háborús veszélyekkel sújtott országokból érkezők – körükben az átlagnál magasabb a gyermekek aránya.

4. táblázat

A Magyarországról kivándorló gyermekkorú külföldi állampolgárok száma és aránya, 1991–1999

Év	Összesen (fő)	0–14 éves (fő)	0–14 éves (%)
1991	4 855	212	4,4
1992	4 248	99	2,3
1993	2 624	128	4,9
1994	2 176	125	5,7
1995	1 762	53	3,0
1996	2 386	125	5,2
1997	1 805	100	5,5
1998	1 296	56	4,3
1999	1 622	70	4,3

Forrás: KSH 2000.

Hazánk abban a ritka helyzetben van, hogy a szomszédos államokban számottevő a magyar nemzetiségűek száma, és ők teszik ki a bevándorlók jelentős részét. Ennek pozitív oldala, hogy a magyart anyanyelvi szinten beszélőkkel gyarapszik a társadalom, hátránya viszont, hogy az egykor Magyarországhoz tartozott területeken lecsökken a magyar nemzetiségűek aránya. A hazánkba ezekből az országokból történő jelentős számú vándorlás egyik oka tehát az azonos anyanyelv. A migráció másik oka, hogy Magyarország a térségen belül kedvező gazdasági pozícióba küzdötte fel magát. A munkalehetőségek, a kulturált életkörülmények vonzóak a szomszédos, kevésbé fejlett országok lakói számára.

Schengen neve a határon túli magyarság számára egyre fenyegetőbb cseng, mintegy második Trianonként. A rendszerváltozás eredményeként gyakorlatilag akadálytalanná vált magyar-magyar kapcsolatok jövőjét a közös európai vízümpolitika közeledése bizonytalanná teszi. Egy szociológiai vizsgálat szerint a határon túli magyarok jelentős hányada telepedne át az országba, ha a schengeni egyezmény szerinti határátlépési rend Magyarországon is érvényes lenne (*Fahidi 2000*). Esetünkben ennek a problémának az a vetülete merül fel, hogy ha nem sikerül megnyugtatóan rendezni a kérdést, akkor prognosztizálható, hogy ugrásszerűen megnő a hazánkban letelepedni szándékozó magyar nemzetiségűek száma. Közöttük számottevő hányadot tennének ki a gyermekek is, mivel az eddig csak dolgozni átjárók végleg áttelepednének, és magukkal hoznák családjukat is. E problémát a tanulmány születésekor éppen a bel- és külpolitikai csatározások kereszttüzeiben formálódó „Státus-törvény” próbálja rendezni.

A külföldi gyermekek Magyarországon tartózkodásának kérdésében külön említést érdemel, mint érdekes elem, hogy országunkban a maradandó betegségben szenvedő gyermekek

kezelése jó hírnévnek örvend (pl. Pető Intézet), így jelentős számban érkeznek huzamosabb időre külföldi családok beteg gyermekük kezeltetésére is hazánkba.

Magyarországon a külföldi gyerekek örökbefogadása jelentéktelen számú: a külföldi állampolgárságú kiskorú örökbefogadását engedélyező határozatok száma mindössze kilenc volt 1998-ban (*SzCsM 1999*). Igaz, hogy jelentős a nyilvántartott örökbefogadási kérelmek száma, de nem igazán merül fel az emberekben, hogy külföldi állampolgárságú gyereket fogadjanak örökbe. Ha van is egy-egy ilyen eset, akkor is általában az örökbefogadó áll elő az örökbefogadandó gyermekkel.¹⁰

Magyarországot földrajzi helyzetéből eredően közletről érintik a menekülthullámok, mind a forrongó Balkán-félsziget, mind a bizonytalan politikai helyzetű keleti-európai és ázsiai országok menekültjei gyakorta megfordulnak hazánkban. Többségük nem kíván letelepedni Magyarországon, hanem minél előbb saját hazájába akar visszatérni, vagy egy harmadik országba szeretne továbbutazni. 1988–94 között kb. 127 ezer olyan személy érkezett Magyarországra, aki a menekültügyi szervekkel valamilyen kapcsolatba került. Ez az időszak azonban kivételes volt: a romániai események és a balkáni háború jelentős menekülthullámokat indítottak el. Az összes menekülő fele magyar nemzetiségű volt. A menekülők közel 40 százaléka esetében nem indult menekült vagy menedékes eljárás feltételezhető, hogy visszautaztak hazájukba; más országba távoztak; bevándorlóként vagy állampolgárként Magyarországon maradtak, de ezekről nincsenek számszerű adatok. 55% menedékesként részesült védelemben, 4% (5610 fő) esetén pedig menekültügyi eljárás indult, és 3,2% (4102 fő) konvencióss menekült státust kapott. 1994-ben 534 menekült státus visszavonására került sor, 87,9 százalékban a magyar állampolgárság megszerzése miatt. A menekültek átlagéletkora alacsonyabb, mint a bevándorlóké, többségük 20–40 éves. A mandátumos státusú (nem európai) menekültek (1990–95: 2183 kérelmező, 152 kapott státust, akik közül 85 fő tartózkodott 1995. december 31-én Magyarországon) között sok volt a fiataikorú: 152 főből 0–4 év 13 fő, 5–9 év 19 fő, 10–14 év 14 fő, azaz 0–14 év 46 fő, azaz 30%. A 85 főből 0–4 év 12 fő, 5–9 év 16 fő, 10–14 év 6 fő, azaz 0–14 év 34 fő, azaz 40%. A két arány közötti eltérés azt jelzi, hogy a gyermekes családok inkább választották az itt megkapott menekült státust, mint hogy egy harmadik országban újabb bizonytalanságnak tegyék ki magukat és családjukat. A menedékesek (a volt Jugoszlávia területéről érkezett, 1991 és 1994 között menedéket kapott, 1994. december 31-én Magyarországon tartózkodott személyek) 7738 főt tettek ki. A 0–5 éves 647 fő, a 6–14 éves 1001 fő, összesen 1 648 fő, azaz 21% (*Tóth Pál P. 1997*).

A Magyarországra bevándorlók körében a végleges letelepedési szándékkal érkezők előbb-utóbb magyar állampolgárságért folyamodnak. Az 1988–1994-es időszakban összesen 41 362 kérelmező volt, 1990-től a kérelmet benyújtók között a 14 éven aluliak több mint 17 százalékkal vannak képviseltetve (5. táblázat). A gyermekes családok száma elsősorban a román állampolgárságú kérelmezők, és egyes években a volt Csehszlovákia és a volt Szovjetunió esetében jelentősebb.¹¹

---

¹⁰ *Zelinka Ágnes* (Budapest Főváros Önkormányzata Területi Gyermekörökbefogadási Szolgálat) szóbeli információja alapján.

¹¹ Az adatbázisban nem lehetett elkülöníteni, hogy hány fő volt az egyedülálló, a családostól, és egy-egy család hány gyermekkel rendelkezett.

5. táblázat

Állampolgárságot kérelmezők, 1988–1994

	1988–1989	1990	1991	1992	1993	1994
Összesen	1 489	1 355	3 813	7 780	20 716	6 209
0–14 éves (%)	8,9	17,5	17,8	19,2	17,3	–

Forrás: Tóth Pál P. 1997.

1997-ig 36 934 fő kapott magyar állampolgárságot. Ebből 1997-ben 5327 fő volt a 14 éven aluli (14,4%). Ez azt jelenti, hogy a ténylegesen 14 év alatti korban állampolgárságot kaptak száma ennél több, de erről nem áll rendelkezésünkre adat.

A jelenlegi bevándorlás nem elegendő a népességszám megtartásához, mivel a demográfiai becslések szerint pl. a 10 milliós népességszám megőrzéséhez családonként átlagosan két gyerek és 80 évre kitolódó várható élettartam mellett évente mintegy 20 ezer betelepülőre lenne szükség hosszú távon (*Hablicsek–Tóth 2000*). Pozitív elem viszont, hogy a bevándorló 0–14 évesek száma átmeneti csökkenés után ismét emelkedni kezdett.

3. A gyermekek kivándorlása Magyarországról

A kivándorlás hazánkat a legerősebben a múlt század végén és az első világháború előtti másfél évtizedben érintette. Az első világháború előtt hozzávetőlegesen másfél millió ember hagyta el az országot. A mai országterületre kb. 314 ezer kivándorló és 86 ezer visszavándorló esik. Az 1899–1913-as periódusban a vándorlóknak több mint kétharmada férfi volt. A kivándorlók a kezdeti években nem vitték magukkal családtagjaikat. Főleg a produktív korú férfiak vállalkoztak a kivándorlásra, a 14 éven aluli gyermekek aránya a kivándoroltak között még az 1910-es években is alig haladta meg a 15 százalékot. Kanadában például 1911-ig először csak a férfiak jöttek, azután a családok kihozták családjukat is (*Klinger 1996*).

A II. világháborút követő három évben a Magyarországról menekültek száma feltehetőleg meghaladta a 100 ezer főt.¹² Közöttük nagy arányban lehettek gyermekes családok. A kommunista hatalomátvételt követően hermetikusan lezárták a határokat. Az 1956-os magyar forradalom idején a hermetikus búra rövid időre megrepedt, három hónap alatt mintegy 190–200 ezer személy hagyta el az országot, köztük közel 21 ezer fő (közel 10%) volt a 15 éven aluli gyermekek száma (*Klinger 1996*). Az ezt követő időszakban a kivándorlás minimálisra szűkölt, a puha diktatúra alatt (1965–1988) mintegy 50 ezer ember vándorolt ki legálisan, főleg családegyesítés címén, és becslések szerint további 70 ezer illegálisan (*Kovács 2000*).

Az 1953-tól 1989-ig tartó időszakban kivándorlásra jogosító engedélyt 73 647 fő részére adtak ki, a jogellenesen távozottak létszáma 222 219 fő volt, így összesen 296 566 fő hagyta el az országot. A kivándorlás 75 százaléka illegális volt.¹³ A legálisan és illegális kivándorlók kor szerinti megoszlásáról az 1973–79 közötti időszak esetén lehetett statisztikai kimutatást készíteni (*Szászi 1993*) (6. táblázat).

¹² A Nemzetközi Menekültügyi Szervezet 62 ezer magyart regisztrált.

6. táblázat

A 20 éves kor alatti legálisan és illegálisan kivándoroltak száma
1973–1979

	Legális		Illegális		Együtt	
	fő	%	fő	%	fő	%
0–10 év	1 516	9,8	1 310	11,0	2 826	10,3
11–20 év	1 661	10,8	1 263	10,6	2 924	10,7
Általános iskolás	246	1,6	336	2,8	582	2,1
Középiskolás	102	0,7	281	2,4	383	1,4
Összesen	15 402	100,0	11 946	100,0	27 348	100,0

Forrás: Szászi F. 1993.

A 20 éven aluliak aránya (21%) azt mutatja, hogy a jövő alapját jelentő generációt érzékenyen érintette a kivándorlás. A 14 éven aluliak magas aránya (12,4%) talán az időszakra jellemző családonkénti magasabb gyerekszámmal magyarázható. Érdekes megfigyelni, hogy az illegálisan kivándorlók körében magasabb volt a fiatalabb korosztály aránya (13,8%), mint a legális esetén (11,4%), talán azért, mert az illegálisan távozóknál fent állt a veszély, hogy az itthon maradó családtagokat zaklatni fogják. A XIX. század végétől a különböző kivándorlási időszakokban mindig magas volt a 20 éven aluliak aránya (Szászi 1993).¹⁴ Ez egyúttal azt is jelenti, hogy habár a korosztály felső vége (15–19 évesek) volt valószínűleg a nagyobb súlyú, de a 0–14 éves korosztály is számottevő volt a múltbeli vándorlásokban.

Más forrás alapján a kivándorlás alakulása 1980-tól 1984-ig folyamatos csökkenést mutatott, 1985 és 1987 között emelkedett, majd 1992-re drasztikusan visszaesett.¹⁵ Adatszolgáltatás hiányában nehéz nyomon követni a jelenséget (Tóth Pál P. 1997).

A magyar állampolgárok mozgása 1990. január 1-jével szabaddá vált mind a kilépés, mind a befogadás szempontjából. Azáltal, hogy a magyar állampolgárok külföldi tartózkodása nem kötött az útlevél érvényességi idején belül, egyúttal azt is jelenti, hogy a kiáramló népesség statisztikai nyilvántartása nehezebb, hiányosabb (L. Rédei 1993). A 2001. évi népszámlálás eredményei kínálnak majd olyan alkalmat, amikor mód nyílik megbecsülni azt a népességet – és benne a 14 éven aluliak számát –, akik külföldön tartózkodnak.¹⁶ Az 1990-es évekből nincsenek pontos adatok arról, hogy hány magyar állampolgár él külföldön, becslések szerint 120 ezren lehetnek azok, akik egy évnél hosszabb ideig vannak külföldön (Kovács 2000).

Akik Magyarországról végleg külföldre akarnak távozni – mióta a kivándorlási adatlap megszűnt – azoknak ki kell jelentkezniük a lakhelyük szerinti illetékes önkormányzat Népes-

¹³ A kimutatások több ponton bizonytalanok.

¹⁴ 1905–07. évek átlagában: 24,1%, 1928–30. évek átlagában: 19,3%, 1938–41. évek átlagában: 17,6% (az 1930-as években a 20 éven aluliak alacsonyabb arányát a zsidó lakosság családostól történő menekülésével magyarázzák), 1956-osok: 33,7%, 1973–79. évek átlagában: 21,0%.

¹⁵ 1980: 1898 (legális), 4657 (illegális), 6555 (összesen), 1981: 1839, 4108, 5947, 1982: 1637, 2676, 4313, 1983: 1490, 2239, 3729, 1984: 1349, 2136, 3485, 1985: 1303, 2584, 3887, 1986: 1282, 3295, 4577, 1987: 1476, 4923, 6399, 1988: 1358, 3506, 4864, 1989: 1299, 142, 1441, 1990 (az illegális kivándorlás, mint politikai fogalom érvényét veszti): 1285, 1991: 778, 1992: 410.

¹⁶ A születés és a halálozás továbbvezetésén alapuló statisztika és a jelenlévő lakosság összevetése kínál egy olyan alkalmat, amikor a különbség mérhetővé válik.

ségnyilvántartójából, és le kell adniuk a személyigazolványukat. A gyermek végleges külföldre távozásához a Gyámhivatal jóváhagyása szükséges.¹⁷

A kivándorolt magyarokról rendelkezésre álló adatállomány¹⁸ alapján megállapítható, hogy a kivándorlási időpontban vett életkor szerint a hazánkat elhagyók (26 448 fő) közel egynegyede, 23,5% (6211 fő) volt 14 éven aluli. Ez rendkívül magas arány! Legnagyobb arányban a legifjabb korosztály került külföldre: a kivándorolt gyermekek 16 százaléka a 10–14 éves, 21 százaléka az 5–9 éves, 63 százaléka pedig a 0–4 éves korcsoportba tartozott. A nemek arányát nézve a fiúk javára megmutatkozó némi előnyt (3317 fiú, 2894 lány) inkább az általános demográfiai-biológiai törvényszerűség magyarázza. A kivándorlás esetén nincs olyan mérlegelési szempont, hogy fiú vagy lány gyermekről van szó, hiszen természetesen nemtől függetlenül együtt mozdul a családdal (vagy az egyik szülővel) a gyermek. A kivándorlásnál a nemek arányát vizsgálva az előbbi arányközelség már nem igaz az idősebb korosztályok esetén, ott kb. 60–40% a megoszlás a nők javára. Emiatt a teljes létszámban vett kivándoroltak nemek szerinti bontásában a hazánkat elhagyó férfiak körében 30% a 14 éven aluliak aránya, addig a nők esetén ugyanez csak 18,7%.

Ha az 1997. évi (augusztus 22.) időpont szerint vizsgáljuk meg a kivándoroltak korcsoportos bontását akkor természetesen jóval kisebb arányokat tapasztalhatunk.¹⁹ A hazánkból a korábbi években eltávozott, az 1997-ben külföldön élő népességnek 5,7 százaléka (1512 fő) 14 éven aluli gyermek. 52 százaléka a 10–14 éves, 34 százaléka az 5–9 éves és 14 százaléka pedig a 0–4 éves korcsoportba tartozik. Közöttük közel azonos volt a fiú-lány megoszlás (791 férfi, 721 nő). A kivándoroltak nemek szerinti bontásában a kivándorolt fiúk körében 7,2% a 14 éven aluliak aránya, addig a leánygyermek esetében ez csak 4,6%.

A 26 448 külföldre távozott személyből (14 éven aluli 1512 fő) 24 375 főnél (14 éven aluli 1364 fő) van megjelölve a kivándorlás ideje. Az 1980-as évek 17–19% körüli értékei az 1990-es években kissé megnövekedtek (7. táblázat). Ezt talán annak tulajdoníthatjuk, hogy az immár szabad vándorlásban némileg megnövekedhetett a nem családjegyesítés címén kivándoroltak aránya, bátrabbak lettek a külföldi kötelékekkel, kapcsolatokkal nem rendelkezők, közöttük a gyermekesek is. Ez különösen az 1992–94-es időszakra vonatkozik. Az 1990-es évek értékei rendkívül magasak, felhívják a figyelmet arra, hogy a migráló népességben belül jelentős hányadot tesznek ki a gyermekek, és ez nem túl kedvező a gyermekhiánnyal küzdő Magyarország esetén.

A kivándorlás célországai mindössze 1313 esetben van feltüntetve (5%), így az országokénti bontást nem érdemes részletesen elemezni.²⁰ Annyit azonban megállapíthatunk, hogy a teljes létszámon belül a 0–14 évesek aránya közel egynegyed mind Európa, mind az Euró-

---

¹⁷ Ilyen esetben a kérelemhez csatolni kell a külföldi hatóság által kiállított környezetanalízist, iskolalátogatási igazolást, jövedelemigazolást, befogadó nyilatkozatot. Ezek alapján mérlegel és dönt a Gyámhivatal a kérelem jóváhagyásáról (*Barabás 2000*).

¹⁸ Az adatállomány a népességnilyvántartásból 1968-tól 1997. augusztus 22-ig kijelentkezetteket tartalmazza. Mivel 1975 előttről összesen 3 főről van nyilvántartás, így igazából az 1975–1997-es időszakot fedi le az adatállomány.

¹⁹ Ebben az esetben a korábbi években eltávozott, jelenleg külföldön élők korcsoportos bontását állítjuk elő.

²⁰ A közel 50 ország közül a legtöbbit előforduló esetek: USA, Ausztria, Hollandia, Svájc. Feltűnő, hogy nem Németország a legfontosabb célország.

pán kívüli világ, mint bevándorlási területeknél, azaz ezek szerint nincs különbség a makroregionális célterület szerint a gyermekek vándorlásában.²¹

7. táblázat

A kivándorlók száma és a 14 éven aluli kivándorlók száma és aránya

Kivándorlás éve	Összes (fő)	14 éven aluli (fő)	14 éven aluli (%)
1980 előtt	7 778	905	11,6
1980–1984	5 942	1 033	17,4
1985–1989	5 567	1 054	18,9
1990	1 075	192	17,9
1991	618	123	19,9
1992	382	93	24,4
1993	338	103	30,5
1994	573	147	25,7
1995	768	160	20,8
1996	884	189	21,4
1997 (aug. 22-ig)	450	139	30,9
Ismeretlen	2 073	148	7,1
Összesen	26 448	6 211	23,5

Forrás: BM KANYVH.

Az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról, valamint a 149/1997. (IX.10.) kormányrendelet a gyámhatóságokról, a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról két olyan jogszabály, amelyek jelentős lépést jelentenek a gyermekvédelem területén, és harmonizálnak a nemzetközi elvárásokkal (*Barabás 2000*).

A gyermek végleges külföldre költözésénél indifferens, hogy egyedül vagy szülővel együtt hagyja el az országot, továbbá, hogy a külföldre távozásával a szülők egyetértenek-e. Bírósági hatáskörbe tartozik a szülők közötti vita eldöntése a gyermek tartózkodási helyének kijelölése tekintetében, ha a szülők külön élnek, és a különélő szülő az elvitelbe nem egyezik bele.

Az utóbbi években egyre gyakoribb, hogy a gyermeket magánál tartani kívánó személy helyzetét úgy akarja realizálni, hogy jogellenesen egy másik országba viszi. Részben emiatt csatlakozott hazánk az 1980. évi, a Gyermekek Jogellenes Külföldre Vitelének Polgári Jogi Vonatkozásairól szóló Hágai Egyezményhez,²² amely a gyermekek jogellenesen külföldre vitelének polgári jogi vonatkozásairól szól. Az egyezmény egyik célja, hogy bármelyik szerződő államban jogellenesen elvitt vagy ott elrejtett gyermek mielőbbi visszajuttatását biztosítsa. Az ilyen esetek számszerűleg nem jelentősek, de ha a média látókörébe kerül, és feltárnak egy-egy ilyen történetet, akkor a társadalmi érdeklődés fókuszába kerülhet a jelenség. A magyar és külföldi állampolgárok közti családjogi jogviszonyok köre az elmúlt időszakban fokozatosan bővül, és ez a tendencia a jövőre nézve tartósan ígérkezik. Ebből kifolyólag a nemzetközi vonatkozású családjogi tárgyú jogviták száma is emelkedik. Ezen belül a témához közelálló kérdéskör az eltérő állampolgárságú (egyik magyar) felek házasságából származó gyermek elhelyezése válás esetén. A Hágai Egyezmény alapján bírói ítéletben határozzák meg, hogy a gyermeket kinél, melyik országban helyezték el, ha válás után a szülők eltérő országban lak-

²¹ Feltételezhetnénk, hogy a nagy távolságra való költözésre inkább a gyermektelenek vállalkoznak.

²² Az egyezményt 1986. évi 14. törvényerejű rendelet hirdette ki. Lásd: Családjogi és gyermekvédelmi jogszabályok. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 1999.

nak.²³ Egyedi esetek ismertek, de csak a bírósági ítéletek összegyűjtése esetén lehet számszerűleg nyilatkozni erről a kérdésről.

A migráció egyik általános formája, ha az egyik szülő (általában a családfő) külföldre megy és a család többi része itthon marad, majd idővel a család is külföldre távozik. Ha mindkét szülő külföldre távozik, akkor a gyermeknek kijelölhetnek egy gyámot (közeli rokont), akit a gyámhivatal megvizsgál, és ha alkalmasnak talál, akkor engedélyezi a gyámságot. Ha a szülők nem jelölnék ki gyámot, akkor bírósági ítélet jelöli ki. Ezeket az eseteket a Gyámhivatalok tartják nyilván, de mivel a Központi Statisztikai Hivatal számára kötelező adatszolgáltatásban nem szerepel ilyen kérdés, ezért jelenleg nincs összesített statisztika erről a kérdésről. A Fővárosi Gyámhivatalban nem tudnak egy ilyen esetről sem az elmúlt évekből.²⁴

A rendelkezésre álló adatbázist nézve az együtt vándorlás és az egyedül vándorlás vizsgálata több problémába ütközik. Vándorlási egységről²⁵ nem beszélhetünk, csak egyszerre költözőkről. A vizsgálatunkban azok lettek egy költözési egységbe sorolva, akiknél a kivándorlás ideje (év, hónap, nap), az irányítószám, a közterületnév és a házszám azonos volt. A kivándorlók között domináns volt az egyedül költözők aránya: a 26 448 főből 19 377 fő költözött egyedül (73%). A ketten költözők 14 százalékot, a hárman költözők 5 százalékot, a négyen vagy többen költözők 8 százalékot tettek ki. Ha a külföldön tartózkodó magyarok körében 1997-ben a 14 éven aluliakat vizsgáljuk (1512 fő, a teljes kivándoroltak 5,7 százaléka) meglepően magas az egyedül költözők aránya, közel 68% (1021 fő), míg a ketten költözők (304 fő, 20%), hárman költözők (33 fő, 2%) aránya alacsonyabb. A négyen, illetve többen költözők (154 fő, 10%) nagy száma és magas aránya azzal magyarázható, hogy bizonyos meghatározható címekről, mint a gyermekvárosok, egyidőben 10–20 gyerek is külföldre távozik. Az arányok azt mutatják, hogy az egy gyermekes családok kiköltözése a leggyakoribb.

A magyar gyermekek örökbefogadás útján történő külföldre kerülése az örökbefogadásokon belül az 1990-es évek első felében számottevő volt (8. táblázat), de köszönhetően az 1997. évi XXXI. törvénynek²⁶ kevesebb mint a felére esett vissza a külföldi örökbefogadások száma 1997 és 1998 között, 182-ről 80-ra (SzCsM 1999).

9. táblázat

Örökbefogadások száma, 1990–1995

Megnevezés	1990	1993	1994	1995
Engedélyezett örökbefogadások száma	958	892	914	940
Az engedélyezett örökbefogadásból külföldi állampolgár számára	132	138	143	129

Forrás: KSH NKI 1997.

Külföldi állampolgár csak akkor fogadhat örökbe magyar gyermeket, ha nem tudják a hatóságok (Gyámhivatal) Magyarországon elhelyezni. Ilyen gyermekek pedig általában az 5 év feletti roma, a 10 év feletti nem roma, illetve a fiatalabb korú, de beteg gyermekek. Mint

²³ A kérdés részletesebb jogi leírását ld. (Bencze 1998).

²⁴ Csepeli Ágota (Fővárosi Gyámhivatal) szóbeli információja alapján.

²⁵ A fogalom és téma részletes kifejtését ld. Illés Sándor, 1994.

minden szülő, a külföldiek is minél fiatalabb, egészséges gyermeket szeretnének, de mivel ezen a téren jelentős a túlkereslet Magyarországon is (az örökbefogadási kérelmek száma több mint háromszorosa a tényleges örökbefogadásoknak), így minimális az esélye annak, hogy Magyarországról ezen az úton nagyszámban kerüljenek külföldre gyermekek.²⁷ Külföldi állampolgár csak titkosan fogadhat örökbe. Ha a vér szerinti szülő lemond a gyermekéről, akkor nem tudhatja meg, hogy kinek a javára mondott le. A Gyámhivatal a külföldiek esetén is vizsgálja az örökbefogadók életkörülményeit, mielőtt kiadná az örökbefogadási engedélyt. Az illegális gyermekkereskedelmet és a pénzért történő örökbefogadást – ami sajnos nem ismeretlen Magyarországon sem – a törvény bünteti.²⁸

4. Összefoglalás

A tanulmányban fellelhető, különböző források által feltárt, a 0–14 évesek számát és arányát tükröző értékeket egy csokorba gyűjtöttük (10. táblázat).

10. táblázat

A gyermekkorúak összefoglaló adatai

0 – 14 évesek	Száma (fő)	Aránya a megfelelő teljes népességén belül (%)
Lakónépesség Magyarországon – 1997. 01. 01.	1 802 000	17,7
Bevándorló külföldi állampolgárok (tartózkodási vagy bevándorlási engedélyt szerzők) – 1999	3 436	18,6
Bevándorlási kérelmet benyújtottak – 2000. I. félév	572	11,5
Bevándorlási engedéllyel és huzamos (1 évnél hosszabb) tartózkodási engedéllyel itt tartózkodók – 2000. 01. 01.	14 355	9,4
Magyar állampolgárságot kaptak 1997-ig (az adott évben tartoztak a korosztályhoz)	5 327	14,4
Magyarországról kivándorló külföldi állampolgár – 1999	70	4,3
Kivándorló magyar állampolgárok 1968–1997 (a kivándorlási időpontban vett életkor szerint)	6 211	23,5

Elgondolkodtató, hogy míg az 1970-es és 1980-as évek magyar kivándorlói között magas volt a gyermekkorúak aránya, addig az 1990-es években a nagyszámú külföldi bevándorló között magasabb volt a 0–14 évesek aránya, mint a kisszámú kivándorló között. Lehet, hogy a magyarországi gyermekcsökkenést hosszú távon ez a tényező részben mérsékelheti?

²⁶ Az örökbefogadást az 1952. évi IV. törvény, az 1997. évi XXXI. törvény, a 149/1997. Kormányrendelet és a 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet szabályozza.

²⁷ A törvény kijátszására ad lehetőséget az, ha egy külföldi vállalja az apaságot (ezt nem vizsgálják orvosilag), és a magyar anya lemond a gyermekéről. Ekkor az apához külföldre kerülhet a gyermek.

²⁸ *Csepeli Ágota* (Fővárosi Gyámhivatal) szóbeli információja alapján.

Felhasznált irodalom

- Barabás Krisztina (2000):* A gyámhivatal feladat- és hatásköre. Évfolyamdolgozat, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.
- Bencze Lászlóné (1998):* Gyermekelhelyezés, gyermektartás. hvgorac Lap- és Könyvkiadó, Budapest.
- Fahidi Gergely (2000):* Elutasító invitálás. HVG XXII. évf. 48. sz.
- Filó Erika–Katonáné Pehr Erika (1998):* Gyermekvédelem, gyámügy. Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- Hablicsek László–Tóth Pál Péter (2000):* A nemzetközi vándorlás szerepe a Magyarországi népesség számának megőrzésében 1999–2050 között. Demográfia 43. évf.
- Ifjúság és társadalom – Ifjúságstatisztikai közlemények: A gyermekek és az ifjúság helyzete (Tanulmányok). Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézet Kutatási Jelentései, 1997/3.: Társadalomstatisztikai füzetek 20. Budapest.
- Illés Sándor (1994):* Miért költöztek az emberek Pásztóra 1989-91-ben? KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Kutatási jelentései 50. kötet. Budapest.
- Klinger András (szerk.) (1996):* Demográfia. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Kovács Teréz (2000):* Migrációs folyamatok Magyarországon a rendszerváltás után. In: Horváth Gyula – Rechnitzer János (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. MTA RKK, Pécs.
- Langerné Rédei Mária (1993):* A nemzetközi népességmozgás negyven éve Magyarországon. In: Tamás Pál – Inotai András, (szerk.): Új Exodus – A nemzetközi munkaerő-áramlás új irányai. MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja és MTA Világgazdasági Kutató Intézete, Budapest.
- Magyar Statisztikai Évkönyv, 1999.* Budapest, Központi Statisztikai Hivatal 2000.
- Poulain, Michael (1990):* Towards a Harmonization of Migration Statistics within the Scope of the European Community. NIAS-ESF konferencia „The Demographic Consequences of International Migration”, Wassenaar, the Netherlands, szept. 27–29.
- Szászi Ferenc (1993):* Újabb adatok, összefüggések a magyarországi lakosság kiáramlásának történetéhez (1945–1989). MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testületének Közleményei, Nyíregyháza.
- Tájékoztató a család- és gyermekvédelemről 1998 év. Szociális és Családügyi Minisztérium, 1999, Budapest.
- Tóth Pál Péter (1997):* Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988–1994). Püski Kiadó Kft., Budapest.

A külföldön tanuló magyar diákok – a Magyarországon tanuló külföldi diákok

L. Rédei Mária

I. Bevezetés

Az Európai Unióhoz történő csatlakozási tárgyalásoknak egyik kritikus részét jelenti a személyek szabad áramlása.¹ Azt, hogy kik számára és milyen módon értendő a szabadság fogalma, azt mind a befogadó, mind a kibocsátó szeretné jobban megismerni. A probléma kezelésének elsősorban *biztonságpolitikai*² okai vannak, ha ezekre a szempontokra nem kell figyelni, akkor következhet a *haszonelvű* megfontolás. A népesség mozgására vonatkozó stratégiákban megfogalmazásra kerülő preferenciák, ebben az esetben arra irányulnak, hogy a célországba történő befogadással minél nagyobb humán hozzáadott értéket érjenek el és mérsékeljék az egyenlőtlenségeket. A befogadási gyakorlat többnyire védekező mechanizmusokhoz kapcsolódik. Ebben az esetben a hazai munkaerőpiac védelme érdekében, korlátozó intézkedéseket alkalmaznak.

A jelen tanulmány szempontjából kiemelt jelentőségű, hogy a mozgásban résztvevők fiatalok életkoruknál fogva érzékenyen reagálnak a körülményekre, képesek a befogadó országban a humán erőforrás megújítására mind biológiai, mind szellemi értelemben. A huzamos tartózkodás egy másik országban azt jelenti, hogy a korábbi humán tőke befektetés áthelyeződik, ezzel az érkezők a célországot gyarapítják és a származási országban szellemi potenciál veszteséget okoznak. Az *állam* a migrációs politika alakításával e makrofolyamatokba avatkozhat be. Azzal, hogy a migránsok több ország gyakorlatával megismerkednek, több földrajzi helyen szerzett tapasztalattal, helyismerettel rendelkeznek, növelik saját mobilitási képességüket. Ez jelenti a *személyes érdekelttség* szintjét.

A mobilitásban résztvevők a határok átlépésével részévé válnak a globális keresletnek és kínálatnak is. A több országban szerzett tapasztalat, nemcsak a munkaerő értékét növeli, de lehetővé teszi a szélesebb földrajzi és szakmai választás lehetőségét is. Az állami és a személyes célok közelítése csak átmeneti érdekek mentén jön létre. A gyakorlatban nem is az állam és a munkavállaló között, hanem a képzett(zendő) ember és a munkáltató/vállalat szintjén jön létre az egyezség.

Jelen tanulmány célja kettős:

- a migrációban tanulási célból résztvevők állományának, összetételének, áramlatainak áttekintése, a hazai helyzet feltérképezése,

---

¹ L. Rédei Mária: A tőke, az áru és a munkaerő áramlása In: *Tóth Pál Péter–Illés Sándor* (szerk.): Migráció II. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest 1999. 71–82 p.

² L. Rédei Mária: A nemzetközi migráció biztonságpolitikai dilemmái. In: *Szakmai tudományos közlemények* 2001. május, KBH Budapest.

- a rendelkezésre álló adatforrások értékelése abból a szempontból, hogy javaslatot tegyen a jövőbeli rendszeres statisztikai számbavétel továbbfejlesztésére.

2. A nemzetközi statisztikai gyakorlat

A migráció kutatásának tapasztalatai rámutatnak arra, hogy a migrációban résztvevő ember motivációja az ismereteink egyik fekete dobozát jelenti. A belépés céljának megjelölése sokszor csak az adott befogadó terület jogi lehetőségeit tükrözi és nem az érkezés valós célját jelenti. A nemzetközi ajánlások az érkezők tartózkodásának célját gazdasági, családi, humanitárius, visszatérő, tartózkodás utáni jogszabályi változást követő és egyéb kategóriákba sorolják.³ *A tanulókra vonatkozó adatsorokat a legtöbb ország statisztikai közlésében az egyéb belépésen belül, a határmentén történő mozgás, külföldi diák, diplomata és egyéb külföldi képviselő kategóriák között találjuk, ahol három időtartam szerint tesznek különbséget: kevesebb, mint egy év tartózkodás, egy éven túli határozott időre szóló tartózkodás, határozatlan időre szóló tartózkodás.* Munkánk során ez utóbbi kettővel foglalkoztunk.

Az 1981. évi ENSZ nemzetközi statisztikai ajánlása úgy összegzi, hogy a tanulók akár letelepedési, akár tartózkodási célú esetben is, *csak választható (fakultatív) módon részei a rendszeres statisztikának.* Az ENSZ 1996. évi ajánlása⁴ nemzetközi migrációs adatok rendszerezésére azt írja, hogy a befogadó országnak az *oktatási és képzési* célból huzamos tartózkodásra érkezőket külön kell kezelnie. A tanulási célból érkezőknél úgy szól az ajánlás, hogy csak az *akkreditált iskolákban* történő regisztrációt vegyék alapul, figyelemmel a tanulás melletti munkavégzés nemzeti szabályaira.⁵ Azok az országok, amelyek úgy vélik, hogy a nemzeti fejlődésnek fontos eszköze lehet a felnevelt és képzett emberfők bevándoroltatása, illetve azok elvesztése, adatokkal is jobban feltárják a tanulói migráció kérdését.

A számbavétel szempontjából kritikus a tartózkodás státusában bekövetkező változás. Még a fejlett országok migrációs statisztikai gyakorlatán alapuló közlések sem tesznek különbséget a tartózkodás jogi státuszában történő váltásokban. Előfordulhat az, hogy az adott országban tanuló diák később bevándorol, illetve rövid időtartamban tartózkodik, munkát vállal, majd ismét a tanuló kategóriába kerül. Ez különösen akkor jellemző, ha még nem szerezte meg a tanulmányokat befejező bizonyítványt, ezzel a tanulói státust élvezi. A legtöbb ország azzal próbálja *a státusváltással járó keveredést feloldani*, hogy ebben az esetben ismételt belépést kíván meg, azaz *belépni csak egy céllal lehet*, amennyiben ez a cél változik, akkor ismételten be kell lépni. Magyarországon a 192/1997. BM rendelet kimondja, hogy ha a külföldi lakcíme vagy a kiadott engedély célja megváltozik, akkor köteles 3 munkanapon belül ezt bejelenteni.

Jellemző tendencia a fejlett országokban, hogy a végleges befogadás nehezebbé válásával a migrációs döntés előkészítése nagyobb körültekintéssel történik, ami mind a befogadónak, mind az érkezőnek, új tapasztalatok megszerzését jelenti. Így a beilleszkedése is tudatosabb és megalapozottabb lehet. A bevándorlás elbírálása során, a legtöbb ország azt a kö-

---

³ The migration database: The general framework for immigration statistics DEELSA/ELSA/WP2895)7 OECD 1996.

⁴ Draft revised recommendation on statistics of international migration. UN, New York, 1996.

rülményt, hogy *valaki jól beszéli nyelvüket*, ott tanult, végzett, számottevő mértékben veszi figyelembe. A befogadó ugyan-akkor azt is érzékeli, hogy *az érkező milyen rizikó tényezőt, esetlegesen veszélyt jelent számára*. Ebből ered sokszor a hatósági munkatársak előítéletes hozzáállása.

A veszélyeztetettség érzésének egyik letapogatható része az elutasított kérelmek időbeli alakulásában követhető. Ha magas a beadott kérelmekhez képest az elutasítottak aránya, akkor migrációs nyomástól lehet tartani, és erős válogatás jellemző. Kétségtelen tény, hogy a tanulási célból előzetesen szerzett tapasztalatok felhasználhatók arra, hogy valaki előbb vagy utóbb, az országban letelepedjen. A tanulási alapú migráció kifejezi tehát az ország felé történő érdeklődést, a benyújtott kérelmek száma azt a potenciális nyomóerőt, ami a célországba irányul. Az elutasított beutazási kérelmek részletesebb ismerete pedig közvetett úton a befogadó ország válogatási elveire is utal.

A világban a tanulási célú migráció a nemzetközi mozgás jelentős és egyre növekvő szeletét adja. Ennek egyik fő táplálója az összes érkező diákon belül az ázsiai és afrikai kibocsátás növekedése volt. Így az európai diákok, a kelet-európai nyitás ellenére alig harmadát jelentik az összes tanulmányi célból érkezőknek az egyes országokban. Ennek okait elemzi az Európai Unió 1996-os Zöld Könyvének függeléke,⁶ mely szerint 1990–96 között Kelet-Európából csak 23 ezer diák és 30 ezer tanár részesült valamilyen időtartamú tanulási célú támogatásban. Más források Franciaországban 127 ezer, Németországban 79 ezer és az Egyesült Királyságban 49 ezer olyan tanulóról közölnek 1993. évre vonatkozó statisztikát, akik legalább egy tanévet töltenek az országban,⁷ és többségük más kontinensről érkezett. A diákok szerint a fogadóknak is jó üzletet jelentenek az itt folytatott tanulmányok. Úgy vélik, hogy ez hozzásegíti őket az esetleges későbbi bevándorlásukhoz. Egy új esély teremődik ezen az úton számukra. A spanyol egyetemek egy része kifejezetten a latin-amerikai fizetőképes keresletre épül, akik az itt végzett tanulmányokat az európai kontinensre történő belépőnek tekintik.

A kelet-közép-európai régióban a készségek fejlesztésére, az idegen nyelv tanulására és a nemzetközi jártasság megszerzésére irányuló igények a 90-es évek fordulóján váltak láthatóvá.⁸ Ekkor tömegek számára vált nyilvánvalóvá, az a korábban már kevesek által ismert tény, hogy *a tudás és bizonyos képességek jelentik az érvényes jegyet a térbeli elmozdulásra*. (Ezzel együtt arról is tapasztalatot szereztek a migránsok, hogy eddigi kirekesztettségük nemcsak a jogi akadályokkal volt összefüggésben.) A kelet-nyugati mozgás mellett módosult a kelet-keleti⁹ is, és megjelent a nyugat-keleti viszonylat. Felértékelődött a végzettség megszerzésének földrajzi helye, intézménye. Hazai esetben pl. egy fejlett országbeli bizonyítvány elfogadása ma már kikerülheti az adott ország elismerő testületeit, mert az egyetemek vagy

---

⁵ Egyes országokban fokozott a tanulási célú érdeklődés. Ennek oka, hogy heti 11–21 órát engedélyeznek a tanulás melletti munka vállalására.

⁶ Education, training and research: the obstacles to transnational mobility. EC Commission 1996.

⁷ Salt, J (ed.): European migration. HMSO, London 1994. p. 161.

⁸ 1990–91-ben számos hír szólt arról, hogy 20–25 millió olcsó munkaerőt jelentő orosz áraszthatja el a kontinenst... Ez nem következett be. A tehetős oroszok ebben az időben a gyermekeikkel töltötték meg a svájci, angol kollégiumokat, mint azt a tanév kezdéskor a londoni, és zürichi reptereken látni lehetett.

⁹ L. Rédei Mária: Hogyan változott a migrációs térkép? In: Első politikaföldrajzi konferencia Pécs 1999. június. L. Rédei Mária: Balkáni migráció. Pécs Balkáni Intézet 2001.

nemzetközi munkáltatók közvetlenül fogadják el az okmányokat. Ily módon nehezen válik követhetővé a végzettségek elismertetésének igénye az egyes országokban.

A tanulás életen át tartó szerepének megjelenése, a gazdaság átalakulása nyomán egyre nagyobb figyelmet szentelnek az emberi erőforrások hatékony felhasználására, amit a megfelelő ember, a megfelelő időben és helyen szlogen jellemez. Ennek következtében megnövekedett a külföldi rövid távú ún. trainingek száma, ami alkalmat adott a nyelv mellett a mindennapi élet megismerésére. A külföldön történő tanulás, a nemzetközi kommunikáció fontos része lett a képességek fejlesztésének.

A migráció statisztikai számbavétele szempontjából figyelembe kell venni a határátlépésen túl a tartózkodás célját és időtartamát is. Igaz, hogy a rövid időtartamú országhatáron túli tartózkodásnak a szerepe megnőtt, de mivel a legtöbb ország az egy évet el nem érő tartózkodásról nem vezet nyilvántartást, így ez elvárásként nálunk sem fogalmazható meg. A feltárásunk során ebből kiindulva az egy évet meghaladó tartózkodásra koncentráltunk.

Az adatgyűjtést a tanulók esetében az a körülmény is befolyásolja, hogy a tanulás céljára igénybe vett időszak 12 hónap vagy csak egy tanév, ami még időtartamban sem azonos a teljes naptári évvel. A számbavételt ezért zavarja egyfelől az időtartam kvázi hossza (10 hónap a 12 helyett), másfelől annak időzítése. Az USA-ban 1996-ban tértek át az egy éves tanulási célú belépés időbeli rendszerezésénél, a pénzügyi évvel – ami márciustól kezdődik – történő azonosításra. Ez abból is következett, hogy a területi statisztikai adatgyűjtéssel a tanulás regionális gazdasági hatását is kívánták értékelni.

Az egyes országok migrációs statisztikájára alapvetően két rendszer működtetése jellemző:

- az egyik a huzamos tartózkodáson alapul és a *belépés fizikai tényét* veszi alapul,
- a másik az *engedélyen alapuló*, amely az engedély kiadását és tartamát veszi alapul.

Mindkét megközelítésben gyenge pontot jelent az illegális határátkelés és a jogszerűtlen tartózkodás. Az engedélyen alapuló be- és kilépés tényét a népeségnyilvántartáson keresztül vezetik. Az adatok gyűjtése és a státusváltás továbbvezetése során szükség van a Lakcímnnyilvántartó Hivatal és a Határellenőrzés, valamint a Népeség Nyilvántartó Hivatal és a tartózkodási rendszer közötti rendszeres kapcsolatra. Elvárás, hogy az *adatcserén alapuló kapcsolat ne állományi szinten, hanem személyi szinten teljesüljön*. Ez azt jelenti, ha valaki az egyik rendszerből kilép, akkor ennek a másik rendszerben folytatása kell legyen. Ha például valaki a határon munkavállalási vízummal érkezik be (határellenőrzés), később kéri a huzamos tartózkodását (tartózkodási rendszer), és bevándorlását (migrációs hivatal), majd magyar állampolgárságot (állampolgárság) szerez, akkor ennek követhetőnek kell lenni a különböző rendszerekben. Ezen *státusváltások követése nélkül csak hiányos statisztika készíthető a nemzetközi migrációról*.

Az egész populációra nézve nálunk kevésbé érdekes, de mégis megemlítendő, hogy az engedély (vagy kérelem, lásd a bevándorlás esetén) nem azonos a belépéssel, néha több hónap is eltelik a két esemény között, vagy a belépés el is maradhat. Azok az országok, ahol magas az illegális migráció, lényegesen eltérő adatokat közölhetnek. Mekkora az a magas illegális migráció, vetődik fel a kérdés? Példaként hozható az amerikai rendszer, ahol 10 ezer legális belépésre 7 illegális eseménnyel számolnak.

Általánosan igaz, hogy *a migrációs adatok rendszerezése mindig kifejezi az adott ország politikai gyakorlatát*. Magyarországon a Belügyminisztérium idegenrendészettel foglal-

kozó szerve arra gyűjtött adatokat, hogy hány főt toloncoltak ki, mekkora volt az itt tartózkodó külföldiek bűnözése, ami a biztonság kérdéséhez sorolható. De arra, hogy milyen foglalkozásúak, végzettségűek voltak és milyen célból érkeztek, arra sokáig nem rendelkezünk értelmezhető adatokkal.

A jelen tanulmány egyúttal a korábbi biztonsági szemléletről a haszonelvűség irányába történt elmozdulásra mutat be példát. A szabad áramlással tehát az adatok követésében/közlésében is új kategóriákat célszerű bevezetni. Mint azt látni fogjuk, a tanulási célú emigráció egyre növekvő, a 90-es évek második felében már tízezres nagyságrendű folyamat. Legalább akkora, mint a Magyarországra történő tanulási célzatú bevándorlás, tehát érdemes vele rendszerezetten foglalkozni.

3. A Magyarországot érintő tanulási célú migráció

3.1. Az 1990 előtti folyamatokról

A történelmi folyamatokból ismeretes, hogy a több földrajzi helyen szerzett ismeret gazdagítja az egyént. Így volt ez akkor is, amikor a céhlegények vándorútra indultak. A globális világban a több helyen kipróbált gyakorlat és az abból levont jártasság szerepe még nagyobb. A termelés és szolgáltatás földrajzi kiterjedésével szükség van azokra az emberekre, akik helyi ismeretek alapján alkalmasak a stratégia továbbfejlesztésére.¹⁰ Az elmúlt évtizedek ki- és befelé irányuló hazai migrációjából csupán néhány adatot és folyamatot lehet csak felvázolni, de ezek a vándorláshoz és nem a tartózkodáshoz kötődnek.

A kivándorlók életkor szerinti megoszlásából következtetéseket lehet levonni a tanulók nagyságrendjére. *Szászi Ferenc* szerint 1973–79 közötti években a kivándorló 11–20 éveseknek 15 százaléka általános iskolás (250 fő), és 6 százaléka (100 fő) középiskolás hagyta el legálisan az országot. Az illegális migrációról írt becslésében 336 fő általános és 281 fő középiskolást említ. Az életkori csoportokból végzett vizsgálat alapján azt lehet mondani, hogy a 70-es évtizedben közel 3 ezer általános iskolás korú, közel 500 középiskolás és 50–70 egyetemista korú hagyta el az országot. *A külföldi tartózkodás kategóriája jogilag és statisztikailag is ismeretlen volt*, csak a kivándorlókról találunk némi közvetett adatot. 1980–89 közötti időszakára a jogszerűen kivándorlók között (a KEOKH adatbázisában) szerepel néhány foglalkozás szerinti, köztük tanulói megkülönböztetés. Eszerint a 80-as években a kivándorló családokban évi 120–150 fő volt a tanuló státuszú, tehát a feltehetően nagyobb mértékű illegális migrációval együtt sem haladta meg nagyságrendjük az évenkénti százaz mértéket.

Arról, hogy hány magyar tanult külföldön 1990 előtt, kevés az adat. A diplomáciai kiküldetésen túl csak ritkán volt jellemző a nyugati országokban tanulás, az is többnyire művészeti területen és Európában. Magyarországról a szocialista országokban tanulók száma éven-

---

¹⁰ A Világbank 1999. decemberi jelentése (WB 2259), azt a 60 országra kiterjedő felvett elemzi, miszerint van-e a helyi szervezeteknek többlet-információja a makroadatokból levonható következtetéseken túl. A tanulmány megerősíti, hogy van, és az előrelátható válság és boom helyzetek miatt fokozottan kell támaszkodni a lokális információkra.

ként 200–500 fő körül volt. Magyarország biztonságos országgá nyilvánítását (1990) megelőzően az volt jellemző, hogy a hozzánk irányuló mozgásban több kiskorú volt, mint a tőlünk távozóik között. A keleti régió országaiból érkezők között több fiatal volt, mint a nyugati országokból érkezők között. Az országot elhagyók életkor szerinti összetételére a 15–39 év jellemző. A nemek szerinti megoszlást vizsgálva valamivel több nő, mint férfi jött. Magyarországra növekvő arányban érkeztek visszatérők, akik között a tanulók száma a 70-es években 100 alatt volt évente, majd később 150 körüli értékre nőtt.

A Magyarországon tanuló diákok kategóriája a KEOKH értelmezése szerint szélesebb volt és a képzésben résztvevőket is tartalmazta. A hazánkban tanulók többsége önköltséges diák volt, akiknek a száma az 1988-as 500 főről a liberális időkre már megkétszereződött. 1990-ben a politikai fordulatot jól jellemzi, hogy a párt ösztöndíjasok száma harmadára esett vissza. Ugyanakkor új lehetőségek jelentkeztek az aspiránsok számára, például a PhD képzésben. A képzésben résztvevő 1000–1300 fő többsége 1990 után a környező országokból érkezett, ezzel egyidejűleg a nem európaiak száma visszaesett. A romániai forradalom, a jugoszláv polgárháború megnövelte az itt regisztrált tanulók számát. Feltételezhető, hogy különösen a határmentén élők nem is kerültek regisztrálásra és napi, vagy heti ingázással jártak ide iskolába. A nálunk bejegyzésre kerülő tanulók többsége felsőfokú tanulmányokat végzett. Ebben az időszakban 1500 fő körül mozgott a felsőfokon tanuló külföldi diákok száma és 50 fő aspiránsi (PhD) képzésben vett részt.

1982-ben kelt a Magyar Népköztársaság felsőfokú oktatási intézményeinek nappali tagozatán tanulmányait folytató külföldi hallgatók anyagi ellátásáról szóló rendelet, a 113/1982. (MK 11.) MM utasítás. Az 1983–88 közötti időszakban a külföldi ún. devizában fizető tanulókat az oktatási intézmények tartották számon és a befizetési kötelezettség a költségvetés számára 20 százalékos volt, majd ezt növelték. [109/1984. (MK 8.) MM utasítás, 128/1984. (Műv. Köz. Okt. 22.) MM utasítás, 110/1985. (MK 12.), 103/1987. (MK 12.),] 1988-ban módosították az oktatási törvényt, ami csak a felsőfokon tette lehetővé a külföldiek térítés ellenében történő oktatását. [1/1988. (MK 3.), 1/1989. (MK 4.) és 7/1989. (MK 9.)]

3.2. Az 1990 utáni folyamatokról

1990-ben a határok átjárhatóságával megnőtt a nemzetközi migráció. A legtöbb statisztikai ismerettel, hasonlóan más országokhoz, az érkezőkről rendelkezünk. Az érkezők összetétele fiatalos volt, liberális befogadási gyakorlatunk jó néhány évig lehetővé tette a „limboo migrációt”. Ennek lényege a 30 napos tartózkodás megújítása volt. Ismételt határátlépéssel, így a ténylegesen huzamosan tartózkodóknak egy része az idegenrendészeti hatóságokkal nem került kapcsolatba.

A felsőfokú oktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény érinti a külföldiek oktatását és a bizonyítványok elismerését. Szabályozza a külföldieket oktató intézmények működését, a kiadásra kerülő okleveleket, kimondja a magyarok külföldi tanulásának elismerését, és növeli az intézményeknél maradó tandíjhányadot, valamint annak felhasználását a későbbi intézkedésekben liberalizálja. Ezzel válnak anyagilag is érdekeltté az intézmények abban, hogy a tudományos

és oktatási kapcsolatok nemzetközi bővítése mellett, saját forrásra is szert tegyenek. A 30/1998. (VI.25.) állami finanszírozásról beszél, és szabályozza a hallgatóknak adható és elvárható juttatások körét. Ezzel a magyarországi gyakorlatot harmonizálja a nemzetközi megállapodásokkal. Azok, akik a kétoldalú egyezményrel rendelkező országból érkeznek, a magyar hallgatókkal azonos juttatásban részesülnek. A rendelet 3. számú melléklete tartalmazza az állampolgárság, intézmény és a ki- és bebocsátás idejét, ami alkalmas lehet a statisztikai számbavételre.

Az 1990–93 közötti bevándorlási kérelmek foglalkozás szerinti bontásában szerepel az önköltséges diák megjelölés, pártosztóndíjas, egyetemi hallgató, a 2 ezer fő körüli eltartott kategóriában lehet általános iskolai tanuló, középiskolai tanuló de erről nincs ismeretünk (1. táblázat).

1. táblázat

Diák státusz a bevándorlási kérelmekben (1990–1993)

Tanulási cél	1990	1991	1992	1993	Összesen
Önköltséges diák	36	116	54	69	275
Pártosztóndíjas	21	21	21	21	84
Egyetemi hallgató	249	307	247	317	1 120
Középiskolai tanuló	706	527	360	532	2 125
Összesen	1 012	971	682	939	3 604

Forrás: ORFK G.I.K. SZTK.

A hozzánk tartózkodási céllal érkezők az oktatási és az egészségügyi ellátást térítésmentesen használták és számukra az első *alanyi alapon* történő megszorítást a Bokros-csomag jelentette. A bevezetésre kerülő társadalombiztosítási jelszám, adószám tette lehetővé a személyek azonosítását, az igénybe vett szolgáltatás szerint.¹¹ Az oktatás fejkvóta rendszere szigorodott, az egészségügy áttért a gazdaságossági alapú kód szerinti elszámolásra, ami nehezítette a nem jogszerűen tartózkodóknak ezen szolgáltatások igénybevételét. A formálódó körülmények egyre jobban arra szorították a nálunk tartózkodó külföldieket, hogy magyar állampolgárságért folyamodjanak és ezzel alanyi ellátásra legyenek jogosultak.

Azzal, hogy Magyarország a nemzetközi tőkekihelyezés folyamatába bekapcsolódott, nemcsak a magyar, de az itt dolgozó külföldi munkaerő iránt is megnőtt az érdeklődés. Együtt járt ez azzal is, hogy a tőke a profitot követve továbbhaladt a környező országokba és a kelet felé terjeszkedő vállalatoknak szüksége volt azokra, akik az adott országban nyelvi és szakmai szempontból jártasak voltak. A Magyarországon szerzett tapasztalat jó ajánlólevélnek bizonyult az otthoni karrierhez. Az is megjelent a véleményekben, hogy Magyarország bekerült a csatlakozásra várók első körébe, és az itt szerzett végzettség a jövőben felértékelődik.

3.3. Közös és eltérő vonások

¹¹ Ebben az időben jelentek meg a szakrendelőkben a következő tájékoztatók: „A külföldiek által igénybe vett szolgáltatások árai az alábbiak...”

A tanulmány a címben szereplő két területre, a külföldön tanuló magyar diákokra és a Magyarországon tanuló külföldi diákokra koncentrál. A két folyamatnak vannak közös és eltérő vonásai, túl a földrajzi irányon és a résztvevők állampolgárságán. A munka arra a következtetésre jutott, amit a későbbiekben részletesen áttekintünk, hogy

- *közös vonás, az adatok beszerzésére és rendszeres számbavételére irányuló törekvés. A cél országok követségein kiadott vízumokon keresztül lehet a legmegbízhatóbb adatokhoz jutni.*

A két fajta mozgás eltérő vonásai:

- *a kifelé irányuló mozgás új keletű, nagy tömegű, és a statisztika kevésbé érdeklődik a kifelé áramlás iránt. Több az egyéni szervezésű és finanszírozású mozgás, mint a központilag szervezett. Ebből következik, hogy kisebb megbízhatóságúak a források. A kiáramlás kevésbé szociális és támogatási kérdés. A külföldön tanulás kedvezőtlen szülőföldi körülmények esetén, növeli az ország elhagyásának veszélyét;*
- *a befelé irányuló mozgás földrajzilag több irányból eredő folyamat, tömeges méretű, magas társadalmi költségű, nem harmonizált a külpolitikai érdekekkel. Nem kívánatos a környező országokból a szellemi potenciálok elszívása, és a külhoni állampolgárság nehezen értelmezhető a csatlakozás jogi környezetében.*

Mindkét irányú mozgás statisztikai számbavételét torzítja az a tény, hogy a földrajzi távolság és a vízum egyezmények miként szabályozzák, készítetik a külföldi vagy a magyar állampolgárt a regisztrációra. A rövid földrajzi távolság, a vízumkérés előtt történő határátlépésére irányulhat, a több hónapos vízummentes tartózkodás az ismételt idegenrendészeti regisztráció nélküli határátlépéssel járhat. Azok az országok, ahol mind a *földrajzi távolság*, mind a *vízummentesség időtartama* hosszú, ott a valós helyzetről a statisztika korlátozott forrással rendelkezik. Gondolunk itt a német nyelvterületre, Nagy-Britanniára és a szomszédos országokra.

3.4. Magyar diákok külföldön

A magyarok tanulási célból külföldön töltött tartózkodásáról a következő csatornákon keresztül szereztünk adatokat. 1990 előtt a Magyarországról történő kifelé irányuló mozgásról politikai okokból kevés információ volt. Az ezt követő időszak az állampolgári bejelentések elmaradásával jellemezhető. Már 1992-ben jogszabály mondta ki, hogy az a személy, aki három hónapot meghaladóan hagyja el az országot, köteles külföldi tartózkodását a magyar hatóságoknak bejelenteni. Arról nem beszél a jogszabály, hogy kell-e és milyen formában az *anyaországgal a kapcsolatot tartani*. Mivel ennek a bejelentésnek az elmulasztása nem jár szankciókkal és bejelentése sem teszi érdekeltté a magyar állampolgárokat abban, hogy pl. adókedvezményt kapjanak a külföldi tartózkodás idejére, egészségbiztosítás befizetési kedvezményt, társadalombiztosításban fizetési kedvezményben részesüljenek, ezért alig akad olyan személy,

aki ilyen bejelentést tesz.¹² Más országokban ezekbe a nyilvántartásokba bejelentkezés összekapcsolódik a személyes érdekeltséggel, ezért megbízható forrása a külföldi tartózkodásnak. Mint például a külföldön szerzett jövedelem kedvezményes adóztatása,¹³ a külföldi keresmény beszámít a nyugdíjba stb., melyek megbízható bejelentésre sarkallnak. Felmerül a kérdés, kinek az érdeke megbízható adatforrással rendelkezni a külföldön tartózkodó magyar állampolgárokról?

Vannak országok, ahol az egészségbiztosítás jelenti az egyik naprakész és megbízható statisztikát az ott élőkéről és foglalkoztatottakról. A kifelé irányuló mozgás során nemcsak azt nem tudjuk, hogy hányan hagyják el végleges szándékkal az országot, hanem azt sem, hogy merre és milyen célból. A kivándorló személyeknek olyan kevés információt jelentő adatlapot kell kitölteni, amiből pl. az sem derül ki, hogy hány kiskorú eltartottat hagynak itthon.

A statisztikai adatok *állományi elemzése* során a tartózkodáshoz nem kapcsolódik időtartam. Ez a tény nemcsak a migrációs statisztikában, de a munkanélküli, munkavállalási helyzetben is zavaró tényező. Lehet, hogy valaki a megfigyelést megelőző 12 hónapban külföldön tartózkodott, de lehet az is, hogy csak az elmúlt három hónapban. Ebben az állományi adat nem tud különbséget tenni. Az állományi adatokat (egy adott időpontra vonatkozó keresztmetszetet mutatják) az áramlási adatokkal (egy meghatározott időszakra vonatkozó) összehasonlítva jutunk előre a megfigyeléseink értelmezésében. A külföldön tartózkodás állományi mérésére a népszámlálások alkalmával van lehetőség. Ekkor összehasonlítható az állományi adat a korábbi naptári év(ek) eseményeinek adataival. Az 1990-es népszámlálás és a továbbvezetésből származó statisztikai adatok nem és életkor szerinti összetételének egybevetése azt mutatta, hogy az eltérés közel 200 ezer főjéből a tanulással kapcsolatba kerülő korosztály (5–24 évesek) az alábbiak szerint oszlott meg (2. táblázat).

2. táblázat

Az 1989. évi továbbvezetési statisztikai adatok és az 1990. évi census adatainak összehasonlítása (fő)

Kor	Férfi	Nő	Összesen
0– 4	2 048	2 179	4 227
5– 9	4 792	3 738	5 830
10–14	289	1 691	1 980
15–19	6 074	3 766	9 840
20–24	14 235	1 883	16 118
25–49	57 994	38 001	95 995
50–59	6 482	7 613	14 095
60–x	10 978	22 275	33 253
Összesen	102 892	81 146	184 038

¹² A bővülő számban jelentkező hosszabb időre szóló ösztöndíjak (például Marie Curie) vetik fel azt a választási lehetőséget, hogy valaki dönthet az itthoni fizetésének igénybevétele mellett, ebben az esetben kisebb külföldi kiegészítő költségtérítést kap. Más esetben lehet itthon szüneteltetni a fizetést, ekkor az ösztöndíj magasabb és igényelhető a külföldi tartózkodás idejének nyugdíjba történő beszámítása.

¹³ 1992. évi SOPEMI jelentés elkészítéséhez megbízást adtunk az APEH-nek, hogy a személyi jövedelemadó bevallásokból készítsen egy összesítést arra vonatkozóan, hogy az állampolgárok mekkora külföldön szerzett jövedelmet jelentenek be és adóznak utána. Ennek az volt a célja, hogy becslés készüljön a hazautalt és zsebben hozott jövedelemre vonatkozóan. Az adatok szerint 1990-ben 1,1 milliárd, 1991-ben 2,3 Mrd forint külföldön szerzett jövedelem után fizettek adót. A jövedelem 35 százaléka tudományos tevékenységből származott.

Forrás: Saját számítás SOPEMI National Report 1992 alapján.

A fenti adatok szerint az elmúlt népszámlálás idején közel 8000 általános iskolás korú (ami ennek a korosztálynak 1 százalékát jelentette), majd 10 ezer középiskolás korú (ami ennek a korosztálynak 1,4 százalékát jelentette), 16 ezer felsőfokú oktatási életkorú (ami ennek a korosztálynak 2 százalékát jelentette), nem tartózkodott az országban. Talán élhetünk azzal a feltételezéssel, hogy ezen nagyságrendek között lehetnek a jelenlegi adatok is.

Felvetődhet az, hogy ez a 200 ezer fős népszámlálási eltérés, ami még a nemzetközileg elfogadott 3–5 százalékos hibahatáron belül van. Ellene szóló érv a nem és életkor szerinti megoszlás. Az 1990-ben külföldön tartózkodók döntő hányadát jelentő férfi és munkaképeskorú megerősíti azt a feltevést, hogy ezek tekinthetők a huzamosan külföldön tartózkodóknak. Ez összességében a magyar lakosság alig 2 százaléka, ami az európai szint alatti mérték. Több nemzetközi összehasonlító vizsgálat arra a megállapításra jutott, hogy a magyar népesség mobilitása, különösen a határokat átlépő mozgás, nemzetközi viszonylatban alacsonynak számít.

Érdekes összehasonlításra ad alkalmat az 1990-es helyzet és a jelenlegi korösszetételből készíthető becslés. Ha az OECD országokban jellemző 3–5 százalékos külföldi tartózkodást vennénk a hazai megfelelő korú népességre alapul, a tanulási hányadok nélkül, akkor a 15–19 évesekből (700 ezer fő) közel 21 ezer fős középiskolás, és a 19–24 évesekből (870 ezer fő) 40 ezer felsőfokú tanulmányait külföldön végző fiatallal lehetne számolni. Ebből következően tehát, 1990-ben még nem értük el ezen országok átlagát.

Noha alig hasonlíthatók össze azok a körülmények, amelyek 10 évvel korábban voltak hazánkban, mégis más forrás hiányában, feltételezzük a demográfiai tendenciák alapján képezhető nagyságrendeket: 10 ezer középiskolás, és 16 ezer felsőbb iskolás becsülhető maximuman külföldön tanulóként. *A nagy bizonytalanság abban van, hogy ez mennyire azonosítható a legalább egy éves időtartamú tartózkodással.* Ezek a nagyságrendek nem haladják meg a megfelelő korú népesség 3–5 százalékát. Ha az egész populációra vonatkozó normálisnak elfogadott arány ennyi, akkor az iskolás korosztálynak nem valószínű az ennél kisebb átlag. A tudásbázisú társadalomban felvetődik, hogy az iskoláskor és az egy éven túli tanulásnak melyek az életkori határai. Hiszen akár 40 éves korban is mehet valaki egy éven túli tanulásra. Mikor számolhatunk azzal, hogy tanulási célú a tartózkodás, és mikor lehet tanulással és munkavégzéssel kevert megoldás. Az országok gyakorlata azt mutatja, hogy könnyebb tanulási céllal jogszerűen belépni, mint munkavállalási engedélyhez jutni. Ez a körülmény különösen a 19 év felettiak regisztrációját torzítja.

A tanulási célból külföldön tartózkodókat három életkori csoport szerint különböztetjük meg. A 14 év alattiak, akik a szülőkkel együtt tartózkodnak, de mint kiskorúak, ők is kapnak vízumot. Erre a alapozva javaslatként fogalmazható meg a célországi tartózkodásra kiadott vízumok számának statisztikai számbavétele, amely a gondviselővel tanulói státusban érkezőknek ad tartózkodási engedélyt. A tájékoztató adatok szerint ez a migráció földrajzilag a más célú külföldi tartózkodás irányaival egyezik meg. Kérdés, hogy a családdal együtt tartózkodó tanulót is a tanulási célú migráció résztvevőjének tekintsük-e?

A 14–19 évesek nagyobb hányada egyéni kiutazással jut ki, csekély az állami finanszírozás. Az egyéves tanulmányok viszonylagosan kisebb költsége, a fogadó ország iskolai rend-

szerébe történő könnyű beilleszkedés miatt és a fiatalok választása sem elhanyagolható, a fő irány az USA. Nagy-Britannia, Spanyolország, Németország, Olaszország, Franciaország 5–5 százalékkal szerepel. Egyre nő azoknak a száma, akik az angolt Kanadában, Új-Zélandon, Ausztráliában kívánják tanulni. A földrajzilag alternatív angoltanulás, a költségekkel, az életstílussal van összefüggésben. Rövid időre nem érdemes utazni a fajlagosan magas költségek miatt. Ausztrália és az USA előnye az is, hogy a részmunkaidős munkavállalás feltételei adottak és ezzel önfenntartó lehet a diákoskodás. Egyre divatosabbak lesznek az egzotikus, kellemes éghajlatú országok (Málta, Dél-Afrika), ahol a strandon vagy a szafari túra alatt lehet nyelvet tanulni. Hasonló az amerikai diákoknak az élet kellemességeit kereső külföldi tanulósa.

Magyarországon mintegy 63 olyan bejegyzett cég van (HVG. 2000. augusztus 26.), amely tevékenységi körébe tartozik a magyar diákok saját költségen történő kiutazásának intézése. Az ügynökségek alapítása 1989-ben indult Magyarországon, egy részük más országban már működő képviselőjét helyezte ide, míg más utazási irodák új ágazataként indították el tevékenységüket. Az elmúlt évtizedben nem változtak az árak, egyévi középiskolai külföldi tanulás, 4 000 USD-ba kerül.¹⁴ Ez az összeg alig tér el a hazai idegen *nyelven oktató „fizetős iskolák” áraitól. Hozzávetőlegesen azt lehet mondani, hogy a tanulás és a megélhetés költsége közel azonos.*

A piacvezető ügynökségekkel folytatott interjúk úgy összegezhetők, hogy a legnagyobbak egyenként évi 150–200 fő középiskolás korút küldenek ki egy tanévnyi időtartamra. Összességében ezen a csatornán kb. 1000–1200 középiskolás diák érhető el, akik 95 százaléka Amerikába megy. Az amerikai érdeklődés megerősödése a 90-es évekre tehető. Korábban a német nyelvterület jelentett vonzást. Kedvelt célország Nagy-Britannia is ahol az elmúlt évben 3200 diákhónapot töltöttek, de ennek töredéke sem került a statisztikába. Nem tudják, hogy mennyi az egy évet meghaladó tartózkodás, a kontinensen belüli távolság és a vízum 6 hónapos érvényességi ideje alatt sokan hazajönnek. Azok az ügynökségek, amelyek évi több száz főt egy évre küldenek ki, azok 3–5 ezer fő közötti számban közvetítenek néhány hónapos külföldi nyelvi kurzusokra menőket.

Megkérdeztük az interjúk során azt is, hogy miként változott az érdeklődők társadalmi összetétele, kik azok, akik ezeket a szolgáltatásokat igénybe veszik. Az érdeklődés felfutása e szolgáltatás iránt gyors volt. 1993–95 a csúcspont, azóta bizonyos fizetőképes keresleti szűkülés figyelhető meg. Kezdetben a magasan kvalifikált tehetős rétegek választották ezt a képzési lehetőséget, majd az érdeklődés kiterjedt a feltörekvő középosztálybeli rétegre. A 90-es évek vége felé, már érzékelhető egy nem kifejezetten tehetős rétegnek a szándéka abban, hogy gyermekét külföldön taníttassa. Hitelt vesznek fel, ingóságok eladásával finanszírozzák a fiatalok szellemiekben történő gyarapodását. Ez lényeges *értékváltásra* utal. De megállapítható, hogy korlátozottan nő az a fizetőképes réteg, amely a humán befektetésben látja, és képes, a jövőt biztosítani. Érdekes megfigyelés, hogy a családban válás idején, szívesen választották a gyermek közös költségen történő külföldre küldését a konfliktusokkal terhes időszak alatt.

Javasolható a statisztikai számbavétel számára kezdeményezni a célországokba kiadott vízumok regisztrálását. Az egyéves tartózkodás szempontjából legfontosabb az USA

---

¹⁴ A dollár-forint árfolyam változása az évtized eleji költségeket hatszorosára növelte.

budapesti követségén elérni, hogy az évente kiadott F jelű vízumok számát folyamatosan meg lehessen tudni. Az Ausztráliába, Kanadába, Új-Zélandba irányuló tanulói vízumok ezt követően lehetnek a számbavétel céljai. Ismeretes, hogy a vízumpolitika része a külpolitikának. Nemcsak a megadott vízumok, hanem az elutasítottak száma is visszajelzést tartalmazna arra, hogy mekkora az érdeklődés, mennyire megalapozottak a kiutazási kérelmek és milyen elveket alkalmaznak a célszágai elbírálás során. A két ország közötti vízummentes utazás esetleges kezdeményezésének alapja a beadott és az elutasított kérelmek számának ismerete. Tudomásunk szerint a budapesti amerikai követségen feldolgozott nyilvántartás nincs ezekről.¹⁵ Annak megerősítésére, hogy erre az F vízumra kell „lőni”, példának hozzuk az USA-ba a világ minden országából irányuló tanulási célú statisztikát, az Open Doors-ot,¹⁶ amely az F és J vízumokkal jellemzi a beutazást. Magyarországra 1100 főt közöl, de ebben benne vannak az egy év alatti tartózkodók is. A témában jártas tisztviselők szerint ennek tízszerese fogadható el. A Fullbright budapesti bizottsága szerint más országokban elterjedt gyakorlat erről tájékoztatást adni.

A vízum útján szerzett információ a középiskolásokat is érinti, de valójában külföldön a felsőfokú oktatásban résztvevő magyar diákok számát tudnánk becsülni ilyen módon. A rokoni, baráti támogatással kint tanuló diákokat további 25 százalékos latenciával lehet számolni az egyéves időtartamra. A *19 év feletti*ek korosztályát érintik azok a lehetőségek, amelyek a sport, a fizikai és kiemelkedő szellemi képességekkel rendelkezőknek nyílik meg, vagyis a külföldi ösztöndíjas tanulási lehetőség. Megemlíthetők a PhD kurzusok, amelyekről szintén a vízumstatisztika adhat felvilágosítást.

3.5. Külföldi diákok Magyarországon

Az országok többségére, így hazánkra is az jellemző, hogy a befelé irányuló migrációról több és megalapozott információval rendelkezünk, mint a kifelé irányulóról. A magyar oktatási intézmények színvonala elismert, ami vonzó hatást jelent a végzettség itteni megszerzésére. A tanulás hazai piaci költségei igazodnak a nemzetközi piaci viszonyokhoz. A fejlett országokból érkezőknek további vonzó tényező az olcsó megélhetési lehetőség.

A 25 életév alatti Magyarországon tanulási célból tartózkodók száma hasonlóan más migrációs folyamatokhoz 1990-ben emelkedett és az 1988-as 1300 főről 2500-ra nőtt. 1988–92 közötti időszak tanulási és posztgraduális képzésben résztvevők számára vonatkozóan a KEOKH adatok a küldő országok szerinti megoszlásban azt mutatják, hogy 89 százalékuk 17 és 24 életév közötti populáció, többségük nem a környező országokból tartózkodott itt. Feltűnik az is, hogy a migrációs „limbo” kis földrajzi távolságra jobban működött, mint távoli országok viszonylatában. Kisebb földrajzi távolságra ugyanis jellemző a vízum érvényességi időtartamán belül történő ismételt hazautazás. Jugoszláviából, Szovjetunióból és Romániából

---

¹⁵ A magyar-amerikai 2001. tavaszi kétoldalú találkozásán úgy nyilatkozott a felelős amerikai fél, hogy a jelenlegi 10 százalékos elutasítási arányt 3 százalékra kell csökkenteni; Az a vízum tárgyalások elindításának feltétele.

¹⁶ Open doors 1998/99. International education exchange. New York, 2000.

a 90-es fordulat idején megnőtt az érdeklődés, feltehetőleg ez volt a legpuhább jogi korlát a tartózkodásra, de a távoli országokkal és a politikai rendszerrel együtt módosuló változások lassan csökkentették a Görögországból, Szudánból, Vietnamból, az NSZK-ból, Egyiptomból, Iránból, Jordániából, Izrealból érkezettek számát. Feltűnő, hogy Romániából csak három fő volt 1989-ben regisztrálva, ami közvetett utalás a megbízhatóságra (3. táblázat).

3. táblázat

Magyarországon tanulási célból tartózkodó külföldiek állampolgárság szerint, 1988–1992

Ország	1988	1989	1990	1991	1992
<i>Környező országból</i>	131	172	1 194	1 004	628
Románia	6	3	864	396	211
Jugoszlávia	50	77	139	371	280
Szovjetunió	48	68	156	185	94
Németország	192	208	223	179	10
<i>Távoli országból</i>	1 202	1 378	1 261	1 052	993
<i>Összesen</i>	1 333	1 550	2 493	2 056	1 621

Forrás: KEOKH.

Kor és nem szerinti adatokat a KEOKH adatbázisból nem sikerült összeállítani. Az idegenrendészeti törvény végrehajtásáról rendelkező 64/1994. (IV.30.) BM rendelet szerint, a 14 év felettek belépése engedélyköteles. A 14 év alattiaknak eltartót vagy gondviselőt kell megjelölni. A 14 év alattiak közül a tanulási célból itt élők számát, az elmúlt években átlagosan 4 ezer főre becsülik a Határontúliak Hivatalában. E számot erősíti meg az Oktatási Minisztérium adata (4. táblázat). A vándorló diákok a környező országokban élnek állandó jelleggel, és gyakran lépik át a határt. *A hazai törvények szerint az iskolalátogatás 16 éves korig kötelező, ami a 14 év feletti vízumkérelmekkel nem harmonizált.* A gondviselő feltüntetésének elmaradása nem ritka dolog, ami adott helyzetben felelősségi problémát jelent. Feltételezhető, hogy azok alkotják az általános iskolában tanuló külföldiek viszonylag nagy részét, akik már bevándoroltak és nem magyar állampolgárok. A statisztikai elemzés során bevándorlási célból családdal együtt érkezett tanulók, és az egyedül tanulási célból érkezők megkülönböztetésére figyelni kell. Jó lenne tudni, hogy a Magyarországra már bevándorolt, de még magyar állampolgárságot nem szereztek közül hány tanulói státusú van. Valószínű, hogy a 4 ezer általános iskolás idesorolható.

Egy másik csoportot alkotnak az ún. M vízummal rendelkezők, akik munkavállalási céllal családosan vannak itt, és magukkal hozzák a kiskorú gyermekeiket. Ez azonban a tapasztalatok szerint kis szám. Ezen tömeg változása tehát jelentős mértékben attól függ, hogy hogyan halad a magyar állampolgársággá nyilvánítás folyamata.

4. táblázat

Az általános iskolákban lévő külföldi tanulók száma,
1999/2000-es tanév

Ország	Tanulók száma
Románia	813
Kis-Jugoszlávia	395
Ukrajna	393
Szlovákia	60
Bosznia-Hercegovina	52
Horvátország	52
Szlovénia	9
Egyéb	2 056
<i>Összesen</i>	3 830

Forrás: Oktatási Minisztérium.

Azok, akik egy éven túli tanulási célból érkeznek, azok hivatalos, illetve a magánjelle-
gű nemzetközi szerződésen alapuló tudományos és kulturális célú tartózkodók – lásd a BM.
64/1994. végrehajtási rendelet melléklete. Ezen kívül a tartósan itt élők vízumainak a rendsze-
rezése jelenti az áttekintés alapját. A vizsgálat tárgya szempontjából zavaró hatású az, hogy a
tanulmányi vízum kiterjed a továbbképzési jellegűre is.

A 14–19 éves középiskolában itt beíratottak számát – a tanév eleji bejelentett adatok
alapján, ami nem tartalmazza a lemorzsolódást, az évközepe bekapcsolódást – 4 ezer főre be-
csüli az Oktatási Minisztérium. Ez a szám a jugoszláv háború idején magasabb volt. Itt állo-
mányi adat állt rendelkezésünkre, ami nem ad felvilágosítást a folyamat időbeli alakulásáról
(5. táblázat, 6. táblázat).

5. táblázat

*A szakmunkásképző iskolákban lévő külföldi tanulók száma évfolyamok szerint,
1999/2000. tanév*

Állampolgárság	Évfolyam				Összesen
	9.	10.	11.	12.	
Román	82	60	41	5	188
Kis-Jugoszláviai	24	16	41	3	84
Ukrán	24	21	30	1	76
Szlovák	12	8	16	1	37
Horvát	2	4	9	–	15
Egyéb	15	8	17	4	44
Összesen	159	117	154	14	444

Forrás: Oktatási Minisztérium.

6. táblázat

*A középiskolákban lévő külföldi tanulók száma évfolyamok szerint,
1999/2000-es tanév*

Ország	Évfolyam								Össze- sen
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	
Románia	172	117	138	90	219	72	24	–	832
Ukrajna	242	174	160	107	62	29	4	–	778
Kis-Jugoszlávia	182	155	176	122	32	8	1	–	676
Szlovákia	77	143	135	68	50	16	1	–	490
Horvátország	9	19	14	15	3	1	–	–	61
Bosznia-Hercegovina	4	1	8	5	2	–	–	–	20
Szlovénia	–	2	4	5	–	1	–	–	12
Egyéb	186	162	156	143	44	6	–	–	697
Összesen	872	773	791	555	412	133	30	–	3 566

Forrás: Oktatási Minisztérium.

A fentiekből látható, hogy többségében Románia, Ukrajna, Kis-Jugoszlávia és Szlová-
kia állampolgárai látogatják a hazai iskolákat. Az egyéb kategória egy része az *amerikai ál-
lampolgárok* gyermekeit jelenti. A www.hungary.com/education oldal szerint, az amerikai isko-
lába 645 diák jár, ebből 46 magyar, 147 amerikai és 452 más állampolgárságú. Az amerikai
gyermekek tartózkodásának az oka, hogy a szülők közül 41 szerződéssel dolgozik itt, 57 üzleti

célből, 49 magán jelleggel. Az adatok egybeesnek azzal a tapasztalattal, hogy a hazai oktatásban résztvevő külföldiek részben szülőkkel érkeznek, részben oktatási szinteket, a lehetőségeket tekintik döntésükben meghatározónak.

A 19 év felettek közül azok a tanulók, akik ösztöndíj átutalásban részesülnek, a Márton Áron Kollégium adattárában rendszerezhetők. Az 1999/2000. tanévben mintegy 1852 fő határon túli magyar ösztöndíjas hallgató tanult a különböző szakterületeken, ebből 261 doktorandusz, a többi alapképzésben vett részt (7. táblázat).

7. táblázat

Felsőfokú oktatásban Magyarországon tanuló külföldi hallgatók száma intézménytípusonként, 1999/2000-es tanév

Intézmény típus	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	Össze- sen	Utolsó évek
	évfolyamon a hallgatók száma							
Tudományegyetemek	434	312	294	324	266	29	1 659	296
Műszaki egyetemek	171	91	97	142	140	101	742	171
Műszaki főiskolák	59	29	33	8	–	–	129	36
Tanárképző főiskolák	70	74	56	64	–	–	264	69
Tanítóképző főiskolák	14	19	16	7	–	–	56	5
Óvóképző főiskolák	7	2	2	–	–	–	11	1
Közgazdasági főiskolák	63	44	33	14	–	–	154	14
Művészeti intézmények	29	29	21	31	5	2	127	26
Agrártudományi egyetemek	206	147	86	55	58	–	552	60
Mezőgazdasági főiskolai karok	25	14	16	1	–	–	56	16
Orvostudományi egyetemek	698	648	645	352	271	190	2 504	255

Intézmény típus	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	Össze- sen	Utolsó évek
	évfolyamon a hallgatók száma							
Egészségügyi főiskolai karok	16	7	10	10	–	–	43	10
Hittudományi egyetemek	71	45	36	35	16	4	207	17
Hittudományi főiskola	79	61	61	41	32	12	286	42
Alapítványi főiskola	49	55	55	33	–	–	192	38
Magyar testnevelési egyetem	44	42	27	11	–	–	124	11
Államigazgatási Főiskola	2	–	–	–	–	–	2	–
Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem	–	3	–	–	–	–	3	3
Összesen	2 037	1 622	1 188	1 128	798	38	7 111	1 070

Forrás: Oktatási Minisztérium.

A fenti adatokból látható, hogy a legtöbben az orvostudományi területen és a tudományegyetemeken tanulnak. Az 1999/2000. tanévben valamivel 7 ezer fő felett volt a regisztrált külföldi hallgatók száma a nappali tagozaton. A megelőző években a számuk hasonlóan alakult, 1996/97-es tanévben 6481 főt vettek számba, 1997/98-as tanévben 6636 fő, 1998/99 évben pedig 6706 fő volt. Ezek közül megközelítően 3 ezer vesz részt idegennyelvű oktatásban, a többi magyar nyelven hallgatja az előadásokat. Ez is figyelemre méltó mennyiség abból a szempontból, hogy magyar nyelvű képzéssel kerülnek ki a nagyvilágba, ami a későbbi kapcsolatok során hasznosnak bizonyulhat. További 1070 fő még nem fejezte be tanulmányait az utolsó vizsgák híján, de még tanulói státuszban tartózkodott Magyarországon.

Földrajzi sokféleség jellemző az érkezők állampolgársága szerint. Az elmúlt 15 év alatt eltolódás következett be a származási ország szerinti megoszlásban. Az öböl-háború előtt görög,

ciprusi, izraeli és szudáni diákok érkeztek nagy számban. Majd több palesztin, török, líbiai érkezett. Ide azok jönnek, akiknek máshol nem jutott hely vagy túlságosan költséges volt nekik. Előzetes felkészítő matematikai és tudományos nyelvi anyagokkal igyekeznek felzárkóztatni őket.

Növekvő igény lenne *földrajzilag távoli kihelyezett tagozatokra*, ami angol nyelvű oktatói gárdát igényel. A huzamos kinti tartózkodást azonban nem mindenki tudja vállalni. Kiemelt érdeklődés mutatkozik Ázsia, Kína, és Távol-Kelet országaiból. Az innen érkezők egy része az idegenrendészeti hatóságoknál nehezen tud jogszerű tartózkodási engedélyhez jutni. Több egyetemi koordinátor említette, hogy a számukra potenciális tanulói forrást jelentő világrészekben élők, a hatóságok bizalmatlanul fogadják. A lehetőségek kihasználása érdekében egyes intézmények promóciót szerveznek Indiában, Kínában, Cipruson, Izraelben, Dubaiban, a kereskedelmi vásárokhöz kapcsolódóan. Európai viszonylatban az oktatás színvonalához mérten a költségek nálunk a legolcsóbbak. Ahogy az egyik e tevékenységben érdekelt oktató fogalmazta meg, a Magyar Kormány és az oktatási intézmények maguk is, tudatos stratégiával, növekvő számú külföldi hallgató mozgatására lennének képesek, ami fontos irány a globalizáció és az integrációs folyamatokban. Szükség lenne arra is, hogy a külföldiekkel kapcsolatot tartó hatóságokban ez a felismerés megérlelődjön és ne gyanakvó tartózkodással riasszák el a tanulni vágyókat Magyarországtól. Hasonló elveket fogalmaz meg a befogadási bürokráciára az amerikai helyzetről szóló fentebb említett elemzés.

A tanulási céllal történő tartózkodás egyik motivációja a nyelvi, szakmai továbbképzés, másik az eltérő társadalmi rendszerek és kultúrák megismerése, a nemzetközi jártasság, a transzferálható tudás megszerzése. A magyarok még a közép-európai régió belül is csak kisebb migrációs potenciállal rendelkeznek az elmozdulásra (lásd ellenpéldaként a lengyeleket). Magyarországnak, hasonlóan a többi európai országhoz, nincs migrációs politikája, csak menekült, és humanitárius elvei és gyakorlata.

Az egyéni törekvések csak partikulárisan találnak állami támogatásra, sokszor nem is a pénzügyi forrás, hanem az információ hiányzik a külföldi helyzetekre történő felkészítésben. A más országba történő tanulás azt jelenti, hogy az élet széles mintáival kerül kapcsolatba a diák, ami a nyelven túl stílusát, értékrendjét is meghatározza. Akkor hatékony ebben is a stratégia, ha az egyéni és a közösségi (állami) célokat összehangolják. *Ezért dilemmát jelent az állam számára is a külföldiek tanulási célú mozgásának bátorítása, illetve visszafogása.* Azaz, ha az állam támogatja a Magyarországon történő tanulást, a környező országokból elszívja a szellemi potenciált, vonzóvá teszi számukra az anyaországot. Ekkor igaz, hogy tanult emberekkel gazdagodik az ország, és Magyarország hozzájárul egyéni képességeik jobb feltételek közötti hasznosításához. De ezzel nem járul hozzá a környező országok fejlődéséhez. Nemcsak életciklus vagy minőségi kérdésekről, de évente számottevő tömegekről is szó van.

A tanulási célú huzamos tartózkodás adatai hasonló megbízhatóságúak, mint a teljes migráns populációra vonatkozóak. Tehát össze lehetne hasonlítani a magyar és külföldi állampolgárok ki- és befelé irányuló mozgásával. Jelzem, hogy az általunk beszerzett adatok megkérdőjelezzik a huzamos tartózkodásra évente korszpecifikusan közölt adatokat. Bár nem ez a kutatás alapvető célja, de megjegyzem, hogy a kifelé történő áramlásról más országokban sem tudnak megbízhatóbb adatokat bemutatni.

Összefoglalva a Magyarországot érintő tanulási célú migrációt:

befelé:	3830 általános iskolás, 444 szakmunkásképzős, 3 566 középiskolás, 7111 felsőfokú, 1070 felsőfokon még tanuló, 250 doktori képzésben résztvevő,
összesen:	közelítőleg 16 000–17 000 fő.
kifelé:	2000–3000 általános iskolás szülővel, 1200–1900 középiskolás szülő nélkül, 10 000 felsőfokú, PhD K+F, EU ösztöndíjak: elenyésző az egy éven túli, 500 Ford és Fullbright, Marie Curie ösztöndíjak,
összesen:	közelítőleg 13 000-15 000 fő.

A fenti számok alátámasztják, hogy a diákok migrációjának rendszeres adatfelvételét ki kell alakítani. Kiemelt szempontú döntést jelent a számbavétel szempontjából az, hogy *engedély alapú megközelítést, vagy a tartózkodás eseményének megfelelő számbavételt veszünk-e a jövőben alapul*. Ugyanis az európai térségből a diákok még akkor is, ha egy éves tanulói tartózkodásuk van, időnként hazalátogatnak. A folyamatok értékelésének állandó kérdése, vajon a valóságot a *de jure* vagy a *de facto* állapottal vagyunk-e képesek követni.

4. Itthoni és külföldi diploma

4.1. Külföldi diploma itthonról

Az 1993. évi LXXX. törvény rendelkezik a külföldiek felsőfokú oktatásának lehetőségeiről. A felsőfokú oktatásról hozott törvény megjelenése előtti évben is meglehetősen vegyes képet mutatott a hazai felsőfokú oktatási rendszer az idegen nyelven végezhető képzések tekintetében. Az egyetemek és a főiskolák igyekeztek jól fizető külföldi hallgatókat csábítani.

A korábban elmondottakkal kapcsolatban felmerül, *hogy vajon kell-e külföldre menni azért, hogy valaki nemzetközi diplomát szerezzen. Miért jó külföldön tanulni*, netán olcsóbb, vagy valami többel lehet jutni. Meggyőződésem, hogy a fiatalok ezen életkorban jelentkező önállósulási törekvéseivel esik egybe az a vágy, hogy külföldre menjenek, kiszakadjanak a szülői házból és önálló tapasztalatokra tegyenek szert, még akkor is ha ma már szinte mindent lehet idegen nyelven tanulni Magyarországon. A Professzorok Házában készült tájékoztató füzet szerint harminc egyetemen és főiskolán folyik idegennyelvű képzés.

Az összes hallgatói létszámhoz viszonyítva a Semmelweis Orvostudományi Egyetem fogadja a legtöbb külföldi hallgatót. A diákok nagy része a skandináv országokból érkezik, továbbá Izraelből, az Amerikai Egyesült Államokból, Kanadából, Görögországból, és Iránból. Évente 6920–8700 USD tandíjat fizetnek az angol és a német nyelvű képzésért. A külföldi diákok tanulmányi hivatalában elmondták, hogy magyar hallgató még akkor sem jelentkezhetne az idegennyelvű képzésre ha ki tudná fizetni a kb. 2,5 millió forintnak megfelelő éves tandíjat. Bár az angol és a német képzés semmiben sem tér el a magyartól, de magyar diák csak

anyanyelvén hallgathatja a kurzusokat. Nem vagyok meggyőződve arról, hogy helyes ez a szabályozás a nyitott határok mellett. Annyi biztos, ha itthon idegennyelvű részképzés is lenne, az országból kisebb kiáramlásra számíthatnánk.

A Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskolán már 340 magyar diák jár a német és angol nyelvű képzésre. Ők csak töredékét fizetik a külföldiek tandíjának. A külföldiek között finn, orosz, indiai, és tajvani diák is van, akik nem otthon bukkantak a magyar főiskolára, hanem szüleikkel együtt jöttek hivatalos célból, nemzetközi szolgálatra. A fejlett országból érkezőkre kisebb mértékben jellemző az, hogy a *szülőikkel együtt költöznek*. A nyugati országból a tanulmányok nem teljes időszakára érkezőket az olcsóbb tandíj, a jó oktatási színvonal vonzza. A határon túli magyarokat a kedvezőbb feltételek és az anyanyelven tanulás lehetősége vonzzák ide.

Felmerülhet a kérdés, miért fizet a magyar diák milliókat az idegen nyelvű képzésért külföldön? Elsősorban azért, mert az idegen nyelvű képzés mellett nemzetközi diplomát is kap, ami tágabb lehetőségeket teremt számára és a befektetett pénz gyorsabban térül meg.

4.2. Külföldi diploma itthon – Magyar Ekvivalencia Bizottság

Az Oktatási Minisztérium keretein belül működik az a szervezet, ami a külföldön szerzett végzettségek elismerését, illetve a honosítást végzi. Az általuk közölt statisztika azon alapszik, hogy mely országban szereztek a bizonyítványt és nem azon, hogy mely állampolgárságú személy kérte.

Először a középiskolai végzettségek elismertetéséről néhány szót. A 90-es évektől jelentős mértékben megnőtt a kérelmek száma. Évente ma már 2500–3000 kérelem érkezik. A szakképesítések elismerése az ágazatilag megfelelő minisztériumok hatáskörébe tartozik. Az ideérkező kérelmeket 60–70 százalékban román állampolgárságú személyek adják be. A 90-es években számottevő mértékben nőtt a Szerbiából, Horvátországból és Szlovákiából érkező kérelmek száma. A fejlett világból, beleértve az USA-t is, csupán évi 100 kérelem érkezik arra, hogy az ott szerzett érettségit elismerjék, honosításra engedélyt adjanak,¹⁷ és a rendelkezéseknek megfelelően az állam nyelvével analóg¹⁸ felsőfokú nyelvvizsga bizonyítványt adjanak ki. Talán meglepő a kisszámú, a fejlett világban szerzett érettségi honosítási kérelmek száma, de az állami munkáltatókat kivéve, elfogadják azt fordító irodai és közjegyzői ellenjegyzés nélkül is. Emiatt az Oktatási Minisztériumi engedélyeztetési csatornáiban nem jelennek meg. Hasonló a helyzet az egyetemi felvétel során. Egyre több főiskola és egyetem közvetlenül elfogadja a külföldön szerzett érettségit.

Javaslatunk szerint a statisztikai számbavételhez a minden évben kiadott/érvényesített diákigazolványok egyfajta *kontroll adatforrást* jelentenének a nálunk tanuló külföldi diákok

---

¹⁷ A külföldön megszerzett érettségi vizsgát a magyar munkaerőpiacon – és itt határozottan az állami szektort kell érteni – csak akkor fogadják el, ha magyar és történelem tárgyból kiegészítő vizsgát tesz valaki.

¹⁸ A világnyelvek esetében nem vitatott az, ha valaki felsőfokú nyelvvizsga bizonyítványhoz jut ilyen módon. A kis nyelvek esetében a felsőfokú nyelvvizsga bizonyítvány azonos bérezési elbírálást kap, mint a világnyelvek. Ez furcsa helyzetet teremt pl. a felvételeiknél. Tapasztalatok mutatnak arra, hogy a környező országokból érkezők a kisebbségi létből fakadóan nem is helyeznek hangsúlyt a közigazgatási, jogi és később a szakmai nyelv elsajátítására, ami később az otthoni alkalmazás korlátja lesz.

számbavételéhez. Az Ekvivalencia Bizottság a külföldön szerzett bizonyítványok elismerése során először azt vizsgálja, hogy milyen fokú végzettségnek feleltethető meg a hazai oktatási rendszerben a külföldi végzettség, majd honosítási célból egyes diplomákat továbbít a magyar képzési hely felé. *A külföldiek többsége akkor kéri a végzettség magyarországi elismertetését, ha nemzetközi céghez megy, és nem a fejlett világban szerzett bizonyítványt, illetve az orvosok, jogászok, akik számára a kamarai bejegyzéshez erre szükség van.*¹⁹ Az itt jelentkező fő áramlatban túlnyomórészt *román állampolgárok vannak.* Sokszor a végzettség elismerésére nem is a magyar munkaerőpiacon van szükség, hanem a nemzetközi cégnél történő alkalmazás kívánja meg a formális aktust. Kijelenthető, hogy növekszik a környező országokban tapasztalattal, helyismerettel rendelkező személyek munkavállalása. Általános megállapítás, hogy az anyanyelvi szakmai tudásuk hiányos, amivel igen nehéz a küldő országba visszatérni. A nyugateurópai elismerés közvetlenül a munkáltatónál történik, és ily módon nem is kerül az adminisztrációba. Említeni kell azokat, akik nem itt tanultak csak posztgraduális képzésre érkeznek ide. Ehhez szükség van az eddigi szintek elérésének igazolására. Ebben az értelemben a környező országok magas érdeklődési aránya is magyarázatot kap.²⁰

5. Mit tanulhatunk mások gyakorlatából?

Ha egy ország *a tanulási célból beutazók számára vonzó és elérhető a tanulmányok ottani folytatása, akkor ebből jelentős gazdasági haszon származik a fogadó ország számára.* Lehet ez egy jó üzlet, lehet akár a területfejlesztés része. Azok, akik tanulmányaikat itt végzik, nemcsak a nyelvet, hanem az értékrendet, az életstílust is magukkal viszik. Mint azt a következőkben látjuk, a legnagyobb oktatási célú migrációval rendelkező országban, az USA-ban, azért támogatják a külföldi diákok cseréjét, mert ezzel a nemzeti és a térségi fejlődéshez számottevő mértékben járulnak hozzá. Ez *a folyamat nemcsak a hazai fejlődést segíti, de a globális gazdaság térnyerésének is része.* A világban bárhol, ahol amerikai befektetők jelennek meg, szívesen alkalmaznak olyanokat, akik már hosszabb-rövidebb időt töltöttek az anyaországban. Magyarországra is jelentős tanulmányi célú érdeklődés irányul, ami különösen a környező országokból ered.

Az USA-ban évente közel fél millió külföldi diák tanul, ami az elmúlt 40 év alatt több mint tízszeres növekedést jelent.²¹ *Ma már az amerikai diákság 10 százalékát a külföldiek alkotják.* Felmerül a kérdés, mi vonzza oda a fiatalokat? Az oktatás színvonala általában nem olyan kitűnő, csak egyes oktatási intézményeknek van vezető szerepük, az adott témakörben. A gazdaság hatékonysága, a kutatás és fejlesztés jó feltételei, az életstílus és ezen minták globális terjedése jelentik a motivációt a külföldi tanulásra.

A külföldiek oktatása és a tartózkodással együttjáró költségek jelentős hozzájárulást jelentenek a helyi gazdaság fejlődéséhez. Minden évben publikálják az erre vonatkozó adato-

---

¹⁹ Feltételezhető, hogy az Európai Unió tagsággal ezek száma megnövekszik.

²⁰ Bővebb információ a www.almanach.om.hu és www.com.hu oldalon érhető el.

²¹ www.iie.org

kat,²² amely szerint az 1998/99-es tanévben a külföldi diákok nemzetgazdaság teljesítményéhez való hozzájárulása 13 milliárd dollár volt! Az összeg is hatalmas, de van ennek egy másik aspektusa is. Nevezetesen *a diákok 67 százaléka saját pénzét utalja az USA-ba, és 75 százalékuk a saját országából is kap kiegészítő támogatást.* Csak 37 százalékot tesznek ki azok, akik kutatási támogatásból, tehát amerikai forrásokból is képezik magukat. Hatalmas szellemi és gazdasági szivattyúként működik ez a folyamat. A szlogen valahogy így hangzik, *Amerikában költsd el magadra a pénzt és vidd magaddal a mi életstílusunkat.* Ez utóbbi azért fontos, mert *az ott tanulók közel fele 19 év alatti.*

Földrajzi szempontból is érdekes, hová jutnak el az Amerikai Egyesült Államokban szerzett behatások, melyek azok az országok, ahol erre érdeklődés van. *A diákok 56 százaléka Ázsiából és annak is öt országából – Kína, Japán, Koreai Köztársaság, India és Tajvan –, érkezik.* Ez az öt ország jelenti az Amerikában tanuló külföldi diákok 41 százalékát. Európából a diákok 15 százaléka, Dél-Amerikából 11 százaléka, a Közel-Keletről 7 százaléka, Afrikából 5 százaléka, Észak-Amerikából és Óceániából 6 százaléka érkezik.

Az USA-ban tanuló diákok 22 százaléka tíz államban tanul, ami koncentrált érdeklődést fejez ki. Még ennél is nagyobb jelentősége van annak, hogy *50 olyan nagyvárosi oktatási központ van – például New York, Los Angeles, Boston –, ahol a pénzügyi, információs technológiai és a média, oktatásával formálják a globális gazdaság jövőbeli megvalósítóit.* Az elmúlt öt évben *a térségi vonzású kollégiumok 32 százalékkal növelték a tanulók számát.* Ez arra utal, hogy a költségvetési támogatású kutatás mellett, a helyi kezdeményezések erősödnek.

A tanulni érkezők közel fele középiskolás korú, a felsőfokon tanulók valamivel kevesebben vannak és a PhD képzésen résztvevők aránya kicsi. A tanulók 85 százaléka egyedülálló. A nők aránya az évtizedekkel ezelőtti 30 százalékról ma már megközelíti az ötven százalékot. Az ázsiai gazdasági konjunktúra változását jól követi az onnan érkezők számának változása. Az elmúlt években 18 százalékkal esett vissza az érdeklődés. Az Egyesült Államokban a 70 ezer külföldiek részére nyújtott ösztöndíj 17 százalékát *a kínaiak szerezték meg és egészség-, élettudományi, pszichológiai területekre kerültek.* A napjainkban elkészült géntérképpel kapcsolatban megjelentek olyan értékelések, hogy az informatika területéről a tőkebefektetések az élettudományok felé húzódnak.

Az amerikai tanulók kiáramlásával kapcsolatban lényeges, hogy *15 százalékkal nőtt egy év alatt az amerikai diákok külföldön tanulási kedve.* Több mint 100 ezren tanulnak más országban. Negyedük az Egyesült Királyságban, a többiek Mexikóban, Costa Ricában, Spanyolországban, Olaszországban, Ausztráliában, Franciaországban, Japánban, Kínában és Ecuadorban tanulnak. *Talán meglepő, hogy a spanyol nyelvterület vezeti a vonzási listát.*²³ Többségük (38%) társadalomtudományokat tanul. A külföldön tanulás az amerikai fiatalok számára inkább ismerkedést, az élet kellemes oldalának keresését jelenti, mintsem a tudás megszerzésére irányuló munkát. A külföldön tartózkodás időtartama mérséklődik és az elmúlt tíz évben már csak egy adott tanévnél rövidebb időre terjedt ki.

---

²² Az Open Doors, a nemzetközi diákcsere kiadványa, amely minden évben megjelenik és közli többek között államok szerint a külföldi diákok számát, a tanárok régiókénti fizetését, a megélhetési költségeket, és ennek kalkulációjával azt, hogy a külföldi diákok ott tartózkodása mekkora hozzájárulást jelentett a nemzetgazdaság fejlődéséhez.

Merre is halad *a következő öt évben* a folyamat. Legvalószínűbbnek azt tartják, hogy *több európai diák fog rövid időszakra az Egyesült Államokba érkezni*. A globális gazdaság tovább fogja növelni az érdeklődést a business, public relation, marketing oktatása iránt, hogy az *amerikai utas rendszert és metodikát tanulják*. *Stabil marad az ázsiai érdeklődés is*. A tanulási céllal érkezőkkel szemben az adminisztratív jellegű, negatív hozzáállás mérséklését tűzték ki célul. A *távoktatás növelését*, és a végzettség megszerzésének on line módozatait kívánják fejleszteni. A korábbi folyamatok egyik indítéka volt a kultúra másságának megismerése. Most éppen ellenkezőleg, úgy tűnik, hogy a *fiatalok a nemzetközi oktatást, a globális ismeretet és gyakorlatot kedvelik*. A távoktatás bővítése mellett fontosnak tartják a tanulás helyén történő tartózkodást, mert ezzel számos más környezeti hatás is érvényesül. Ausztrália és az Egyesült Királyság oktatási toborzása elszívó hatással lehet az Amerika felé irányuló érdeklődésre. Kismértékben, de hatással lehet az angol nyelvterület bővülő akadémiai csereprogramja is.

Az elmúlt évben érkezetteknek 48,5 százaléka 18 év alatti volt. 43,6 százalékuk pedig 19–24 év közötti. A fejlődő világból korai életkorban küldik ki gyermekeket. A 18 év alattiakat 81 százalékban a család finanszírozza, a 19–24 évesek finanszírozása amerikai és családi támogatásra oszlik. Mit tanulnak? Egy ötöde business és management, a mérnöki területeken az építőipari ismeretek és a precíziós műszerek iránti érdeklődés nőtt. Komputertechika, háztartástani szakképzés is kiemelt terület. A 18 évesnél fiatalabbak 54 százaléka férfi, míg az idősebbek között 63%. *F vízummal érkezik 90 százalékuk. J vízummal 6,3%, és a többi egyéb-ben.*

A kiadvány szerint, ami nem részletezi az egy éves és rövidebb időszakokra vonatkozó tartózkodási adatokat országok szerint, 1100 magyar diák tanult a USA-ban, 400 amerikai nálunk és 65 ösztöndíjat adtak magyar diáknak, ami csak a jéghegy csúcsa.

6. Epilógus

A tudás a termelés *negyedik faktorává* lépett elő, a tőke, az ingatlan és a munka mellett, állapítja meg a SAP tudás piaca.²⁴ A tudás a cégek hajtóereje lett, mert a termelékenység, a kreativitás irányítja a gazdasági egységek innovációs kapacitását. Ezért a vállalatoknak nincs is más választási lehetőségük, minthogy a tudáspiacot is figyelemmel kísérik. Igyekeznek a tudás folyamatos karbantartásával új erőforrást biztosítani, a földrajzi kiterjedéshez szükséges helyismerettel rendelkező embereket megnyerni. Magyarország nemcsak állampolgárai által elvárt oktatási lehetőségek biztosításával, de a hazai és nemzetközi mobilitás növelésével, képes lenne javítani a gazdaság hatékonyságát, az élet minőségét.

---

²³ A legutóbbi USA statisztikai közlemény szerint a spanyol ajkú kisebbség száma nagyobb, mint az afro-amerikaiaké.

²⁴ www.sap.com/education

Magyar állampolgárok munkavállalása az Európai Unió tagállamaiban, az 1990-es években

Fóti Klára – Németh Mária

1. Bevezetés

Mint ismeretes, a magyar állampolgárok külföldi foglalkoztatásáról rendszeres statisztika nem készül Magyarországon, csupán szórványos, különböző forrásokból származó adatokkal rendelkezünk, amelyek gyakran nehezen összehasonlíthatóak. A gondok nagy része nyilvánvalóan abból is származik, hogy a legtöbb statisztika még a legálisan munkát vállalók közül is csak azokat tartja számon, akik valamilyen államközi szerződés keretében dolgoznak külföldön. A hazánkban történő szisztematikus adatgyűjtés egyik fő problémáját ugyanis az jelenti, hogy a külföldön munkát vállaló magyarok nagy része számára nem szükséges feltétele a külföldön végzett munkának a magyar hatóságoknál történő regisztráció. További nehézséget okoz a fogalmi tisztázatlanság, vagyis az, hogy pontosan kiket tekintünk munkavállalóknak, és mekkora legyen az a minimális időtartam, amelytől kezdve érdemes a határainkon túli foglalkoztatást figyelembe venni. Ez utóbbi kérdés azért is igen fontos, mert – mint látni fogjuk – a szezonális munkavállalás lényeges részét képezi a magyarok külföldön történő foglalkoztatásának. Kétséges tehát, hogy ebben a speciális esetben érdemes-e ragaszkodni a nemzetközi migrációs statisztikák által általánosan elfogadott alsó határhoz, vagyis az egy éves külföldön tartózkodás időtartamához. (E szigorú definíciótól való elszakadás annál is inkább indokolt, mivel egyes nemzetközi szervezetek, például az ENSZ, maguk is közölnek a szezonális munkavállaláshoz kapcsolódó adatokat.) Az előbbi vonatkozásban – vagyis a munkavállalók fogalmának értelmezésekor – komoly dilemmát jelent, hogy a gyakornokok, illetve a bizonyos szempontból hasonló helyzetben lévő, alapvetően nyelvi, továbbképzési céllal külföldön foglalkoztatott munkavállalóknak vagy diákoknak számítanak-e. Az érem másik oldala, hogy a töredék-munkaidőben dolgozó diákokat szabad-e munkavállalóknak tekinteni.

Nyilvánvaló, hogy a fenti alapfogalmakat széles körű szakértői vita keretében kell tisztázni. Jelen tanulmány e kérdések eldöntéséhez annyiban kíván hozzájárulni, hogy minél tágabb körre vonatkozóan ismerttet adatokat. Ennek megfelelően bemutatjuk majd a magyar állampolgárok külföldön (elsősorban Németországban) történő szezonális munkavállalásának nagyságrendjét, annak időbeli változását. A szintén speciális kategóriát képező ingázók számát (Magyarország és Ausztria között) is ismertetni fogjuk. Közlünk továbbá adatokat a gyakornokokról és a nyelvi, továbbképzési céllal külföldön foglalkoztatottakról is. Témánk

szempontjából érdekes lehet annak vizsgálata, hogy a többi kelet-közép-európai országból hányan vállalnak munkát az EU-tagállamaiban, azaz Magyarország „hol áll” e tekintetben. Jelentős, átlagos vagy kevés munkavállalót kibocsátó országnak számítunk-e régióinkban? Az összehasonlítás kedvéért ismertetünk erre vonatkozó adatokat is.

Jelen tanulmány célja tehát, hogy a fellelhető statisztikák alapján a főbb trendeket elemezze. Ennek megfelelően a külföldön történő illegális munkavállalásról egyáltalán nem lesz szó. Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy annak nagyságrendje semmiképp sem becsülhető le, sőt bizonyos esetekben elérheti, vagy talán meg is haladhatja a legálisét.

Közismert a külföldön élő magyar népesség és munkaerő erős földrajzi koncentrációja, amelyet a legújabb becslések is jól mutatnak: az Európai Unió tagállamaiban huzamosan élő mintegy 80 ezer magyar közül 52 ezren Németországban, 10 ezren Ausztriában tartózkodnak, azaz a túlnyomó többség számára e két ország jelenti a célállomást. A koncentráció még ennél is egyértelműbb a munkavállalók esetében: az EU-ban munkát vállaló 24 ezer magyar dolgozó közül több mint 14 ezret Németországban, néhány száz híján pedig 9 ezret Ausztriában foglalkoztatnak. Az összes EU-tagállamra vonatkozó becslések Elmar Hönekopptól származnak, idézi: Nagy Katalin (2000). Létezik azonban magyar számítás is: Laky Teréz (1999) tanulmányában hivatkozik a KSH becslésére, mely a Munkaerőmérlegben jelent meg a külföldön munkát vállaló állampolgárokról, akik eszerint 28 ezren voltak 1998-ban. Érthető, hogy ez a szám magasabb, hiszen nemcsak az EU-tagállamokra vonatkozik, és tartalmazza a legkülönbélebb típusú munkavállalókat (azokat is, akikkel az előbbi becslés minden bizonnyal nem számolt). A diplomácia, a kultúra, a tudomány területén dolgozók ugyanúgy szerepelnek benne, mint a munkaszerződés és fizetés nélkül, Angliában vagy más nyugat-európai országban ellátásért és zsebpénzért tevékenykedő baby-sitterek. Mind a külföldi, mind a magyar számítások egyértelműen arról tanúskodnak, hogy az Ausztriában, illetve Németországban dolgozók nagyságrendjéhez képest a többi EU-tagállamban végzett magyar munkavállalás nem számottevő. (Ezt támasztják alá a Külügyminisztériumból kapott adatok is.)

Ismeretes, hogy a magyar (és más közép-európai) állampolgárok EU-tagállambeli munkavállalásának feltételeit ma is az egyes országokkal kötött kétoldalú megállapodások szabályozzák. Ezért először a foglalkoztatási egyezményeket és az azok által meghatározott kontingenseket vesszük szemügyre, majd – ahol erre vannak megfelelő adatok – bemutatjuk ez utóbbiak kihasználtságát is. Tekintettel arra, hogy sok esetben a megállapodások csupán a gyakornokok alkalmazásának feltételeit szabályozzák, itt tárgyaljuk ezt a foglalkoztatási formát is. Az erős földrajzi koncentráció miatt különösen indokolt a német, illetve az osztrák adatok hangsúlyos bemutatása, valamint a külföldiek foglalkoztatását érintő szabályok, s azok változásainak rövid ismertetése. (Leginkább csak e két ország adataira támaszkodhatunk, ha az 1990-es évekre vonatkozó viszonylag összehasonlítható adatok közlése a célunk.) Ezért a két országban történt munkavállalás jellemzőivel külön foglalkozunk oly módon, hogy először az adott államban érvényes szabályok lényegét körvonalazzuk, majd a magyar dolgozók németországi, illetve ausztriai létszámát és összetételét, ezek alakulását vizsgáljuk.

2. Kétoldalú foglalkoztatási egyezmények

A kétoldalú foglalkoztatási egyezmények lehetővé teszik a magyar munkavállalók egyes csoportjai számára, hogy könnyített módon juthassanak munkához nemcsak az Európai Unió néhány országában, hanem más európai államokban is. Látni fogjuk, ennek Svájcban tulajdoníthatunk igazi jelentőséget az EU-n kívül. Ami az EU-tagállamokat illeti, a könnyítés elvben kivételt jelent. Ezek az egyezmények kivételt jelentenek az alól az Európai Unióban érvényesülő, általános, szigorú szabály alól, miszerint az adott tagállamok harmadik országból kizárólag olyan szakembereket alkalmaznak, akikből hiány van, és/vagy sem a fogadó országban, sem más tagállamban nincs megfelelő képzettségű munkaerő. Valójában azonban a tagállamok mindenkori munkaerő-piaci helyzete és annak politikai megítélése az egyezmények végrehajtásakor is fontos szerepet játszik, hiszen több esetben ettől függ az évenkénti kvóták meghatározása (és ekkor még nem szoltunk a munkavállalás egyéb – adminisztratív jellegű, eljárásbeli – nehézségeiről).

1. táblázat

Az egyes európai államokkal kötött kétoldalú foglalkoztatási egyezmények alapján könnyített munkavállalás a magyar állampolgárok számára, 1998–2000

Ország	Foglalkoztatási forma	Keretszámok		
		1998	1999	2000
Ausztria	Gyakornokcsere	300 fő/év	300 fő/év	400 fő/év
	Határmenti ingázás		650 fő/év	900 fő/év
Németország	Gyakornokcsere	2000 fő/év	2000 fő/év	2000 fő/év
	Vállalkozói szerződés	6000 fő/év	6000 fő/év	6600 fő/év
Hollandia	Gyakornokcsere*			
Luxemburg	Gyakornokcsere	20 fő/év	20 fő/év	20 fő/év
Írország	Munkavállalók fogadása	12 fő/év	12 fő/év	12 fő/év
Franciaország	Gyakornokcsere	–	–	300 fő/év**
Svájc	Gyakornokcsere		100 fő/év	150 fő/év
Szlovákia	Kölcsönös foglalkoztatás	–	400 fő/év	200 fő/év
	Szezonális munkavállalás		400 fő/év	800 fő/év
Csehország	Gyakornokcsere	–	–	300 fő/év
Románia	Gyakornokcsere	–	–	700 fő/év**
	Szezonális munkavállalás	–	–	8000 fő/év**

Források: Lukács Éva (1999); Nagy Katalin (2000); Ónodi Irén (2000).

* Nincs rögzített létszám.

**Előirányzat volt.

Az 1. táblázat tanúsága szerint elsősorban gyakornokcserét irányoznak elő ezek a megállapodások, ami azt jelenti, hogy e lehetőségekkel elsősorban a fiatalok (többnyire 18 és 35 év közöttiek) élhetnek. Az egyezmények viszonyossági alapúak. A gyakornokcserén kívül léteznek azonban más, egyezményeken alapuló foglalkoztatási formák, elsősorban a magyarok számára fő célországot jelentő Németországban és Ausztriában (vállalkozói szerződéses munkavállalás az előbbiben, illetve határmenti ingázók cseréje az utóbbiban).

2.1. Gyakornokok foglalkoztatása

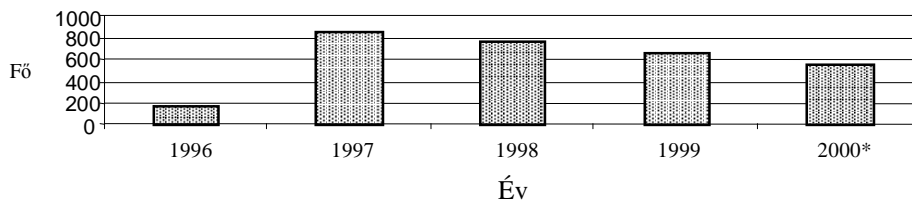
Elsősorban a fiatalok nyelvtanulásának, szakmai tapasztalatszerzésének támogatása a célja azoknak az államközi egyezményeknek, amelyeket hazánk az utóbbi tíz évben néhány európai országgal kötött. A magyar állampolgárok külföldi munkavállalásának egyik legális módja a gyakornoki foglalkoztatás azokban az államokban, amelyekkel létrejött erre vonatkozó megállapodás. Hazánk egyelőre hét országgal kötött ilyen jellegű nemzetközi szerződést. Németországgal 1990-ben, Ausztriával 1998-ban, Svájcjal és Luxemburggal 1996-ban, Hollandiával 1997-ben lépett hatályba kétoldalú foglalkoztatási egyezmény. A környező országok közül Szlovákiával és Csehországgal 1999 óta működnek hasonló programok. A francia és a román szerződést is megkötötték, de még nem léptek hatályba. A különböző országokban minden évben az aktuális munkaerőpiaci helyzetnek megfelelően bővítik a fogadható gyakornokok létszámkeretét (*Lukács 1999*).

Az Országos Munkaügyi Kutató- és Módszertani Központ (OMKMK) budapesti központja koordinálja a gyakornokjelöltek pályáztatását és kiutazását. A munkavállalási engedélyekért benyújtott pályázati anyagot átveszik a jelentkezőktől és továbbítják a megfelelő ország munkaügyi hatóságának. A visszaérkezett engedélyekről értesítik a jelöltet és segítik a kiutazását. Az OMKMK minden évben igyekszik feltölteni a teljes kontingenst. Hirdetésekből és a munkaügyi központ kirendeltségeinél tájékoztatják a fiatal munkavállalókat az ilyen irányú lehetőségekről és támogatják őket a munkahelyek megszerzésében, a pályázatok megírásában. Az OMKMK természetesen nyilvántartást vezet a hozzájuk forduló pályázókról. Számítógépes feldolgozásra alkalmas formában azonban csak 1999 óta vannak adatok. Kivételt jelentenek a Németországban vendégmunkát vállalók, akikről részletes adatok léteznek 1996 óta. Ebben a tanulmányban a 2000. évre közölt adatok csak azokat a személyeket tartalmazzák, akik október közepéig megkapták a munkavállalási engedélyt. Ekkor történt ugyanis az adatgyűjtés lezárása.

Ami a németországi munkavállalást illeti, e lehetőségekről három egyezményt is kötött a magyar és a német kormány. A vendégmunkavállalásról az 55/1990. (III.23.) MT rendelettel közzétett államközi megállapodás magyar állampolgárok számára lehetővé teszi az egyéni munkavállalást szakmai és nyelvi továbbképzés céljából. A munkavállalás időtartama 12 hónap, egyszeri meghosszabbítási lehetőséggel maximum 18 hónap lehet. Kezdetben, 1990 elején még évi ezer főt fogadtak, jelenleg 2 ezer fő mehet és a keretet évente tovább bővítik. 1996 és 2000 között a kontingens messze nem töltődött fel, aminek oka kezdetben feltehetően a rossz információáramlás volt. A munkavállalási kérelmet az OMKMK budapesti központjában lehet benyújtani. A pályázat feltételeit a szerződés szabja meg. Eszerint a jelentkezőnek büntetlen előéletű magyar állampolgárnak kell lennie, életkora 18 és 40 év között lehet, szakképesítéssel és szakmai gyakorlattal, valamint a munkakör betöltéséhez szükséges német nyelvtudással kell rendelkeznie. A megállapodás elsősorban szakmunkások és szakközépiskolát végzettek számára biztosít munkavállalási lehetőséget, szakképzetlenek nem vehetnek részt a programban. Felsőfokú végzettséggel rendelkezők kizárólag akkor kaphatják meg a munkavállalási engedélyt, ha konkrét megállapodást, munkaszerződést kötöttek már valamely munkáltatóval. A vendégmunkásokról a Munkaügyi Központ 1996 óta vezet statisztikát, amely alapján jól nyomon követhető számuk évenkénti változása (*I. ábra*).

I. ábra

A németországi gyakornokok száma, 1996–2000

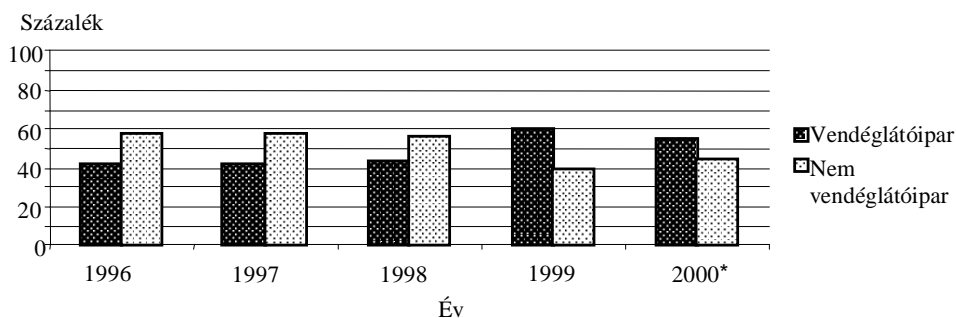

* Előzetes adat

Az öt év alatt a férfiak aránya folyamatosan meghaladta a nőkéét. Leginkább a 25, illetve a 30 év alatti fiatalok vállalkoztak a vendégmunkás életre, 1996 és 1998 között nagyobb-részt a nem vendéglátóipari szakmákból. Az utolsó két évben megváltozott a helyzet, a vendéglátóipari szakmákból többen voltak kint, mint az összes többi szakmából együttesen (2. ábra). Főként a szakács és cukrász, továbbá a felszolgáló képesítéssel rendelkezők voltak keresettek, valamint az építkezésen dolgozó különféle szakmunkások (kőműves, ács, burkoló, épületlakatos stb.).

II. ábra

A németországi gyakornokok megoszlása gazdasági ágak szerint, 1996–2000

* Előzetes adat.

Rajtuk kívül a különböző szolgáltatási és egészségügyi területek képviselői mentek ki jelentős számban. Előbbiek között a fodrász és kozmetikus, autószerelő, műszerész, utóbbiak között az ápoló, a fizioterapeuta vagy masszőr szakmák voltak jellemzők. Különféle, nem építkezésen dolgozó szakmunkások is kaptak engedélyt, a középfokú végzettségű szellemi munkát végzők (titkárnő, banki ügyintéző) csekélyebb számban, felsőfokú képesítéssel pedig még kevesebben jelentkeztek vendégmunkásnak. Ez utóbbiak jellemzően pedagógus (szociál-és gyógypedagógus), mérnök (informatikai, gépész) végzettségűek voltak.

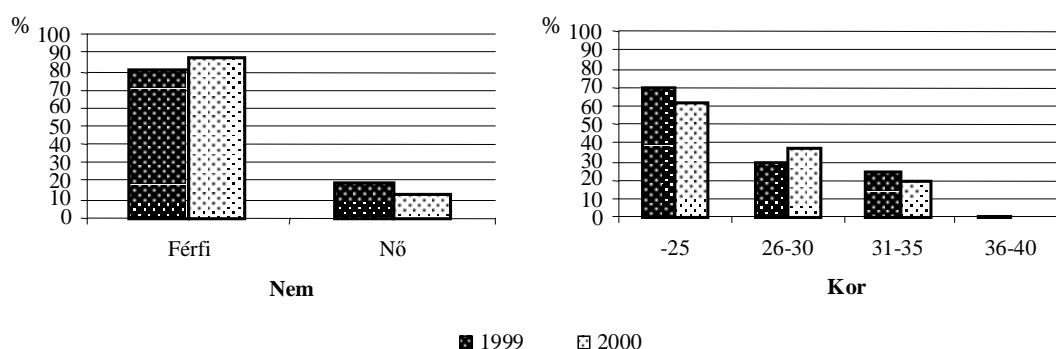
Hazánk Ausztriával 1997-ben kötött egyezményt a gyakornoki munkavállalásról. Az Osztrák Köztársaság Kormánya és a Magyar Köztársaság Kormánya között létrejött, gyakornokok cseréjéről szóló egyezmény [kihirdette a 37/1998. (III. 1.) Korm. Rendelet] szerint magyar állampolgárok szintén szakmai és nyelvi továbbképzés céljából legalább 6 hónap és legfeljebb 1 év időtartamra vállalhatnak munkát Ausztriában. Az osztrák munkaerőpiac minden-

kori helyzetétől függően az osztrák munkaügyi hatóságok további hat hónapra meghosszabbíthatják az engedélyt (vagyis egy-egy gyakornokot Ausztriában maximum 18 hónapig foglalkoztathatnak). Mint ahogy az *I. táblázatból* kiderül, először 300 főben állapították meg a keretszámot, és ezt „minden évben jegyzékváltás útján egyeztetik az illetékes szervek” (*Ónodi 2000*). Az osztrák elvárások a büntetlen előéletre, a megfelelő szakmai gyakorlatra és a nyelvtudásra vonatkozóan támasztanak követelményeket a pályázókkal szemben, az osztrák munkáltatóval szemben pedig elsősorban a bér, a munka és társadalombiztosítási jogszabályok betartatása a célkitűzés. Munkavállalási engedélyt akkor adnak ki, ha a gyakornokjelölt már rendelkezik érvényes munkaszerződéssel vagy foglalkoztatási ígervénnyel. Ha még nem sikerült szerződést kötnie, akkor az osztrák munkaügyi szervezet megpróbálja kiközvetíteni a saját szakmájában. Ha a közvetítés egy éven keresztül nem sikerül, csak még egy év elteltével lehet újra pályázni. A magyar munkaügyi központ nemzetközi jogásza szerint azonban reális esélye csak annak a pályázónak van, aki már a kérelem benyújtásakor csatolja a már meglévő szerződést (*Lukács 1999*).

2000-ben október közepéig majdnem kétszer annyian vállaltak gyakornoki munkát Ausztriában, mint 1999-ben. Nagyobb részük a többi országban dolgozóhoz hasonlóan férfi, illetve harminc év alatti fiatal volt (*III. ábra*).

III. ábra

Gyakornokok Ausztriában nem és kor szerint, 1999–2000

1999-ben a legtöbben a nagyvárosokba, Bécsbe (20,8%), Grazba (12,7%), Salzburgba (12,1%) mentek dolgozni. Egy évvel később jobban megoszlott a célállomások aránya és már valamivel kevesebben vállaltak munkát ezekben a nagyvárosokban (Bécs 14,9%, Salzburg 14,4%, Graz 9,3%), és többen választották a kisebb településeket is. Bécsújhely, Feldbach, Feldkirchen, Knittenfeld a korábbinál kedveltebb célponttá váltak. Ezek a kisvárosok általában határmenti települések vagy üdülőhelyek.

Az *I. táblázatból* látható, hogy a magyar kormány a gyakornoki foglalkoztatásról egyezményt kötött a Luxemburgi Nagyhercegség Kormányával is, melyet a 216/1996. (XII. 23.) Korm. rendelet hirdetett ki. Ez a 30 éven aluli magyar állampolgároknak teszi lehetővé, hogy maximum 18 hónapra munkát vállaljanak Luxemburgban. A táblázatból látható, hogy maga a keret rendkívül alacsony, mindössze 20 fő évente. A Luxemburgba kiküldött magyar diplomaták sem tudják azonban annak pontos okát, hogy az egyezmény gyakorlatilag miért

nem működik. Ugyanis ez az igen alacsony keret sincs kihasználva: 1999-ben például mindössze ketten vállaltak itt munkát, s az előző években sem sokkal többen, körülbelül öten.

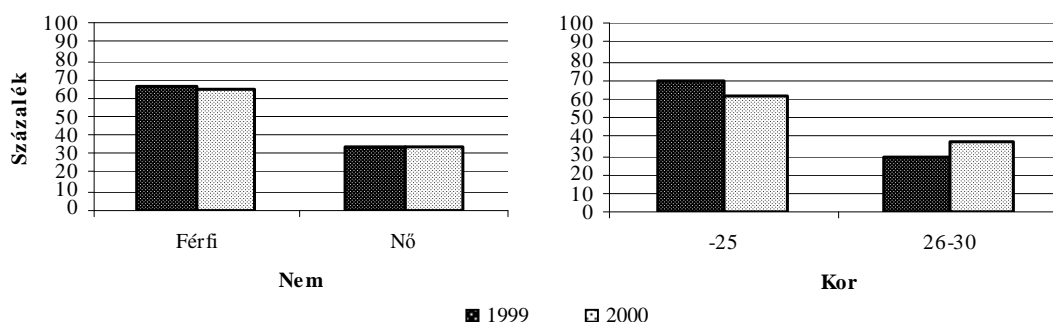
Hasonló jellegű egyezmény megkötésére került sor Hollandiával is, amely szintén gyakornokok cseréjét tűzi ki célul, és amelyet „Egyetértési Nyilatkozat”-nak hívnak (a megállapodást 1997. december 15-én írták alá). A „Nyilatkozat” meglehetősen rövid időre, mindössze maximum 24 hétre (vagyis kevesebb mint fél évre) korlátozza a gyakornoki munkavállalás időtartamát.

A kilencvenes évek elején, 1992-ben az akkori magyar munkaügyi miniszter és ír kollégája aláírt egy olyan nyilatkozatot, amely a két ország közötti együttműködés fejlesztését irányozza elő. Ez alapján az ír Szociális és Családügyi Minisztérium évente maximum 12 munkavállalói engedélyt ad ki magyar állampolgárok számára.

A foglalkoztatási egyezmények közül az egyik legújabb keletű az a Franciaországgal kötött megállapodás, amely szakmai gyakornokok cseréjét irányozza elő, s amelyet a felek 2000. május 4-én írtak alá. A cél itt is a szakmai és nyelvi továbbképzés, s szintén fiatalokat, 18–35 év közöttieket várnak (a felső korhatár azt mutatja, hogy a szakmájukat már gyakorló dolgozók szintén pályázhatnak). A gyakornoki program egy évre szól, de hat hónappal meghosszabbítható, ha az illető ugyanannál a munkáltatónál kíván tovább dolgozni (Ónodi 2000). A svájci gyakornoki csereprogramot a Svájci Szövetségi Tanács és a Magyar Köztársaság Kormánya [66/1996. (V. 15.) Korm. rendelet] között létrejött egyezmény szabályozza. Svájc 100–150 magyar munkavállalót fogad egy évben és ezek zöme középfokú végzettségű és a vendéglátóiparban helyezkedik el. A svájci munkavállalás során a legfontosabb a pontos munkaszerződés megléte. A bérek közel egyformák a legtöbb munkavállaló esetében, mert a munkáltatók legalább a minimálbért kötelesek megadni, ami 3150 svájci frank egy hónapban. Csak néhány, az egészségügyben vagy a pénzügyi területen elhelyezkedett munkavállaló kap ennél magasabb, 4500 frank körüli fizetést. A Munkaügyi Központ nemzetközi jogásza szerint a vendéglátóiparban foglalkoztatottak az alapbéren kívül sok juttatásban részesülnek és borra-
valót is kapnak. A másfél éves munka után sok fiatal saját lakást tud magának venni itthon. Svájcban kétszer annyi magyar férfi vállalt gyakornoki munkát, mint nő, és az államközi szerződés értelmében 30 éven felüli nem is volt közöttük. Mindenesetre közel kétharmaduk még így is a fiatalabb, 25 éven aluli korosztályba tartozott (IV. ábra).

IV. ábra

Gyakornokok Svájcban nem és kor szerint, 1999–2000

A Munkaügyi Központnak számos kapcsolata volt az idegenforgalom és a vendéglátás területén dolgozó svájci munkáltatókkal, így ők maguk is tudtak munkahelyet keresni ügyfeleiknek. A 2000. év során született egyoldalú svájci szerződés módosítás szerint azonban már csak négy svájci munkaközvetítő iroda bonyolíthatja a kiközvetítéseket. Ezek közül az egyik iroda – a jogász szerint – nem végez valódi közvetítői tevékenységet, csak újsághirdetéseket ad el a jelentkezőknek.

A szlovák egyezmény keretében 2000-ben mindössze öten mentek a szomszédos országba dolgozni, mind az öten Pozsonyba. A Szlovákiával kötött egyezmény [96/1999. (VI. 25.) Korm. rendelet] annyiban különbözik a többitől, hogy célja nem a továbbképzés, hanem a szlovák és a magyar állampolgárok kölcsönös foglalkoztatása. Ennek értelmében egy évre mehetnek egymás országaiba a munkavállalók, maximum egy év hosszabbítással. Szezonális munkát fél év időtartamra lehet vállalni. 2000-ben októberig ennek az egyezménynek az alapján is öten vállaltak szezonális munkát Szlovákiában, akik a közeli megyékből, Győr-Moson-Sopronból és Borsod-Abaúj-Zemplénből származnak.

A Cseh Köztársasággal Prágában, 1999. szeptember 9-én aláírt Egyezményt a 73/2000. (V. 24.) Korm. rendelet hirdette ki, de hasonlóan a luxemburgi szerződéshez, egyelőre ez sem működik. A Franciaországgal kötött egyezmény mellett a Romániával létrehozott megállapodás a legújabb, ezt ugyanis 2000. május 9-én írták alá. A magyar és a román kormány egyszerre két egyezményt hozott tető alá, ugyanis a gyakornokcserén túl szezonális munkavállalók foglalkoztatásáról is sikerült megállapodásra jutni. Egyet lehet érteni azzal a megállapítással, miszerint ezek nagyjelentőségű egyezmények (*Ónodi 2000*), hiszen – mint ahogy az 1. táblázatból látszik – a keretszámok magasak, a gyakornokcsere keretszáma 700 fő, a szezonális munkáé pedig 8 ezer fő. A gyakornokok foglalkoztatása legfeljebb egy évre szólhat, s ez egy alkalommal további 6 hónappal meghosszabbítható. A szezonális munkavállalás időtartama maximum 6 hónap lehet egy naptári éven belül.

2.2. A kétoldalú egyezmények perspektívái, a keretszámok kihasználtsága

A kétoldalú foglalkoztatási egyezmények jelentőségét aligha szükséges hangsúlyozni. Magyarország eddig is igyekezett egyre több országgal ilyen jellegű nemzetközi megállapodásokat kötni. Még abban az esetben is, ha az Európai Unióba való belépést követően a munkaerő szabad mozgását átmeneti szabályok korlátozzák, elvben könnyebbé válhat majd a fentiekhez hasonló szerződések megkötése, illetve a kvóták bővítése is. Már a Társulási Megállapodás is hangsúlyozza ugyanis, hogy „– a tagállamok által kétoldalú megállapodások alapján a magyar dolgozók alkalmazására vonatkozóan nyújtott lehetőségeket meg kell őrizni, és lehetőség szerint javítani kell – a többi tagállam jóindulatúan megvizsgálja hasonló megállapodások kötésének lehetőségét”.¹ Ugyanakkor látni kell, hogy a jelenleg fennálló egyezmények keretszámait eddig sem egyformán használták ki a munkavállalók. A nem EU-tag Svájcban száz százalékos a kvóta kimerítése, s Ausztriában a gyakornokcsere egyezményé úgyszintén. (Az

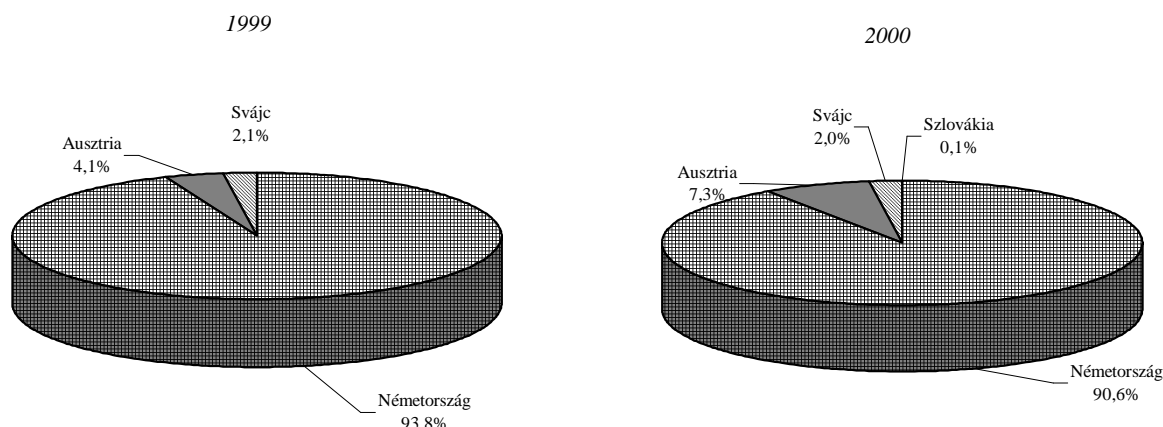
---

¹ Idézi: *Ónodi (2000)*.

ausztriai munkavállalásról szóló 4. fejezetben látni fogjuk, hogy különösen népszerű a vendéglátó- és szállodaipar.) A Luxemburgban történő munkavállalási keret alacsony kihasználtságáról már szó esett, és egyelőre úgy tűnik, hasonló a helyzet Írországbban is. Nemcsak a kis keretszám lehet azonban az oka a csekély érdeklődésnek, hiszen például Németországban sem teljes körű a megállapodott kvóta kimerítése. Ennek ellenére Németországot választják a legszívesebben a külföldön dolgozni kívánó személyek (V. ábra).

V. ábra

A nemzetközi egyezmény alapján külföldön dolgozók megoszlása országok szerint

A jelenlegi, egyelőre komoly adminisztrációt igénylő munkavállalási formákban valószínűleg az a népesség vesz részt, amelyik a legtájékozottabb. Lényeges kiválasztódási szempont továbbá, hogy azokban a szakmákban, amelyekből a legtöbben vállalnak külföldi munkát – például a vendéglátó- és az építőiparban –, idényjellegük miatt hagyományosan nagy a mobilitás. Emellett a vendéglátás területén dolgozók más középfokú végzettségű csoportokhoz képest valószínűleg régebben rendelkeznek az alapvetően szükséges nyelvtudással, számukra ezért is könnyebb a külföldi munkavállalás. Arányuk egyébként a vizsgált évek alatt folyamatosan nőtt a külföldön munkát vállalók között. Ezek a formák jellegükből adódóan a középfokú végzettségű – szakmunkás bizonyítvánnyal és érettségivel rendelkező – munkavállalók számára vonzóak. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők valószínűleg egyéni lehetőségeket találnak.

3. A munkavállalás fő jellemzői Németországban

3.1. A külföldiek foglalkoztatásának fő szabályai, különös tekintettel a magyarok alkalmazására

Németországban jelenleg alapelv a nem EU-tagállamokból, azaz harmadik országból származó munkavállalók alkalmazásának tilalma. Közismert azonban, hogy ez alól különféle jogsza-

bályok számos kivételt tesznek lehetővé, elsősorban bizonyos munkavállalói csoportok részére, illetve meghatározott országok állampolgárai számára. (Ez jelenti az ún. szelektív bevándorlási politika lényegét.) Az ilyen jogszabályok képezik azoknak a kétoldalú egyezményeknek az alapját, amelyekről az előző fejezetben már röviden szóltunk.

3.1.1. A vállalkozói szerződés létrejötte, jelentősége

Jelentőségére való tekintettel érdemes részletesebben foglalkozni az ún. vállalkozói szerződéssel, amely a Magyarországon székhellyel bíró vállalatok magyar munkavállalóinak foglalkoztatási célból való kiküldetéséről, németországi fogadásáról rendelkezik. Ennek az egyezménynek az aláírására már 1989. január 3-án, vagyis még a rendszerváltozást megelőzően sor került. Ennek okai a következőkben foglalhatók össze: „Magyarországi székhelyű cégek saját munkavállalóikkal már a hetvenes évek derekától jelen voltak a német piacon. Jóllehet a magyar külkereskedelem állami monopóliuma miatt e cégek száma elenyésző volt és csak néhány száz munkavállaló németországi foglalkoztatására került sor, a magyar gazdaság fokozatos nyugat-európai nyitása, a külföldön történő munkavégzés szigorú szabályozásának liberalizálása a Németországban munkát végző magyar állampolgárok számának fokozatos növekedéséhez vezetett. Ugyanakkor a német munkaügyi rendeletek valamint az 1981-ben aláírt, a gazdasági együttműködés keretében történő munkavállalás megkönnyítéséről szóló magyar-német kormány megállapodás nem biztosított kellően leszabályozott feltételeket a megnövekedett létszámú magyar munkavállalók németországi foglalkoztatásának hatósági kezelésére.” (Mervai, 1998). A magyar kormánnyal a vállalkozási szerződésről kötött egyezmény jelentőségét növeli, hogy e megállapodást vette alapul a német kormány a későbbiekben, amikor más kelet-közép-európai országokkal (például Bulgáriával, a Cseh Köztársasággal, Lettországgal, Lengyelországgal, Szlovákiával és Szlovéniával) is hasonló egyezményeket hozott létre.

3.2. A vállalkozói szerződés kontingenseinek alakulása

A vállalkozói szerződésekre vonatkozóan a kormány megállapodás havi létszámkontingenseket határozott meg, amelyeket a munkák szezonális jellege miatt ugyan az egyes hónapokban túl lehet lépni, lényeges azonban, hogy éves szinten a havi kontingens-átlag nem lehet több az előre megállapított maximumnál. A kontingensen belül létezik több alkontingens is: az alapkontingens és a kis- és közepes magyar és német cégek közötti együttműködés számára létrehozott kiegészítő kontingens. Az előbbi, az alapkontingens meghatározott arányban tartalmaz építőipari keretet, míg az utóbbihoz ágazati megkötöttségek egyáltalán nem tartoznak. 1994 óta szóbeli, majd 1999 óta a magyar és a német munkaügyi szervezetek szerződése alapján évente mindig változó létszámú vállalkozói csoportot fogadnak (Laky 1999). 1992-ben ez a létszámkeret még 14 ezer fő volt, jelenleg 6600 fő. Ezt a lehetőséget a legnagyobb arányban építő- és szerelőipari cégek használják ki. A vállalkozók pályáztatása és a nyilvántartás veze-

tése a Gazdasági Minisztérium Engedélyeztetési és Közigazgatási Hivatalának feladata. Érdemes áttekinteni a kontingensek alakulását a kezdetektől napjainkig (2. táblázat).

2. táblázat

A német-magyar vállalkozói szerződések kontingens-kereteinek alakulása, 1989–2000

Időszak	Kontingenskeret	Ebből építőipar
1989. január – 1989. december	2 500	500
1990. január – 1990. december	5 060	1 650
1991. január – 1991. április	5 860	2 200
1991. május – 1992. február	10 000	5 590
1992. március – 1992. szeptember	14 000	8 090
1992. október – 1993. szeptember	13 664	7 940
1993. október – 1994. szeptember	12 870	7 840
1994. október – 1995. szeptember	9 950	4 850
1995. október – 1996. szeptember	6 990	1 760
1996. október – 1997. szeptember	5 817	1 590
1997. október – 1998. szeptember	5 261	660
1998. október – 1999. szeptember	6 430	620
1999. október – 2000. szeptember	6 600	660

Forrás: Gazdasági Minisztérium Engedélyeztetési és Közigazgatási Hivatala.

Úgy tűnik, hogy a kontingens-keretek alakulása némi fáziskéséssel ugyan, de többé-kevésbé tükrözi egyrészt a német gazdasági ciklusokat, másrészt talán bizonyos mértékig a magyar (kelet-európai) munkavállalókkal szembeni politikai alapállást és annak változásait is. A rendszerváltozás idején ugyanis mind 1990-ben, mind pedig 1991-ben kétszeresére ugrott a keretszám, az építőipari kontingens pedig még ennél is jelentősebben nőtt (1989-hez képest 1991-re több mint tízszeresre). Az 1990-es évek elejei recesszió valamelyest már érezte hatását 1993-ban, de igazi változás csak az 1990-es évek közepén következett be, amikor a kontingens-keret az 1992-es csúcsponttól (14 ezerről) 1995/96-ra mintegy a felére (6990-re) esett. Feltételezhető, hogy az építőipari kontingens visszaesése az ágazati szakszervezetek a hazai munkaerőpiacot védő fellépéseivel is összefüggésbe hozható.

3.3. A szezonális munkavállalás Németországban

A németországi lehetőségek egyik, részletesen nem szabályozott formáját a szezonális munka jelenti, amelynek nincs létszámhatára. A német munkaerő-piaci igényeknek megfelelően általában mezőgazdasági, vendéglátóipari területeken dolgozhatnak a külföldiek. Vásárolóként árusíthatják saját vagy mások termékeit, illetve mutatóanyagként járhatják az országot. A tartózkodás maximális időtartama évi három hónap lehet, mely nem hosszabbítható. A vásárolók és mutatóanyagok a többi területen dolgozóknál hosszabb ideig, maximálisan kilenc hónapig maradhatnak. A munkavállalási engedélyért formanyomtatványon kell pályázni a Munkaügyi Központnál. Egyetlen lényeges feltétel az alapfokú német nyelvtudás. Már meglévő német munkáltató esetében annak kell benyújtania az engedély- és vízumkérelmet saját országa hatóságaihoz.

A szezonális munkavállalókról 1999-es és 2000-es adatok állnak rendelkezésre. 1999-ben összesen 3333 fő dolgozott szezonmunkásként német területen, 44,4 százalékuk férfi, 55,6 százalékuk nő volt (3. táblázat).

3. táblázat

A Németországban szezonális munkát vállalók nemek szerint, 1999–2000

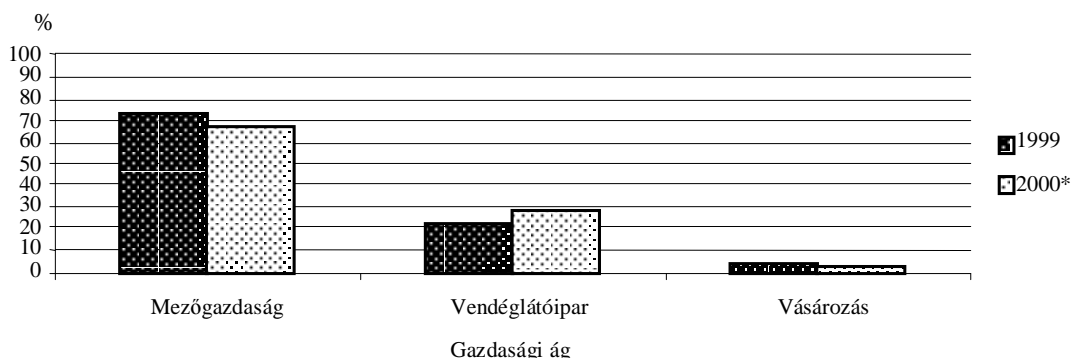
Évszám	Férfi	Nő	Összesen	Férfi	Nő	Összesen
	fő			százalék		
1999	1 480	1 853	3 333	44,4	55,6	100,0
2000*	1 545	1 727	3 272	47,2	52,8	100,0

* Előzetes adat.

A mezőgazdaságban vállalt munkát 74,1 százalékuk, a vendéglátóiparban 22,4 százalékuk, vásároló vagy mutatóványos egyéni vállalkozó volt 3,5 százalékuk (VI. ábra). Legnagyobb részben (44,1%) 30 év alattiak mentek. 2000-ben október közepéig 3272-en mentek ki, valamivel nagyobb hányaduk (47,2%) volt férfi mint egy évvel korábban (3. táblázat). Viszsaesett a mezőgazdasági munkások és a vásárolók aránya (67,6% és 3,2%), nőtt ellenben a vendéglátóiparban (29,2%) dolgozóké (VI. ábra). Az egy évvel korábbi szerkezethez képest emelkedett közöttük a fiatalok aránya (45,2%).

VI. ábra

A németországi szezonális munkások megoszlása gazdasági ágak szerint, 1999–2000

* Előzetes adat.

3.4. Diákmunka Németországban

A diákok németországi munkavállalása külön szabályozás alá esik. Ők csak néhány meghatározott területen helyezkedhetnek el, így a mezőgazdaságban, a vendéglátó- és szállodaiiparban, a gyorsétkeztetésben, a középületek, ipari létesítmények takarítása, tisztítása, valamint az ipar különböző területein. A diák-munkavállalókról csak 2000-ben vezettek statisztikát. Ők októberig összesen 132-en dolgoztak Németországban, elsősorban a tanítási szünetekben. Valamivel több mint fele részben férfi és több mint 90 százalékuk 25 éven aluli volt (VII. ábra).

7. ábra

Diák–munkavállalók Németországban nem és kor szerint, 2000

3.5. Összefoglaló adatok a németországi munkavállalásról

Bizonyos mértékig a vállalkozói szerződések jelentőségére utal az a tény, hogy a Németországban legálisan dolgozó, ottani társadalombiztosítási járulékot fizető magyarok számának ingadozása kis késéssel ugyan, de követni látszik a vállalkozó szerződés keretében munkát végző honfitársaink számának változását. A magyar munkaerő Németországon belüli erős földrajzi koncentrációját a tartományok szerinti adatok messzemenően alátámasztják (mint majd látni fogjuk, Ausztriában is hasonló a helyzet). Bajorországban összpontosul ugyanis a magyar munkavállalók mintegy egyharmad része, és ez az arány tartós maradt az elmúlt tíz évben. A magyarok által leginkább preferált következő tartomány, Baden-Württemberg szerepe pedig minden bizonnyal a tartomány gazdasági fejlettségével, jó munkaerő-felszívó képességével függ össze (4. táblázat).

4. táblázat

A társadalombiztosítási járulék fizetésére kötelezett magyar foglalkoztatottak száma Németországban tartományok szerint, 1989–1998*

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Baden-Württemberg	2 065	2 490	3 093	3 476	3 616	3 201	3 019	2 788	2 657	2 582
Bajorország	2 695	3 446	4 626	5 551	5 584	4 886	4 825	4 266	4 074	4 136
Nyugat-Berlin	350	558	608	625	612	601	564	527	467	450
Kelet-Berlin									196	209
Brandenburg									465	388
Bréma	45	66	63	64	74	71	67	58	73	61
Hamburg	225	234	270	262	276	267	259	255	229	223
Hessen	876	1 126	1 284	1 489	1 476	1 324	1 239	1 158	1 136	1 111
Mecklenburg-Előpomeránia									113	97
Alsó-Szászország	360	434	506	538	586	565	562	473	462	466
Észak-Rajna-Vesztfália	1 673	1 940	2 207	2 300	2 411	2 307	2 129	1 974	1 924	1 818
Rajna-Pfalz	307	382	492	544	605	575	557	507	476	498
Saarvidék	74	84	107	103	108	102	115	108	103	95
Szászország									1 523	1 430
Szász-Anhalt									467	423
Schleswig-Holstein	111	152	177	202	201	171	176	135	125	136
Tübingia									331	321
Összesen**	8 781	10 912	13 433	15 154	15 549	14 070	13 512	12 249	14 821	14 444

Magjegyzések: *Valamennyi év adatai a június 30-i állapotot tükrözik, kivéve az 1996. és az 1997. évet, amelyek március 31-ére vonatkoznak.

** 1996-ig: Kelet-Németország adatait nem tartalmazza. 1997-ben az összesből 11 726-an dolgoztak a nyugati tartományok, 3095-en a volt NDK területén. 1998-ban a megfelelő számok: 11 576, illetve 2868 fő.

Forrás: Statistisches Jahrbuch für die Bundesrepublik Deutschland, 1989–1999 közötti évfolyamai.

4. Munkavállalás Ausztriában

4.1. A külföldiek foglalkoztatásának legfontosabb szabályai, jogcímei

A külföldi munkavállalók foglalkoztatásának alapelvei tekintetében Ausztriában a már ismertett németországi elvekhez képest nincs lényegi eltérés. A különbségek inkább az eljárási szabályokban, az egyes engedélyek formái tekintetében vannak. Ausztriában többféle munkavállalási engedélyt kaphatnak a külföldiek attól függően, hogy milyen hosszú időszakra van szó. A foglalkoztatási engedély (Beschäftigungsbewilligung) négy hónap és egy év közötti időtartamra szól, a munkavállalási engedély (Arbeitserlaubnis) 1 év és 5 év közötti foglalkoztatási időszakot ölel fel, a mentesítő okmánnyal pedig többek között azok rendelkezhetnek, akik a megelőző 8 évben legalább 5 évig legalisan Ausztriában dolgoztak. Végül egyéb jogcímen például azok a magyarok vállalhatnak legalisan munkát, akik a határmenti ingázókról, illetve a gyakornokcseréről szóló egyezmény keretében dolgoznak Ausztriában. A Külügyminisztérium tájékoztatása szerint a magyar dolgozók 1999. évi átlagállománya összesen 8968 fő volt, ebből 1355-en foglalkoztatási engedéllyel, 763-an munkavállalási engedéllyel, 6095-en pedig mentesítő okmánnyal rendelkeztek, 756 személyt pedig egyéb jogcímen foglalkoztattak legalisan. Úgy tűnik, ez az összetétel – legalábbis a nagyságrend tekintetében – nem változik jelentősen, a magyarok 2000. januári létszáma ugyanis összesen 8097-re rúgott, ebből a meg-

felelő jogcímenek 1097-en, 466-an, 5756-an és 778-an dolgoztak Ausztriában (*Forrás: Arbeitsmarktservice Österreich*).

4.2. A magyar munkavállalás fő jellemzői

4.2.1. A magyar munkavállalók jelenlegi aránya

Mielőtt a magyar munkavállalók adatainak részletes ismertetésére rátérnénk, érdemes egy pillantást vetni arra, hogy mekkora honfitársaink súlya a többi Ausztriában dolgozó közép-európaihoz, külföldihez és az összes foglalkoztatotthoz képest (5. táblázat).

5. táblázat

*Az Ausztriában foglalkoztatottak száma állampolgárság szerint
1999. január, 2000. július*

Állampolgárság	Foglalkoztatottak száma (1000 fő)	
	1999. január	2000. július
Magyarok	7,9	10,2
Lengyelek, csehek, szlovákok, szlovének	20,2	25,6
Összes külföldi foglalkoztatott	223,2	254,3
Foglalkoztatottak Ausztriában összesen	3 018,0	3 222,8

Forrás: Arbeitsmarktservice Österreich 1999, 43, és ÖSTAT 1999. (Cséfalvay et al., 1999) és AMS, 2000. július.

Látható, hogy az osztrák foglalkoztatás egészéhez képest a magyarok súlya elenyésző (0,26%, illetve 0,31%), de még a külföldiek között is csupán 3,5%, illetve 4% az arányuk. Kétségtelen, hogy a többi közép-európai munkavállalóhoz viszonyított részesedésük már megközelíti a 40 százalékot, de ezt mind a földrajzi elhelyezkedés, mind az ország mérete, mind pedig a hagyományosan szoros történelmi, kulturális, gazdasági, rokoni kapcsolatok érthetővé teszik. A földrajzi elhelyezkedés fontosságára utal a 6. táblázat is. Ez jól illusztrálja, hogy a távolság mennyire meghatározó a tekintetben, hogy az egyes volt szocialista országokból származó munkavállalók mely osztrák tartományokat preferálják.

6. táblázat

Az Ausztriában engedéllyel munkát vállaló magyarok, csehek és szlovákok száma tartományok szerint

Tartományok	1995			1996			1997			1998		
	csehek	magya- rok	szlo- vákok	csehek	magya- rok	szlo- vákok	csehek	magya- rok	szlo- vákok	csehek	magya- rok	szlo- vákok
Burgenland	35	3323	335	41	3335	368	42	3366	363	45	3525	363
Karintia	30	127	27	31	120	24	24	115	23	26	11	24
Felső-Ausztria	676	750	232	841	682	269	865	640	263	873	614	255
Alsó-Ausztria	2283	2 17	1253	2255	1851	1550	2172	1797	1583	2150	1740	1588
Salzburg	77	197	83	75	189	106	74	175	94	79	164	86
Stájerország	131	600	70	162	579	86	146	545	101	130	506	113
Tirol	107	235	133	135	231	136	136	199	132	138	178	139
Vorarlberg	32	191	25	25	176	26	28	151	24	29	139	27
Bécs	255	2196	717	400	2003	1129	507	1885	1375	512	1697	1373
Összesen	3623	9632	2872	3962	9164	3699	3980	8865	3956	3981	8675	3956

Forrás: AMS.

Bécs kiemelt szerepe persze érthető, de ezen túl egyértelműen látszik a szomszédos Alsó- és Felső-Ausztria jelentősége Csehország esetében, és Burgenlandé inkább Magyarország, míg Alsó-Ausztria inkább Szlovákia számára. Érthető módon ez a megoszlás az eltelt néhány év során nem tolódott el. A magyarok munkavállalása a szomszédos Burgenland tartományra koncentrálódik. A fővárosnak és Alsó-Ausztria tartománynak a kilencvenes évek második felében hasonló súlya volt a magyarok foglalkoztatásában.

Ami a munkavállalás időbeli alakulását illeti, érthető módon az Ausztriában dolgozó magyarok száma a rendszerváltozást követően alaposan megugrott: míg a 70-es és a 80-as években számuk 2 ezer alatt maradt, 1991 után már meghaladta a 6 ezret, s az 1990-es évek közepétől pedig úgy tűnt, hogy 8–10 ezer körüli szinten állandósult, bár az 1995. évi csúcspontot követően csekély visszaesést lehet tapasztalni (Cséfalvay, et al. 1999).

A szezonális, különösen a mezőgazdasági munkák jelentősége magyarázza a magyarok ausztriai foglalkoztatásának erősen ciklikus jellegét: a téli hónapokban éppen eléri vagy alig haladja meg a 8 ezres szintet, a nyári hónapokban pedig – különösen 1998-tól – felülmúlta a 10 ezer főt.

Az osztrák munkaügyi hivatal (AMS) adatai szerint az 1992 és 1999 között Ausztriában engedéllyel dolgozó magyarok iskolázottsága igen alacsony mértéket ért el, amennyiben túlnyomó részben az általános iskolai és a szakmunkás végzettség volt jellemző. Legnagyobb arányban az általános iskolát végzettek vállaltak ausztriai munkát. Ugyanakkor a nyolc év alatt részesedésük fokozatosan csökkent. Emelkedett viszont a magasabb képzettségűek részvétele, legjobban a szakmunkásoké. 1992-es arányuk 7% volt, amely 1999-re már 15 százalékra nőtt. Ausztriában is elsősorban a középfokú szakképzettséget igénylő munkakörökben mutatkozott hiány, ezért ezekben volt a legkönnyebb elhelyezkedni. Nem egészen egy évtized alatt valamelyest növekedett az érettségizettek és a felsőfokú végzettségűek aránya, ugyanakkor még 1999-ben is csak az összes munkavállaló 2,5 százalékát tették ki együtt. Ezeknek az adatoknak ugyanakkor látszólag ellentmondanak a legújabb osztrák migrációs kutatások eredményei, amelyek éppen arra mutatnak rá, hogy a Kelet- és Közép-Európából származó

bevándorlók magasabb képzettségi szinttel rendelkeznek, mint a Törökországból és a volt Jugoszláviából származó hagyományos migráns munkaerő.

A közvetlen adatokon túl az egyes gazdasági ágazatok szerinti megoszlásból is bizonyos mértékig következtetni lehet a képzettségi szintre. Igaz, hogy e tekintetben is csupán az osztrák munkaügyi hivatal adataira hagyatkozhatunk, mint a legális foglalkoztatás megbízható forrására. Ezek az adatok azonban szintén az alacsony képzettségi szintet támasztják alá. A 7. sz. táblából ugyanis jól látszik, hogy egyrészt a kelet-közép-európaiak foglalkoztatása nem különbözik a külföldiekétől általában, másrészt olyan ágazatokra összpontosul, amelyek közismerten nem igényelnek többségében magasan képzett szakembereket. A táblázat mutatja, hogy a szlovén, cseh, magyar munkavállalók több mint 60%-a mindössze négy ágazatban tömörül: a feldolgozóiparban, az építőiparban, a szálloda- és vendéglátóiparban, valamint a kereskedelem/karbantartás terén.

7. táblázat

Az Ausztriában engedéllyel foglalkoztatott szlovének, csehek és magyarok megoszlása gazdasági ágak szerint, 1998-ban (évi átlag)

Gazdasági ág	Külföldiek összesen		Szlovének		Csehek		Magyarok	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Mező- és erdőgazdaság	6 986	2,9	549	9,0	282	7,1	597	6,9
Feldolgozóipar	55 456	23,1	1 808	29,8	795	20,0	1 717	19,8
Építőipar	43 444	18,1	1 100	18,1	858	21,6	2 194	25,3
Szálloda- és vendéglátóipar	33 548	14,0	553	9,1	535	13,4	1 121	12,9
Kereskedelem/Karbantartás	25 238	10,5	867	14,3	337	8,5	934	10,8
Ingatlan	21 679	9,0	204	3,4	84	2,1	300	3,5
Egészségügyi és szociális szolgáltatás	5 438	2,3	165	2,7	333	8,4	141	1,6
Egyéb	48 663	20,0	821	13,6	758	19,0	1 671	19,2
Összesen	240 452	100,0	6 067	100,0	3 982	100,0	8 675	100,0

Forrás: Arbeitsmarktservice Österreich (AMS).

4.2.2. A határmenti ingázás

Bár közismert, hogy az ausztriai munkavállalásnak az ingázás igen fontos részét képezi, pontos, szisztematikus adatokkal csupán a legutóbbi évekre, vagyis arra az időszakra vonatkozóan rendelkezünk, amikor már érvényben volt a határmenti ingázásról szóló kétoldalú megállapodás. Elsősorban külföldi szakirodalomban fellelhetők azonban korábbi adatok is. Kérdéses ugyan, hogy ezeket mennyiben lehet a mai adatokkal összevetni, Főként a földrajzi megoszlás miatt érdemes azonban szemügyre vennünk a korábbi adatokat is.

8. táblázat

Az Ausztriába ingázó magyarok száma tartományok szerint, 1995

	Burgenland	Alsó-Ausztria	Bécs	Többi osztrák tartomány	Összesen
Magyar ingázók száma	2794	229	57	49	3129

Forrás: Cséfalvay et. al. (1999).

A 8. táblázat szintén alátámasztja azt a régebbi tendenciát és a mai helyzetre is jellemző tény, hogy Magyarország számára Burgenland, Alsó-Ausztria és Bécs bír igazi jelentőséggel, hiszen a magyar munkavállalók elsöprő többsége számára a munkavállalás jellegétől függetlenül e három tartomány a célállomás.

A kétoldalú megállapodás keretében 1998-ban az osztrák határ menti ingázásban 805-en vettek részt. (Ennyi volt ugyanis a sikeres és meghosszabbított pályázatok száma, amelyeké 1999-re 920-ra nőtt.) Amíg 1998-ban a kérelmek közel negyven százalékát nem tudták elbírálni vagy elutasították, addig 1999-ben gyakorlatilag az összes formai követelményeknek megfelelő kérelemnek helyt adtak, ami elsősorban annak a ténynek tudható be, hogy 1998-ban a pályázatok csak 54 százaléka, 1999-re pedig már 95 százalékuk tartalmazott megfelelő burgenlandi munkáltatótól származó felvételi ígérvényt. A Vas megyei Munkaügyi Központ adatai szerint az ingázók között mindkét évben egyértelműen a fiatal korosztály – 20–29 év közötti – képviseli a legjelentősebb súlyt. Az Integrációs Stratégiai Munkacsoport (ISM) megbízásából az ingázók körében végzett kérdőíves felmérés szerint egy elenyésző kisebbség kivételével valamilyen szakmai képesítéssel szinte mindenki (90%) rendelkezik. A leggyakoribb szakmák az asztalosoké, kereskedőké, szobafestőké, mázolóké, kőműveseké, s szintén sokaknak van közülük vendéglátóipari szakmája.

A burgenlandi munkavállalás elsősorban mezőgazdasági és szolgáltatási (vendéglátás) tevékenységeket ölel fel. A magyar oldalon kibocsátó három megye közül Győr-Moson-Sopron szerepe a domináns (73 százalékról 77 százalékra nőtt az onnan származók aránya), Zala megyéé pedig marginális volt, nyilvánvalóan a kevésbé kedvező közlekedési összeköttetés miatt (mindkét évben 2% volt a megyéből Ausztriába ingázók aránya az összes határon túlra ingázók között). A köztes Vas megye népességszámánál és közlekedési viszonyainál fogva sem játszhat jelentősebb szerepet a közeljövőben sem.

Adatainkból ugyan úgy tűnhet, mintha 1995-höz képest 1999-re egyharmadára esett volna vissza a Burgenlandba ingázó magyarok száma. Kérdés azonban egyrészt, hogy az 1995-ös adatok mennyiben vehetők össze az 1999-essel (hiszen a 90-es évek közepén mások voltak a körülmények, nem létezett még egyezmény, s eltérő az adatok forrása is). Másrészt nem tudjuk azt sem, mennyi lehetett az illegálisan ingázók száma. Közismert ugyanis, hogy az ingázók körében különösen magas a nem hivatalosan munkát vállalók aránya. (A határmenti ingázó egyezmény megkötéséhez ugyanakkor az osztrák félnek vélhetően azért fűződhetett érdeke, hogy a „pendlizők” számát még inkább keretek között tarthassa.)

5. Összefoglalás

Jelen tanulmány a rendelkezésre álló legfrissebb adatok alapján igyekezett képet adni az Európai Unióban (azon belül is elsősorban Ausztriában és Németországban) legálisan munkát vállaló magyarok nagyságrendjéről, összetételéről. Az utóbbi időben az Európai Unió döntéshozói körében különösen megélnék az érdeklődés az iránt, hogy hány kelet-európai állampolgár dolgozik jelenleg a tagállamokban, mitől függ foglalkoztatásuk intenzitása, s főként mi

várható a jövőben, azaz mekkora migrációs potenciállal lehet számolni a munkaerő szabad áramlása esetén. A legkülönbözőbb becslések láttak napvilágot, amelyek sokszor nagyságrendileg eltérő prognózisokat adtak.

Nyilvánvaló, hogy ez a kérdés a magyar (és más kelet-közép-európai) döntéshozókat is izgatja, de a küldő országok számára hasonlóan fontos az is, hogyan alakul a külföldön munkát vállalók összetétele. Az újabb osztrák kutatások kimutatták: a Kelet-Közép-Európából újonnan érkező munkaerő képzettségi szintje magasabb, mint a főként Törökországból és a volt Jugoszláviából származó „hagyományos” migránsoké. Az osztrák munkaügyi hivatal adatai azonban az előbbieket esetében is meglehetősen alacsony képzettségi szintről tanúskodott. Ugyanakkor a magyar ingázók körében végzett kérdőíves felmérésből kiderült, hogy 90% rendelkezik valamilyen szakképesítéssel. Más kérdés, hogy meglévő képzettségüket a külföldön munkát vállalók mennyire tudják hasznosítani. Egy 1999-ben végzett, feltáró jellegű (nem reprezentatív) osztrák felmérés szerint az Ausztriában dolgozó szlovének, csehek és magyarok egyharmadát nem a képzettségüknek megfelelő munkakörben alkalmazzák. Ebből az a következtetés vonható le, hogy a közép-európaiak tehát nem különösebben hajlanak arra, hogy a „dekvalifikációt” elfogadják. Nyilvánvaló, hogy ez azonban viszonyítás kérdése, hiszen lehet, hogy az egyharmados arány a többi, harmadik országbeli munkavállalóhoz képest nem magas, az EU-tagállamokból származó dolgozókhöz képest azonban valószínűleg jelentős.

Nem szabad elfeledkezni arról a több kutatás által egybehangzóan megállapított tényről, hogy a külföldi munkavállalás jelentős mértékben kereslet-orientált. A csatlakozást követően sem lesz tehát abban változás, hogy a lehetőségeket mindenekelőtt a fogadó ország kereslete fogja meghatározni.

Felhasznált irodalom

- Az államtalanítás dilemmái: munkaerőpiaci kényszerek és választások. Bp., Aktív Társadalom Alapítvány, 1997.
- Balázs Péter – Marc Marescau (szerk.) (1996): Magyarország felkészülése az EU tagságra. Budapest, OMIKK.
- Cséfalvy Zoltán–Landesmann, Michael–Matolcsy György (szerk.) (1999): Hungary's Accession to the EU: the impact on selected areas of Hungarian-Austrian relations. Written jointly by the Hungarian and Austrian Research Institutes, Vienna-Budapest, bilateral synthetic report.
- Egyed Mária–Gyulavári Tamás (szerk.) (1998): Az Európai Közösség szociálpolitikája a kezdetektől a maastrichti szerződésig. Bp., ISM.
- Laky Teréz (1999): Magyar munkavállalók külföldön. Munkaügyi Kutatóintézet: munkaerőpiaci helyzetjelentés, Budapest.
- Lerch Gabriella–Kézdi György–Vizi György (szerk.) (1997): A külföldi munkavállalásról hitelesen: Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. Bp., Novory.
- Lőrincz György (szerk.) (1991): Külföldön történő munkavégzés és a külföldiek munkavégzése Magyarországon. Bp., Ergonosoft.
- Lukács Andrea (1999): Tájékoztató anyagok a Munkaügyi Központ ügyfelei számára. Budapest, OMKMK.
- Lukács Éva (1999): Személyek szabad mozgása az Európai Unióban–munkavállalás és tanulás a magyar állampolgárok számára. Budapest, Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma, kézirat.
- Megközelítések a munka szociológiájához. Bp., Közgazdaságtudományi Egyetem KTI, 1999.
- Mervai Péter (1998): Munkavállalás a Német Szövetségi Köztársaságban. Köln, ÉVOSZ, kézirat.
- Nagy Katalin (2000): Érvek a magyar munkaerő szabad mozgása mellett a kibővült Európai Unióban. Budapest, KÜM, kézirat.
- Ónodi Irén (2000): Kétoldalú foglalkoztatási egyezmények az EU csatlakozás tükrében. I–II. rész. Munkaügyi Szemle, szeptember, október.

A nyugdíjaskorúak vándorlásának néhány kérdése – a külföldön élő magyar nyugdíjasok

Marosi György – Miltényi Károly

1. Történeti háttér és elméleti bevezetés

A vándorlás fontosságát a népességfejlődésben és ennek társadalmi jelentőségét már az ókori gondolkodók (*Konfucius, Platon, Aristoteles*) felismerték. Ez érthető is, miután abban a korban a terület és a népesség viszonya, a népsűrűség a természeti környezettől való merev és erős függés következtében gazdaságilag meghatározó volt. A terület és a népesség „ideális arányának” fenntartását célzó – főleg a görög városállamokra jellemző – megszorító népese-
déspolitikai szemlélet ezért a kivándorlást az egyik lehetséges olyan eszköznek tekintette, amely a túlnépesedés által okozott bajok elkerülését segítheti. Ezzel ellentétben az expanzív szemlélet, illetve gyakorlat – ami a Római Birodalom egyes időszakaira volt jellemző – a bevándorlást tekintette egyértelműen előnyösnek. Mindkét álláspont közös jellemzője volt, hogy a migránsok mennyiségére összpontosítottak. Figyelmen kívül hagyták a vándorlók korösszetételét és ennek demográfiai és gazdasági hatásait. Ez egyébként még az újkori, a 17–18. századi európai felfogásra is jellemző volt, amely a merkantilista közgazdasági irányzat nyomán a népességnövekedést és ezzel együtt a bevándorlást előnyösnek tekintette.

Különösebb elméleti háttér nélkül az expanzív, bevándorlást elősegítő kormányzati magatartás volt az irányadó az Egyesült Államokban is egészen az első világháborúig. Ez természetes és indokolt volt, miután az ország óriási mezőgazdasági területeinek és természeti kincseinek felhasználását csak a népesség gyors növekedése tette lehetővé. Ennek nyomán azonban kialakult az a felismerés, hogy a bevándorlásnak speciális gazdasági előnyei is vannak. A túlnyomórészt fiatal, de már munkaképes korú bevándorlók gyermekkori ellátásának költségei az anyaországot terhelik, munkájuk viszont a fogadó ország nemzeti jövedelmét és ennek nyomán a kialakult nemzeti vagyonát gyarapítja. *Gini*, a nemrégiben elhunyt tekintélyes olasz demográfus szerint az USA egyedülállóan gyors, Európát leköröző gazdasági fejlődésének ez volt a legfontosabb oka.

A 20. században már általános volt az a szemlélet, hogy a vándorlás és különösen a nemzetközi vándorlás a fiatal korosztályok gyakran gazdasági és társadalmi mobilitással is összefüggő magatartására jellemző. Ezt a felfogást támasztották alá a második világháború utáni európai fejlődés tapasztalatai is. A nyugat-európai országok 1960–80 közötti bevándorlási politikája, ezzel a kényelmes és olcsó módszerrel pótolta a gazdasági fellendülés éveiben, a születéscsökkenés nyomán előálló munkaerőhiányt. Ez egyúttal javította a kormegoszlást és

a nyugdíjfinanszírozást is. A 20. század utolsó évtizedeiben azonban a vándorlásban egy újfajta jelenség bukkant fel: az öregkori vándorlás. Ennek jelentősége az európai népesség elöregedésével, a nyugdíjasok számának és arányának rohamos növekedésével összefüggésben az elmúlt évtizedekben egyre fokozódott. Biztosra vehető, hogy a folyamat a továbbiakban is folytatódik. Ez természetesen felkeltette a demográfusok és a szociológusok figyelmét és megkezdődött az öregkori belső és nemzetközi vándorlás hátterének, okainak és következményeinek kutatása. A továbbiakban az idevonatkozó irodalom vázlatos és erősen szelektált áttekintését adjuk. A szelekció már csak azért is szükséges, mert a rendelkezésre álló irodalom jelentős része az országon belüli öregkori vándorlással foglalkozik. Ebből természetesen itt csak azokat az elemeket vesszük figyelembe, amelyek *mutatis mutandis* érvényesek témakörünk szempontjából, azaz a nemzetközi vándorlás tekintetében is relevánsak lehetnek.

2. Az öregkori/nyugdíjas vándorlás problémaköre: irodalmi áttekintés¹

Bár a vonatkozó irodalom túlnyomórészt az országon belüli öregkori vándorlással foglalkozik, egyes részei potenciálisan érvényesnek tekinthetők a nemzetközi vándorlás vonatkozásában is, különösen távlatilag, feltételezve egy olyan mértékű európai integrációt, ami megvalósítja a személyek határt átlépő szabad áramlását.

Az öregkori vándorlás terjedelmére és szerkezetére először a makro-statisztikai adatok hívták fel a figyelmet. Az aggregált adatok azonban csak nagyon korlátozottan alkalmasak arra, hogy feltárják a mikroszintű (egyéni, háztartási) döntések alapján történő vándorlások okait és hátterét. Ezért e tekintetben általános a mikroszintű megközelítés mind a gazdasági tényezőket, mind a társadalmi/lélektani tényezőket előtérbe helyező vizsgálatoknál.

A mikrogazdasági szemlélet azon az elven alapul, hogy a vándorlásra vonatkozó racionális döntéseket elsősorban gazdasági megfontolások, a ráfordítás/hozam (*cost/benefit*) elv alkalmazásával történő mérlegelés befolyásolja. E szerint akkor határozzák el a vándorlást, ha az abból adódó nyereség (pl. alacsonyabb megélhetési költségekből adódó megtakarítás) meghaladja a vándorlás költségeit és kellemetlenségeit. Itt hangsúlyozni kell, hogy a gazdasági szemléletű megközelítés is kiterjed lélektani mozzanatokra, így például számba veszi az eredeti lakóhelyhez tapadó „helyi tőke” elvesztését, ami abból adódik, hogy az eredeti lakóhelyen kialakult baráti, szomszédi társas kapcsolatok az elvándorlás nyomán megszűnnek. A társadalmi, illetve társadalomlélektani megközelítés egyik legfontosabb típusa az életciklusokat, illetve ezek változását tekinti a vándorlások alapvető okának. Amint a korábbi életkorban is, az életciklus váltást előidéző mozzanatok (pályakezdés, házasságkötés, gyermekek születése vagy később a családból való kiválásuk, válás stb.) okoznak lakhelyváltást, úgy ez érvényes

---

¹ A tanulmánynak ez a része nagymértékben támaszkodik *Fokkema–Gierveld–Nijkamp* (1993): „Internal elderly migration: an exploration of the literature” című tanulmányára, amit az European Society for Population Economics budapesti konferenciájára nyújtottak be. Felhasználja az 1995–97. évi holland-magyar öregedési projekt anyagából készített könyvet: *Beets–Miltényi* (2000): *Population ageing in Hungary and the Netherlands. A European perspective*. Amsterdam. Továbbá „Ageing and urbanization.” United Nations, New York, 1991 című tanulmánygyűjteményt.

az öregkori vándorlásra is. Itt elsősorban két mozzanat, a nyugdíjba vonulás és az egészségi állapot romlása következtében az önálló életvitelre való képesség csökkenése vagy megszűnése lehet a legfontosabb. Az életciklus szemlélettel kapcsolatos egyik kritikai észrevétel, hogy az öregek elsősorban a folyamatosság fenntartására törekednek, azaz arra, hogy korábban megszokott életkörülményeiket és lakóhelyüket megőrizzék. Ennek a motívumnak egyébként kiemelt jelentősége van Magyarországon, ahol a lakás-mobilitás különböző okok miatt minden életkorban (így az öregkorúaknál is) lényegesen kisebb, mint azokban az angolszász és nyugat-európai országokban, amelyeknek vizsgálatait az idevonatkozó irodalom felhasználja. Itt kell megemlíteni azt a kritikai megjegyzést is, hogy téves az a feltételezés, miszerint az öregek vándorlási döntéseiket illetően ugyanolyan helyzetben vannak a lakáspiacon, mint az aktív keresők. Miután jövedelmük gyakran alacsony, sokszor csak az olcsóbb, szociálisan támogatott lakások felé orientálódhatnak. Fokozottan érvényes ez Magyarországra, ahol a nyugdíjak aránya a (legális) aktív keresetekhez képest 55–60%, míg ez az arány a nyugati országokban általában 70–80% között mozog.

Egyes elméletek azt hangsúlyozzák, hogy a vándorlásra vonatkozó döntés első és legfontosabb mozzanata annak észlelése, hogy az elsősorban a munkahely közelsége vagy könnyű megközelíthetősége miatt választott lakóhely a nyugdíjba vonulás után már nem megfelelő. Tehát az eredeti lakóhely taszító ereje (*push factor*) indítja be a folyamatot; csak ezt követően történik tájékozódás a potenciálisan új lakóhelyre vonatkozóan. Mások viszont inkább a célba vett lakóhely vonzerejét (*pull factor*) tartják fontosnak (szép természeti környezet, biztonságos környék stb.), bár elismerik, hogy ez a motiváció inkább csak a jómódú rétegeknél játszhat szerepet. Az életciklus szemléletű modellek a közvetlenül a nyugdíjba vonulás utáni vándorlásokat inkább a kedvezőbb, kellemesebb cél felé történő (*pull factor*) mozgásnak minősítik, miután ezeknél még a jó egészségi állapot miatt a lehetőségek nem korlátozottak. A későbbi szakaszban az egészségi állapot romlása miatt a rokonok (gyermekek, testvérek) irányába történő vándorlás kerül előtérbe, annak reményében, hogy a rokonoktól szükség esetén segítség várható. Végül az utolsó szakasz lehet az intézményi ellátás felé történő mozgás, amikor egy önálló lakás, de ugyanakkor hotelszerű étkezési ellátás, valamint orvosi, ápolói felügyelet kombinációja biztosítja a legkényelmesebb életvitelt.

Meg kell jegyezni, hogy Magyarországon inkább a második, a rokonokhoz (elsősorban a gyerekekhez) történő költözés gyakori az önálló életvitelre képtelenné váló öregeknél. Ennek oka egyrészt, hogy a szociális otthonok túlszűfolttsága miatt hosszú a várakozási idő a bejutás előtt. Másrészt ezeknek az otthonoknak egy része csak alacsonyabb színvonalú lakáskörülményeket és ellátást biztosít. Az ide való beköltözés tehát bizonyos gazdasági, társadalmi lecsúszást és presztízsveszteséget is jelent, mind az érintett öregkorú, mind pedig rokonsága számára. Természetesen ma már Magyarországon is működnek színvonalas, gyakran magánkézben lévő, az öregkorúak számára hotelszerű ellátást biztosító intézmények. A bejutás azonban rendszerint tőkeigényes, jelentős nagyságrendű belépési díjjal jár, amit csak a gazdagabb réteg engedhet meg magának.

Hollandiában például a második (rokonokhoz történő) mozgástípus kihagyásával az öregek gyakran költöznek még viszonylag egészségesen színvonalas, hotelszerű ellátást biztosító intézményekbe. Ezek erős állami/önkormányzati támogatása következtében a bejutás a

középosztály, sőt a szerényebb jövedelmű rétegek számára is viszonylag könnyen lehetséges. Az intézmény magas színvonala következtében pedig az ide való költözés nem jelent társadalmi degradálódást.

A már több évtizede alacsony európai születési arányszámok következtében várható, hogy mindenütt csökkenni fog a gyerekeknél/rokonoknál való lakás lehetősége, ami az intézményi ellátás iránti igényeket fokozni fogja. Ennek költségessége miatt azonban elképzelhető, hogy az eredeti otthonukban maradó öregek szociális munkások által történő támogatása vagy ellátása az eddiginél nagyobb mértékben fog elterjedni Magyarországon.

Az irodalmi áttekintés után az öregkori/nyugdíjas nemzetközi vándorlás Magyarországra vonatkozó következményei az alábbiakban foglalhatóak össze.

A közeljövőben és középtávon (10–15 év) az öregkori vándorlás statisztikailag számottevő mértékben Magyarországot várhatóan csak mint bevándorlási célországot fogja érinteni. Ez részint a jövedelmi/nyugdíj helyzetre, részint a vásárlóerő paritásra vezethető vissza. Köztudomású ugyanis, hogy a magasabb egy főre jutó GDP-vel rendelkező országokban az árszint is magasabb. (Ezzel függ össze, hogy a laikusok által egyszerű átváltási árfolyamok alapján számított jövedelmi arányok magyar–nyugat-európai viszonylatban 1:8, sőt 1:10 arányokat mutatnak, míg a vásárlóerő paritást is figyelembe vevő arányok 1:2,5–1:3 között mozognak.) Ezért bármely nyugati országból, pl. Ausztriából a Magyarországra való áttelepülés egy nyugdíjas számára jelentős gazdasági előnyökkel jár. Ugyanez vonatkozik azokra a nyugati emigrációból visszatelepült magyarokra is, akik nyugdíjukat, vagy annak egy részét külföldről kapják. A fordított irányú, tehát Magyarországról külföldre történő nyugdíjas vándorlás statisztikailag számottevő nagyságrendben nem várható, miután ezt még a legmagasabb szintű magyar nyugdíjak sem teszik lehetővé. A kisszámú öregkori kitelepülést csak az teszi kivitelezhetővé, hogy az érintettek rokonaikhoz/gyerekeikhez költöznek, akik viszont ottani lakás-szerzésüket, háztartási kiadásukat részben vagy egészben fedezik. Ezért Magyarország számára elsősorban az öregkori bevándorlás gazdasági, társadalmi és költségvetési hatásainak az ismerete fontos, azért, hogy ezekre a hatásokra megfelelően felkészülhessünk.

Az öregkori bevándorlásnak – amennyiben ez zömében a jómódú bevándorlókat jelenti – kétségkívül vannak kedvező gazdasági hatásai. A bevándorlók növelik az áruk és szolgáltatások iránti keresletet és ezt részben vagy egészben külföldről származó jövedelmükből fedezik. Adott esetben fokozhatják a beruházásokat, különösen a lakásépítésben vagy az infrastruktúra bővítésében. Mindezeknek gazdaságélénkítő, a munkanélküliséget csökkentő hatásai vannak, vagy lehetnek. Ugyanakkor figyelembe kell venni azt is, hogy az öregkorú bevándorlók – különösen a szerényebb jövedelműek, pl. a környező országokból érkezők – az egészségügyi és szociálpolitikai ellátási rendszereket is igénybe veszik, melyeket részben vagy egészben az állami/önkormányzati költségvetésből finanszíroznak. Nagyobb mérvű öregkori bevándorlás esetén erre mindenesetre fel kell készülni olyan finanszírozási módszerek kialakításával is, melyek az ebből adódó költségöbbletet részben vagy egészben átháríthatják a bevándorlókra. Ellenkező esetben az e területen egyébként is már meglévő feszültségek tovább fokozódnak.

Már eddig is több tízezerre becsülhető az időskorú, nyugdíjas visszatelepültek száma a nyugati emigrációból és elképzelhető, hogy ez a szám tovább növekszik a magyar állampolgárrá vált bevándorlók családgyesítési törekvései következtében.

Meg kell jegyeznünk, hogy a tanulmány következő részében tárgyalt mintegy 20 ezer külföldön élő magyar állampolgár (illetve volt magyar állampolgár), akik magyar nyugdíjban részesülnek, természetesen egy más sokaságot képviselnek. Az erre a mintegy 20 ezer személyre vonatkozó adat csak a Polgári Kereskedelmi Bank Rt-n keresztül folyósított nyugdíjakat vagy nyugdíjszerű ellátásokat öleli fel, azaz a kizárólag külföldön élő magyar nyugdíjasokról szól a Nyugdíjfolyósító Igazgatóság adatbázisa alapján. A hazaköltözött volt emigránsoknál a nyugdíjfolyósítás nem ezen a bankon keresztül történik.

3. A külföldön élő magyar nyugdíjban, illetve járadékszerű ellátásban részesülők adatainak elemzése

2000 elején 19 126 külföldön élő személy/emigráns kapott nyugdíjat, vagy járadékszerű ellátást, az ezzel a feladattal megbízott Polgári Kereskedelmi Bank Rt-n keresztül. Az *I. ábra* mutatja be a személyek megoszlását az ellátás típusa² szerint. Az ábráról kitűnik, hogy az érintettek mintegy kétharmada kap csak valójában nyugdíjat, vagy nyugdíjszerű ellátást. Az egyharmad rész járadékszerű ellátása abból ered, hogy jogtalan vagyonek Kobzásból, államosításból stb. származó vagyoni kárpótlását váltotta át járadékra. Ebbe a kategóriába tartoznak azok a zsidók és politikai üldözöttek is, akik a részükre megállapított kárpótlást járadékosították. Ebben az ún. egyéb kategóriában – szemben a nyugdíjakkal és nyugdíjszerű ellátásokkal – enyhe férfitöbblet mutatkozik.

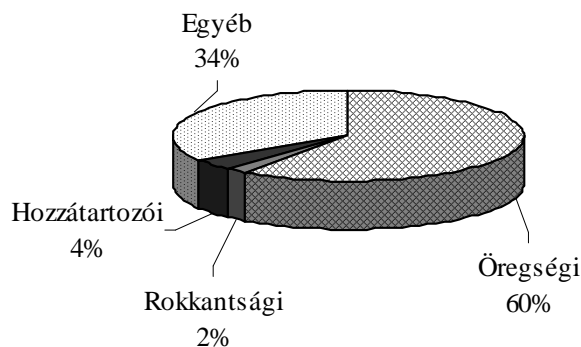
I. ábra

A külföldön élő nyugdíjasok megoszlása az ellátások típusai szerinti

---

² Az ellátás típus szerinti megoszlásánál itt és a továbbiakban is az ún. főellátás szerinti csoportosítást alkalmazzuk. Főellátás: Ugyanazon személy részére többféle ellátás folyósítása esetén az ellátások közötti rangsorolás. Az osztályozás a nyugdíj, a járadék, a nyugdíjszerű szociális ellátás sorrendet követi. A nyugdíjon belül első helyen a sajátjogú nyugdíj, ezen belül az öregségi és öregségi jellegű nyugdíj áll.

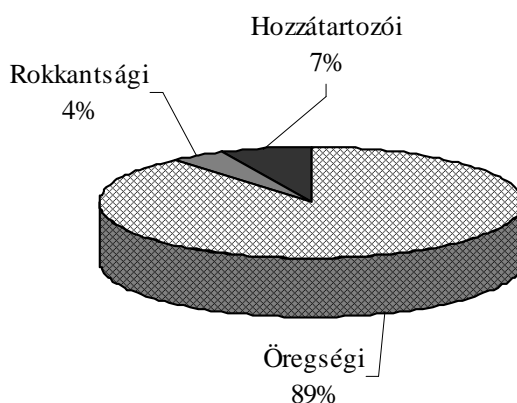
Ha valaki csak egyféle ellátást kap, akkor az az ellátás a főellátása, bármi legyen is az. Ha azonban többféle ellátást is kap, akkor az ellátások rangsorában legelöl álló ellátása a főellátás, és az összes többi, a nyugdíjak, nyugdíjszerű ellátások közé tartozó ellátását kiegészítő ellátások közé soroljuk. Ez a besorolás elsősorban a statisztikai számbavételt segíti. Szigorú hierarchiára nincs szükség, például egymást kölcsönösen kizáró ellátások esetén (öregségi – rokkantsági).

A vagyoni kárpótlással összefüggő járadékszerű ellátások kihagyásával készített táblázat közvetlenebbül mutatja be a nyugdíjszerű ellátások megoszlását (II. ábra). A nyugdíjszerű ellátásban részesülők között 53% a nő és 47% a férfi. A nőtöbbség értelemszerűen a legerősebb az özvegyi nyugdíjaknál, ami a női nyugdíjak több mint 11 százalékát adja. Miután a kivándorlók többsége, különösen a történelmi válsághelyzetek által kikényszerített kivándorlási hullámokban (1945/47, illetve 1956) férfi volt, a nyugdíjasok női többlete némileg meglepő és magyarázatra szorul. Bizonyos mértékig ez nyilvánvalóan összefügg a nők hosszabb élettartamával, ami természetesen a magyar kivándoroltaknál is fennáll. Másfelől elképzelhető, sőt valószínű, hogy a nők inkább rászorultak arra, hogy a magyar nyugdíjat igénybe vegyék. Valószínűleg azért, mert nem volt külföldön jövedelmük, vagy csak férjükénél szerényebb mértékű volt, ezért külföldi nyugdíjuk kisebb. A férfiaknál egyrészt a kivándorlás gyakran történt fiatal korban, pl. az 1956-os kivándorlók zöme 30 év alatti fiatal férfi volt, akik túlnyomórészt nem szereztek meg a minimális, 10 éves szolgálati időt szülőhazájukban. Biztosra vehető továbbá, hogy a sikeres, nagy jövedelmű nyugati életpályát befutó férfiak nem igényelték magyar nyugdíjat, még akkor sem, ha erre jogosultak lettek volna. (például, *Szent-Györgyi Albert*, hogy csak egy nevet említsünk, de hasonló esetek nyilván több ezres nagyságrendben is adódhatnak.)

II. ábra

A külföldön élő nyugdíjasok nyugdíjszerű ellátástípusok szerinti megoszlása

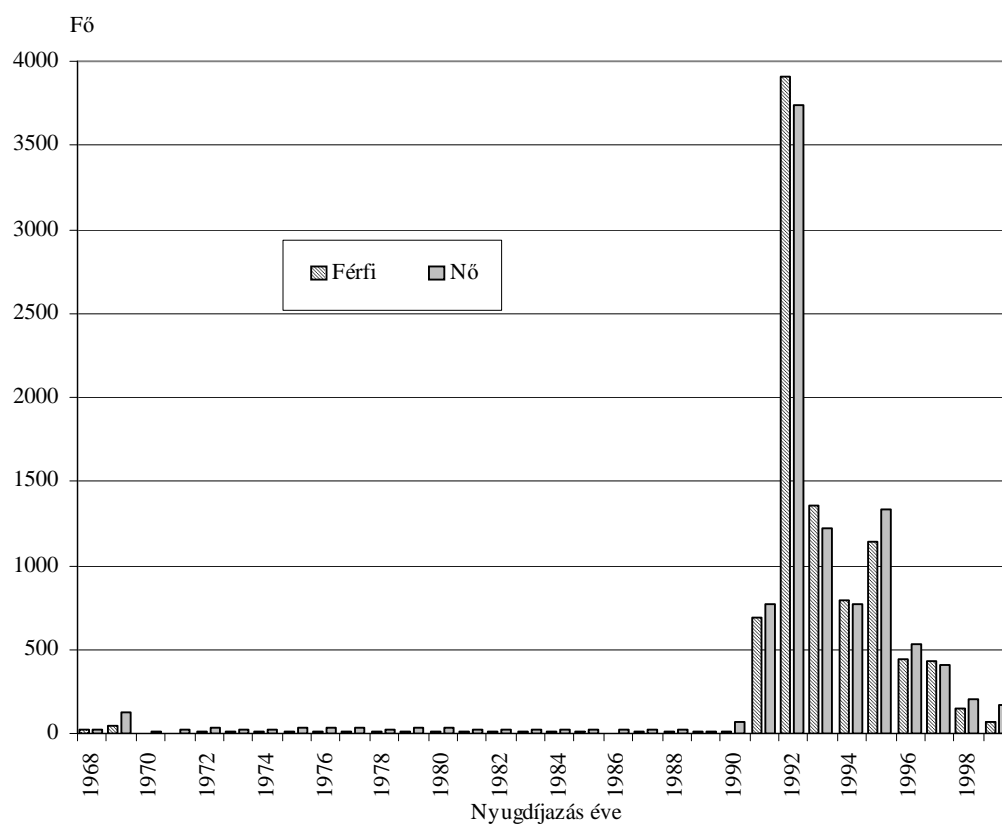

Elszórtan, minimális nagyságrendben a külföldön élők részére magyar nyugdíj-megállapítás 1991 előtt is történt. Az ellátások tömeges megállapítása azonban 1991-ben a 89/1990. (V.1.) MT rendelet 279.§-a (Hatályos: 1990. V. 1-jétől) nyomán indult meg. A III. ábra mutatja be a 2000 elején ellátásban részesülők megoszlását az ellátás megállapításának

éve és nemek szerint. A megállapítások 40%-a 1992-ben történt, bár az ezt megelőző évben, valamint a következő években is jelentős nagyságrendű volt az ellátások megállapítása. Az 1992. évi erős kiugrást egyébként a vagyoni kárpótlással összefüggő járadékszerű ellátások megállapítása okozta. Az ezek adatai nélkül összeállított nyugdíjszerű ellátás megállapításainak időrendje hasonló, de az 1990-es évek elején mutatkozó hullám lényegesen tompább. Ez látható a *IV. ábrán*, ami a 2000 elején nyugdíjszerű ellátásban részesülők megoszlását az ellátás megállapításának éve és nemek szerint mutatja be.

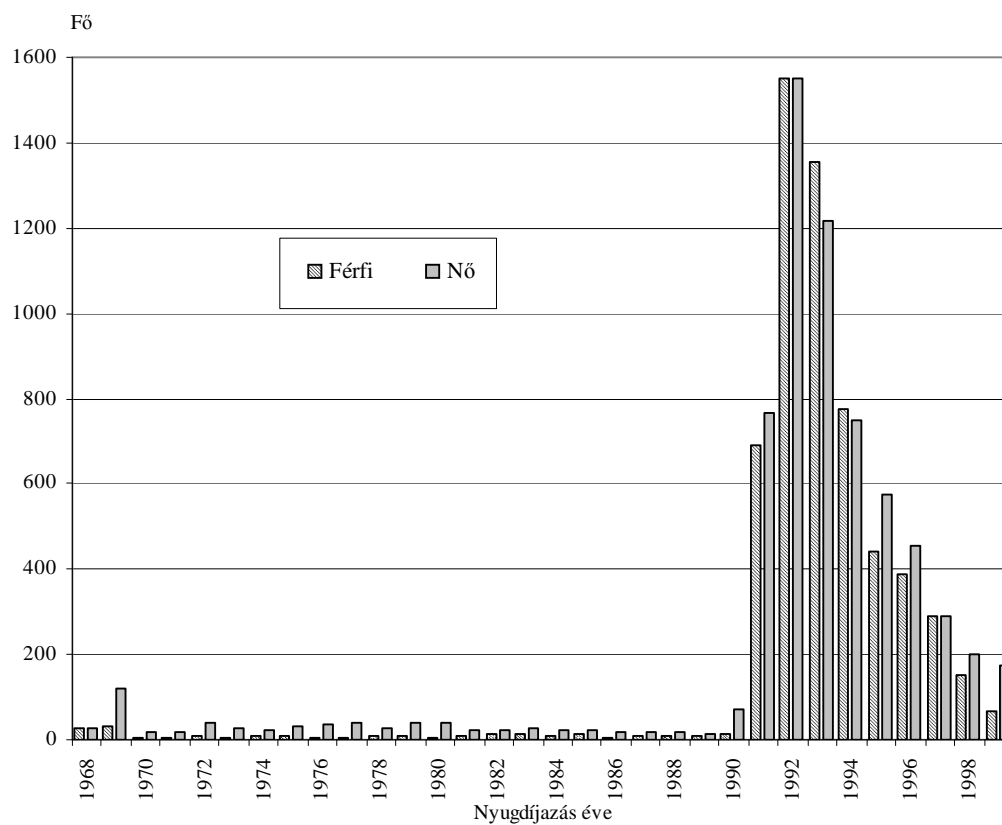
III. ábra

A külföldön ellátásban részesülők a nyugdíjazás éve és nemek szerint

IV. ábra

A külföldön nyugdíjszerű ellátásban részesülők a nyugdíjazás éve és nemek szerint (egyéb ellátások nélkül)

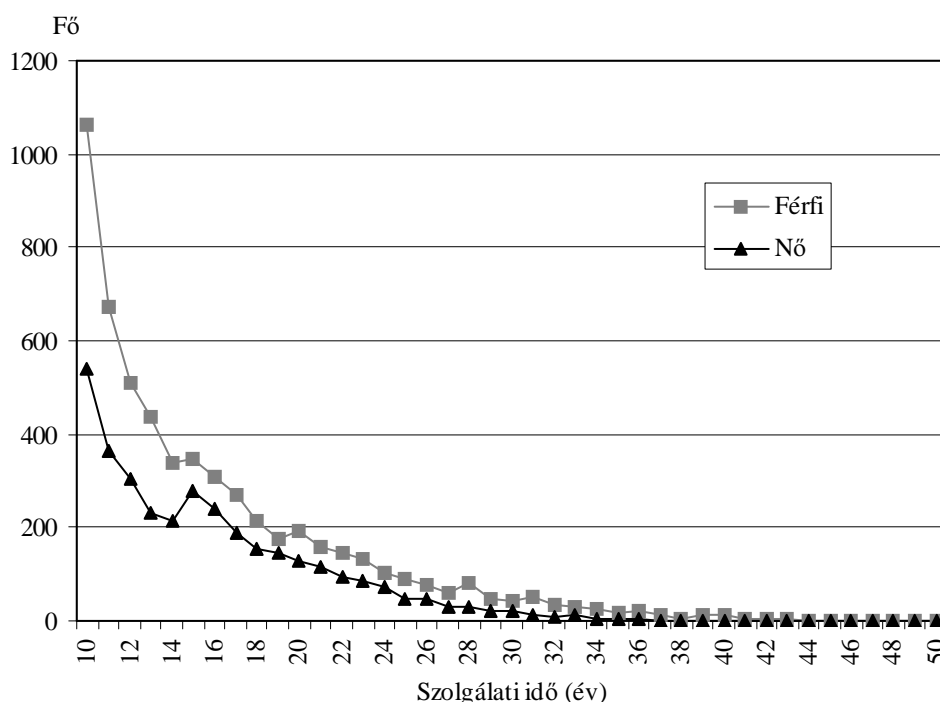

A nyugdíjszerű ellátásban részesülők összetétele rendkívül heterogén, részben a távozás időpontjától függően is. Szerepelhetnek még közöttük – bár valószínűleg már csak mérsékelt arányban – az 1945–48. évi emigránsok is. Ezeknek az összetétele önmagában is rendkívül sokrétű. Vannak közöttük volt nyilasok, katonatisztek, csendőrtisztek, vezető köztisztviselők, de ugyanakkor a koncentrációs táborokból vagy közvetlenül, vagy később nyugatra/Izraelbe távozó zsidók is. Az előzőekben jelzett okok miatt a közel 200 ezer fős 56-os emigráció valószínűleg alul reprezentált, illetve csak a 30 éven felüli akkori menekülők szerepelhetnek inkább közöttük. Ugyanakkor feltehető, hogy nagyobb arányban vannak közöttük, akik később, főleg a 70-es de különösen a 80-as években úgy emigráltak, hogy turista útlevéllel távoztak és nem tértek vissza. Ezek között ugyanis már sok volt a középkorú, akik legalább 10 évi, vagy ennél hosszabb szolgálati idő megszerzése után hagyták el az országot.

Azt egyébként, hogy a 2000. év elején folyósított nyugdíjszerű ellátásokban a rövid, azaz 10 éves vagy annál nem sokkal hosszabb szolgálati idő dominál, az idevonatkozó (részletes) adatok is jelzik. (Tekintettel arra, hogy nem minden ellátásnak feltétele a megfelelő mértékű szolgálati idő megléte, az itt vizsgált létszám értelemszerűen kisebb az eredetinél.) Az V. ábra adatai jelzik, hogy az esetek több mint egyharmad részében maximum 12 év, közel 60 százalékánál pedig 15 év, vagy ennél rövidebb volt csak a szolgálati idő.

V. ábra

A nyugdíjszerű ellátásokban részesülők a megszerzett szolgálati idő és nemek szerint

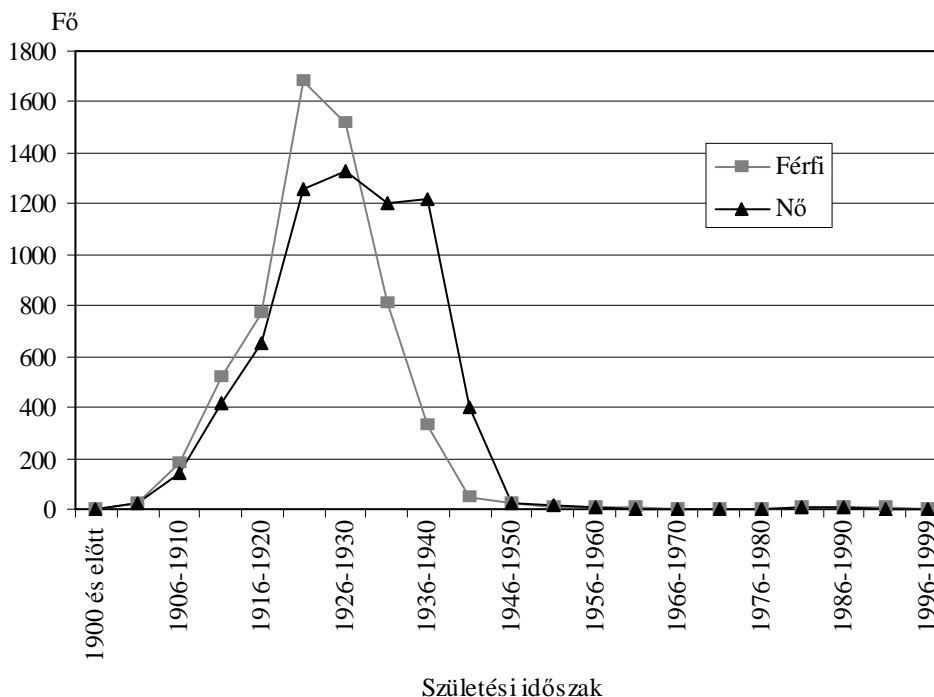

Az előzőekben vázoltak támasztják alá a nyugdíjban, illetve nyugdíjszerű ellátásban részesülők születési év szerinti megoszlásának adatai is. (A kártalanításon alapuló járadékban részesülők adatait itt figyelmen kívül hagyjuk, miután ezek témakörünk szempontjából irrelevánsak.) A VI. ábra jelzi, hogy a 20. század első évtizedeiben született kivándorlók közül, akiknek zöme feltehetően 1945 után (néhányan esetleg még a második világháború előtt vagy

alatt) hagyták el az országot, érthető okokból már alig vannak túlélők. Bár az 1945-ös kivándorlók között lehetnek olyanok, akik 1910–1918 között születtek és legalább 10 év szolgálati időt megszereztek, de ezeknek a száma is elenyésző, kivándorlási évenként 100–200 fő körül van. Jelentősebb azonban a már 1919 és 1937 közötti születési évjáratok aránya (évi 400–600 körül). Ezt követően az 1938. évi 300 fős születési évjárat utáni kohorszok folyamatosan csökkentek 1942-ig. 1943-tól pedig gyakorlatilag alig született olyan személy, aki ilyen ellátásban részesül, ezeknek is nagy része feltehetően árvaellátást kap. Ez ismét arra utal, hogy a jelenleg nyugdíjszerű ellátásban részesülő külföldön élő emigránsok egy kisebb részét azok adják, akik 1956-ban már idősebb korban, 30 év fölött hagyták el az országot. Nagyobb részük azonban feltehetően a 70-es és különösen a 80-as évtized legális (turista) útlevéllal távozóik közül kerül ki, akik között már nagy számban voltak középkorúak, előzőleg 10–15 éves aktív magyarországi pályafutás utáni személyek.

VI. ábra

A nyugdíjszerű ellátásokban részesülők születési év és nemek szerint (egyéb ellátásfajta nélkül)

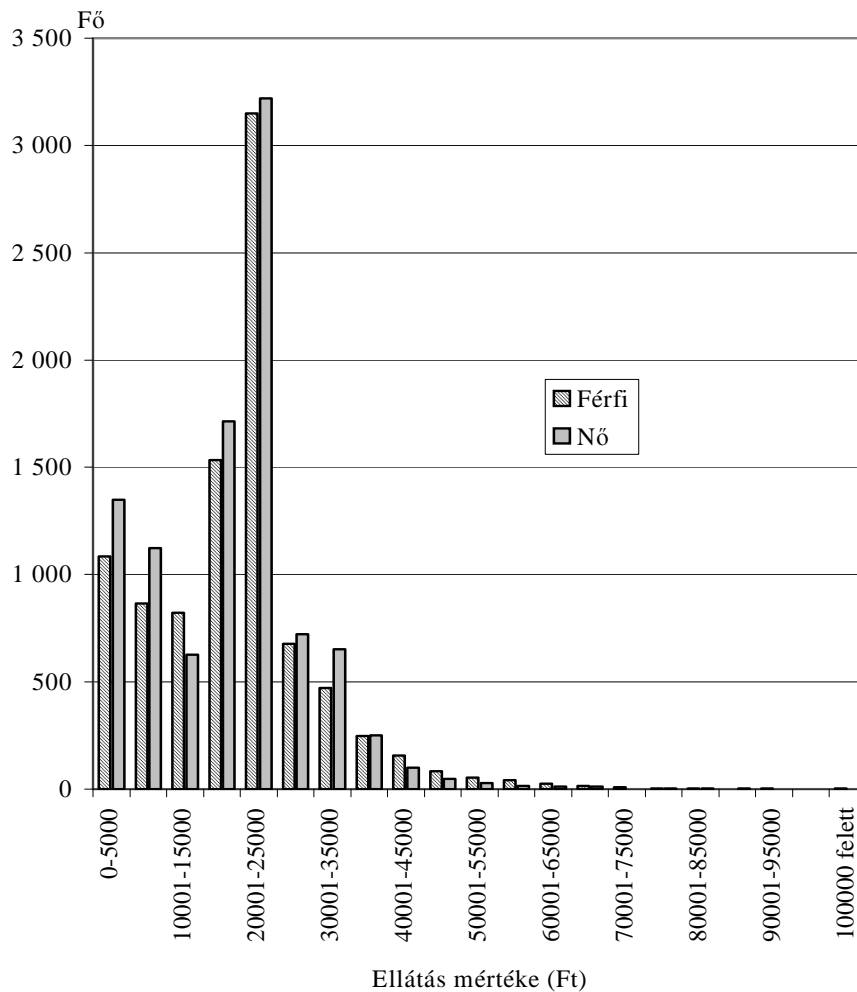

4. Pénzügyi adatok

A 2000. januári ellátások havi összege szerinti megoszlás – különösen, ha figyelembe vesszük a kártalanításból adódó járadékokat is – azt jelzi, hogy a rendkívül alacsony összegű ellátások dominálnak. Ezt mutatja a VII. ábra, és a hozzá tartozó a függelékben található 7. táblázat.

VII. ábra

A külföldön élő nyugdíjasok megoszlása a teljes ellátás összege és nemek szerint

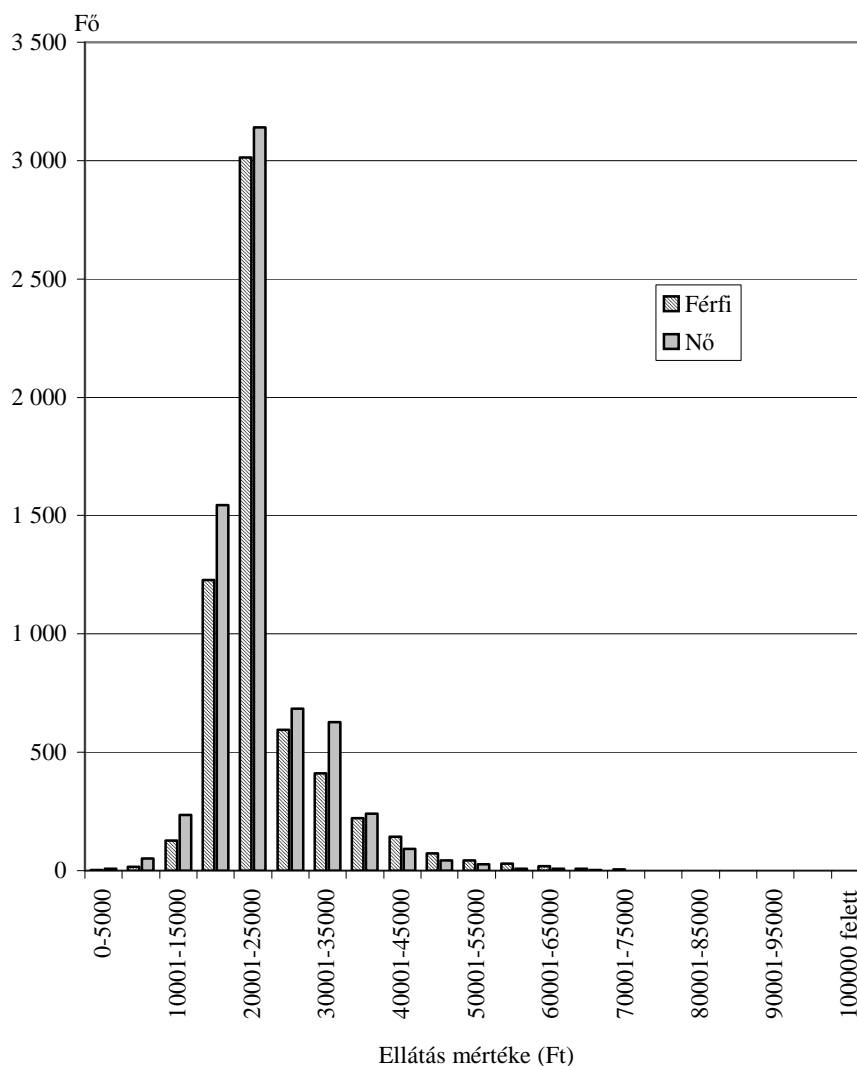
Bár a havi összeg módusza (az összes ellátás egyharmad része) a 20 001–25 000 Ft-os kategóriában van (amit egyértelműen a nyugdíjszerű ellátások okoznak), az ellátások közel fele 20 ezer Ft alatt van. Ezt az okozza, hogy a járadékok zöme a 15 000 Ft alatti csoportokban van, ahol viszont nyugdíjasok alig találhatóak. A nyugdíjakról, illetve nyugdíjszerű ellátásokról realisabb képet ad a járadékok nélkül számított érték (VIII. ábra).

Ha csak a nyugellátásokat tekintjük, a nyugdíjak közel fele a 20 001–25 000 Ft között van, mintegy egynegyede ennél kisebb, további egynegyede ennél nagyobb, de zömében 35 000 Ft alatti. A megoszlás és az átlag (23 726 Ft) tehát lényegesen szerényebb színvonalra utal, mint az akár egy évvel korábbi 1999. évi magyarországi nyugdíjasok megoszlása és átlagnyugdíja (30 743 Ft, lásd: függelék 13. táblázat). A 2000. évi megfelelő átlaghoz (33 212 Ft) viszonyítva még kisebb értékeket kapunk.

VIII. ábra

A nyugdíjszerű ellátásokban részesülők a teljes ellátás összege és nemek szerint (egyéb ellátások nélkül)

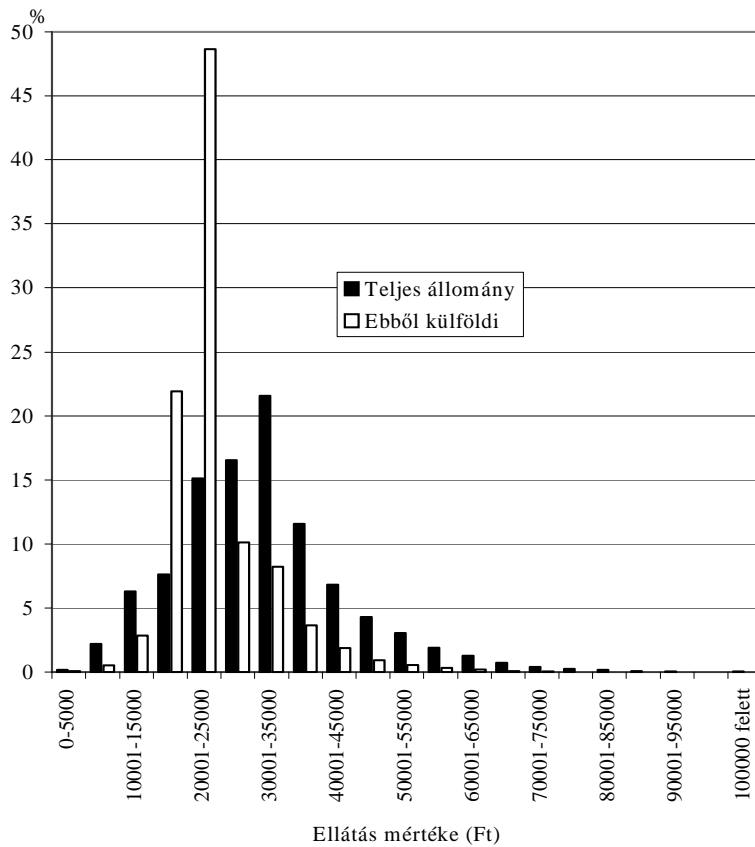

A teljes magyarországi nyugdíjas állomány megoszlását és a vizsgált – külföldön élő – csoport közötti relatív eltérést a IX. ábra szemlélteti.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a 2000 elején folyósított 19 126 ellátás a külföldön élő magyar emigránsok számára – akiknek száma egyébként a halálozás következtében várhatóan csökkenni fog – nem jelent számottevő pénzügyi terhet. Összehasonlításként megemlítendő, hogy 1999-ben a 3 141 000 magyar nyugdíjas részére folyósított 1117 milliárd forinthez (a GDP 9,8 százaléka) képest (részletesen lásd a *függelék 12. táblázatát*) ezeknek az ellátásoknak a 2000-ben várható összege jelentéktelen (5 milliárdra becsülhető) ami a 0,5 százalékos arányt sem éri el az összes kifizetett nyugdíjat alapul véve, a GDP-re vetítve pedig elenyésző.

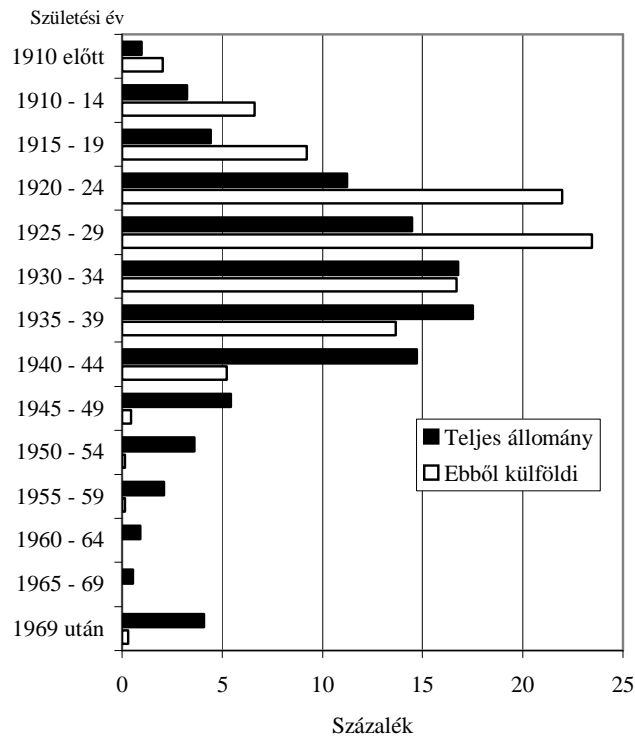
IX. ábra

A teljes magyarországi nyugdíjas állomány megoszlása a teljes ellátás összege és nemek szerint

X. ábra

A nyugdíjas állomány relatív megoszlása születésük szerint

5. Földrajzi megoszlás

A magyar nyugdíjban/járadékban részesülő magyarok földrajzi megoszlása rendkívül változatos képet mutat. Technikai okokból az idevonatkozó rendkívül terjedelmes táblázatokat (10. és 11. táblázat) a függelékben közöljük. Ezekből kiderül, hogy az összes ellátottak közel egynegyede (4535 fő) az Amerikai Egyesült Államokban, további 18 százaléka (3397 fő) Kanadában, 11 százaléka pedig (2142 fő) Németországban él. Ezer főt meghaladó, vagy ilyen nagyságrendű az ellátottak száma Izraelben, Ausztriában, Ausztráliában, valamint Svájcban és Svédországban, továbbá a szomszédos országok közül Romániában. Itt kell azonban megjegyezni, hogy Romániában, valamint néhány más szomszédos országban (Szlovákia, Jugoszlávia, Ukrajna) kizárólag a kártalanításból származó járadékok dominálnak, nyugdíjas csak legfeljebb 2–6 fővel szerepel egy-egy országban. Ezt szükségesnek tartjuk hangsúlyozni tanulmányunk záró következtetéseinek szempontjából, melyek e témakörben, a jövőben várható fejleményekkel foglalkoznak.

6. A jövőben várható fejlemények – kilátások és veszélyek

Amint erre már a korábbiakban utaltunk, várható és remélhető, hogy az öregkorúak/nyugdíjasok nemzetközi vándormozgalma Magyarországot elsősorban mint célországot fogja érinteni feltehetően a jómódú nyugati jövedelemmel/nyugdíjjal rendelkezők Magyarországra költözése keretében. Ennek zöme gazdaságélénkítő, hiszen a külföldről származó jövedelem a hazai fogyasztást és esetleg a beruházásokat növelné. Ugyanakkor az esetleges szerényebb jövedelmű/nyugdíjú bevándorlók többletterheket jelentenének az egészségügyi és a szociális ellátásnak. Különösen vonatkozik ez (Ausztriát kivéve) a szomszédos országokból bevándorlókra. Ezt azért szükséges hangsúlyozni, mert az *előkészületben lévő ún. státustörvény*, ami a szomszédos országokban lévő magyarokra vonatkozik. Esetenként olyan ötletek is felmerülnek, amelyek szerint a társadalombiztosítási ellátásokat is biztosítani kellene számukra. Ez már az egészségügyi ellátásban is óriási feszültségeket okozhatna. A nyugdíjellátásban pedig – figyelemmel arra a jelentős különbségre, ami egyfelől Magyarország, másfelől Románia, Ukrajna és Szerbia között fennáll – minden ilyen irányú elmozdulás komoly pénzügyi következményekkel járna és elmélyítené a magyar nyugdíjfinanszírozás és egészségbiztosítás már jelenleg is súlyos válságát.

Függelék

1. táblázat

A külföldön élő nyugdíjasok megoszlása ellátás és nemek szerint

Ellátás	Férfi		Nő		Együtt	
	fő	%	fő	%	fő	%
Korbetöltött öregségi	5 690	61,5	5 656	57,2	11 346	59,3
Korhatár alatti öregségi	12	0,1	12	0,1	24	0,1
Korbetöltött rokkantsági	99	1,1	178	1,8	277	1,4
Elő-, bányász-, korengedményes nyugdíj	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Korhatár alatti rokkantsági	96	1,0	73	0,7	169	0,9
Ideiglenes özvegyi	0	0,0	35	0,4	35	0,2
Korbetöltött özvegyi	19	0,2	728	7,4	747	3,9
Korhatár alatti özvegyi	1	0,0	2	0,0	3	0,0
Árvaellátás	25	0,3	25	0,3	50	0,3
Átmeneti járadék	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Rendes szociális járadék	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Bányász egészségkárosodási járadék	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Rokkantsági járadék	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Házastársi pótlék	0	0,0	1	0,0	1	0,0
Egyéb	3 303	35,7	3 171	32,1	6 474	33,8
Együtt	9 245	100,0	9 881	100,0	19 126	100,0

Forrás: A Nyugdíjfolyósító Igazgatóság adatbázisa.

2. táblázat

A külföldön élő nyugdíjasok megoszlása nyugdíjszerű ellátás és nemek szerint
(egyéb ellátások nélkül)

Ellátás	Férfi		Nő		Együtt	
	fő	%	fő	%	fő	%
Korbetöltött öregségi	5 690	95,8	5 656	84,3	11 346	89,7
Korhatár alatti öregségi	12	0,2	12	0,2	24	0,2
Korbetöltött rokkantsági	99	1,7	178	2,7	277	2,2
Elő-, bányász-, korengedményes nyugdíj	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Korhatár alatti rokkantsági	96	1,6	73	1,1	169	1,3
Ideiglenes özvegyi	0	0,0	35	0,5	35	0,3
Korbetöltött özvegyi	19	0,3	728	10,8	747	5,9
Korhatár alatti özvegyi	1	0,0	2	0,0	3	0,0
Árvaellátás	25	0,4	25	0,4	50	0,4
Átmeneti járadék	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Rendszeres szociális járadék	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Bányász egészségkárosodási járadék	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Rokkantsági járadék	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Házastársi pótlék	0	0,0	1	0,0	1	0,0
Együtt	5 942	100,0	6 710	100,0	12 652	100,0

Forrás: A Nyugdíjfolyósító Igazgatóság adatbázisa.

3. táblázat

A külföldön ellátásban részesülők a nyugdíjazás éve és nemek szerint

Év	Férfi		Nő		Együtt	
	fő	arány (%)	fő	arány (%)	fő	arány (%)
1968	25	0,3	25	0,3	50	0,3
1969	43	0,5	126	1,3	169	0,9
1970	5	0,1	16	0,2	21	0,1
1971	5	0,1	20	0,2	25	0,1
1972	9	0,1	39	0,4	48	0,3
1973	6	0,1	26	0,3	32	0,2
1974	10	0,1	22	0,2	32	0,2
1975	11	0,1	31	0,3	42	0,2
1976	7	0,1	37	0,4	44	0,2
1977	6	0,1	38	0,4	44	0,2
1978	12	0,1	25	0,3	37	0,2
1979	7	0,1	39	0,4	46	0,2
1980	7	0,1	38	0,4	45	0,2
1981	10	0,1	24	0,2	34	0,2
1982	13	0,1	23	0,2	36	0,2
1983	15	0,2	25	0,3	40	0,2
1984	10	0,1	23	0,2	33	0,2
1985	15	0,2	23	0,2	38	0,2
1986	3	0,0	18	0,2	21	0,1
1987	12	0,1	19	0,2	31	0,2
1988	8	0,1	17	0,2	25	0,1
1989	8	0,1	14	0,1	22	0,1
1990	13	0,1	71	0,7	84	0,4
1991	689	7,5	768	7,8	1 457	7,6
1992	3 912	42,3	3 736	37,8	7 648	40,0
1993	1 359	14,7	1 224	12,4	2 583	13,5
1994	793	8,6	772	7,8	1 565	8,2
1995	1 145	12,4	1 328	13,4	2 473	12,9
1996	438	4,7	531	5,4	969	5,1
1997	428	4,6	406	4,1	834	4,4
1998	152	1,6	202	2,0	354	1,9
1999	69	0,7	175	1,8	244	1,3
Együtt	9 245	100,0	9 881	100,0	19 126	100,0

4. táblázat

A külföldön nyugdíjszerű ellátásban részesülők a nyugdíjazás éve és nemek szerint
(egyéb ellátások nélkül)

Év	Férfi		Nő		Együtt	
	fő	arány (%)	fő	arány (%)	fő	arány (%)
1968	25	0,4	25	0,4	50	0,4
1969	31	0,5	122	1,8	153	1,2
1970	4	0,1	16	0,2	20	0,2
1971	5	0,1	20	0,3	25	0,2
1972	9	0,2	38	0,6	47	0,4
1973	5	0,1	26	0,4	31	0,2
1974	9	0,2	22	0,3	31	0,2
1975	10	0,2	31	0,5	41	0,3
1976	6	0,1	36	0,5	42	0,3
1977	6	0,1	38	0,6	44	0,3
1978	9	0,2	25	0,4	34	0,3
1979	7	0,1	39	0,6	46	0,4
1980	5	0,1	38	0,6	43	0,3
1981	10	0,2	24	0,4	34	0,3
1982	13	0,2	23	0,3	36	0,3
1983	12	0,2	25	0,4	37	0,3
1984	10	0,2	23	0,3	33	0,3
1985	15	0,3	23	0,3	38	0,3
1986	3	0,1	18	0,3	21	0,2
1987	10	0,2	19	0,3	29	0,2
1988	8	0,1	17	0,3	25	0,2
1989	8	0,1	14	0,2	22	0,2
1990	13	0,2	70	1,0	83	0,7
1991	689	11,6	765	11,4	1 454	11,5
1992	1 551	26,1	1 553	23,1	3 104	24,5
1993	1 354	22,8	1 215	18,1	2 569	20,3
1994	775	13,0	749	11,2	1 524	12,0
1995	443	7,5	574	8,6	1 017	8,0
1996	387	6,5	456	6,8	843	6,7
1997	290	4,9	289	4,3	579	4,6
1998	152	2,6	202	3,0	354	2,8
1999	68	1,1	175	2,6	243	1,9
Együtt	5 942	100,0	6 710	100,0	12 652	100,0

5. táblázat

A nyugdíjszerű ellátásokban részesülők a megszerzett szolgálati idő és nemek szerint

Szolgálati idő (év)	Férfi		Nő		Együtt	
	fő	arány (%)	fő	arány (%)	fő	arány (%)
10	1 065	18,7	539	15,9	1 604	17,6
11	671	11,8	365	10,7	1 036	11,4
12	508	8,9	303	8,9	811	8,9
13	437	7,7	230	6,8	667	7,3
14	337	5,9	215	6,3	552	6,1
15	347	6,1	280	8,2	627	6,9
16	307	5,4	242	7,1	549	6,0
17	271	4,8	188	5,5	459	5,0
18	216	3,8	154	4,5	370	4,1
19	174	3,1	147	4,3	321	3,5
20	195	3,4	129	3,8	324	3,6
21	157	2,8	114	3,4	271	3,0
22	146	2,6	95	2,8	241	2,6
23	131	2,3	84	2,5	215	2,4
24	103	1,8	74	2,2	177	1,9
25	90	1,6	46	1,4	136	1,5
26	77	1,4	46	1,4	123	1,4
27	62	1,1	29	0,9	91	1,0
28	82	1,4	28	0,8	110	1,2
29	49	0,9	21	0,6	70	0,8
30	42	0,7	20	0,6	62	0,7
31	51	0,9	13	0,4	64	0,7
32	33	0,6	8	0,2	41	0,5
33	29	0,5	13	0,4	42	0,5
34	26	0,5	5	0,1	31	0,3
35	18	0,3	3	0,1	21	0,2
36	20	0,4	4	0,1	24	0,3
37	11	0,2	1	0,0	12	0,1
38	6	0,1	2	0,1	8	0,1
39	13	0,2	0	0,0	13	0,1
40	11	0,2	1	0,0	12	0,1
41	4	0,1	0	0,0	4	0,0
42	6	0,1	0	0,0	6	0,1
43	3	0,1	0	0,0	3	0,0
44	1	0,0	0	0,0	1	0,0
45	1	0,0	0	0,0	1	0,0
46	1	0,0	0	0,0	1	0,0
47	1	0,0	0	0,0	1	0,0
48	0	0,0	0	0,0	0	0,0
49	0	0,0	0	0,0	0	0,0
50	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Együtt	5 702	100,0	3 399	100,0	9 101	100,0

6. táblázat

A nyugdíjszerű ellátásokban részesülők születési év és nemek szerint
(egyéb ellátásfajta nélkül)

Év	Férfi		Nő		Együtt	
	fő	arány (%)	fő	arány (%)	fő	arány (%)
1900	1	0,02	2	0,03	3	0,02
1901	4	0,07	2	0,03	6	0,05
1902	0	0,00	6	0,09	6	0,05
1903	6	0,10	5	0,07	11	0,09
1904	5	0,08	6	0,09	11	0,09
1905	9	0,15	7	0,10	16	0,13
1906	18	0,30	12	0,18	30	0,24
1907	20	0,34	19	0,28	39	0,31
1908	30	0,50	26	0,39	56	0,44
1909	35	0,59	44	0,66	79	0,62
1910	81	1,36	39	0,58	120	0,95
1911	60	1,01	58	0,86	118	0,93
1912	88	1,48	74	1,10	162	1,28
1913	103	1,73	78	1,16	181	1,43
1914	151	2,54	103	1,54	254	2,01
1915	113	1,90	101	1,51	214	1,69
1916	98	1,65	94	1,40	192	1,52
1917	111	1,87	68	1,01	179	1,41
1918	110	1,85	106	1,58	216	1,71
1919	203	3,42	163	2,43	366	2,89
1920	250	4,21	220	3,28	470	3,71
1921	339	5,71	229	3,41	568	4,49
1922	304	5,12	225	3,35	529	4,18
1923	345	5,81	242	3,61	587	4,64
1924	344	5,79	283	4,22	627	4,96
1925	352	5,92	278	4,14	630	4,98
1926	351	5,91	282	4,20	633	5,00
1927	334	5,62	266	3,96	600	4,74
1928	322	5,42	266	3,96	588	4,65
1929	268	4,51	247	3,68	515	4,07
1930	243	4,09	271	4,04	514	4,06
1931	174	2,93	225	3,35	399	3,15
1932	171	2,88	241	3,59	412	3,26
1933	169	2,84	245	3,65	414	3,27
1934	152	2,56	222	3,31	374	2,96
1935	140	2,36	272	4,05	412	3,26
1936	144	2,42	269	4,01	413	3,26
1937	113	1,90	290	4,32	403	3,19
1938	46	0,77	256	3,82	302	2,39
1939	16	0,27	180	2,68	196	1,55
1940	11	0,19	223	3,32	234	1,85
1941	15	0,25	206	3,07	221	1,75
1942	9	0,15	146	2,18	155	1,23
1943	4	0,07	26	0,39	30	0,24
1944	10	0,17	12	0,18	22	0,17
1945	6	0,10	9	0,13	15	0,12
1946	3	0,05	9	0,13	12	0,09
1947	5	0,08	7	0,10	12	0,09
1948	3	0,05	3	0,04	6	0,05
1949	11	0,19	2	0,03	13	0,10

6. táblázat (folytatás)

A nyugdíjszerű ellátásokban részesülők születési év és nemek szerint
(egyéb ellátásfajta nélkül)

Év	Férfi		Nő		Együtt	
	fő	arány (%)	fő	arány (%)	fő	arány (%)
1950	1	0,0	1	0,0	2	0,0
1951	2	0,0	4	0,1	6	0,0
1952	0	0,0	3	0,0	3	0,0
1953	3	0,1	3	0,0	6	0,0
1954	1	0,0	3	0,0	4	0,0
1955	2	0,0	3	0,0	5	0,0
1956	1	0,0	1	0,0	2	0,0
1957	2	0,0	2	0,0	4	0,0
1958	2	0,0	2	0,0	4	0,0
1959	3	0,1	0	0,0	3	0,0
1960	0	0,0	0	0,0	0	0,0
1961	1	0,0	0	0,0	1	0,0
1962	1	0,0	0	0,0	1	0,0
1963	2	0,0	0	0,0	2	0,0
1964	0	0,0	0	0,0	0	0,0
1965	0	0,0	3	0,0	3	0,0
1966	0	0,0	0	0,0	0	0,0
1967	0	0,0	0	0,0	0	0,0
1968	0	0,0	0	0,0	0	0,0
1969	0	0,0	1	0,0	1	0,0
1970	0	0,0	0	0,0	0	0,0
1971	0	0,0	0	0,0	0	0,0
1972	0	0,0	0	0,0	0	0,0
1973	0	0,0	0	0,0	0	0,0
1974	0	0,0	0	0,0	0	0,0
1975	0	0,0	1	0,0	1	0,0
1976	0	0,0	0	0,0	0	0,0
1977	2	0,0	1	0,0	3	0,0
1978	0	0,0	0	0,0	0	0,0
1979	0	0,0	0	0,0	0	0,0
1980	1	0,0	1	0,0	2	0,0
1981	0	0,0	2	0,0	2	0,0
1982	0	0,0	0	0,0	0	0,0
1983	1	0,0	1	0,0	2	0,0
1984	3	0,1	2	0,0	5	0,0
1985	4	0,1	5	0,1	9	0,1
1986	2	0,0	0	0,0	2	0,0
1987	1	0,0	1	0,0	2	0,0
1988	2	0,0	1	0,0	3	0,0
1989	1	0,0	2	0,0	3	0,0
1990	0	0,0	0	0,0	0	0,0
1991	0	0,0	0	0,0	0	0,0
1992	0	0,0	1	0,0	1	0,0
1993	2	0,0	1	0,0	3	0,0
1994	0	0,0	0	0,0	0	0,0
1995	2	0,0	0	0,0	2	0,0
1996	0	0,0	0	0,0	0	0,0
1997	0	0,0	0	0,0	0	0,0
1998	0	0,0	0	0,0	0	0,0
1999	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Együtt	5 942	100,0	6 710	100,0	12 652	100,0

7. táblázat

A külföldön élő nyugdíjasok megoszlása a teljes ellátás összege és nemek szerint

Teljes ellátás mértéke (Ft)	Férfi		Nő		Együtt	
	fő	arány (%)	fő	arány (%)	fő	arány (%)
0 – 5000	1 085	11,7	1 347	13,6	2 432	12,7
5001 – 10000	864	9,3	1 124	11,4	1 988	10,4
10001 – 15000	820	8,9	627	6,3	1 447	7,6
15001 – 20000	1 535	16,6	1 715	17,4	3 250	17,0
20001 – 25000	3 151	34,1	3 220	32,6	6 371	33,3
25001 – 30000	677	7,3	722	7,3	1 399	7,3
30001 – 35000	471	5,1	653	6,6	1 124	5,9
35001 – 40000	248	2,7	249	2,5	497	2,6
40001 – 45000	156	1,7	101	1,0	257	1,3
45001 – 50000	84	0,9	48	0,5	132	0,7
50001 – 55000	52	0,6	28	0,3	80	0,4
55001 – 60000	41	0,4	13	0,1	54	0,3
60001 – 65000	24	0,3	11	0,1	35	0,2
65001 – 70000	14	0,2	10	0,1	24	0,1
70001 – 75000	9	0,1	1	0,0	10	0,1
75001 – 80000	4	0,0	4	0,0	8	0,0
80001 – 85000	2	0,0	3	0,0	5	0,0
85001 – 90000	1	0,0	2	0,0	3	0,0
90001 – 95000	4	0,0	1	0,0	5	0,0
95001 – 100000	1	0,0	1	0,0	2	0,0
100001 – 105000	1	0,0	0	0,0	1	0,0
105001 – 110000	0	0,0	0	0,0	0	0,0
110001 – 115000	0	0,0	1	0,0	1	0,0
115001 – 120000	0	0,0	0	0,0	0	0,0
120001 – 125000	0	0,0	0	0,0	0	0,0
125001 – 130000	1	0,0	0	0,0	1	0,0
Együtt	9 245	100,0	9 881	100,0	19 126	100,0

8. táblázat

A nyugdíjszerű ellátásban részesülők a teljes ellátás összege és nemek szerint (egyéb ellátások nélkül)

Teljes ellátás mértéke (Ft)	Férfi		Nő		Együtt	
	fő	arány (%)	fő	arány (%)	fő	arány (%)
0 – 5000	3	0,1	7	0,1	10	0,1
5001 – 10000	16	0,3	51	0,8	67	0,5
10001 – 15000	127	2,1	235	3,5	362	2,9
15001 – 20000	1 229	20,7	1 545	23,0	2 774	21,9
20001 – 25000	3 013	50,7	3 140	46,8	6 153	48,6
25001 – 30000	596	10,0	685	10,2	1 281	10,1
30001 – 35000	411	6,9	627	9,3	1 038	8,2
35001 – 40000	221	3,7	240	3,6	461	3,6
40001 – 45000	143	2,4	91	1,4	234	1,8
45001 – 50000	74	1,2	43	0,6	117	0,9
50001 – 55000	44	0,7	27	0,4	71	0,6
55001 – 60000	30	0,5	8	0,1	38	0,3
60001 – 65000	19	0,3	7	0,1	26	0,2
65001 – 70000	8	0,1	3	0,0	11	0,1
70001 – 75000	5	0,1	0	0,0	5	0,0
75001 – 80000	1	0,0	1	0,0	2	0,0
80001 – 85000	0	0,0	0	0,0	0	0,0
85001 – 90000	0	0,0	0	0,0	0	0,0
90001 – 95000	1	0,0	0	0,0	1	0,0
95001 – 100000	0	0,0	0	0,0	0	0,0
100001 – 105000	0	0,0	0	0,0	0	0,0
105001 – 110000	0	0,0	0	0,0	0	0,0
110001 – 115000	0	0,0	0	0,0	0	0,0
115001 – 120000	0	0,0	0	0,0	0	0,0
120001 – 125000	0	0,0	0	0,0	0	0,0
125001 – 130000	1	0,0	0	0,0	1	0,0
Együtt	5 942	100,0	6 710	100,0	12 652	100,0

9. táblázat

A teljes magyarországi nyugdíjas állomány megoszlása a teljes ellátás összege és nemek szerint (egyéb ellátások nélkül)

Teljes ellátás mértéke (Ft)	Férfi		Nő		Együtt	
	fő	arány (%)	fő	arány (%)	fő	arány (%)
0 – 5000	3 220	0,3	2 095	0,2	5 315	0,4
5001 – 10000	7 178	0,6	61 086	4,9	68 264	5,5
10001 – 15000	88 190	7,1	109 468	8,8	197 658	15,9
15001 – 20000	74 759	6,0	164 872	13,3	239 631	19,3
20001 – 25000	131 281	10,6	343 890	27,7	475 171	38,3
25001 – 30000	180 590	14,5	339 357	27,3	519 947	41,9
30001 – 35000	221 101	17,8	456 769	36,8	677 870	54,6
35001 – 40000	167 338	13,5	197 101	15,9	364 439	29,3
40001 – 45000	110 531	8,9	104 417	8,4	214 948	17,3
45001 – 50000	79 094	6,4	55 608	4,5	134 702	10,8
50001 – 55000	63 325	5,1	32 606	2,6	95 931	7,7
55001 – 60000	42 687	3,4	16 550	1,3	59 237	4,8
60001 – 65000	31 096	2,5	9 080	0,7	40 176	3,2
65001 – 70000	17 785	1,4	4 717	0,4	22 502	1,8
70001 – 75000	10 329	0,8	2 692	0,2	13 021	1,0
75001 – 80000	6 188	0,5	1 386	0,1	7 574	0,6
80001 – 85000	3 718	0,3	785	0,1	4 503	0,4
85001 – 90000	1 614	0,1	356	0,0	1 970	0,2
90001 – 95000	772	0,1	179	0,0	951	0,1
95001 – 100000	378	0,0	89	0,0	467	0,0
100000 felett	646	0,1	135	0,0	781	0,1
Együtt	1 241 820	100,0	1 903 238	100,0	3 145 058	100,0

10. táblázat

A külföldön élő nyugdíjasok a tartózkodás országa és nemek szerinti megoszlása

Ország	Férfi		Nő		Együtt	
	fő	arány (%)	fő	arány (%)	fő	arány (%)
Algéria	0	0,0	1	0,0	1	0,0
Amerikai Egyesült Államok (USA)	2 456	26,6	2 079	21,0	4 535	23,7
Argentína	28	0,3	34	0,3	62	0,3
Ausztrália	389	4,2	456	4,6	845	4,4
Ausztria	371	4,0	475	4,8	846	4,4
Bahama-szigetek	1	0,0	0	0,0	1	0,0
Belgium	112	1,2	92	0,9	204	1,1
Bolívia	1	0,0	2	0,0	3	0,0
Brazília	42	0,5	51	0,5	93	0,5
Bulgária	0	0,0	1	0,0	1	0,0
Bosznia-Hercegovina	0	0,0	1	0,0	1	0,0
Chile	4	0,0	10	0,1	14	0,1
Csehország	11	0,1	10	0,1	21	0,1
Dánia	20	0,2	30	0,3	50	0,3
Dél-Afrikai Köztársaság	49	0,5	36	0,4	85	0,4
Egyiptom	0	0,0	2	0,0	2	0,0
Észak-Korea	0	0,0	1	0,0	1	0,0
Fidzsi-szigetek	1	0,0	0	0,0	1	0,0
Finnország	2	0,0	1	0,0	3	0,0
Franciaország	111	1,2	123	1,2	234	1,2
Ghána	0	0,0	2	0,0	2	0,0
Görögország	186	2,0	281	2,8	467	2,4
Hollandia	50	0,5	90	0,9	140	0,7
Horvátország	22	0,2	19	0,2	41	0,2
Indonézia	1	0,0	0	0,0	1	0,0
Írország	3	0,0	0	0,0	3	0,0
Izrael	677	7,3	655	6,6	1 332	7,0
Jamaica	1	0,0	0	0,0	1	0,0
Jugoszlávia (Szerbia)	132	1,4	124	1,3	256	1,3
Kanada	1 734	18,8	1 663	16,8	3 397	17,8
Kenya	1	0,0	0	0,0	1	0,0
Kolumbia	1	0,0	0	0,0	1	0,0
Kuba	1	0,0	0	0,0	1	0,0
Lengyelország	4	0,0	4	0,0	8	0,0
Liechtenstein	1	0,0	1	0,0	2	0,0
Luxemburg	10	0,1	4	0,0	14	0,1
Mexikó	1	0,0	0	0,0	1	0,0
Mongólia	1	0,0	0	0,0	1	0,0

Forrás: A Nyugdíjfolyósító Igazgatóság adatbázisa.

10. táblázat (folytatás)

A külföldön élő nyugdíjasok a tartózkodás országa és nemek szerinti megoszlása

Ország	Férfi		Nő		Együtt	
	fő	arány (%)	fő	arány (%)	fő	arány (%)
Nagy-Britannia	226	2,4	231	2,3	457	2,4
Németország	958	10,4	1 184	12,0	2 142	11,2
Nigéria	1	0,0	0	0,0	1	0,0
Norvégia	16	0,2	22	0,2	38	0,2
Olaszország	10	0,1	52	0,5	62	0,3
Oroszország	0	0,0	1	0,0	1	0,0
Panama	1	0,0	2	0,0	3	0,0
Peru	2	0,0	1	0,0	3	0,0
Portugália	2	0,0	0	0,0	2	0,0
Románia	388	4,2	679	6,9	1 067	5,6
Spanyolország	20	0,2	17	0,2	37	0,2
Svájc	414	4,5	388	3,9	802	4,2
Svédország	464	5,0	523	5,3	987	5,2
Szlovénia	5	0,1	0	0,0	5	0,0
Szlovákia	171	1,8	292	3,0	463	2,4
Törökország	0	0,0	1	0,0	1	0,0
Új-Zéland	19	0,2	21	0,2	40	0,2
Ukrajna	103	1,1	192	1,9	295	1,5
Uruguay	4	0,0	3	0,0	7	0,0
Venezuela	16	0,2	19	0,2	35	0,2
Zimbabwe	1	0,0	2	0,0	3	0,0
Egyéb	0	0,0	3	0,0	3	0,0
Együtt	9 245	100,0	9 881	100,0	19 126	100,0

Forrás: A Nyugdíjfolyósító Igazgatóság adatbázisa.

11. táblázat

A külföldön nyugdíjszerű ellátásban részesülők a tartózkodás országa és nemek szerinti megoszlása (egyéb ellátások nélkül)

Ország	Férfi		Nő		Együtt	
	fő	arány (%)	fő	arány (%)	fő	arány (%)
Algéria	0	0,0	1	0,0	1	0,0
Amerikai Egyesült Államok (USA)	1 702	28,6	1 564	23,3	3 266	25,8
Argentína	19	0,3	28	0,4	47	0,4
Ausztrália	261	4,4	364	5,4	625	4,9
Ausztria	290	4,9	408	6,1	698	5,5
Bahama-szigetek	1	0,0	0	0,0	1	0,0
Belgium	96	1,6	81	1,2	177	1,4
Bolívia	0	0,0	1	0,0	1	0,0
Brazília	29	0,5	29	0,4	58	0,5
Bosznia-Hercegovina	0	0,0	1	0,0	1	0,0
Chile	2	0,0	7	0,1	9	0,1
Csehország	0	0,0	1	0,0	1	0,0
Dánia	20	0,3	29	0,4	49	0,4
Dél-Afrikai Köztársaság	43	0,7	35	0,5	78	0,6
Egyiptom	0	0,0	2	0,0	2	0,0
Észak-Korea	0	0,0	1	0,0	1	0,0
Fidzsi-szigetek	1	0,0	0	0,0	1	0,0
Finnország	2	0,0	1	0,0	3	0,0
Franciaország	82	1,4	113	1,7	195	1,5
Ghána	0	0,0	1	0,0	1	0,0
Görögország	183	3,1	279	4,2	462	3,7
Hollandia	47	0,8	83	1,2	130	1,0
Horvátország	0	0,0	3	0,0	3	0,0
Indonézia	1	0,0	0	0,0	1	0,0
Írország	2	0,0	0	0,0	2	0,0
Izrael	166	2,8	291	4,3	457	3,6
Jamaica	1	0,0	0	0,0	1	0,0
Jugoszlávia (Szerbia)	25	0,4	34	0,5	59	0,5
Kanada	1 381	23,2	1 413	21,1	2 794	22,1
Kenya	1	0,0	0	0,0	1	0,0
Kuba	1	0,0	0	0,0	1	0,0
Lengyelország	1	0,0	2	0,0	3	0,0
Liechtenstein	0	0,0	1	0,0	1	0,0
Luxemburg	9	0,2	4	0,1	13	0,1
Nagy-Britannia	180	3,0	195	2,9	375	3,0
Németország	555	9,3	771	11,5	1 326	10,5
Nigéria	1	0,0	0	0,0	1	0,0

Forrás: A Nyugdíjfolyósító Igazgatóság adatbázisa.

11. táblázat

A külföldön nyugdíjszerű ellátásban részesülők a tartózkodás országa és nemek szerinti megoszlása (egyéb ellátások nélkül) (folytatás)

Ország	Férfi		Nő		Együtt	
	fő	arány (%)	fő	arány (%)	fő	arány (%)
Norvégia	14	0,2	21	0,3	35	0,3
Olaszország	10	0,2	48	0,7	58	0,5
Oroszország	0	0,0	1	0,0	1	0,0
Panama	0	0,0	1	0,0	1	0,0
Peru	2	0,0	1	0,0	3	0,0
Portugália	1	0,0	0	0,0	1	0,0
Románia	0	0,0	2	0,0	2	0,0
Spanyolország	14	0,2	14	0,2	28	0,2
Svájc	362	6,1	355	5,3	717	5,7
Svédország	410	6,9	487	7,3	897	7,1
Szlovákia	2	0,0	4	0,1	6	0,0
Törökország	0	0,0	1	0,0	1	0,0
Új-Zéland	14	0,2	13	0,2	27	0,2
Uruguay	2	0,0	2	0,0	4	0,0
Venezuela	9	0,2	12	0,2	21	0,2
Zimbabwe	0	0,0	2	0,0	2	0,0
Egyéb	0	0,0	3	0,0	3	0,0
Együtt	5 942	100,0	6 710	100,0	12 652	100,0

Forrás: A Nyugdíjfolyósító Igazgatóság adatbázisa.

12. táblázat

Nyugdíjak, nyugdíjszerű ellátások a teljes magyarországi nyugdíjasok állományában

Megnevezés	1990	1995	1996	1997	1998	1999
Ellátásban részesülők átlagos létszáma						
ezer fő	2 520,2	3 026,6	3 081,7	3 123,0	3 157,0	3 141,0
a népesség százalékában	24,3	39,6	30,2	30,8	31,2	31,2
Ellátásra fordított kiadás						
milliárd Ft	202,1	582,2	669,8	804,8	989,0	1 117,2
a GDP százalékában	9,7	10,4	9,7	9,4	9,8	9,8
Egy ellátottra jutó havi nominál összeg, Ft	6 683	16 030	18 113	21 473	26 105	29 639
a nettó nominál átlagkereset %-ában	66,1	61,9	59,3	56,3	57,8	59,2
<i>1990=100,0%</i>						
Egy ellátottra jutó havi ellátás nominál összege	100,0	239,9	271,0	321,3	390,6	443,5
Fogyasztói árindex	100,0	309,7	382,8	452,9	517,7	569,5
Egy ellátottra jutó ellátás havi összegének reálértéke	100,0	77,5	70,8	70,9	75,4	77,9
<i>Előző év=100,0%</i>						
Egy ellátottra jutó havi ellátás nominál összege	125,6	114,7	113,0	118,6	121,6	113,5
Fogyasztói árindex	128,9	128,2	123,6	118,3	114,3	110,0
Egy ellátottra jutó ellátás havi összegének reálértéke	97,4	89,5	91,4	100,3	106,4	103,2

Forrás: KSH Statisztikai Évkönyv 1999.

13. táblázat

Nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők száma ellátástípusok szerint, és az ellátások átlagösszegei a teljes magyarországi nyugdíjasok állományában, 2000. január (nyugdíjmelés előtt)

Ellátások	Létszám	Teljes ellátás havi átlaga (Ft)
1. Öregségi és korhatár feletti rokkantsági nyugdíjak	2 056 477	33 054
Korbetöltött öregségi	1 596 107	32 957
Korhatár alatti öregségi	74 983	39 659
Korbetöltött rokkantsági	343 768	31 929
Elő-, bányász- és korengedményes	41 619	34 127
2. Korhatár alatti rokkantsági nyugdíjak	418 746	26 990
3. Hozzá tartozói nyugdíjak	217 501	23 104
Ideiglenes özvegyi	13 371	17 788
Korbetöltött özvegyi	172 014	24 276
Korhatár alatti özvegyi	31 779	19 000
Szülői	337	23 690
4. Árvaeállítás	113 538	17 363
Nyugellátások összesen	2 806 262	30 743
5. Mezőgazdasági szövetkezeti járadék	18 531	22 410
6. Baleseti járadék	16 860	9 922
7. Megváltozott munkaképességűek járadékai	215 032	14 068
8. Rokkantsági járadék	25 267	12 735
9. Vakok személyi járadéka	5 033	7 666
10. Házastársi pótlék, házastársi jövedelempótlék	53 520	7 082
11. Egyéb nyugdíjak, járadékok	4 553	21 316
Nyugdíjak, járadékok mindösszesen	3 145 058	28 844

Forrás: Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság Statisztikai Évkönyve 1999. Budapest, 2000.

A csatlakozni kívánó országok és állampolgáraik megítélésének alakulása az Európai Unióban

Gödri Irén

1. Bevezetés

A kelet-közép-európai rendszerváltások megeremtették az itt élő nemzetek számára annak a lehetőségét, hogy felzárkózhassanak Európa fejlett, demokratikus nyugati feléhez. Ez a felzárkózás Európa megosztottságának a végét jelentené, és lehetővé tenné a demokrácia intézményének a megszilárdulását a kontinensen. A várakozások szerint az euro-atlanti intézményrendszerhez, elsősorban az Európai Unióhoz történő csatlakozás, a nemzeti identitás megerősítése mellett, egy közös európai tudat kialakulását is elősegítheti.

Magyarország és az Európai Közösségek között 1988 augusztusában létesült diplomáciai kapcsolat, amelyet 1988 szeptemberében a kereskedelmi és gazdasági együttműködési megállapodás követett. A Társulási Megállapodást, amely célként tartalmazza a társulási viszonyt létesítő országok későbbi csatlakozását az Európai Unióhoz, Magyarország 1991-ben kötötte meg, Csehszlovákia és Lengyelország ugyanabban az évben, Bulgária és Románia 1993-ban, Észtország, Lettország és Litvánia 1995-ben, Szlovénia 1996-ban. A Társulási Megállapodás (más néven: Európai Megállapodás) határozza meg a csatlakozni kívánó országok és az Európai Unió, illetve annak tagállamai közötti kapcsolatok jogi alapját. A társulási viszony azt is jelenti, hogy az EK lebontja a kelet-közép-európai export útjában álló akadályokat, amit ezek az országok csak később viszonznak. Ezen kívül politikai, gazdasági együttműködési területeket is kijelöl a Megállapodás és több fontos területen „időben aszimmetrikus jelleggel határoz meg liberalizációs¹ vagy harmonizációs kötelezettségeket”.

A Társulási Megállapodás Magyarország és az Európai Unió között 1994. február 1-jétől, a tagállami és a magyar parlamenti ratifikációt követően lépett hatályba. 1994. március 31-én a Magyar Kormány benyújtotta hivatalos csatlakozási kérelmét az Európai Tanácshoz. A tagságra történő felkészülés a Megállapodás végrehajtását, a benne foglalt feltételek teljesítését is feltételezi, amelyet a Társulási Tanács felügyel.

Az EU már eddig is sikeres bővítési előzményekre tekinthet vissza. Az 1951-es Párizsi Szerződést, amely megalapította az Európai Szén- és Acélközösséget, majd az 1957-es Római Szerződést, amely az Európai Gazdasági Közösséget és az Európai Atomenergia Közösséget

---

¹ A liberalizáció az országok közötti szabad versenyt fékező előírások (pl. vámok, mennyiségi korlátozások) lebontását jelenti.

hozta létre, a hat alapító tagország írta alá: Belgium, Franciaország, Németország (az akkori NSZK), Olaszország, Luxemburg és Hollandia. Ezt követően az EK négy egymást követő bővítésen ment keresztül: 1973-ban Dánia, Írország és az Egyesült Királyság csatlakozott; 1981-ban Görögország, 1986-ban Portugália és Spanyolország, majd 1995-ben Ausztria, Finnország és Svédország is csatlakozott az Európai Unióhoz.

Az Általános Bővítési Igazgatóság (Directorate General for Enlargement) véleménye szerint a kelet-közép-európai bővítés az egyik legfontosabb lehetőség az Európai Unió számára, hogy felkészüljön a XXI. századra, olyan egyedülálló történelmi feladat, amely békés eszközökkel előmozdítja a kontinensen belüli integrációt, kiterjesztve a stabilitás és a jólét övezetét.

2. Az Európai Bizottság véleményei a csatlakozni kívánó országokról

Az Európai Tanács 1995. decemberi, madridi ülése megbízta az Európai Bizottságot, hogy dolgozzon ki bizottsági véleményt a közép- és kelet-európai társult országok csatlakozási kérelmeiről, és nyújtsa be azt a Tanácsnak az EU Kormányközi Konferenciája² végéig. Megerősítette, hogy a csatlakozási tárgyalások beindításához szükséges döntéseket a Kormányközi Konferencia értékeléseit, következtetéseit követően hat hónapon belül meghozzák.

A Bizottság az országvélemények kialakítására kérdőívet állított össze (melyet 1996 áprilisában küldött el az érintett országoknak), és első alkalommal 1997. július 16-án Agenda (Napirend) 2000 néven hozta nyilvánosságra a csatlakozni kívánó országokról szóló véleményeit. Az Agenda 2000-ben a Bizottság felvázolta az Európai Unió fejlődési távlatait és ennek irányelveit egészen 2006-ig; a bővítés „kihívásait”, a Bizottság véleményét a kérelmező országokról, valamint javaslatát a csatlakozás beindításáról; a bővítés hatását az EU egészére nézve; és a jövőbeli anyagi keretet, tekintettel a kibővített Unióra.

Az 1997-ben – egységes kérdőív alapján – készített bizottsági értékelés az Európai Tanács 1993. júniusi, koppenhágai ülésén megfogalmazott alábbi három kritérium teljesülését tartotta szem előtt:

- a csatlakozni kívánó országoknak a demokráciát, a jogállam és az emberi jogok érvényesülését garantáló intézmények stabilitását kell megvalósítaniuk;
- működő piacgazdasággal kell rendelkezniük, valamint az Unión belül érvényesülő versenyviszonyokkal és piaci erőkkel való megbirkózás képességét kell megszerezniük;
- képesnek kell lenniük a tagsággal járó kötelezettségek, különösen a politikai, gazdasági és monetáris unió célkitűzéseinek a vállalására.

Az értékelésben figyelembe vették az országok önmagukról nyújtott információit, az Unió tagállamainak a véleményét, az Európai Parlament jelentését és határozatát, más nemzetközi szervezetek és nemzetközi pénzügyi intézmények munkáit és az egyes országoknak az Európai Megállapodás megkötése óta elért fejlődését, valamint a folyamatban levő reformo-

---

² A Kormányközi Konferencia hivatalos megnyitójára 1996. március 29-én került sor Torinóban, és lezárását az Európai Tanács 1997. júniusi amszterdami ülésére tervezték. A bővítési tárgyalások megkezdése pedig 1998 elejére volt kitűzve.

kat. A vélemények nem csupán az országok 1997-ig elért teljesítményének az értékelését tükrözik, hanem előrettekintő elemzést is nyújtanak a középtávon várható fejlődésről.

A három kritérium – a politikai, a gazdasági és az EU-alkalmazkodási képesség – szerinti megítélés függ az egyes országok közigazgatási és jogi rendszerének azon képességétől, hogy működésbe helyezze a demokrácia és a piacgazdaság alapszabályait és alkalmazza, illetve érvényre juttassa a gyakorlatban is az EU irányelveit.

2.1. Az Európai Bizottság 1997 júliusában közzétett országvéleményei

Az EU belső struktúrájának átalakítására hivatott 15 hónapos Kormányközi Konferencia lezárása előtt, több ezer oldalnyi kérdőív kitöltését követően elkészült a Bizottság véleménye a felvételre jelentkezett tíz kelet-közép-európai országról.

Az EU 1993-as koppenhágai csúcskonferenciáján megszabott követelményeknek Magyarország, Lengyelország, Csehország, Szlovénia és Észtország felelt meg olyan mértékben, hogy velük már 1998 januárjától javasolta a Bizottság a csatlakozási tárgyalások megkezdését (akárcsak az erre már korábban ígéretet kapott Ciprussal). A többi jelentkező – Bulgária, Románia, Szlovákia, Lettország és Litvánia – esetében csak akkor láttak esélyt erre, ha a következőkben évente sorra kerülő újabb értékelések során arra érdemesnek minősülnek.

A megfigyelők szerint az országvéleményekkel az Unió bebizonyította, hogy nem tekinti homogén masszának a jelentkezőket, hanem a differenciált megközelítés elvét alkalmazza. Az országelemzések nélkülöznek minden szubjektivitást: az azonos „vizsgakérdéseknek” alávetett országok teljesítményéről azonos „mondatpanelekből” szerkesztett, száraz nyelvezetű, rendkívül részletes értékelések készültek.

A *politikai kritérium* szempontjából a Bizottság elsősorban azt vizsgálta, hogyan érvényesül a demokrácia és a jogrend a gyakorlatban: megbízhatóan működnek-e a demokrácia intézményei, jogállamnak minősül-e az adott ország, betartják-e az emberi jogokat, tisztelik és védik-e a kisebbségeket.

A politikai kritériumoknak kilenc ország felelt meg, egyedül Szlovákiáról állapította meg a Bizottság, hogy „nem felel meg a követelményeknek”. Ennek okai: a kormány több ízben (például, a NATO-tagságról rendezett népszavazás alkalmával) bebizonyította, hogy nem tartja tiszteletben más alkotmányos testületek jogait, az ellenzék kezdettől fogva nem kapta meg az őt megillető helyet a parlamenti bizottságokban, a nemzeti nyelvről szóló kódex elfogadása után nem hoztak törvényt a kisebbségi nyelvek használatáról stb.

A Bizottság azonban egyetlen jelentkező demokrácia-teljesítményét sem értékelte színjesele. A térség általános problémájának tartották a megfelelő képzettségű bírók és teljes függetlenségük garanciáinak hiányát, a rendőrök alulképzettségét és alulfizettségét, a roma népességgel való nem megfelelő bánásmódot.

A majdnem kitűnő minősítést szerzett Magyarország a stabil intézményekkel, jogállami garanciákkal működő demokrácia értékelést kapta. Érvényesülnek az emberi jogok, tiszteltben tartják és védik a kisebbségeket. Hatékonyabban kell viszont küzdeni a korrupció ellen. A viszonylag legsúlyosabb elmarasztalást Magyarország azért kapta, mert – nemzetközi szer-

vezetek jelentései szerint – a rendőrök több esetben is embertelenül bántak polgárokkal. Ugyanez általános jellemző volt Romániában és Bulgáriában, a cseh és a lengyel rendőrségre viszont nem volt ilyen panasz.

Magyarországhoz hasonló jó minősítést kapott Szlovénia és Litvánia is, de az ő esetükben az igazságszolgáltatás működésének javítását is „előírták”. Egy árnyalattal gyengébb volt Lengyelország, Csehország, Észtország és Lettország minősítése. Lengyelország és Csehország a sajtószabadság korlátozottsága, illetve garanciájának hiánya miatt lett elmarasztalva. Észtország és Lettország a lakosság több mint egynegyedét kitevő, állampolgárságot nem kapott orosz népesség integrálásának az elmaradásáért kapott gyengébb minősítést. Románia és Bulgária csupán a nemrég megválasztott új kormányoknak köszönhette, hogy megfelelt: a Bizottság a korábban sokszor csak papíron létező demokratikus intézmények megerősödését honorálta.

A *gazdasági kritérium*, valamint az *EU-alkalmazkodási képesség* szempontjából az aktuális helyzet értékelése mellett azt is vizsgálta a Bizottság, milyen teljesítményre lesznek képesek az egyes országok „középtávon”, azaz körülbelül négy-öt év múlva. A Bizottság hivatalos értékelése szerint Magyarország és Lengyelország állt Kelet-Közép-Európa államai közül a legközelebb ahhoz, hogy minden tekintetben működő piacgazdaságnak minősüljön. Csehország, Észtország és Szlovénia is pozitív értékelést kapott. A törvényi kereteket illetően Szlovákia is „nagyon közel” állt hozzájuk, viszont a végrehajtás – például a privatizáció esetében – áttekinthetetlennek látszott.

Annak a megítélése, hogy képesek-e helytállni az EU-n belüli gazdasági versenyben, jobban megosztotta a jelentkezőket. Magyarországot és Lengyelországot alkalmasnak ítélték arra, hogy az EU-n belüli versenyben öt éven belül helytálljanak, amennyiben a megkezdett gazdaságpolitikát folytatják tovább. Erre Csehország, Szlovákia és Szlovénia esetében is jó esélyt láttak, amennyiben a piaci mechanizmusokat erősítik. A gyors és radikális gazdasági liberalizálást végrehajtott Észtország esetében a gyenge exportképesség aggasztotta a Bizottságot. Románia, Litvánia, Lettország és Bulgária esetében viszont a Bizottság úgy ítélte meg, hogy nincs kilátás arra, hogy öt éven belül versenyképesek legyenek.

A *harmadik kritérium* az EU-tagsággal járó kötelezettségek teljesítésének képessége, valamint a politikai, gazdasági és pénzügyi unió céljaival való azonosulás volt. Ebben számítottak a jelöltek leginkább sikerekre, ugyanis a célokkal való azonosulás pusztán deklaráció kérdése volt, és ezt a jelentkezők meg is tették. Ugyanakkor a jelöltek a csatlakozást előkészítő, szinte mindenhol a miniszterelnök közvetlen irányítása alá tartozó kormány szerv létesítésével is kifejezésre juttatták igyekezetüket, Lettországon és Litvániában pedig az Európai Ügyek Minisztériumát is létrehozták.

Nagyon fontos kérdés volt a jogharmonizáció területén elért haladás. Brüsszelt – mint az elemzésekből kitűnik – nem az átvett szabályok száma érdekelte, hanem az, hogy az adott ország ipara, mezőgazdasága, környezetvédelme, energiaszolgáltatása, közlekedése, társadalombiztosítása, igazságszolgáltatási, belügyi, vámügyi szervei, az adórendszer, a bankrendszer, a piaci szabályozás képesek lesznek-e öt év múlva úgy működni, ahogy ezt az Unió szabályai előírják. Az értékelés szerint erre Magyarországnak, Lengyelországnak, Szlovákiának és Csehországnak van jó esélye, ha bizonyos területeken különösen igyekeznek. Észtország-

nak szinte minden téren komoly, Lettországnak és Litvániának nagyon komoly erőfeszítéseket kell tennie, Románia és Bulgária pedig – a Bizottság véleménye szerint – biztosan nem képes öt év alatt átvenni az acquist. A leggazdagabb jelentkező, Szlovénia, azért lett elmarasztalva, mert alkotmánybírósági vétó miatt még mindig nem ratifikálta Társulási Megállapodását az EU-val (ezt a többi kilenc pályázó már régen megtette), és a többiektől eltérően nem alkotta meg nemzeti programját a közösségi jogszabályok átültetésére. Magyarország a környezetvédelemben, a vámellenőrzésben és az energetikában kapott gyengébb minősítést. A környezetvédelmi szabályozás azonban valamennyi ország esetében messze elmaradt az EU-s elvárásoktól, ezért ez lehet az egyike azon kevés területnek, ahol az új tagok átmeneti mentességeket kaphatnak az EU-tól. Arra vonatkozóan, hogy a jelentkező az Unió tagjaként öt év múlva alkalmas lesz-e arra, hogy közte és a többi tagállam között megszűnjön a határellenőrzés, csak Csehország és Lengyelország esetében nyilatkoztak igenlően a brüsszeli szakértők.

Összesítve a jelölt országok értékeléseit, a különböző csatlakozási kritériumoknak való megfelelésük alapján az Európai Bizottság azt javasolta az 1997-es jelentésében, hogy a csatlakozási tárgyalások Csehországgal, Észtországgal, Magyarországgal, Lengyelországgal, Szlovéniával és Ciprussal kezdődjenek meg. Az Európai Tanács ezzel szemben az 1997. decemberi, luxemburgi csúcstalálkozóján úgy határozott, hogy egy globális, valamennyi kérelmező országot átfogó, bővítési folyamatot indít, amely a következőket foglalja magába:

- az 1998. március 12-én Londonban megalapítják az ún. Európai Konferenciát, amelyre a tíz közép-európai jelölt országot, valamint Ciprust és Törökországot hívják meg;
- az 1998. március 30-án Brüsszelben megindítják a csatlakozási folyamatot, amely a tíz közép-európai országot és Ciprust öleli fel;
- megkezdik a csatlakozási tárgyalásokat, amelyeket hivatalosan az EU 1998. március 31-én indít meg a Bizottság által javasolt – fent említett – hat országgal.

Az Európai Konferencián olyan közös érdeklődésre számot tartó problémák kerültek megbeszélésre, mint a kül- és biztonságpolitika, bel- és igazságügyi problémák, a regionális együttműködés, valamint egyes gazdasági ügyek. A Konferencia második találkozója 1998. október 6-án került sor Luxemburgban, a harmadikra pedig 1999. július 19-én Brüsszelben. Törökország minden alkalommal visszautasította a meghívást. Málta az 1996-ban befagyasztott csatlakozási kérelmét 1998 októberében újíttotta fel, így a legutóbbi találkozón már részt vehetett. Az ún. csatlakozási folyamatba az említett országok egyaránt bekapcsolódtak, tekintet nélkül arra, hogy elkezdték-e már vagy sem a csatlakozási tárgyalásokat.

A csatlakozási tárgyalások során az adott ország csatlakozási követelményeknek való megfelelését vizsgálják, és rögzítik azokat a feltételeket, amelyekkel az egyes jelölt országok csatlakozhatnak az EU-hoz. (A 31 fejezetre tagolt 80 ezer oldalnyi közösségi joganyagot minden csatlakozó országgal külön-külön megtárgyalják.) Ezek a tárgyalások különösen az időtartamra összpontosítanak, amely alatt az egyes jelöltek átveszik és alkalmazzák a különböző rendeleteket és irányelveket, azaz a felkészülés tempójára.

Az Agenda 2000 tartalmazta a Bizottság azon javaslatát, hogy az Unió által nyújtott csatlakozás előtti támogatások különböző formáit egységes keretbe kellene foglalni, s erre a

célra az ún. Csatlakozási Társulások³ (Accession Partnerships) létrehozása javallott. Az Európai Tanács 1997. decemberi ülésén jóváhagyták ezt a javaslatot. Az első Csatlakozási Társulás elfogadására 1998. március 27-én került sor.

Valamennyi tagjelölt ország további fejlődését a „*Regular Report*” néven megjelenő éves jelentések tartalmazzák, amelyeket a Bizottság terjeszt az Európai Tanács elé. Ezek a jelentések, valamint az összegzésük alapján készített következtetések segítik a Tanácsot a csatlakozási tárgyalások folytatásában és az új tagok felvételére vonatkozó döntéseiben. Az első ilyen jelentés, amely beszámol a tíz kelet-közép-európai jelölt országról, valamint Törökországról és Ciprusról, 1998 novemberében látott napvilágot. A Málta csatlakozásáról szóló 1993-as véleményét 1999 februárjában frissítették fel, miután Málta is felújította csatlakozási kérelmét. Így az 1999 októberében megjelent második „*Regular Report*” már tizenhárom ország fejlődéséről és csatlakozási alkalmasságáról számol be, a 2000 októberében megjelent harmadik jelentés úgyszintén.

2.2. Az Európai Bizottság 1998 novemberében közzétett országvéleményei

A már második alkalommal nyilvánosságra hozott bizottsági vélemények – a száraz, bár árnyalt megközelítésre törekvő szöveg ellenére – többségében pozitív változásokat tükröznek.

A „vizsgáló” országok a *politikai kritériumok* – a demokratikus intézmények stabilitása, a törvények érvényesülése, az emberi és kisebbségi jogok tiszteletben tartása – teljesítésében érték el a legjobb eredményeket. Szlovákia esetében, amely az előző évi értékelés során nem felelt meg a demokrácia-követelménynek, a Bizottság elégedett volt a kormányváltással, de túl korainak tartotta még a véleményalkotást. Jelezte, hogy az értékeléssel megvárja, amíg az új kormány gyakorlatba ülteti programját, de a biztató jeleknek köszönhetően nem tartja kizártnak, hogy – megfelelő előrelépés esetén – Szlovákiával is hamarosan elkezdhetik a csatlakozási tárgyalásokat (addig is az EU politikai és pénzügyi segítséget nyújt a felkészülés felgyorsítására).

A Bizottság továbbra sem volt elégedett a tagjelölt országok igazságszolgáltatásának működésével, a jogrendszeri intézmények kiépülésével, valamint a bírák számának és függetlenségének növekedésével. Csupán Magyarország és Lengyelország kapott dicséret értékelést a jól működő intézményekért, valamint a jogi infrastruktúra erősítésére tett intézkedésekért. Csehország, Szlovénia, Litvánia, Lettország és Észtország esetében szintén stabil demokráciát állapított meg a Bizottság, de az igazságszolgáltatás és a közigazgatás reformjának folytatását javasolta. Romániában és Bulgáriában az éppen csak működő, de stabilnak nem nevezhető demokrácia mellett a Bizottság kifogásolta a romák társadalmi kirekesztését, a korrupciót, valamint az igazságszolgáltatás működését. Romániában az árvaházak megreformálásának szükségességét is hangsúlyozták.

---

³ A Csatlakozási Társulások arra hivatottak, hogy segítsék a csatlakozni kívánó kelet-közép-európai országokat az ún. kopenhágai kritériumok minél átfogóbb teljesítésében.

Az emberi jogok tiszteletben tartásával a Bizottság általában elégedett volt, azonban több országban (köztük Magyarországon és Csehországban is) aggasztónak tartotta a romák helyzetét. A felvidéki és erdélyi magyarok helyzetében javulást véltek felfedezni, az viszont kérdéses, hogy ez mennyiben tükrözi a valós helyzetet, és mennyiben köszönhető az érintett országok kormányainak látványos, de lényegi változást nem mindig eredményező kisebbség-politikájának.

A *gazdasági kritériumok* tekintetében sokkal megosztottabb a kelet-közép-európai országokról alkotott bizottsági vélemény. A csatlakozási tárgyalásokat megkezdő országok közül valamennyi megfelelt a működő piacgazdaság kritériumainak. A jogi és intézményi feltételeket tekintve Szlovákia is közel állt ehhez, Litvániáról és Lettországról pedig megállapították, hogy jó úton halad, amennyiben betartja a meghozott törvényeket. Bulgária és Románia gazdasági szempontból kedvezőtlen megítélést kapott, úgy vélte a Bizottság, hogy kevés előrelépés történt – főként Románia esetében – a működő piacgazdaság felé.

Ami az EU-n belüli gazdasági versenyképességet illeti, egyetlen ország sem felelt meg teljes mértékben az elvárásoknak. Lengyelország és Magyarország minősült a legversenyképesebbnek. Szlovéniáról és Csehországról megállapították, hogy alkalmasak lehetnek, amennyiben gyorsítanak a reformokon. Szlovákiának, Észtországnak és Lettországnak pedig határozott lépéseket kell tennie a piacgazdasága versenyképességének a megteremtéséhez. Bulgária és Románia középtávon határozottan EU-versenyképtelennek bizonyult.

Az *EU-alkalmazkodási képességet* illetően középtávon Magyarországot, Csehországot, Észtországot, Lengyelországot, Szlovákiát és Szlovéniát egyaránt alkalmasnak találta a Bizottság arra, hogy részt vegyen az EU pénzügyi uniójának, az Európai Monetáris Uniónak (EMU) a közös valutát használókon kívüli részében. A közösségi szabályrendszer (acquis) átvételéért és alkalmazásáért egyedül Magyarország kapott elismerő véleményt, továbbá Észtország, valamint Lettorság esetében ítélték úgy, hogy jó úton halad a szabályok átvétele. Egyik tagjelölt esetében sem volt elégedett a Bizottság az állami támogatások átláthatóságával, a szabványosítás és hitelesítés jogszabályi kereteivel.

2.3. Az Európai Bizottság 1999 októberében közzétett országvéleményei

A csatlakozni kívánó kelet-közép-európai országok, valamint Ciprus és Málta előmenetelét és aktuális helyzetét bemutató harmadik bizottsági jelentés következtetései, a bővítési stratégia módosítását és a csatlakozási tárgyalások további hat országra való kiterjesztését javasolták az Európai Uniónak.

Az Európai Bizottság továbbra is fenntartotta azt a korábbi álláspontját, mely szerint a csatlakozási tárgyalások csak azokkal az országokkal kezdhetők el, amelyek a politikai kritériumoknak maradéktalanul megfelelnek. Így kizárta Törökországot, ahol az emberi jogok tiszteletben tartása nem valósult meg (nem törölték el a halálbüntetést). Az öt kelet-közép-európai ország, valamint Málta teljesítette a politikai kritériumokat, bár a Bizottság felhívta a figyelmét a korrupció elleni küzdelem fontosságára és a bírósági rendszer javítására. Bulgáriában és Szlovákiában a romákkal szembeni diszkrimináció visszaszorítását is szorgalmazták. Erre

Románia esetében is történt utalás, a legsúlyosabb gondot itt azonban továbbra is a gyermekotthonok (árvaházak) helyzete jelentette.

A bővítési stratégia módosítása a másik két koppenhágai kritérium tekintetében történt: a tagsági követelmények középtávon való teljesítésének ígérete az újabban csatlakozási tárgyalásokra javasolt országok esetében már nem volt abszolút feltétel. A Bizottság ennek a stratégia-váltásnak a kockázatait is megemlíti, miszerint egyfelől lassíthatja a reformok végrehajtását az egyes országokban, és így a csatlakozási tárgyalások elhúzódását eredményezheti, másfelől esetleg követhetetlen precedenst teremt a jövőre nézve. Ezen kockázatok elkerülése végett a Bizottság azt javasolta, hogy az Európai Unió Lettországgal, Litvániával és Szlovákiával kezdje el a csatlakozási tárgyalásokat már 2000-ben, Bulgáriával és Romániával viszont csak abban az esetben, ha teljesítenek bizonyos feltételeket. Bulgáriának egy atomerőmű bezárását, Romániának a gyermekotthonok helyzetének javítását kell mielőbb megoldania, valamint mindkét országnak gazdasági reformtörekvéseket is fel kell mutatnia. A két ország nem minősült középtávon EU-versenyképesnek, sőt Romániára még működő piacgazdaság sem volt jellemző. A többi kelet-közép-európai országról feltételezték, hogy középtávon alkalmas lesz az uniós piaci versenyre, Máltát és Ciprust pedig már alkalmasnak találták.

A jogi-intézményi alkalmazkodás ütemét és minőségét sehol sem találta megfelelőnek a Bizottság. Az európai közösségi jog átvételével Magyarország esetében volt a legelégedetebb, továbbá Szlovéniában is jelentős előrelépést tapasztalt ebben a tekintetben. Észtországban folyamatos, de lassú alkalmazkodást állapítottak meg, Lengyelországban és Csehországban pedig megtorpanást. A csatlakozási tárgyalások elkezdésére határozottan javasolt újabb három országban (Szlovákia, Litvánia, Lettország) ugyancsak előrehaladást tapasztaltak az *acquis* szabályainak átvételében, de még sok hiányosságot is felsoroltak.

Az Európai Bizottság által kialakított új stratégia „korlátozott számú” fejezet tárgyalásának a megnyitását javasolta a második körben csatlakozókkal, és a fejezetek lezárását a jelölt ország felkészülésének előrehaladásától tette függővé.⁴ A Bizottság az országértékelések összegzésében is hangsúlyozta a csatlakozásra való felkészültség fontosságát, valamint azt, hogy a jelentkezőknek a csatlakozási szerződés megkötése előtt át kell venniük az európai közösségi jogot és uniós színvonalon kell működtetniük intézményeiket.

2.4. Az Európai Bizottság 2000 novemberében közzétett országvéleményei

A Bizottság 2000. november 8-án nyilvánosságra hozott éves jelentése szerint a tagjelölt országok többségében további előrelépés mutatkozott a csatlakozási kritériumok teljesítésében.

A *politikai kritériumok* tekintetében nem történt sok változás, az alapvető követelményeknek már az előző évben megfeleltek az országok, az akkori bírálatok viszont továbbra is fennmaradtak: a bíróságok működését és sok esetben függetlenségét, a korrupció és a gazdasági bűnözés elterjedtségét és több országban is a romák helyzetének megoldatlanságát kifogásolta a Bizottság. A korábbi évekhez képest új bírálat is megjelent: a Csehországban és

---

⁴ Az első körben csatlakozási tárgyalásokat folytató országok esetében „szakaszosan” haladtak: az egész csoporttal azonos számú fejezetet nyitottak meg, majd zártak le, és ezt követően nyitottak újakat.

Romániában észlelt növekvő nő- és gyermek-kereskedelem kapcsán. A politikai kritériumokat a tagjelöltek közül egyedül Törökország nem teljesíti, s így vele nem kezdhetők meg a csatlakozási tárgyalások.

A *gazdasági kritériumok* teljesítése szempontjából a vélemények a legtöbb ország esetében javultak az előző évekhez képest. A csatlakozási tárgyalásokat folytató öt országot már rövidtávon is EU-versenyképesnek találta a Bizottság (Észtország, Magyarország és Lengyelország esetében a legbizakodóbb az értékelés), további hármat (Lettországot, Litvániát és Szlovákiát) pedig középtávon. Bulgária és Románia változatlanul nem látszik EU-verseny-képesnek középtávon sem. Bulgáriában megállapítottak ugyan némi haladást, sikeres volt a makrogazdasági stabilizáció és a privatizáció, Romániában viszont még mindig nincs működő piacgazdaság.

A *közösségi jogrendszer alkalmazását* illetően egyetlen országgal sem volt maradéktalanul elégedett a Bizottság. Az európai közösségi jogi szabályok átvétele és az alkalmazásukhoz szükséges intézmények kiépülése leginkább Csehországban, Észtországban, Magyarországon és Szlovéniában valósult meg, de ezek esetében is hiányosságokat sorol fel a bizottsági vélemény. Magyarország esetében főleg a környezetvédelem és a mezőgazdaság területén történt kevés előrelépés. Az EU-alkalmazkodási képesség a legrosszab minősítést Bulgáriában és Romániában kapta, a többi négy országban (Lengyelország, Lettország, Litvánia és Szlovákia) a jogszabályok átvétele többé-kevésbé megtörtént, de az alkalmazásuk nem mindig valósul meg.

Az Európai Bizottság négy alkalommal elkészített jelentései alapján végigkövethetők az EU-bővítés fejleményei. A csatlakozni kívánó országok megítélése, a koppenhágai csatlakozási kritériumoknak való megfelelésük alapján, pozitív változásokat tükröz. Az 1998 márciusában hat országgal megkezdett csatlakozási tárgyalások további hat országra való kiterjesztését javasolja a Bizottság a legutóbbi jelentésének következtetéseiben. Bulgária, Lettország, Litvánia, Málta, Románia és Szlovákia felkészültségük függvényében kapcsolódhatnak be az európai közösségi jogi szabályok bizonyos fejezeteinek ütemterv szerinti tárgyalásába. A módosított EU-stratégia a csatlakozási tárgyalásokat első körben, illetve második körben elkezdő országok összemosisódását és a jelenlegi helyzetük és felkészültségük szerinti „sorba rendeződését” eredményezheti.

A bővítés, pozitív hozadéka ellenére, egyúttal kihívást is jelent az Európai Unió számára – állapítja meg az Általános Bővítési Igazgatóság egyik közleménye –, mivel az eddigiek során még nem volt példa ilyen nagy számú jelöltre. A jelenlegi tagjelölt országok csatlakozása 34 százalékkal növelné az Unió területét, 105 millióval a népességét, és különböző történelmi háttérű és kultúrájú népek összetartozását jelentené.

3. A csatlakozni kívánó országok megítélése az Európai Unió tagállamainak közvéleménye alapján

Az Európai Bizottság hivatalos értékelései mellett a csatlakozni kívánó országok Európai Unión belüli megítéléséről a tagországok lakosságának körében készült közvélemény-kutatások is érdekes adalékkal szolgálnak. Ezek a közvélemény-kutatások – az Európai Bizottság által

koordinált kérdőíves felmérések⁵ – országonként a 15 éves és idősebb lakosság kb. ezer fős reprezentatív mintáján⁶ készülnek évente két alkalommal (tavasszal és ősszel). Számos egyéb téma mellett az Unió bővítésével kapcsolatos véleményekre is rákérdeznek, többek közt a tagjelölt országok csatlakozásának támogatottságára is. Az eredmények a *Standard Eurobarometer* című kiadványban jelennek meg évente kétszer.

Az Európai Unió negyedik bővítését (Ausztria, Finnország és Svédország 1995. január 1-jétől érvénybe lépő csatlakozását) követő első felmérésre 1995 tavaszán került sor a most már tizenöt tagú Unióban. A bővítés megítélése, illetve az Unióval szembeni attitűdök mellett arra is rákérdeztek, hogy mennyire látják reálisnak a közép-európai jelölt országok (mint Magyarország, Lengyelország, Csehország és Szlovákia) 2010-ig történő csatlakozásának az esélyét. A megkérdezettek 56 százaléka ítélte meg úgy, hogy erre a bővítésre a következő tizenöt évben reális esély van. Többségben volt a bizakodók aránya a dánok (74%), a finnek (72%), a svédek (69%), az angolok (66%) és az osztrákok (64%) körében. A legkevésbé a franciák (36%), a hollandok (31%), a luxemburgiak (29%) és a belgák (27%) voltak optimisták. A vélemény nélküliek leginkább a spanyolok (36%), a portugálok (33%), az olaszok (28%) és az írek (26%) közül kerültek ki (Standard Eurobarometer 43).

Hat hónappal később ugyanezre a kérdésre már csak a megkérdezettek 49 százaléka válaszolt bizakodóan, ami 7 százalékpontos visszaesést jelent a fél év alatt. A legnagyobb visszaesés a három frissen felvett országban volt tapasztalható: Finnországban 16 százalékpontos, Svédországban és Ausztriában 10-10 százalékpontos; a 12 régebbi EU-tag közül Németországban esett leginkább vissza (11 százalékponttal) az emberek ilyen irányú várakozása (Standard Eurobarometer 44).

Az 1996 tavaszán, egy jóval nagyobb: 65 ezres mintán készült felmérésből (ún. „mega survey”) az is kiderült, hogy a tagországok lakosságának többsége nem is tartotta fontosnak az Unió közeljövőbeni bővítését, mindössze 13 százalékkuk támogatta, többségük (55%) inkább a már létező Unió jobb működésének az elősegítését tartotta szükségesnek. A bővítés támogatottsága kiemelkedő volt Dániában (28%) és Írországon (27%), és viszonylag magas Svédországban (19%), valamint Finnországban és Spanyolországban (18%). Legkevésbé Belgiumban és Franciaországban (8%) ítélték rövidtávon fontosnak a bővítést. A támogatottság legnagyobb visszaesése (14 százalékpontos), az egy évvel korábbi értékhez viszonyítva, Görögország esetében következett be (Standard Eurobarometer 45).

Ugyanebben a felmérésben a még nem EU-tag európai országok csatlakozásának a támogatottságára is rákérdeztek, most már nem általánosságban, hanem külön-külön minden országra. Az egyes országok támogatottságát a 15 tagország lakosságának körében az *I. ábra* szemlélteti (az itt szereplő értékek a támogatottság 15 országbeli átlagát tükrözik).

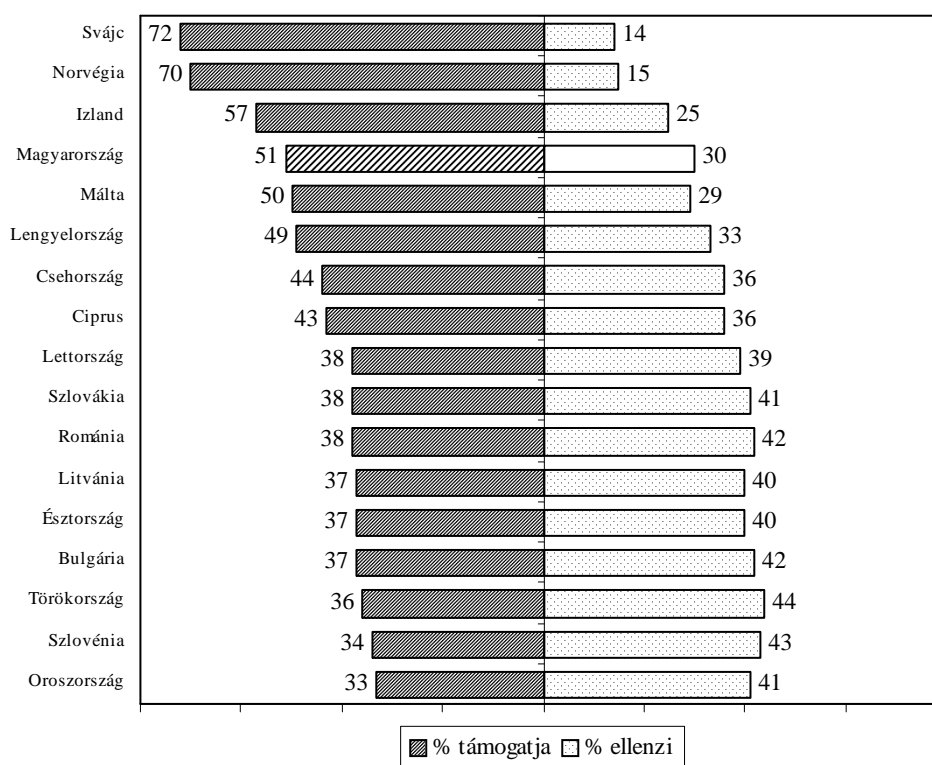
I. ábra

---

⁵ Ez a közvéleménykutatás-sorozat 1973 őszén, az EU első bővítését követően indult az akkori 9 tagállamban és a további bővítésekkel növekedett a résztvevő országok száma is: Görögországban 1980 ősztől, Portugáliában és Spanyolországban 1985 ősztől, a volt NDK-ban 1990 ősztől, Ausztriában, Finnországban és Svédországban pedig 1995 tavasztól végeznek felméréseket.

⁶ A minta elemszáma néhány kivételes esetben eltér ettől: Luxemburg esetében 500, az Egyesült Királyság esetében ezer, 300 Észak-Írországon, Németország esetében pedig 2 ezer (ezer a nyugati részén és ezer a keletin).

*A különböző országok csatlakozásának támogatottsága
a 15 EU-tagállamban, (1996. január-március)*

Forrás: Standard Eurobarometer 45.

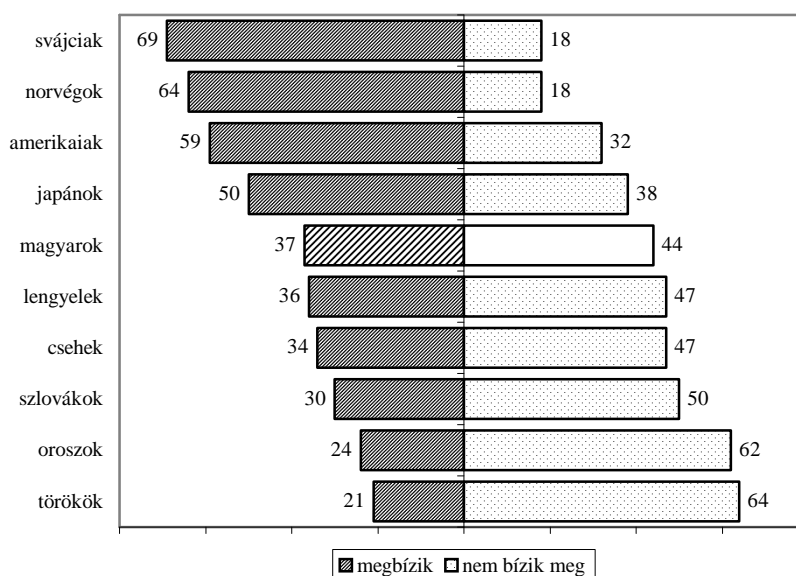
Látható, hogy a csatlakozás szempontjából leginkább elfogadott országok Svájc (72%) és Norvégia (70%), annak ellenére, hogy ez a két ország még nem szerepel a csatlakozni vágyók listáján (az 1994-es norvégiai népszavazáson 52% volt a csatlakozást ellenzők aránya). Az országok második csoportját, a támogatottság lényeges (20 százalékos) különbségével Magyarország, Málta és Lengyelország alkotja. Ezen országok csatlakozását minden második megkérdezett támogatta. És tízből ugyancsak több mint négyen támogatták Csehország és Ciprus csatlakozását is. A többi ország esetében 40% alatti a támogatottság, legalacsonyabb Szlovénia és Törökország esetében, valamint a nem tagjelölt Oroszországé.

Ha azt is megnézzük, hogy a 15 tagállamon belül hol tapasztalhatók a belépés előtt álló országok támogatottságának magasabb, illetve alacsonyabb értékei, azt találjuk, hogy Hollandia a legelfogadóbb az új tagok belépését illetően, majd őt követi Svédország, Görögország, Spanyolország, Olaszország és Finnország (valamennyi esetében 50% vagy afölötti az új belépők támogatottsága). A legkevésbé befogadó (31% vagy kevesebb támogatást mutat) Franciaország, Ausztria, Luxemburg és Belgium (Standard Eurobarometer 45).

A közvélemény-kutatás következő szakaszában, 1996 őszén, a bővítés kérdésköre nem került napirendre. Viszont felmérték a 15 tagállam lakosságának a bizalmát a saját nemzetével, a többi uniós ország polgáraival, valamint az Unión kívüli néhány ország lakosságával szemben. Ez utóbbi csoportba a néhány európai – még nem EU-tag ország mellett – az USA és Japán is a listára került, mint az Unió legnagyobb kereskedelmi partnerei. A felsorolt népek iránti bizalom erősségét a II. ábra mutatja be.

II. ábra

*A különböző népek iránti bizalom a 15 EU-tagállamban
(1996. október-november)*

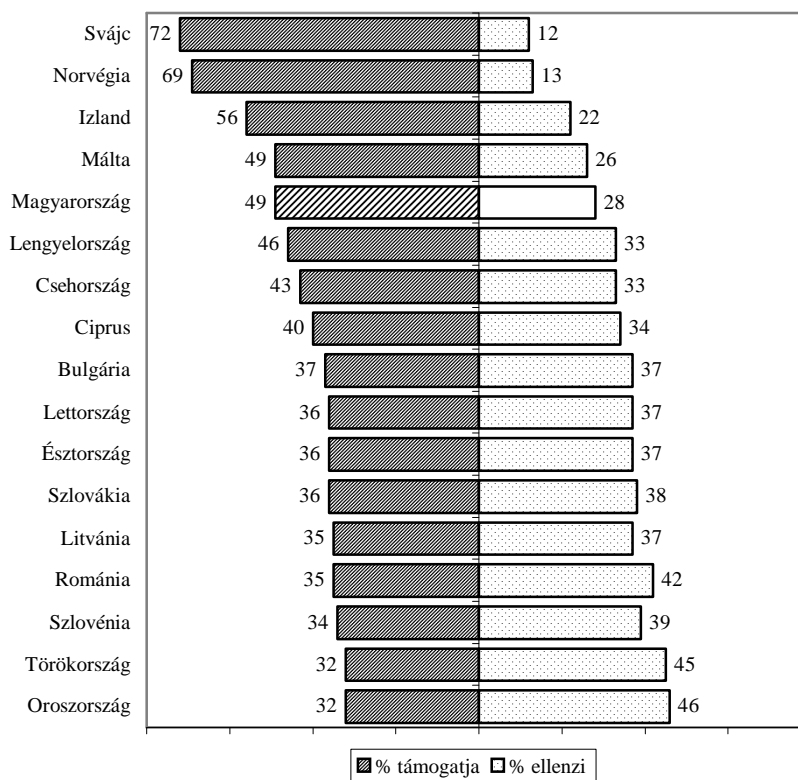
Forrás: Standard Eurobarometer 46.

A legnagyobb bizalomnak (69%) a svájciak örvendhetnek. Ez úgy tűnik, alátámasztja azt a tíz évvel korábbi megállapítást az Eurobarometer-nek, amely szerint Svájc egy tipikusan megbízható ország, amely békésnek és a világ többi részét fenyegető veszélyektől védettnek tűnik. A svájciakat eléggé közeli értékkel (64%) a norvégok követték, majd – még mindig a bizalom aránylag magas értékével (59%) – az amerikaiak. A japánokkal szemben már csupán a megkérdezettek 50 százaléka érzett bizalmat. Ezután következtek – a bizalom értékének erősebb visszaesésével – a kelet-közép-európai országok polgárai, amelyek közül leginkább a magyarokkal szemben nyilvánult meg bizalom (37%). Az oroszokkal és a törökökkel szemben viszont inkább bizalmatlanságról beszélhetünk (Standard Eurobarometer 46). Meg kell jegyeznünk, hogy eléggé magas volt a bizonytalanok aránya (akik a „nem tudom” választ adták), főként a nők, a háztartásbeliek (akik többségben szintén nők), valamint a munkanélküliek körében. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy az EU-tagállamok polgáraival szemben jóval nagyobb bizalom nyilvánult meg, mint a kelet-közép-európai csatlakozni kívánó országok állampolgáraival szemben.

Az 1997 tavaszán készült felmérés 2–3 hónappal előzte meg az Európai Bizottság első országvéleményeinek (Agenda 2000, 1997. július) nyilvánosságra hozatalát. Eredményei alapján összehasonlítható a csatlakozni kívánó országok közvélemény általi megítélése a Bizottság véleményével, illetve a Bizottság által felállított rangsorral. A közvélemény-kutatás során megkérdezetteknek egy 17 országot tartalmazó listáról kellett kiválasztaniuk azokat az országokat, amelyeknek csatlakozását támogatnák (Standard Eurobarometer 47). A két leginkább támogatott ország továbbra is Svájc (72%) és Norvégia (69%). A következő – jóval alacsonyabb támogatottságú – szinten található Izland (56%), amelyet Málta és Magyarország (49%), majd Lengyelország (46%) követ. Csehország és Ciprus csatlakozását tíz megkérdezett közül mindössze négy támogatta, a többi kilenc országét pedig még ennél is kevesebben. A legalacsonyabb támogatottságot (32%) Törökország és Oroszország kapta (*III. ábra*).

III. ábra

A különböző országok csatlakozásának támogatottsága a 15 EU-tagállamban, (1997. március-április)

Forrás: Standard Eurobarometer 47.

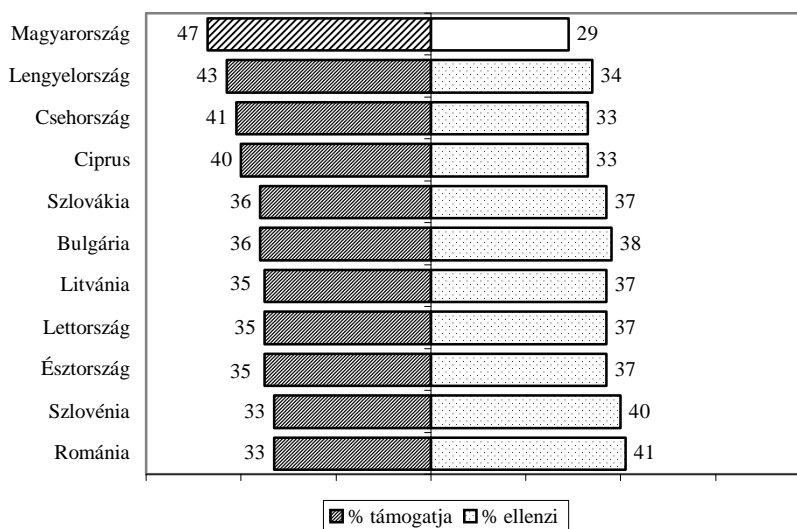
Az eredmények az egy évvel korábbi hasonló kérdésre adott válaszokhoz viszonyítva nem sok eltérést mutattak. Csekély visszaesés mutatkozott Lengyelország (-3 százalékpont), Ciprus (-3 százalékpont), Románia (-3 százalékpont) és Törökország (-4 százalékpont) esetében. A fentiek alapján látható, hogy az Európai Bizottság által a csatlakozási tárgyalások megkezdésére alkalmasnak talált hat ország nem egészen esik egybe a közvélemény által leginkább támogatottakkal. Svájc és Norvégia – mint a közvélemény által a legpozitívabban megítélt országok – eleve nincsenek is a csatlakozni kívánók között. A Bizottság részéről kedvező minősítést elnyert Magyarország, Lengyelország, Csehország és Ciprus a tagországok lakossága részéről 40–50 százalékos támogatottságban részesült. Észtország és Szlovénia, melyeket a Bizottság szintén megfelelőnek talált a csatlakozási tárgyalások megkezdésére, még kevésbé nyerte el a közvélemény támogatását: az előbbi belépését az Unióba a megkérdezettek 36 százaléka, az utóbbiét csupán 34 százaléka támogatta.

Nem sokat változott a kép a bizottsági vélemény megjelenése után 3–4 hónappal, az 1997 őszen készült újabb közvélemény-kutatás eredményeit tekintve sem (Standard Eurobarometer 48). Ez alkalommal a kérdőívben az országok listáján már csupán a tíz kelet-közép-európai, Társulási Megállapodást kötött ország, valamint Ciprus szerepelt. A fél év alatt nem tapasztalható különösebb változás az érintett országok támogatottságában. Az országok támogatottság szerinti rangsora tehát nagyjából megegyezik a fél évvel korábbi rangsorral (IV. ábra): továbbra is Magyarország, Lengyelország, Csehország és Ciprus az első négy „helyezett” (40–50% közötti támogatottsággal), miközben Észtország, és főleg Szlovénia

közvélemény általi megítélése továbbra is jóval negatívabb (35%, illetve 33%), mint a róluk kialakított bizottsági vélemény. Közel azonos a támogatottságuk, mint a többi öt országé, amelyek a Bizottság szerint még nem alkalmasak a tárgyalások megkezdésére.

IV. ábra

A különböző országok csatlakozásának támogatottsága a 15 EU-tagállamban, (1997. október-november)

Forrás: Standard Eurobarometer 48.

Úgy tűnik tehát, hogy a Bizottság nyilvánosságra hozott értékelése – rövidtávon legálábbis – nem befolyásolta az emberek szubjektív megítélését az Unió tagjelöltjeit illetően. Figyelembe véve az EU bővítésének anyagi vonzatait, nem meglepő, hogy a támogatottság – az átlagát tekintve – jóformán egyetlen ország esetében sem kifejezetten nagy (még a legmagasabb érték is 50% alatti). Másfelől azt is hozzá kell fűzni az eredményekhez, hogy a megkérdezettek jelentős hányada nem nyilvánított véleményt ebben a kérdésben.⁷ Nem hagyható figyelmen kívül továbbá az sem, hogy az egyes csatlakozni kívánó országok támogatottságának mértéke nem egységes a 15 tagállamban. Míg Dániában, Görögországban, Hollandiában, Finnországban és Svédországban sokkal kedvezőbb volt a bővítés megítélése és a csatlakozás támogatottsága valamennyi országra nézve magasabb az átlagnál, addig Belgiumban, Franciaországban és Luxemburgban valamennyi jelölt támogatottsága alacsonyabb volt, mint az EU-s átlag. Továbbá néhány tagállamban nagyon szélsőséges viszonyulás is előfordult az egyes csatlakozni kívánó országokkal szemben.⁸

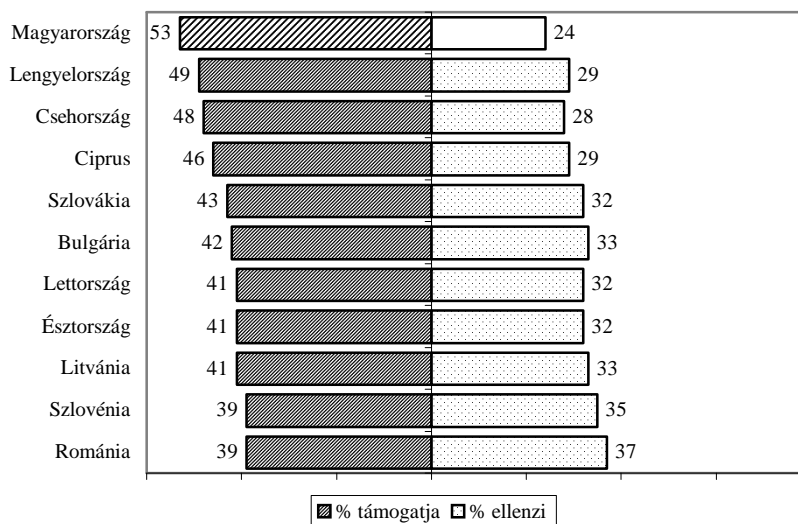
1998. március 31-én elkezdődtek a csatlakozási tárgyalások a Bizottság által javasolt hat országgal. Az EU-tagországok körében április-májusban került sor a szokásos közvélemény-kutatásra, melynek eredményei már az Európai Unió bővítési előkészületeinek fényében tükrözik a 15 ország lakosságának a véleményét. A felmérés alapján a csatlakozás támogatottsága mind a 11 jelölt ország esetében növekedést mutatott a hat hónappal korábbi felmérés eredményeihez képest (V. ábra). Érdekes módon ez a növekedés egységes volt – valamennyi

⁷ Nem a vélemény megtagadásáról van szó, hanem a „nem tudom” válaszokról.

ország esetében 6–7 százalékos –, így a támogatottság alapján felállított rangsor változatlan maradt. Magyarország (53 százalékos támogatottsággal) továbbra is vezette a rangsort, majd Lengyelország, Csehország és Ciprus követte hazánkat. Észtország és Szlovénia most sem kapott több támogatottságot, mint a többi öt, a csatlakozási tárgyalásokra még nem alkalmas ország (Standard Eurobarometer 49).

V. ábra

A különböző országok csatlakozásának támogatottsága
a 15 EU-tagállamban, (1998. április-május)

Forrás: Standard Eurobarometer 49.

A 11 jelölt ország támogattságának átlaga 44% az EU-szintjén, ha viszont az egyes tagállamok értékeit is megnézzük, ez az átlag nagy szórást mutat: míg Svédországban és Dániában közel kétharmados támogatottság mutatkozik, addig Belgiumban és Ausztriában alig egyharmados. Összességében jóval átlag fölött (több mint 50 százalékban) támogatják a csatlakozást Hollandiában, Finnországban, Görögországban és Spanyolországban is, míg átlag alatt (kevesebb mint 40 százalékban) a fentebb említetteken kívül Franciaországban, Németországban és Luxemburgban. Ha a jelölt országokra lebontva is megnézzük a támogatottság mértékét, azt találjuk, hogy Dánia és Svédország többnyire valamennyi jelölt csatlakozását erősebben támogatja, mint a többi ország. Kivételt jelent Ciprus, amelyet leginkább a görögök támogatnak (85%), Bulgáriát és Romániát szintén leginkább a görögök, bár csekélyebb mértékben (57%, illetve 56%), és Szlovéniát leginkább a spanyolok (52%). Kiugróan magas támogatottság mutatkozik még Magyarország iránt a finnek (69%) és a hollandok (68%) részéről is (Standard Eurobarometer 49).

Nem egyforma a különböző országok iránti attitűd egységessége sem: egyes tagállamokban hasonló attitűdök mutatkoztak valamennyi jelölt irányába, másokban nagyon különbözőek. A legnagyobb megosztottság az egyes országok megítélésében (azaz a legnagyobb távolság a legjobban és legkevésbé támogatott ország értékelése között) Görögországban, Né-

⁸ Görögországban pl. 88 százalékos volt Ciprus támogatottsága, Ausztriában azonban csupán a megkérdezettek 14 százaléka támogatta Romániát és 16% Bulgáriát, Németországban pedig 17% Romániát.

metországban és Ausztriában tapasztalható (30 százalékpont fölötti az eltérés). A leegységesebb a 11 ország megítélése Portugáliában, Spanyolországban, Belgiumban, Luxemburgban és Olaszországban (5–10 százalékpontos az eltérés).

A 11 jelölt támogatottságának átlagos növekedése 1997 őszéhez viszonyítva a legtöbb tagállamban megfigyelhető, a legnagyobb (9%) Spanyolországban és Portugáliában. Egyedül Dániában nem változott a támogatottság, ahol már fél évvel korábban is nagyon magas volt (61%), valamint Görögországban csökkent 3 százalékponttal. Ha a hat, csatlakozási tárgyalásokat megkezdő ország támogatottságát vetjük össze tagállamokra lebontva a fél évvel korábbi felmérés eredményeivel, azt találjuk, hogy az EU-átlagban megfigyelhető 6–7 százalékpontos növekedés mögött a legtöbb tagállamban tapasztalható növekedés áll. Legmagasabb az egyes országok támogatottságának növekedése Spanyolország, Franciaország és Portugália esetében (8–11%), továbbá jelentős Belgiumban, Németországban, Olaszországban és Finnországban is. Görögország az egyedüli, ahol mind a hat ország támogatottsága csökkent (2–5 százalékpontot), valamint Dániában is visszaesett (4 százalékponttal) Észtország támogatottsága. Görögországban feltehetően az új tagok csatlakozásával járó esetleges anyagi hátrányok lehetősége miatt csappant meg kissé az esélyes jelöltek iránti támogató megítélés (bár, mint az előbbiekből kiderült, továbbra is átlag feletti maradt).

Az eredmények értékelésében figyelembe kell venni azt is, hogy némely tagállamban eléggé magas volt a véleménynélküliek aránya: Írországból, Portugáliából, Spanyolországból és az Egyesült Királyságból a megkérdezettek több mint 30 százaléka adott „nem tudom” választ a csatlakozás megítélésének a kérdésre. Ha a felmérésben részt vevő 15 ország átlagát (25%) tekintjük, akkor is szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy egy jelentős réteg véleményét nem ismerjük, és fennáll annak a lehetősége, hogy a csatlakozási tárgyalások előrehaladásával a véleménynélküliek kialakítanak valamilyen véleményt, amely megváltoztathatja a támogatottságról az eddigiek során kialakult képet.

1998 szeptemberében a máltai kormány kérte az előző kormány által 1996-ban felfüggesztett csatlakozási kérelmének felújítását. Így az EU-tagállamokban 1998 őszén (október–november) készült újabb közvélemény-kutatásban Málta újra felkerült azon országok listájára, melyek csatlakozásának támogatottságára rákérdeztek. Összesen tehát 12 ország szerepelt ezen a listán: a hat csatlakozási tárgyalásokat folytató ország, az öt társulási szerződéssel rendelkező ország, valamint Málta. A kérdés újra az volt, hogy támogatnák-e vagy elleneznék-e az egyes országok belépését az Európai Unióba. Az eredményeket a VI. ábra szemlélteti.

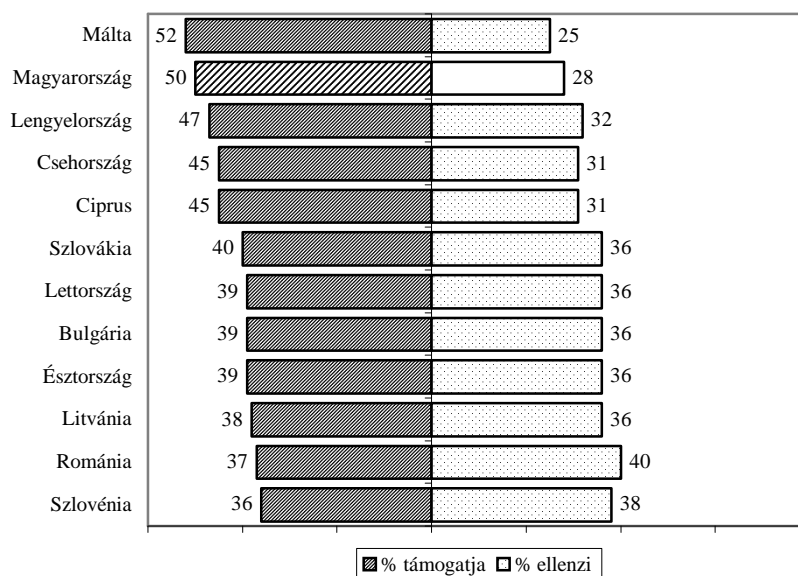
A legnagyobb támogatottságot Málta kapott (52%), amely támogatottság országonként a legmagasabb volt Görögországban (72%), majd az Egyesült Királyságból (63%), legalacsonyabb pedig Belgiumban (39%). Kevéssel mögötte volt Magyarország, melynek belépését a megkérdezettek 50 százaléka támogatta, leginkább Dániában (69%), valamint Svédországban és Finnországban (68%), legkevésbé Belgiumban (30%). Lengyelország szerepelt a harmadik helyen 47 százalékos támogatottsággal, amely arány 76% volt Dániában és 24% Ausztriában. Ciprus és Csehország 45–45 százalékos támogatottságot kapott. Ciprust továbbra is Görögországban támogatták legnagyobb arányban (89%), majd – jóval kevésbé, de még mindig átlag fölött – Svédországban (56%) és az Egyesült Királyságból (55%), legcsekélyebb támogatottsága pedig Belgiumban volt (34%). Csehországot leginkább a svédek (69%), legkevésbé a belgák (30%)

támogatták. Észtország és Szlovénia most sem kapott jobb „helyezést”, mint a csatlakozási tárgyalásokat még nem folytató többi öt ország. Észtországot legerősebben a skandináv országokban (Svédország és Finnország) támogatták (72%), de Belgiumban és Ausztriában nagyon alacsony volt az elfogadottsága (26%, illetve 28%). Szlovénia pedig valamennyi ország közül a legalacsonyabb támogatottságot kapta (36%), amely Svédországban volt a legnagyobb (54%) és Belgiumban a legalacsonyabb (23%) (Standard Eurobarometer 50).

VI. ábra

A különböző országok csatlakozásának támogatottsága a 15 EU-tagállamban, (1998. október-november)

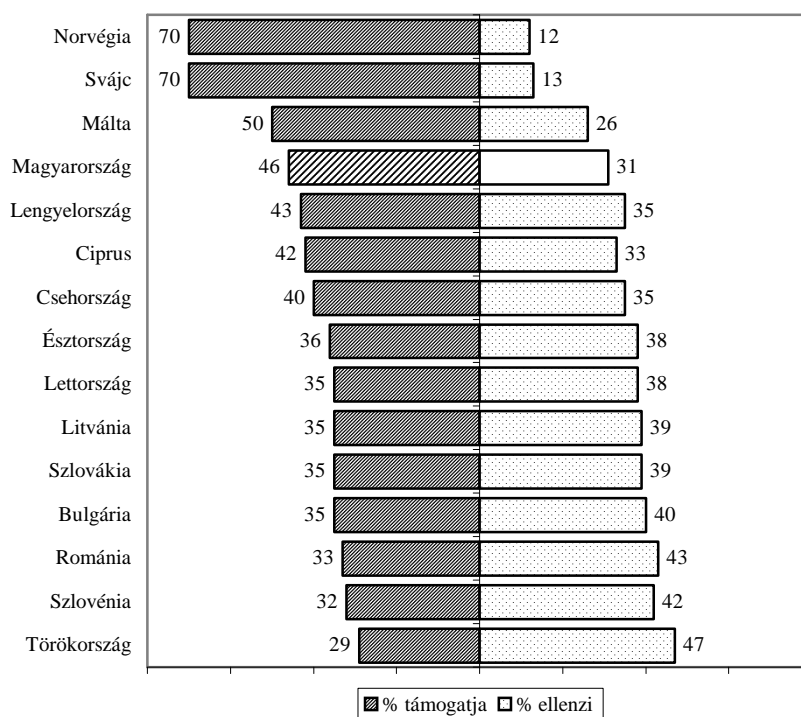
Forrás: Standard Eurobarometer 50.

A fentiekből is kiderül, hogy az Unión belül a csatlakozni kívánó új tagokat nem egyformán szívesen látják. Vannak a csatlakozást általában támogató országok, pl. Svédország, ahol a 12 jelölt támogatottságának átlaga 63% volt, valamint Dánia és Görögország, ahol 61–61% volt, de ugyanakkor vannak a csatlakozást a legtöbb jelölt esetében többnyire ellenző országok, ilyen pl. Belgium, ahol a támogatottság átlaga alig 28% volt, illetve Ausztria, ahol 30%. Mint az előző évek eredményeiből is láthattuk, a támogatottság mértéke nem mindig mutat egységes képet egyazon országon belül sem: van, ahol nagyon eltérő a különböző országok csatlakozásának a megítélése, és elég nagy szakadék mutatkozik a támogatottságuk között, máshol meg egységesebb vélemény rajzolódik ki. Nagy az eltérés a leginkább és legkevésbé elfogadott ország támogatottsága között Görögországban és Ausztriában (38 százalékpont), valamint Finnországban (34 százalékpont), Dániában (32 százalékpont) és Németországban (31 százalékpont). Nagyon alacsony az eltérés Spanyolországban (5 százalékpont) és Portugáliában (7 százalékpont). Görögországban a nagy eltérés abból adódik, hogy szélsőségesen magas Ciprus támogatottsága (89%), Ausztriában pedig nagyon alacsony Románia (15%) támogatottsága. A vélemény nélküliek aránya az egyes országokban hasonlóképpen alakult, mint az előző felmérésben: legalacsonyabb a görögök, a dánok, a hollandok és a finnek körében (13–16%), legmagasabb a portugálok, az írek és a spanyolok közt (34–37%).

Az 1999 tavaszán készült újabb közvélemény-kutatásban az EU-bővítéssel szembeni attitűdök vizsgálatakor, újra rákérdeztek a fentebbi 12 ország mellett Norvégia, Svájc és Törökország támogatottságára is. Norvégia és Svájc valamennyi tagállam lakosságának részéről a legmagasabb támogatottságot kapta, átlagban 70 százalékot, jóval nagyobbat, mint amennyit a többi ország valaha is bírt. Norvégia csatlakozását leginkább a dánok (90%), illetve a hollandok (88%), legkevésbé a portugálok (54%) támogatták. Svájc csatlakozását ugyancsak a dánok és a hollandok támogatták leginkább (84%), legkevésbé pedig szintén a portugálok (59%). Érdekes módon, a portugálok közt alacsony arányban voltak azok is, akik elleneztek Norvégia és Svájc csatlakozását (18–16%). Az alacsony támogatottság tehát inkább a véleményhiánynak köszönhető az esetükben (30% felett volt a „nem tudom” válaszok aránya), mintsem a határozott ellenzésnek. Magas véleményhiánnyal találkozhatunk továbbá Spanyolország, Írország és az Egyesült Királyság esetében is, ami arra utal, hogy az Európai Unió különböző részein élő emberek elég nagy hányadának továbbra sincs kialakult véleménye az Unióhoz csatlakozni kívánó országokról (Standard Eurobarometer 51).

VII. ábra

A különböző országok csatlakozásának támogatottsága a 15 EU-tagállamban, (1999. március-április)

Forrás: Standard Eurobarometer 51.

A ténylegesen csatlakozni vágyó országok támogatottságának mértéke enyhén (2–5 százalékponttal) visszaesett az előző felméréshez képest, de a támogatottságuk sorrendje lényegében nem változott (VII. ábra). Málta aránylag magas támogatottságával (50%), mely legerősebb volt Görögországban (68%), leggyengébb Franciaországban (36%), továbbra is megelőzte a már csatlakozási tárgyalásokat folytató országokat. Negyedik helyen állt Magyarország (46%), melyet leginkább a dánok (68%), legkevésbé a franciák (33%) támogattak. Ha-

zánkat követte Lengyelország (43%), melynek támogatottsága legmagasabb volt Dániában (71%), de nagyon alacsony Ausztriában (17%), majd Ciprus (42%), amelyet nagyon erősen támogattak Görögországban (82%), Ausztriában viszont kevésbé (27%). Nem sokkal maradt le Ciprus után Csehország sem (40%), melyet leginkább a dánok (61%), legkevésbé a franciák (28%) kedveltek. A következő hét ország – köztük Észtország és Szlovénia – már 40% alatti támogatottságot kapott, s még ennél is kevesebbet (29 százalékat) Törökország, melyet legnagyobb arányban a spanyolok támogattak (45%), legkisebb arányban pedig a görögök (13%).

Dániában – mint azt a fentiek is tükrözik – a csatlakozás általában pozitív megítélést kapott: 62% volt a 15 ország átlagos támogatottsága. Ugyancsak magas volt az átlagos támogatottság Görögországban (58%), Svédországban (56%) és Hollandiában (55%). Ezzel szemben Ausztriában és Franciaországban nyilvánult meg a csatlakozás legnagyobb ellenzése, alig 29%, illetve 33% volt a 15 ország támogatottsága.⁹ A legtöbb tagállamban a különböző országok csatlakozásának megítélése nagyon változó volt. Norvégia és Svájc magas támogatottsága még jobban megnövelte a távolságot a legjobban és a legkevésbé támogatott országok értékei között. A legnagyobb eltérés (69 százalékpont) Görögországban mutatkozott, majd Dániában (59 százalékpont), valamint Finnországban és Ausztriában (58 százalékpont). A leegységesebb a különböző országok támogatottsága Spanyolországban volt (18 százalékpont).

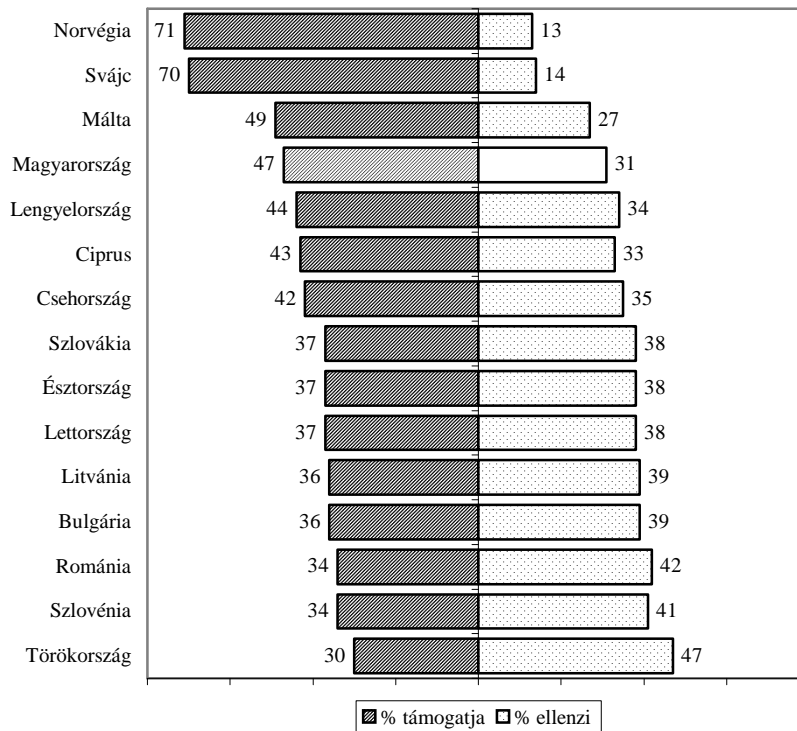
Az 1999 őszi felmérés eredményei nem mutattak elmozdulást az egyes országok közvélemény általi támogatottságában (*VIII. ábra*). 1–2 százalékpontos eltérésekkel megismétlődtek a fél évvel korábban nyert eredmények. A vélemény nélküliek továbbra is elég magas aránya azt tükrözi, hogy még mindig nem beszélhetünk teljesen kikristályosodott közvéleményről az Unió bővítésének kérdéskörében. A 13 tagjelölt ország közül továbbra is Málta kapta a legnagyobb támogatottságot (72 százalékat Görögországban, 36 százalékat Franciaországban). A hozzá közel álló Magyarországot leginkább a svédek és a dánok (65%), legkevésbé a franciák (36%) támogatták. Majd Lengyelország, Ciprus és Csehország következik egymáshoz közeli értékekkel. Észtország és Szlovénia támogatottsága továbbra sem emelkedik ki a többi kelet-európai ország közül, és a folyamatban levő csatlakozási tárgyalások, valamint a kedvező bizottsági vélemények ellenére sem mutat lényeges emelkedést. A listán szereplő 15 ország átlagos támogatottsága az egyes tagországokban szintén nem sokat változott: Svédország és Ausztria esetében tapasztalható 6 százalékpontos növekedés, a többieknél azonban mindössze 1–3 százalékpontos az eltérés a hat hónappal korábbi értékhez viszonyítva. Általában magas támogatást tanúsítottak Svédországban (62%), Dániában (60%), Görögországban (57%) és Hollandiában (55%), és alacsonyat Franciaországban (34%), Ausztriában (35%) és Németországban (38%) (Standard Eurobarometer 52).

---

⁹ Ezek az értékek nem hasonlíthatók össze a korábbi felmérésekben számított átlagokkal, mivel Norvégia, Svájc és Törökország azokban nem szerepelt (illetve 1996 és 1997 tavaszán szerepeltek, de akkor viszont Izland és Oroszország is rajta volt a listán).

VIII. ábra

A különböző országok csatlakozásának támogatottsága a 15 EU-tagállamban, (1999. október-november)

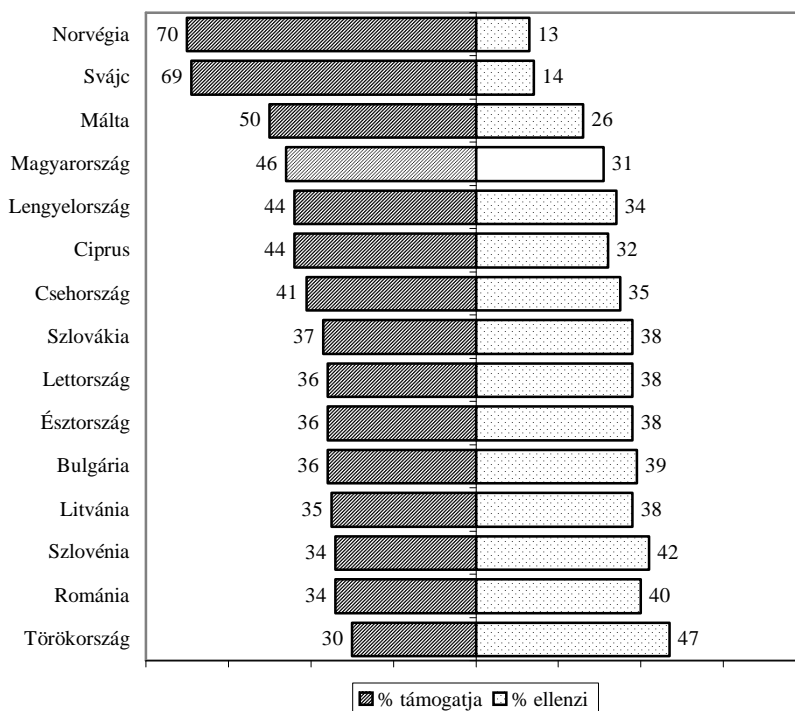
Forrás: Standard Eurobarometer 52.

Az Európai Bizottság harmadik éves jelentését követően (melyben a csatlakozási tárgyalásokat folytató országok körének kibővítését javasolta), az Európai Tanács 1999 decemberében Helsinkiben tartott ülésén bejelentette, hogy a 13 jelölt ország csatlakozási folyamatát egyetlen közös keretben kívánja tovább lebonyolítani. A 2000. április-májusban készült felmérés a tagjelölt országok csatlakozásának támogatottságában továbbra sem mutatott változást (IX. ábra). Nem csupán az egyes országok támogatottság szerinti rangsora maradt változatlan, de a támogatottságuknak a különböző tagországokban tapasztalt értéke sem változott lényegesen. Ugyancsak állandó a véleménynélküliek aránya is. Továbbra ugyanazok a magas, illetve az alacsony támogatást tanúsító országok (Standard Eurobarometer 53).

A legutolsó közvélemény-kutatásra az EU-tagállamokban 2000 őszén került sor. Az előzetes eredmények (melyek 2001 februárjában kerültek nyilvánosságra) azt mutatják, hogy a megkérdezettek 44 százaléka támogatja az Unió bővítését, míg 35 százaléka ellenzi. A legnagyobb az új tagok belépésének a támogatottsága Görögországban, Olaszországban, Dániában és Svédországban, a legkisebb pedig az Egyesült Királyságban, Ausztriában és Franciaországban.

IX. ábra

A különböző országok csatlakozásának támogatottsága a 15 EU-tagállamban, (2000. április-május)

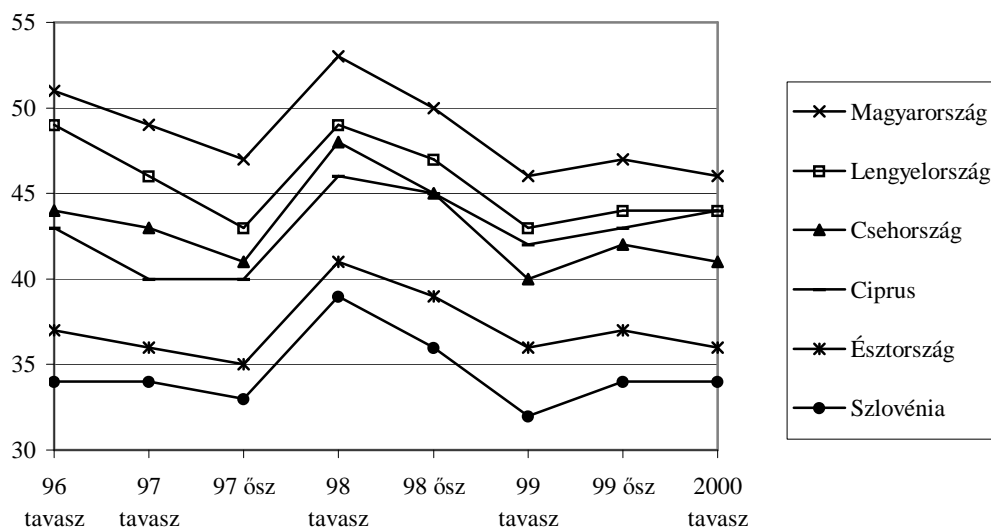

Forrás: Standard Eurobarometer 53.

Áttekintve a 13 csatlakozni kívánó ország támogatottságát 1996-tól napjainkig (X. és XI. ábra), azt tapasztaljuk, hogy az enyhe ingadozás valamennyi ország esetében többnyire egyforma volt, s így az első megkérdés során kirajzolódott támogatottsági rangsor lényegében nem nagyon változott (mindössze Ciprus előzte meg kevéssel Csehországot). Érdekes módon a támogatottság valamennyi ország esetében 1998 tavaszán, egy-két hónappal az első hat ország csatlakozási tárgyalásainak hivatalos elkezdése után emelkedett meg (6–7 százalékponttal), majd azt követően lényegesen visszaesett. Látható az is, hogy míg az első körben csatlakozási tárgyalásokat elkezdő országok támogatottsága jól elkülönül (kb. 15 százalékpont az eltérés a legjobban és a legkevésbé támogatott ország között), addig a második hullámban levő országok közül csupán Málta és Törökország támogatottsága tér el nagyon az átlagtól (az előbbie jóval magasabb, az utóbbié alacsonyabb), a többi öt ország (Szlovákia, Lettország, Bulgária, Litvánia, Románia) támogatottsága viszont „egymásracsúszik”, mindössze 1–2 százalékpont az eltérés közöttük. Ha a támogatottság értékét nézzük, ez az országcsoport valahol Észtország és Szlovénia között helyezkedne el a X. ábrán.

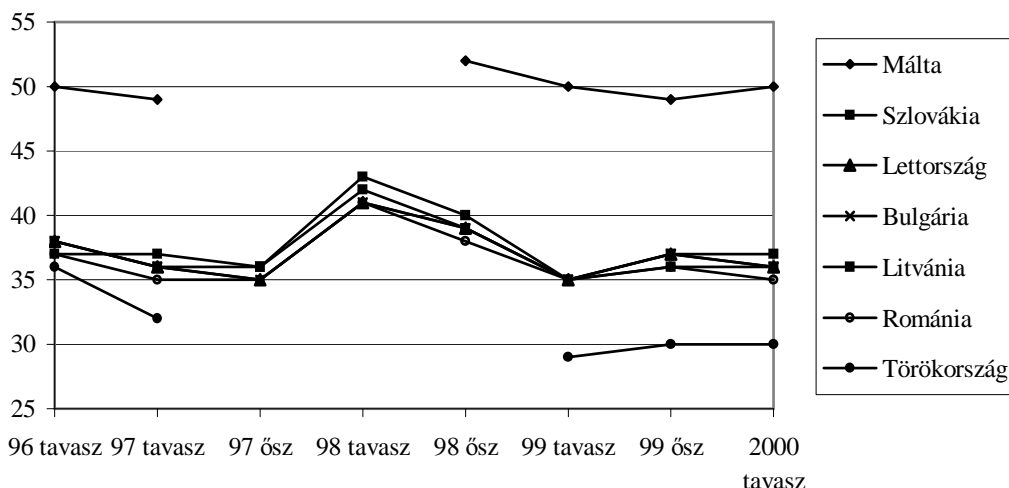
X. ábra

A csatlakozási tárgyalásokat első körben elkezdő országok lakossági támogatottságának megítélésének változása a 15 EU-tagállamban, 1996–2000

XI. ábra

A csatlakozási tárgyalásokat második körben elkezdő országok lakossági támogatottságának megítélésének változása a 15 EU-tagállamban, 1996–2000*

* Málta és Törökország támogatottságára néhány alkalommal nem kérdeztek rá.

Az elemzés során kiderült az is, hogy az EU-bővítés támogatottsága függ attól, hogy melyik ország csatlakozásáról és melyik tagország lakosságának körében teszik fel a kérdést. A fenti ábrákon látható értékek az egyes országok támogatottságát a 15 tagállam átlagában tükrözik. Azonban az egyes országok támogatottsága nagyon nagy eltérést (akár 30 százalékpontot) mutat a különböző tagállamok lakosságának körében.

Nem lehet eltekinteni a véleményélküliek végig magas arányától sem: a megkérdezetteknek kb. 20–30 százaléka nem tudta megítélni azt, hogy támogatja-e vagy ellenzi az egyes országok csatlakozását az Unióhoz. Természetesen ez a bizonytalanság sem volt egységes a 15 tagállamban (20 százalékpontos eltérések is vannak), de mindenképpen azt tükrözi, hogy amennyiben a csatlakozási időpontok közeledtével a véleményélküliek is állást foglalnak, az akár

meg is változtathatja az egyes országok támogatottságáról kialakult meglehetősen stabilnak látszó képet.

Abstracts

Studies on free movement of persons from statistical aspects

Sándor Illés – Éva Lukács

The project entitled „Studies on free movement of persons from statistical aspects” has been realized with the co-operation of the Ministry of Social and Family Affairs and the Central Statistical Office. The main task of the co-operation has been one of the embarrassing (if even not the most embarrassing) section of the negotiations on the joining to European Union aimed at studies on “free movement of persons” – preparing and utilizing strict statistical indices.

That means, the common project of the Ministry of Social and Family Affairs and that of the Central Statistical Office – on the one side – ensures up to date, methodologically clarified data for the Hungarian delegation within the frame of migratory problems. In the other part of the co-operation, including research problems through longer studies the events of migration of population groups and countries playing important roles in them and their expectable effects can be found. This publication deals with the result of these studies. The themes of them are as follows:

1. The number of Hungarian citizens staying in foreign countries during the nineties especially those in member states of the European Union, as well as those returning home.
2. Emigrating Hungarian citizens in the more important European countries, especially in Germany and Austria.
3. Citizens of the Union immigrating and working in Hungary.
4. Migration of children – family reunification.
5. Hungarian students schooling abroad, and foreign students learning in Hungary.
6. Labour force of Hungary working abroad, especially in Germany and Austria.
7. International migration of Hungarian pensioners.
8. Interrelation between official EU opinions and public opinion on the wishes of the member states on the joining.

Three of the above mentioned eight themes examined the sources relating to the emigration, further migration and re-migration of Hungarian citizens, or their longer living abroad, as well as whether can be found any movement from the EU to Hungary where the participants are not Hungarians but citizens of the Union. Further four themes were investigated from special demographic aspects (emigration by life cycle of persons and their causes). These later themes were compared by a question, whether the age distribution of international migrants may be similar to the inner migrants, are internal and international migration parallel, or not? The last contribution shows some difference, however it is of special importance regarding to emigration.

It is necessary to control macro data even in using sources of different administrations

for avoiding faults in establishing sizes and tendencies. One solution for checking the results is the analysis of macro data from demographic point of view, that means the distribution of the elements as proposed and realized. Among others, this is the aspect of analysing and showing emigration processes and potential sources of control.

One of the key issues in the course of the discussions on joining to the EU may be called a “freak of figures”: common communications of the Hungarian/EU persons, workers, students or family-members do live in the EU member states and in Hungary, how many persons will move to any EU member states, etc. These data and their consequences will be able to determine the circumstances of the joining.

It is well known that migration is typically an age specific issue. From the middle of the 1980 years more and more research verified the validity of the curve named after Andrei Rogers. The Rogers curve shows the intensity (probability) of migrations by age and on this basis it differentiates characteristic phases of life. It should be mentioned that in the course of intensive statistical analyses of Hungarian data it could be seen, too. Moreover, also the yearly age specific movings within the settlements of Hungary between 1984 and 1999 follow this type of curves. Also age specific frequency curves can be shown from the data on international migrants – including uncertainties, too – are similar to the Rogers curve although not the same.

Following the idea of the universality of the Rogers curve we thought that it is serviceable to elaborate complimentary sources for controlling the typical life-course phases, namely for childhood, schooling age, working ages and the age of retirement.

The summarizing study aims at giving a picture on the complex problem, evaluating the main statements of the research and complete the recent results and place the parts on the global horizon of migration.

Hungarian migrants in Europe

Pál Péter Tóth

We can put the end of the migration movement forced out by the Second World War to 1951, the date of acceptance of the Geneva Convention. From that date, but also prior to it, different migration processes took place in the Eastern and Eastern parts of Europe. Following 1948, consolidation of the Bolshevik political rules, one could not speak of natural international migration. The total ban on foreign travel is well demonstrated by the fact that there is no trace of evidence for the official approval to emigrate of any single person until 1953. The year 1953 saw some change when emigration permission was granted to 135 people. In 1954, 1,099 people and in 1955, 1,319 people were allowed to emigrate from Hungary. As is known, the country's hermetic isolation broke in an explosion in October 1956. In the months till May 26, 1957, some 200,000 people took advantage of the temporary unguardedness of the borders and left the country illegally. The possibility of free emigration ceased in 1958, and the old order was restored in the field of international migration. The number of people who were granted permission to leave the country and emigrate officially again fell to insignificant proportions annually, until the fall of the regime. Despite this fact the early 1960s saw some truly momentous changes. From that time on Hungarian citizens could travel to any socialist country practically without much constraint, and – with definite conditions – also to the capitalist countries on tourist passport every three years, and to visit relatives, every other year, and after some time, every year. In the decades following the 1956 exodus, about 5–8,000 Hungarians left the country annually via legal and illegal channels. Any major shift from this static state came at the end of the 1970s and early 1980s, mainly through illegal (so-called pretended) marriages. The qualitative change came in 1988 when, under pressure from mass emigrants from Romania, the Hungarian authorities granted permission to stay to 12,273 people. On the basis of the data collected, from 1953 until the collapse of the regime nearly 400,000 people left the country.

Parallel with the appearance of Hungarian research into the international migration movement, and the requirements connected with the number of the population and advance demographic calculations, the need was identified to produce data on the emigration and re-migration of Hungarian citizens. At present, no one can accurately answer the question how many Hungarian citizens emigrated or returned to Hungary in any year after 1990. From the middle of the 1990s, one could hear and read reports claiming that some 100,000 Hungarians had left the country. This figure was never supported by any hard evidence, and as such, cannot be accepted as an estimate even. On the basis of the available Hungarian sources, it cannot be established how many people left the country in any given year with the purpose of staying abroad for a year or longer, neither how many people of the above category actually returned home. There is hope for comparing the 2011 census results with the 2001 census figures, we will get a sort of balance of the international migration of Hungarian citizens for the decade to come. For the decade starting 1990 we only have accurate figures for those

people who resign their Hungarian citizenship to live abroad. For this reason, before trying to reconstruct the international migration trends of Hungarian citizens with the help of other sources, we consider it necessary to present the annual number of people who resign their Hungarian citizenship. In the last decade of the 20th century 11,490 people resigned their Hungarian citizenship. We do not find the data of these people in the various foreign migration statistics as they all became citizens of another country. Despite this fact, when establishing the number of Hungarian citizens emigrating from Hungary, we always have to consider these people, too. Unfortunately, beyond the mere number of the people who resigned their Hungarian citizenship, we know nothing of their composition by age or gender.

As regards the data of the publications which we used as a source for this study it must be noted that the tables only show the number of citizens who stay at least a year or longer in the given country. It must similarly be noted, that under a certain number, the publications do not carry the number of immigrants. It has to be seen clearly, too, that it cannot be told on the basis of these statistics, whether a Hungarian citizen migrated to the given country from Hungary or from a third country. Neither can it be established from the data available whether a Hungarian citizen moving out of a given country, will migrate to Hungary or not. Finally, we should not forget either that not all migration statistics are available to us for the purpose of making our own migration analysis. In the following, we will present information on Hungarian citizens coming to the different European countries with the intention to settle, on the basis of the manuals *Recent demographic developments in Europe 1999*, published by the Council of Europe Publishing. This source of publication naturally only contains information which the various countries have provided for the Council of Europe. As a consequence, missing data does not mean that no Hungarians arrived in the given country with the intention to settle. It only means that the data provision of that country was deficient.

Before World War Two the domestic actors of the international migration movement mainly moved to Austria and Germany. Besides them, the Netherlands, France, the United Kingdom and Italy were favourite destinations. The data of the past decade show that these one-time destination countries are still attractive for Hungarian emigrants. In the past decade, over 80% of Hungarians considered to be emigrants and permanently residing in a foreign country, lived in Germany. The next in line are Austria, Switzerland, the United Kingdom, Sweden, Italy and the Netherlands. Belgium received between 720 and 1,020 Hungarian emigrants, the rest of the countries in less significant numbers. On the basis of Romanian data, we can practically exclude the possibility of larger Hungarian populations living in any of the former socialist countries. Looking at the annual fluctuation of the number of emigrant stocks in the past decade, we can establish that after the uncertainties of 1990 and 1991, the number of emigrant Hungarians waves followed a steady course in the years 1992–1999 with only minor ebbs and tides. Emigration first rose heavily, by 13% from 64,741 in 1992, then it continued to rise by a modest 1% to above 75,000, only to begin a gradual descent after 1995. The figure dipped considerably, by 10%, in 1998 and 1999. As a result of this change, on January 1, 1999 the total number of emigrant Hungarians was less than 63,000. It is presumed that overall long-term Hungarian migrants in Europe do not exceed 80,000, even if we include

those citizens who permanently stayed (and are regarded as emigrants from a Hungarian aspect) in Austria, Italy, the United Kingdom and Greece at the above date.

The mainstream of Hungarian migrants to the above-named countries was constituted in each year by those who migrated to Germany. Their proportions were between 81% and 95%. As a consequence, the migration statistics of Hungarians to Europe varied according to Germany's treating Hungarian immigration requests. Between 1993 and 1998, the number of Hungarian immigrants dropped to one half, in 1998 it slightly exceeded 14,000. The number of Hungarians migrating to Denmark, Holland, Sweden, Switzerland and Romania, and in smaller volumes to Finland, Poland and Slovakia can be regarded practically constant. According to the latest flow statistics, 14,249 Hungarian immigrants were registered in Europe in 1998. In excess of this number 3,958 people migrated further or returned to Hungary in the same year. It is not known where the Hungarians migrating to any country and wishing to settle there came from, neither where those who continued their journey eventually ended up. The source does not clarify either what was the reason for their immigration to any country or for their continued migration. In the lack of other information, we have every right to presume that some of those people who migrated from the West European countries reached retirement age and in the view of the changed political climate, returned to their native Hungary.

From the above-named sources we can reconstruct the annual number of Hungarians moving out from the European countries. In each year significant numbers of Hungarians moved on from Germany to another country or back to Hungary. Although not nearing the German proportions, Romania followed next which contributed 5.8–13.9% of emigrant Hungarians annually. The emigration shares of Hungarians from the United Kingdom were similar to Romania (3.2–11.1% annually).

In view of the larger volumes of Hungarian emigration, we only find significant negative migration balances only in the case of the United Kingdom and Romania in the years 1990–1993. This tendency continued in the subsequent years in the case of both countries, and from 1993, Germany also joined in with a negative migration balance. From the Ukraine, some few hundred Hungarians emigrated, from Russia some few tens in the second half of the 1990s. In the case of the other countries the net migration is mostly positive. In Romania, in view of the insignificant immigration (re-migration) the negative migration balance gradually decreased and compared to minus 4,620 people in 1992, it amounted to minus 872 people in 1998. In the case of Germany, we can observe a distinct degree of fluctuation of the annual balances that dipped into negative in 1993.

During the decades of socialism Austria was Hungary's „gate” to the West. Hungarian emigrants who came to Austria were sluiced to other European or overseas countries after varying lengths of stay in refugee camps. Austria ceased to have this role in 1990. Migration statistics on Hungarian citizens show that Germany is the prima attraction among the European Union countries. According to the state of January 1, 1998, 55,706 Hungarian citizens lived in Germany. A year later their number declined to 52,029. Despite this drop, Hungarians represent 0.7% of the foreign citizens living in Germany, which is a rather slight percentage.

The number of Hungarians in Europe decreased not only as a consequence of their migration on or back to the native country, but also by those 416 people who were granted Austrian citizenship in 1998. Of the foreign citizens living in Germany, 278,662 were granted citizenship in 1997, including 911 Hungarians. A year later, the number of those people who became new German citizens in 1998, grew to 291,331, but among them the number of former Hungarian citizens decreased to 652.

We can conclude from the above that presumably, around 100,000–120,000 Hungarian citizens live in the various countries of the world. This figure is identical with the one „estimated” in the early 1990s. The „only” difference is that this estimate contains all the persons who still declare themselves Hungarian citizens irrespective of the fact when they left the country.

Migration between Hungary and Germany in the 1990s

Attila Melegh

Since 1989 Hungary has no complete emigration statistics and sociologists and policy makers are troubled by measuring and explaining emigration. This makes the analysis of migratory relationship between Hungary and certain European countries based on the statistics of the receiving country vital. This seems to be the sole method to give an estimate for how many people are „lost”. Nonetheless this analytical exercise is important not only in terms of describing demographic trends, but it is also a way to look at how Hungary is integrated into the changing world-system via migration as this provides the best assumptions of the future migratory tendencies.

The choice of Germany as a test case has been a deliberate one as this country has been a crucial partner of East Central Europe in migratory movements. East Central Europe has received a lot of migrants from certain areas of Germany especially in the 18th century and Germany has also been a favoured target area for those East Central Europeans who wanted to move toward the West.

For the sake of comparison four countries (Portugal, Finland, Romania and Poland) have been chosen in order to improve the insight into the nature of characteristics of migration between Germany and Hungary. These countries are partly other East European countries and partly such countries on the periphery of Europe which gained EU membership only in the 1980s or 1990s (Finland, Portugal) thus showing the trends before and after the membership. The study below is pioneering one and aims at only establishing a database and a starting interpretative framework.

Since the 1960s on the basis of statistics on changes in the main residence of people Germany has been a major target country in international migration. With the interruption of the late 1970s and early 1980s the country has been a receiving state at a scale of Canada, United States and Australia. The level of immigration is by far the greatest in Western Europe and in terms of immigrants per capita Germany can be one of the most „open” society in Europe. According to some estimates the foreign stock excluding the ethnic German „aussiedler” people makes up around 10 percent of the German population.

Germany is special not only with regard to the size of migration movement into and out of the country but also in terms of the structure of immigration. Germany as compared to other major receiving countries receives relatively less from the developing world while the number of migrants from the developed world, especially Eastern Europe is relatively much higher. Between 1985 and 1994 Germany had a positive balance of more than 330 thousand „foreign” people in relation to Eastern Europe. This net flow of people consist around 60% of the total net flow of „foreigners”, thus Germany is definitely a prime target of „East Europeans”.

In terms of long term dynamics of movement between certain Eastern, Northern and South European countries it can be seen that the intensity of moving to and from Germany increased from the late 1960s. Portugal had a high surplus towards Germany. Later this intensive movement declined and right after the revolutionary changes in Lisbon the net migration turned to be negative. This lasted until the EC membership of the country in 1985. In the meantime migratory links between Eastern Europe and Germany strengthened and especially Poland and Romania intensified their connections to Germany. This more intensive movement was probably due to the rise of the number of aussiedlers and mainly this pushed up the movement into Germany. This is the reason why Hungary producing much smaller number of aussiedlers showed a smaller increase in the late 1970s and 1980s Finland has been stable throughout the period.

The second big rise and the peak in the analysed period occurred between 1986 and 1993. In this period the number of in-moving East European people rocketed and all of them at least tripled the figures general in the early 1980s. Hungary was a little bit „calmer” but the tendency was the same throughout the region. It is to be noted that this is also the period when the previous Federal Republic of Germany is unified with East Germany and the statistical figures has been extended to the former East Germany.

This blow-up of East-West migration was just partly related to direct political considerations as although the number of people claiming political refugee status did increase A flood of such refugees came only from Romania and even in this case only for three or four years. Poland and especially Hungary never „sent” massive number of asylum-seekers. Thus relatively only a smaller proportion of people made a use of the break-up of communism by referring to past persecutions.

Beside the refugee status the aussiedler category also showed an increase. This increase was dramatic not only in the sense of a big increase of such numbers, but the post-peak figures show that probably this migratory wave wiped out most of the remaining German ethnic groups in East Central Europe. Thus the observed and much discussed peak around 1990 was a unique situation in which the combined effect of giving the possibility to most of the ethnic Germans living outside the country to come back, and the collapse of state socialism pushed the level of immigration to unprecedented levels. Furthermore not only because of the special provisions of the German constitution this peak shows that Germany has a special connection to this region. The other analysed European countries (Finland and Portugal) have never produced such a migratory wave with regard to Germany.

In the aftermath of the „chaos” around 1990 migration between the selected East European countries and Germany calmed down and even there was a flow back. Presumably, quite a big number of people who tried to settle down in Germany, later moved back to the country of origin. After 1997 the cycle once again pushed the figures of net migration to positive in terms of more people immigrating than emigrating. Thus a rather intensive relationship has emerged after the shock of the late 1980s and early 1990s and it seems that it is not going to decrease to the levels experienced under the state socialist period.

This intensity nonetheless is not the privilege of Romania, Hungary and Poland but it seems that those newer EU Member States like Portugal and Finland show similar patterns.

Thus a more general process is emerging and it seems legitimate to speak globalisation in which the movement of people has become much more intensive at least in terms of crossing borders, finding residence in foreign countries. The changes in dynamics can also be followed in the stock of foreigners and this might be the most important area where the results of flows can be measured. As a general observation it can be seen that all the analysed countries increased their respective foreign stock living in Germany as compared to the early 1980s. Poland started the process but the other countries followed suit in the 1990s. All East European countries produced some kind of a peak in which respect Romania and Poland produced once again the most hectic figures. Thus it seems that not only the „repatriation” of ethnic Germans pushed the in-flow figures to very high level. In overall, at the beginning of 1999 more than 50 thousand Hungarians, nearly 300 thousand Poles, 90 thousand Romanians stayed as immigrants in Germany. The number of the immigrant citizens of the three candidate countries has been diminishing since the peak of 1992–1993. There was no sign of this intensive process among the Finish and Portuguese immigrants, the stock of immigrants developed in the opposite direction, namely, it was slowly rising during the 1990s.

Beside the number of people leaving the country it is also worthwhile knowing for how long these expatriots remain as foreign citizen on average and how this figure looks like in comparative terms. On the basis of these figures three patterns can be envisaged. Finnish and Portuguese foreigners have a rather long stay in Germany calculated on the basis of the first arrival, while Poles and Hungarians stay for a shorter average period of 8–10 years. Romanians stay much shorter on average around 5–6 years. These differences are mainly due to the history of the different migratory links as both Finland and Portugal started a more intensive migration link almost ten years before Poles and Hungarians joined the process while Romanians were the last to be involved in such links.

Hungary as a country which like other East European countries experienced a migratory revolution toward Germany in the second half of the 1980s and early 1990s during this upheaval lost quite a number of people. This number can amount to 50,000. This figure is a net figure as it can be seen that a much larger number of people wandered between Germany and Hungary. This blow up could be an opening up and a learning process as later migratory links stabilised at a rather high level, on which level the relationship seems to be absolutely balanced. We can argue that these countries reached a high level migratory integration via a rather chaotic period and not so slowly like Finland.

Beside this argument nonetheless there could be other arguments which show that the relationship between Germany and some Eastern European countries has been special and this led to unique developments. One such development was the massive repatriation of ethnic Germans from these countries and that this movement was one of the main engines behind the migratory upheaval. Thus it can be said that this unique and not repeatable phenomenon was not only due to the collapse of state socialism but via its special constitutional arrangements Germany also played an active role in invoking this movement. Hungary was less involved in this process and probably this country maintained relatively the highest German minority. But even beside the aussiedler phenomenon there are signs that Germany as a major collector of European migrants still plays a crucial role in the migratory links of countries like Hungary,

Poland and Romania. This can probably be analysed in the area of labour movements, which quantitative and qualitative analysis is vital in understanding the nature of the relationship.

But even without such analysis we can argue that after the wiping out of ethnic Germans countries like Hungary most probably follow the migratory patterns of smaller, peripheral EU members like Finland and Portugal. Portugal can be seen as a real model due to the similar historical process of some kind of an upheaval and then slowing down and intensifying a rather balanced relationship from the 1990s. Hungary, Poland and Romania might follow this pattern, although it has to be mentioned that these countries stabilise their migratory relationship with Germany in the era of globalisation when migration levels are increased throughout the world.

Foreigners in Hungary from the European Union

Sándor Illés

Quantitative and qualitative changes began in 1988 after four decades of controlled and restricted migration. At a significant growth of migration flows Hungary – which up to that time was a sending country – became a receiving and a transit country, too. As a result of the continuous inflows and moderate outflows the number of foreign citizens staying in Hungary rose steadily. At the end of 1999 more than 150,000 long-term immigrants were living in Hungary, so their share within the total population grew to over 1.5%. We must mention it is a low share in the Western European context. From the media reports regarding the negotiations on the accession it was clear that only a part of migration was picked out – despite its complexity well known –, namely the flow of labour from east to west and the other migration processes were forgotten. The fears and unfounded views played a very great role in the question of free movement of people in the European context. It is interesting that it was not even mentioned that the migration relations between the member-states and the aspirants are not unidirectional but maybe that a significant number of the EU citizens stayed in Hungary in the second half of 1990s. The main purpose of this paper would be to show the other – maybe less bright – side of the coin. The mass migration processes are seldom unidirectional, the stable flow of one direction produces its pair, the counter-flow. We can pose the question for the citizens of which countries richer than we are is Hungary a target country? Whether the persons arriving here derive from the same countries to which the Hungarians migrate? Whether the neighbourhood, the common history, the geographic distance, the weight of the economic relations play a role? Hungarian data referring to foreigners are based on the data sources of the Central Statistical Office and National Labour Research and Methodological Centre.

The National Labour Research and Methodological Centre collects statistical data on the labour permits issued to foreign citizens. In this way a wide scope of the exemptions ensured by the decree also means that a large group of the foreign citizens working legally in our country remains outside the horizon of these statistics. So the following data and statements do not refer to all the foreign workers of Hungary but only to those who have a labour permit. A labour permit is valid at most for 12 months and may be prolonged almost under the same conditions as the issue of a new permit. The total number of foreign workers grew continuously in the past years, in 1995 it was 21,009, in 1999 already 28,469. In which having arrived from the EU member-states was not too high (in 1995 it was 2,124, in 1999 2,674) and it did not grow at all so dynamically as in case of workers of Romanian and Ukrainian citizenship. At this group, however, we have to take into consideration that the exemptions ensured by the decree regulating the work of the foreigners concern most of all the workers coming from the EU member-states and from overseas. Of the EU member-states the persons having arrived from the United Kingdom got the labour permit in the greatest number. It is obvious that their dominance is connected with the fact that among the persons learning

foreign languages the most popular is the English language and so the teachers coming from the British Isles with a diploma of language master or without it meet the demand of this kind. By the year 1999 due to a dynamic growth the number of those deriving from Germany attained the number of the British citizens which stabilised over 600 persons in the recent years. It is very probable that the weight of the teachers of mother tongue is much lower than in the case of the English ones and those deriving from Germany do not take a job in education but in other branches. In Hungary every year, except 1997, more French citizens worked compared to the citizens of the neighbouring Austria. The number of the Italian workers having grown dynamically till 1998 did not continue to increase by 1999 by even so the group of Italian workers is the fifth highest one in Hungary. At the end of 1998 the number of the Finnish workers was 61. By 31 December 1999 this number grew to 163, e.g. to a value two and a half times as high. Similar changes occurred only in 1996 when this value was the lowest and in the following years. Compared to 1995 the number of the Dutch workers grew scarcely, so this quantity can be considered as rather stable despite the fact that among them the number of teachers of mother language is only insignificant. The largest group of workers deriving from overseas covers those who came from the main areas of the two other poles of the world economy competing with the European Union – from the USA and Japan.

In the following on basis of the data of the Hungarian Central Statistical Office comes originally from the Ministry of Interior we study the development of the number of foreign citizens considered as immigrants. Immigrants are who have a long-term residence permit or immigration permit and their proportion by country-groups interesting for our subject in the second half of the 1990s. Compared to those working on the basis of a permit the database of the HCSO covers a much wider range. For the comparability of the results deriving from two sources we concentrated on the active age groups, while the reference dates and types of data were identical. In 1995 the number of immigrants with active ages deriving from the EU member-states was 11.5 thousand, at an even growth by the end of 1999 this number increased to 15.5 thousand. According to the 1995 situation nearly 10% of the immigrants were Union citizens. By this proportion grew to 12.4%. From the above figures we can conclude that the citizens of the Union countries limiting the working age choose an increasing number and to a growing extent Hungary as a target of work and establishing. Based on indirect information we can suppose that parallel with the flow of the Hungarians also a counter-flow of the similar extent can be observed. The nearness in western direction plays a rather small role in the quantity of immigration. Compared to the neighbouring Austria more German and may be surprising, Greek and British citizens stay in Hungary for a longer period (over one year). The number of the Italian and French citizens is almost the same that of the Austrian citizens. The common history of the long centuries (Austro-Hungarian Monarchy), the lively economic relations is not reflected in the above figures. For the specialists examining the migration this fact is not surprising because the migratory relation of the two countries is not characterised by the migration for resettlement but the daily or rarer spatial movements which are not definitely in close relation to work. The significant role of Germany is proved by the fact that each second citizen deriving from the EU is German. This order of magnitude can be explained to the fact that Germany is the first economic partner of

Hungary with bilateral labour relations having existed nearly for twenty years, besides this we must not forget the factors based on ethnic relations. Swedish and Dutch citizens live in Hungary in a number still significant, but after Finnish with a language relative to the Hungarians, as well as after Belgium few citizens of Spain, Portugal, Ireland, Denmark and of the small Luxembourg stayed in Hungary longer than one year.

The basic tendency of the second half of the 1990s was the continuous growth in the quantity of the citizens of the European Union in Hungary. Parallel with this increase also the number of those having come from other sending countries grew. The proportion of the Union citizens working on basis of permit is around 10% of the total number of foreign workers. The educational attainment of the workers of the developed western countries is higher than the average of the workers having a labour permit and they preferred the third sector for their work in Hungary. The proportion of the immigrants with active ages deriving from the Union and staying in Hungary, however, rose continuously among the foreign citizens and from the nearly 10% stated at the end of 1995 by the end of 1999 it increased to 12.4%. As to the quantity of immigration the role of neighbourhood and nearness in western direction is rather small. Compared to Austria more Germans, Greeks and Brits stay in Hungary for a longer period (over one year). The balanced gender composition of the all immigrants from the Union moderates the female dominance observed in Hungary and their age structures rejuvenates the Hungarian population, though to a small extent. In the migration relation system between the European Union and Hungary we could present – though indirectly – the existence of the migration processes from the Union to Hungary. We could find bases of comparison and we could measure its extent. The flow from Hungary to the west is not unidirectional because in parallel there is also a counter-flow occurring similar extent in the absolute sense. In the relative sense, however, there is a significant difference in that respect that while as a result of the migrations the Hungarian persons working and staying in the EU disappear in the sea of those coming from third countries. In Hungary each tenth foreign worker with a labour permit and long-term immigrant staying in the country for more than one year is a citizen of the European Union.

Migration of children – family reunification

Pál Szabó

The passive participants – sometimes initiators, sometimes victims – of migration processes taking place in the world are the children. It is not possible for them to choose the place of residence independently, and the parents – or perhaps relatives or in a worse case the authorities – make a decision about the children's habitat. From the world's media the well known picture is when children look into the camera with frightened eyes after losing the environment they were used to. Although the proportion of young childless persons is higher among the migrants, various motivating and in certain cases compelling factors could encourage families with children to migrate. If the magnitude is examined, the share of children of 0–14 years of age is generally lower within the total migrating population than within the non-migrating population, but the sensitivity of the society to and the negative impacts on children push this issue in the foreground.

Hungary has also been a victim of a fall in the population for years, and one consequence of this trend is that the number of youngsters is low and decreasing. The propaganda against a lower inclination to bring up children has recently been intensified, and slowly and on a step-by-step basis hopefully the financial background to further the number of births has also been created. However, until a higher standard of living is accomplished the threat of migration of young trained workers as well as children from the country makes a detrimental effect on Hungary's future. It is unambiguous that being aware of the characteristics of children's migration is of outstanding importance for Hungary. The purpose of the study is to examine this phenomenon which has not so much been scrutinised. In addition to this information available on a scattered basis about this subject in studies dealing with migration, the data made available by the Central Statistical Office, the Ministry of Home Affairs and the Ministry of Social and Family Affairs and some verbal interviews served as the basis of this paper.

Between 1988 and 1994, as many as 174,105 immigrants arrived, and of them 110,478 stayed in the country for more than one year (including those who participated in Hungarian tertiary education). Of those arriving between 1988 and 1994, as much as 18.7% (20,709 persons) were in the 0–14 years old category. It is to be noted that in the years under examination as of 1989, the ratio of this age group has decreased on an ongoing basis from 22.7 percent to 10.6 percent. According to a different publication source, the number of foreign citizens immigrating to Hungary annually (persons having a long-term residence or immigration permit) was around 15 thousand in the 1990's. On the basis of the age group split-up of the immigrants it can be found that the number and share of people below 14 years of age decreased by the mid-1990's and in 1995 dropped to an all time low of 9.8%, and then in the second half of the decade it has started to increase again. In 1999 the share was at the peak within the decade: 18.6%.

The number of foreign citizens having an immigration permit and a long-term residence permit enabling them to stay for a longer period (more than one year) was more than 150 thousand on 1 January 2000. According to the database available, the following important statements can be made about the age group under examination. Of the foreigners living in Hungary, as much as 9.4% (14,355 persons) represented the 0–14 years old age group in the year 2000. Within this group, the age group of 10–14 years old children is close to 40 percent, but the age group of 0–4 years old children only represents 25%. In this age group, the youngsters of the following nations are represented in the highest ratio: Romanians (6,972 persons, 42%), Ukrainians (1,625 persons, 11%), Russians (2.5%), Germans (2.5%), Croatians (1.2%), Slovaks (1.2%), and Polish (1.2%). The 0–14 years old age group from the European Union Member States represents 5.5% (792 persons).

Some of the foreigners staying only temporarily in Hungary, and after a time they leave for a different country (either to their home country or to a third country). Examining the age group split-up of foreign citizens emigrating from Hungary, it is striking that people between 0 and 14 years of age represent a low share, that is between 2% and 5% within the group of emigrating foreigners in the nineties, according to the figures of the Central Statistical Office. The explanation for this is that the children are generally subjected to the unpleasant effects of migration when the destination is already decided. The proportion of children is low among those who come to Hungary on a temporary basis only, with a different travelling destination in mind. On the other hand, if the head of a foreign family coming to Hungary does not find that Hungary is the proper country to serve as a migration destination, or if bureaucratic restrictions apply, they leave the country. However, if they find that the country is suitable, they bring their family along or instruct them to follow him.

Hungary enjoys a good reputation in the treatment of children suffering from a permanent disease (e.g. Pető Institute), consequently a significant number of foreign families come to Hungary for a prolonged period for the treatment of their sick children. In Hungary, the adopting of foreign children is insignificant: there were only nine resolutions that allowed the adoption of foreign citizen minors in 1998. True, the number of registered adoption applications is significant, but it is not really characteristic that people get the idea of adopting foreign children. Even if there are some cases like that, generally the person intending to adopt identifies the child to be adopted.

The data files available about emigrating Hungarians include those who unregistered from the population records from 1968 to 22 August 1997. Because from the period prior to 1975, records of only 3 persons are available, actually the period between 1975 and 1997 is covered. It can be found that according to the age at the time of emigration, close to one quarter (23.5%, that is 6,211 persons) of the total population leaving Hungary (26,448 persons) was in the age group of below 14 years. This is an extremely high share! The youngest age group represented the highest percentage in the emigrated young population: as much as 16% of emigrated children was 10–14 years of age, 21% 5–9 years of age, and 63% 0–4 years of age. Regarding the ratio of genders, the slight advantage to the boys (3,317 boys and 2,894 girls) is rather explained by the general trends of demography and biology. In the

case of emigration, there is no consideration like boy or girl, because of course regardless of the sex the child moves together with the family (or with one of the parents).

If the age group split-up of emigrants is examined according to the actual status as at 1997 (22 August), of course much lower shares are experienced. As much as 5.7% (1,512 persons) of the population who left Hungary earlier and lived abroad in 1997 were children below 14 years of age (52% between 10 and 14 years, 34% between 5–9 years of age and 14% 0–4 years of age). Of the 26,448 persons who left for abroad (1,512 persons in the below 14 age group), as many as 24,375 persons (below 14 years of age: 1,364 persons) have the emigration dates identified. The figures of around 17–19% in the 1980's increased in the 1990's and proportions of 20–30% have been registered. This can be attributed perhaps to the fact that in the now unrestricted migration, the ratio of those who did not emigrate with the purpose of a family reunion increased, and those not having foreign ties and relations also felt less restricted to leave, including people with children. This especially applies to the period between 1992–94. The proportions in the 1990's are extremely high, and this calls attention to the fact that within the migrating population children represent a substantial share and this tendency is not too favourable for Hungary, which struggles with a lack of children anyway.

In the first half of the 1990's, the migration of Hungarian children to foreign countries on the basis of adoption has been substantial within all adoptions. Of the permitted adoptions, in 1990 as many as 132 children, in 1993 as many as 138 children, in 1994 as many as 143 children, in 1995 as many as 129 children were adopted by foreign citizens. Thanks to Act XXI of 1997, the number of foreign adoptions fell to less than one half between 1997 and 1998, i.e. from 182 to 80.

Hungarian students abroad – Foreign students in Hungary

Mária Rédei Langerné

This study has a dual aim: 1. to assess the composition and streams of study migration and to investigate the domestic situation, 2. to evaluate the available data sources with the aim of proposing the creation of a regular statistical data collection system.

Migration for study purposes constitutes a significant and continuously growing slice of international migration. In recent times it has mainly fed on the growth of Asian and African discharge. Despite the opening of the East-Central-European borders, students from these countries only account for one third of all the foreign students coming to European countries to study. According to statistics for 1993 on students who spent at least one academic year in the country, France reported 127,000 foreign students, Germany 79,000 and the United Kingdom 49,000. The majority of these students came from another continent. Between 1990 and 1996, only 23,000 students and 30,000 lecturers benefited from varying lengths of study support in the European Communities, which probably only means the tip of the iceberg. As we will see later on, emigration from Hungary for study purposes is at least as high – it reached tens of thousand by the end of the 1990s – as immigration to Hungary for the same purpose, so it is worth studying this phenomenon in a systematic manner.

Migration for study purposes is not without a history in Hungary either. In the 1970s, about 3,000 primary school age students, 500 secondary age students and 50–70 university students left the country to study abroad. In the 1980s children of student status numbered 120–150 annually in the emigrant families, which meant in all 1,200–1,500 students for the decade. Even together with a presumably larger illegal emigration, their total number did not exceed a hundred per year. To this number we have to add those 200–500 students who legally studied in the former socialist countries annually, while this was counterbalanced by the same number of students arriving from these countries. The balance of international migration was also influenced by those people who returned to Hungary after spending some time abroad. The student-age population among these was under 100 annually in the 1970s, and about 150 per year in the 1980s. In summary, in the 1970s and 1980s the balance of student migration was in the order of a couple of hundred annually and its total volume was between 1,000 and 2,000 annually. The majority of students who studied in Hungary at the time of the change of regime financed their own studies: by the early 1990s their number doubled from 500 in 1988. The majority of the 1,000–1,500 foreign students in Hungary after 1990 came from the neighbouring countries, while there was a simultaneous tendency of decrease in the number of non-European students. Most students who enrolled in an educational institution attended high-level degree.

We distinguish three age groups of the people who stay abroad for study purposes. The under-14 student population generally live together with the parents and as minors, they are entitled to a visa with the rest of the family. The majority of the students aged 14–19 sponsor

their own studies abroad, only a slight proportion receive some state scholarship or grant. In view of the costs of one year's study and the requirement to fit into the education system of the host country, most young people choose the United States, Great Britain, Spain, Germany, Italy and France as a destination; these represent 5% each in their country of choice. But a growing number of young people choose to learn the English language in Canada, New Zealand or Australia. In 2000, 63 companies incorporated in Hungary engaged in the organisation of self-sponsored studies abroad. The first of these agencies were founded in 1989, some of them as the Hungarian branch of a businesses based in another country, others operating this business aside travel agency operations. In the last decade the prices did not change. One secondary school year abroad costs, in general, USD 4,000. It is rather remarkable that this price varies very little from the official price of the „paying schools” teaching in foreign languages in Hungary. The interviews with market leading agencies offer the conclusion that the biggest of them delegate, on average, 150–200 secondary school students annually to foreign institutions, usually for one academic year. On the whole, about 1,000–2,000 students can be reached through this channel, and 95% of them go to the United States. There is an additional latent 25% students who study abroad beyond one year with the help of their family or friends. The intensification of interest in the United States as a destination can be observed from the 1990s. Earlier, German language areas were the dominant attraction. Great Britain is also a favourite destination where 3,200 student-months were spent from Hungary in 1999. The agencies send a couple of hundred young ones abroad for one year, but shorter stays are more typical. Annually, they mediate between 3,000 and 5,000 participants for foreign language courses of a few months' duration. The above-19 population may benefit from those opportunities that are open for outstanding sports, physical or intellectual achievements in the form of scholarships, grants and PhD courses. The visa statistics offer more insight into this form of study migration.

It is characteristic of most countries, including Hungary, that we have more and better information on immigration than on emigration trends. The standard of Hungarian education institutions is recognised everywhere in the world which is a powerful attraction for students who want to obtain qualifications here. Similarly to other migration processes, the number of students under 25 staying in Hungary for study purposes grew from 1,300 in 1988 to 2,500 by 1990, and began to decrease afterwards. According to the latest statistics, there were almost 4,000 (precisely 3,830) foreign primary school students in Hungary. the statistics of the Ministry of Education put the number of secondary school students (14–19 age group) to an average 4,000 (this is the number of students enrolled at the start of the school year and does not include those who came or went during the year). Of these, 500 people attend vocational training institutions and 3,500 other secondary schools. This number was higher during the war in Yugoslavia. The majority of the primary and secondary students were presumably members of the Hungarian diaspora in Romania, Ukraine, Yugoslavia and Slovakia, which also reflects the composition of the immigrants by country of origin. In the academic year 1999/2000, foreign students numbered 8,000 in the higher education in Hungary. Over 3,000 of them attend the courses in a foreign language, the rest in Hungarian. This is rather remarkable from the point of view that they go out to the world with training in Hungarian

language, which may prove useful in terms of contacts later on. Most of the students study medicine or some science in Hungary, but the technical universities also have a fairly large number of foreign students. Over the past 15 years, the emphasis has shifted in the respect of country of origin. Before the Gulf War, Greek, Cypriot, Israeli and Sudani students came in the greatest numbers. Then Palestinians, Turkish and Libyan colleagues took the lead.

Summing up study migration in Hungary, we have the following picture by the year 2000:

1. As a result of an inbound movement involving longer stay, there were 3,830 primary school, 444 vocational secondary school, 3,566 secondary school, 8,181 higher education and 250 PhD trainee students in Hungary which, considering also the distorting factors, meant some 16,000–17,000 persons.
2. As a result of the outbound movement of Hungarian citizens also involving longer stay, 2,000–3,000 primary school, 1,200–1,900 secondary school and 10,500 higher education, post-graduate and PhD students – in all 14,000 – 16,000 people were staying abroad.

The above numbers reflect, with great probability, the real processes, that is, both outbound and inbound movements amount to between 10,000 and 20,000 students which justifies the establishment of a regular statistical reporting system on student migration.

If a country is an attractive destination for people who come with the purpose of studying and its prices are affordable, the economic benefit for the host country can be great. Study tourism can be a good business but also part of a regional development initiative. Those who come to study here not only learn the language, but also the country's own values, priorities, lifestyle, customs, etc. which they take with them when they return home. Hungary is an important study destination mainly for the neighbouring countries, and this presents a great opportunity yet to be tapped. At the same time, we have to reckon with the growth of emigration for study purposes, too. An estimate based on the present age composition offers an interesting comparison. If we take the 3–5% foreign studies typical in the OECD countries as a benchmark for the Hungarian population of similar age, this would mean about 21,000 secondary school students of the current total of 700,000 14–19-year-old and 40,000 higher education students of the current 870,000 19–24-year-old population, as potential study emigrants. In the light of these figures we can conclude that even with the explosive growth of study migration in Hungary in the 1990s we still fail to reach the average of the OECD countries.

Employment of Hungarian citizens in European Union countries in the 1990's

Klára Fóti – Mária Németh

Regular statistics are not drawn up in Hungary about the employment of Hungarian citizens abroad, and hence only sporadic data difficult to compare are available from different sources. Most of the vagueness obviously stems also from the fact that most statistics only cover those who work abroad legally in the framework of an inter-governmental agreement. The major problem of systematic data acquisition in Hungary is, however, that for a large number of Hungarians taking jobs abroad, registration with the Hungarian authorities is not a necessary prerequisite of working in a foreign country.

It is well known that the Hungarian population and workforce living abroad exhibit an intensive geographic concentration, which is confirmed also by the most recent estimates: of the approximately 80 thousand Hungarians living in the member countries of the European Union on a prolonged basis, 52 thousand people are in Germany and 10 thousand in Austria, which means that these two countries represent the real destination for the overwhelming majority of Hungarians working abroad. The concentration is even more unambiguous in the case of the employees: of the 24 thousand Hungarians employed in the EU, more than 14 thousand work in Germany, and almost 9 thousand work in Austria. If this estimate from Elmar Hönekopp is believed to be authentic, it seems to be obvious that Hungarian employment in the other Member States of the EU is negligible vis-à-vis these two countries. There is also another source: a KSH (Hungarian Central Statistical Office) estimate has been published in *Munkaerőmérleg* (Balance of Workforce) on citizens taking jobs abroad. According to this source, there were 28 thousand Hungarians working abroad in 1998. It is understandable that this number is higher because it does not cover the EU Member States only and includes the most diverse types of employees (even those who could not be covered in the previous estimate).

In the study, the authors have made attempts to describe the main trends and most significant figures, along with a certain degree of analysis. In their work, they primarily relied on foreign sources. It is well known that the employment conditions of Hungarian (and other central European) citizens in EU Member States are still regulated today by the bilateral agreements concluded with each country. Due to the heavy geographic concentration, it was justified to present the German and Austrian figures, along with a brief description of the regulations – and amendments therein – involving the employment of foreigners. The bilateral employment agreements make it easier for certain groups of Hungarian employees to get work not only in some countries of the European Union, but also in other European states. The real significance of this type of employment – outside the EU – is manifest in Switzerland. It is important to note that the agreements are based on reciprocity.

The number of trainees in Germany has been around 600-800 as of 1997 and concerning ratios, the number of men has been continuously higher than that of the women. Mostly young people of less than 30 years of age are willing to enter Gastarbeiter status, mostly in the non-catering trades. In the last two years, however, the situation has changed and more people worked abroad from the catering trades than from all the other trades jointly. Mostly chefs and confectioners as well as waiters were much in demand, in addition to various skilled workers employed in construction projects (bricklayers, carpenters, tilers, building locksmiths). The representatives of various servicing and health care branches also went to work abroad in significant numbers. From the former sector, hairdressers, cosmetologists, car mechanics and technicians and from the latter, nurses, physiotherapists or masseurs were characteristic.

Until mid-October 2000, almost twice as many people undertook trainee's work in Austria than in 1999. Most of them – similarly to employees in other countries – were young men of below thirty years of age. In 1999, most individuals went to work in large cities, like Vienna (20.8%), Graz (12.7%), Salzburg (12.1%). One year later the destinations were more dispersed and slightly less people took jobs in these large cities (Vienna 14.9%, Salzburg 14.4%, Graz 9.3%) and more persons selected smaller settlements. Wiener Neustadt, Feldbach, Feldkirchen, Knittelfeld became more preferred destinations than earlier. These small towns or resorts are generally close to the border.

As trainees, Switzerland has received 100 to 150 Hungarian employees at the end of the decade, most of whom have secondary education and are employed in the catering. When taking jobs in Switzerland, again the most important factor is the existence of an accurate work contract. Twice as many Hungarian men undertake trainee's work than women and by virtue of the intergovernmental agreement, persons older than 30 years of age may not be employed at all. Nevertheless, close to two-thirds were in the young age group of below 25 years of age.

The quotas of currently prevailing agreements have not been used up by employees on a uniform basis. In the non-EU member Switzerland, the quota is used up 100%, and in Austria the same situation applies to the exchange of trainees agreement. In Germany, the agreed quota is not fully utilised. Under the current employment regulations that require lots of paperwork for the time being, the best informed sections of the population are likely to take part in working abroad. It is also an important selection consideration that in the trades from which most people take jobs in a foreign country – for example in the catering and construction industries – mobility is traditionally high due to the seasonality factor. As a result of their relevant characteristics, these jobs were attractive to employees with secondary education – for people having skilled worker qualifications and secondary schooling. Probably, those having tertiary qualifications made individual arrangements.

Because of its significance, we have to deal with the Hungarian labour employed in Germany in the framework of so-called entrepreneuring contracts, who have been recruited from companies having a registered corporation in Hungary. This inter-governmental agreement was signed already on 3 January 1989, that is prior to the changing of the political system. The significance of the agreement concluded with the Hungarian government about the entrepreneuring contract was enhanced by the fact that this agreement has been taken as a ba-

sis later on by the German government when signing similar agreements with other east and central European countries. This opportunity is mostly utilised by construction and installation companies. In 1992, the quota was 14 thousand persons, dropping to 6,600 in 2000. The trend of quotas – although with some delay – reflected on the one hand the German business cycles, and on the other perhaps to a certain extent the political will and its changes towards the Hungarian (east European) employees. At the time of changing the political system, both in 1990 and 1991 the quota has doubled, and the construction industry quota has grown even more significantly (to more than ten-fold by 1991 as against 1989). The recession in the early 1990's has already made its effect felt in 1993, but a real change only occurred in the mid-1990's when the quota dropped from the peak figure of 1992 (14 thousand) to about one half (6,990) in 1995/96. It is assumed that the decreasing of the construction industry quota is associated with the efforts of the sectoral trade unions there to protect the domestic labour market. The importance of entreprenuring contracts is underlined by the fact that the fluctuation in the number of Hungarians legally working in Germany and paying the social insurance contribution there is in harmony with the number of Hungarians who take jobs in the framework of entreprenuring contracts.

The heavy geographic concentration of Hungarian labour within Germany is fully supported by the figures broken down to provinces (in Austria the character of regional breakdown is similar). Approximately one-third of the Hungarian employees are focusing on Bavaria, and this proportion has been constant in the last ten years. The reasons for Baden-Württemberg being the second most preferred province are most certainly the standard of economic development and the high labour absorbing capacity.

One type of employment not regulated in details concerning labour opportunities in Germany is seasonal work, which is not restricted by a quota. In line with the requirements of the German labour market, foreigners may generally work in agricultural and catering areas. They may sell their own or others' products as travelling merchants or they may roam the country as jugglers/magicians/illusionists. The longest duration of stay is three months per year, which may not be extended. Travelling merchants and jugglers/magicians/illusionists may stay longer than those working in other areas, that is for up to nine months. Regarding seasonal employees, the 1999 and 2000 figures have been available. In 1999, altogether 3,333 persons worked as seasonal employees on German soil, 44.4 percent being men and 55.6 percent women. As much as 74.1 percent took jobs in the agriculture, as much as 22.4 percent worked in the catering, and the self-employed working as travelling merchants or jugglers/magicians/illusionists represented 3.5 percent. They were mostly (44.1%) below 30 years of age. The preliminary figures from the year 2000 reflect a similar magnitude and split-up. In the year 2000, up to mid-October, 3,272 people went to work abroad, and a slightly higher ratio (47.2%) was men than one year earlier. The shares of agricultural workers and travelling merchants fell back (67.6% and 3.2%), but the percentage of those working in the catering increased (29.2%). *Vis-à-vis* the pattern one year earlier, the proportion of youngsters increased (45.2%).

The employment of students in Germany is covered by separate regulations. They may only be employed in certain identified areas like in agriculture, in the catering, fast food out-

lets, in cleaning public buildings and industrial facilities and in the various areas of industry. Student employee statistics were only registered in the year 2000. Until October, altogether 132 students worked in Germany, primarily in the school holidays. Slightly more than 50 per cent were men and more than 90 percent were less than 25 years of age.

In Austria, foreigners may receive various kinds of employment permits depending on how long a period they are employed for. The employment permit (*Beschäftigungsbewilligung*) is for a period between four months and one year, the work permit (*Arbeiterlaubnis*) covers an employment period of between 1 and 5 years, and an exemption document may be issued among others to those who have worked legally in Austria for at least 5 years in the previous 8 years. Finally, on different grounds for example those Hungarians may undertake work legally who work in Austria in the framework of the agreement on cross-border commuters and on the exchange of trainees.

Examining the trend of employment in time, the number of Hungarians working in Austria has increased dramatically after the change of the political system: while in the seventies and eighties their number remained below 2 thousand, after 1991 this number has exceeded 6 thousand and as of the mid-1990's the constant figure has become more than 8 thousand persons, although after the peak of 1995 a slight drop could be experienced. According to the information received from the Ministry of Foreign Affairs, the average number of Hungarian employees in 1999 was altogether 8,968 persons, of which 1,355 had employment permits, 763 had work permits, 6,095 had exemption documents, and 756 persons were employed legally on different grounds. It seems that this split-up – at least as far as the magnitude is concerned – does not change significantly, because the January 2000 headcount of Hungarians was altogether 8,097, of which on the appropriate grounds as many as 1,097, 466, 5,756 and 778 people worked in Austria.

In comparison with the whole Austrian employment, the weight of Hungarians is negligible (0.26%) and even among the foreigners their proportion is only 3.5%. It is doubtless that their share vis-à-vis the other central European employees is already close to 30 percent, but this is justified both by the geographic location and the size of the country.

The geographic distance has been decisive in respect of which Austrian provinces were preferred by employees from each one-time socialist country. The outstanding role of Vienna is of course understandable, but in addition, the importance of the neighbouring Lower and Upper Austria is obvious in the case of the Czech Republic, Burgenland is mostly important for Hungarians and Lower Austria mostly for Slovaks. This regional breakdown has not shifted in recent years. The employment of Hungarians is focussing on the neighbouring Burgenland province. The capital and the province of Lower Austria have played a similar role in the second half of the nineties in the employment of Hungarians.

Between 1992 and 1999, the degree of schooling of Hungarians permitted to work in Austria was characterised by primary school education and skilled worker training. Among those, who took jobs in Austria, the highest proportion is represented by the employees with primary school education. In the last eight years, the proportion of these people has decreased gradually and the share of persons with higher education has increased, mostly that of skilled workers. Their share in 1992 was 7 percent, which grew to 15 percent by 1999. In Austria, the

primary shortage is in jobs requiring no special skills and secondary qualifications, respectively, so this is where it was the easiest to get a job. In not even a decade, the proportion of those having secondary and tertiary qualifications has increased somewhat, but in 1999 they still only represented jointly 2.5 percent of all employees.

In commuting across the Austrian border that started in the framework of a bilateral agreement in 1998, on the basis of 805 successful and extended applications, presumably the same number of Hungarian citizens had the chance to work in Austria as daily or weekly commuters. In 1999, the number of commuters on the basis of successful and extended applications grew to 920. It indicates the rapid depletion of the Hungarian commuters basis along the border that in 1998 the share of new applications submitted in the subject year was 75 percent which dropped to 25 percent in 1999. While in 1998 close to forty percent of the applications could not be assessed or were rejected, in 1999 practically all applications meeting the formal requirements were approved, which is primarily due to the fact that in 1998 only 54 percent of the applications and by 1999 as much as 95 percent of the applications were backed by a commitment from an appropriate employer in Burgenland. As a result, it is presumable that not even in the future may a trend bringing the cross-border commuting figure higher than roughly one thousand be expected. Employment in Burgenland primarily involves agricultural and services (catering) activities. Of the three source counties on the Hungarian side, the role of Győr-Moson-Sopron is dominant (the share of those coming from this county grew from 73 percent to 77 percent) and that of Zala county is marginal (in both years the number of those commuting to Austria from this county was 2% among the total number of people commuting across the border). Vas county, due to its population and transport conditions, will not play a significant role in the near future either. As a final conclusion, it can be said that as against 1995, the number of Hungarians commuting to Burgenland has dropped to one-third in 1999, which can be explained by the increasing difficulties of getting work in Austria and also by the improving economic conditions in Hungary.

Some questions of the migration of the pension-age population – Hungarian pensioners living abroad

György Marosi – Károly Miltényi

The first realisation in the context of composition of the migrating population was that the migrants are predominantly members of the young generations. The costs of bringing-up a child for the young but working-age immigrants rest with the native country, whereas their work increases the national income and consequently the national wealth of the host country. In the last decades of the 20th century a new migration trend was identified: old-age migration. The importance of old-age migration has grown in the recent decades with the ageing of the populations of the advanced countries and the rapid growth both in terms of absolute numbers and ratio of the overall population, of the pensioners. Taking the current demographic processes as a basis, it can be taken almost for sure that the ageing of the population of the rich countries will continue. Taking life-cycle based approaches as a basis, two motivating factors are believed to drive old-age migration: retirement and the loss of the ability to lead an independent life as a consequence of failing health.

The 19,126 Hungarians discussed in this study who draw Hungarian pension, represent a particular mass. The statistics on the pensions and other forms of allowance paid from Hungary to foreign countries to these nearly 20,000 people only cover Hungarian pensioners living abroad. It must be noted, however, that this mass is only one slice of the totality of Hungarian emigrant population of pension age living abroad. At the start of 2000, precisely 19,126 persons/emigrants living abroad drew pension or other old-age allowance from Hungary through the Polgári Kereskedelmi Bank Rt. (Civil Trade Bank), the financial institution appointed to handle such matters. In fact, only two thirds of these people receive pension or some other form of old-age allowance (12,652 people). The remaining one third (6,474 people) receive an allowance from the Hungarian state on the ground that they are entitled to compensation for nationalised property which they converted into life annuity. 53% of the people receiving pension or other old-age allowance are women and 47% are men. Women preponderate among those people who draw widow's pension, they account for over 11% of female pensioners. The composition of the people drawing a pension or other old-age allowance is highly heterogeneous, it also varies according to the date of leaving the country. There may be a few emigrants among them from the years 1945–48. The nearly 200,000 emigrants population of 1956 is presumably under-represented among the pensioners, and only those people can be among them who passed the age of 30 when they left the country. It is presumed that a bigger share of them emigrated in the 1970s and 1980s in a way that they left the country on tourist passport but did not return. There were many middle-aged among these who left the country after having spent 10 or more years in work.

Hungarian pensions were granted to a very small number of Hungarians living abroad also before 1991. But granting pensions to larger number of eligible people began in 1991, in

the wake of Article 279 of the Council of Ministers ruling no. 89/1990 (V.1.) MT (entered into force on May 1, 1990). 40% of the foreign pensions were granted in 1992, but the tendency was already rather strong in the preceding and in the following years, too. The heavy growth in 1992 was explained with the provision of allowances and annuities in connection with the state compensations. The fact that in pension allowances provided in early 2000 service times of 10 years or only slightly longer period dominate, is also supported by relevant, but only partial data. This indicates that a smaller part of the emigrants who receive pension allowance abroad is constituted by those people who left the country in 1956 in a more mature age of above 30. The majority of people, however, probably left the country in the 1970s and 1980s on a legal (tourist) passport; there were many middle-aged with 10–15 years' active service time in Hungary behind them. The composition of pensions according to the monthly sum in January 2000 shows that extremely low pensions dominate, which is the direct consequence of a short service time. If we only consider pensions, almost half of them are between 20,001 and 25,000 HUF, a quarter of the pensions are smaller even and another quarter bigger, around HUF 35,000 or under. The distribution of the sums and the average (HUF 23,726) are indicative of a much more modest level than the distribution and the average pension (HUF 30,743) in Hungary in 1999. Compared to the 2000 average Hungarian pension (HUF 33,212) we get an even lower value. It may be established in conclusion that the financial allowances provided for the 19,126 Hungarian emigrants living abroad at the start of 2000 – whose number is expected to decrease as a consequence of deaths – do not present any major financial burden for the Hungarian state. The total amount of these pensions remained below 0.5% of overall pensions in 2000.

The geographical distribution of Hungarians receiving pensions/allowances shows an extremely varied picture. Almost a quarter of them (4,535 people) live in the United States, 18% (3,397) in Canada and 11% (2,142) in Germany. About a thousand or so pensioners live in Israel, Austria, Australia, Switzerland, Sweden and in Romania. It must be noted here, however, that in Romania and in the other neighbouring countries (Slovakia, Yugoslavia, Ukraine) compensation-related annuities dominate, pensions are received by 2–6 persons per country. This has to be stressed from the point of view of the final conclusions, which discuss the expected developments in this field in the future.

In the near future and in medium-term (10–15 years), old-age migration will probably only affect Hungary, as a destination country. This follows from the income/pension situation and from purchasing power parity. It is common knowledge, that in the richer and higher income countries the price level is also higher. (In this context, the income proportions for Hungary and the West European countries, calculated on the basis of simple conversion rates, worth out to 1:8 or even 1:10, while the proportions that also consider purchasing power parity produce figures in the range of 1:2.5 – 1:3.) As a consequence, moving to Hungary from any Western country, for example from Austria, embodies considerable financial advantage for a pensioner. The same goes for Hungarians returning home from emigration in the West who draw all or part of their pension from abroad. No statistically significant pensioner migration is expected in the opposite direction, that is from Hungary to other countries, because not even the highest Hungarian pensions afford an acceptable standard of living

abroad. The small number of old-age emigration is only made possible by the fact that these people join their family, children and share with them some of their housing and living costs. At the same time, it must also be noted that the old-age immigrants, especially those of poor income, like the ones coming from the neighbouring countries, also use the health and welfare systems which are financed fully or partly from state/local government budgets. This must be taken into consideration if we have to face any major degree of old-age immigration. At present, the number of pensioners returning from emigration in the West is estimated at a few tens of thousands but the number is expected to grow.

Changes in the evaluation within the European Union regarding the accession countries and their citizens

Irén Gödri

The December 1995 session of the European Council in Madrid authorised the European Commission to elaborate and submit to the Council the Commission's opinion on the accession applications of the associated countries of East and Central Europe. To arrive at findings about the countries, the Commission compiled a questionnaire (sent to the involved countries in April 1996) and the opinions about the countries intending to join the Union was published for the first time on 16 July 1997. Since 1997 the name Regular Report has been introduced and it is published every year providing for an even more precise and professionally detailed picture about the candidates. These reports and the conclusions drawn on the basis of summarising the same assist the Council in continuing the accession negotiations and also in making decisions about the accession of new members. The first such report, which gives an account of the ten East and Central European nominee countries as well as Turkey and Cyprus, was published in November 1998. The 1993 opinion about Malta's accession was updated in February 1999, after Malta renewed its application for accession. Therefore, the second 'Regular Report' published in October 1999 already covered the development and accession compliance of thirteen countries, similarly to the third report published in October 2000. Another kind of document is the Agenda 2000 in which the Commission outlined the future development trends of the European Union and the related guidelines up to 2006, the 'challenges' of expansion, the opinion of the Commission about the applicant countries and its proposal on launching the accession process, the impact of expansion on the EU as a whole, and the future budget allocations in view of the enlarged Union.

Prior to closing the 15-month Intergovernmental Conference aimed at converting the EU's inner structure, after completing several thousand pages of questionnaires, the Commission's opinion about the ten east central European countries that applied for accession was published in July 1997. The requirements identified at the Copenhagen summit in 1993 were met by Hungary, Poland, the Czech Republic, Slovenia and Estonia to such an extent that with these countries the Commission has recommended the starting of accession negotiations already as of January 1998 (similarly to Cyprus which has already received a promise earlier to this effect). The other applicants – Bulgaria, Romania, Slovakia, Latvia and Lithuania – were only seen to have a chance if they were qualified for accession in future evaluations to take place over the years. Through these country's opinions the Union has proven according to observers that it does not consider the applicants as a homogenous group, but applies the principle of differentiation. The country analyses lack any subjectivity: extremely detailed assessments edited from identical 'sentence panels' were prepared in a dry

language about the performance of countries, which had to answer the same 'examination questions'.

The further development of all candidate countries is covered in the annual reports published under the title 'Regular Report', which are submitted by the Commission to the European Council. The Commission's opinions published in November 1998 mostly reflect positive changes. In October 1999, the European Commission published its next country opinion. The conclusions of the Commission report presenting the progress and actual situation of the East and Central European countries as well as Cyprus and Malta intending to join the EU suggested to the European Union to modify the expansion strategy and to extend the accession negotiations to a further six countries. The new strategy developed by the European Commission proposed commencing the discussion of a 'limited number' of chapters with those countries joining in the second round and the closing of a chapter was made subject to the progress of the candidate country's preparations. In the case of the countries that conducted accession negotiations in the first round, a 'phased' process was used: an identical number of chapters were opened and closed for the whole group and new ones were opened subsequently. In summarising the country assessments, the Commission has again emphasised the importance of being prepared for accession, and also that prior to concluding the accession agreement, the nominees must adopt European Community law and they must run their institutions at a Union standard. According to the Commission's annual report published on 8 November 2000, most of the nominee countries made progress in meeting the accession criteria. On the basis of the European Commission's reports, the developments in the idea of EU expansion can be followed. The assessment of the countries intending to join reflects positive changes on the basis of their compliance with the accession criteria laid down in Copenhagen. In the conclusions of its most recent report, the Commission proposes expanding to a further six countries the accession negotiations that have already been started with six countries in March 1998. Depending on the level of their preparations, Bulgaria, Latvia, Lithuania, Malta, Romania and Slovakia may join negotiations of certain chapters of European Community law, as scheduled. The modified EU strategy could result in a mingling of the countries that started the accession negotiations in the first and in the second round, and also in setting up a 'ranking order' on the basis of their current situation and level of preparations.

In addition to the official assessments of the European Commission, public opinion polls conducted within the European Union among the population of Member States about the evaluation of countries intending to join also provide interesting additional information. These public opinion polls – questionnaire-based surveys co-ordinated by the European Commission – are organised twice a year (in spring and autumn) in every country, using a representative sample of approximately one thousand people of 15 years of age and older. In addition to several other topics, questions are also asked about opinions related to the expansion of the Union, among other things regarding the support received by the candidate countries in joining the Union. The results are made available twice a year in a publication called Standard Eurobarometer.

The first survey after the fourth expansion of the European Union (when Austria, Finland and Sweden joined on 1 January 1995) took place in spring 1995 in the fifteen-member Union. In addition to judging the expansion of and the attitudes to the Union, it has also been asked how realistic the EU population believed it was that the central European candidate countries (like Hungary, Poland, the Czech Republic and Slovenia) could join until 2010. As much as 56 percent of the respondents said that a realistic chance for this expansion would come in the next fifteen years. The hopeful respondents were in majority in Denmark (74%), Finland (72%), Sweden (69%), the UK (66%) and Austria (64%). The least optimistic were the French (36%), the Dutch (31%), the Luxembourgers (29%) and the Belgians (27%). Those, who had no opinion were mostly the Spanish (36%), the Portuguese (33%), the Italians (28%) and the Irish (26%).

In spring 1996, at the time when a survey on a much larger sample has taken place, questions about supporting the accession of the not yet EU member European countries were asked, no longer in general terms, but separately regarding each country. The following shares reflect the average of support received in 15 countries. The countries most accepted from the aspect of accession were Switzerland (72%) and Norway (70%) in spite of the fact that these two countries have not even applied for membership (in the Norwegian referendum of 1994, the proportion of those opposing accession to the EU was 52%). The second group of countries, with a significant (20 percentage points) difference in support consists of Hungary, Malta and Poland. The accession of these countries has been supported by every second respondent. And, out of ten people, more than four supported the accession of the Czech Republic and Cyprus as well. Regarding the other countries, the support is less than 40%, with the least supported candidates being Slovenia and Turkey, let alone the not even nominee Russia. If it is also examined which of the 15 Member States show higher or lower support for the countries about to join, the finding is that the Netherlands is the most positive country regarding the accession of new members, followed by Sweden, Greece, Spain, Italy and Finland (in the case of all these countries, the support of new candidates is 50% or higher). The least accepting (showing 31% or less support) are France, Austria, Luxembourg and Belgium.

The survey in spring 1997 was made 2–3 months earlier than the publication of the European Commission's country opinions. On the basis of the results, the opinion formed by the general public about the countries intending to join can be compared with the Commission's opinion and also with the ranking order set up by the Commission. The results do not show much deviation vis-à-vis the responses given to a similar question one year earlier. A slight drop has been found in the case of Poland (-3 percentage points), Cyprus (-3 percentage points), Romania (-3 percentage points) and Turkey (-4 percentage points). This shows that the six countries found to be suitable by the European Commission for starting the accession negotiations are not exactly the same as the countries most supported by public opinion. Switzerland and Norway – as the countries most positively assessed by public opinion – are *ab ovo* not among those countries intending to join. The countries that were favourably qualified by the Commission, that is Hungary, Poland, the Czech Republic and Cyprus, received 40–50 percent support from the population of the Member States. Estonia

and Slovenia, which have also been found by the Commission to be appropriate for commencing the accession negotiations, won even less public opinion support: the former country's accession to the Union was supported by 36 percent of the respondents, and only 34 percent supported the latter.

Accession negotiations were started on 31 March 1998 with the six countries proposed by the Commission. The usual public opinion polls among the EU Member States have taken place in April-May, and the results reflect the opinion of the population in the 15 countries in the light of the expansion preparations of the European Union. According to the survey, the support of the accession has shown an increase for all the 11 candidate countries as against the findings of the survey six months earlier. It is interesting to note that this growth was 6–7 percentage points identically for all countries, consequently the ranking sequence based on support remained unchanged. Hungary was still leading the group (with 53 percent support) followed by Poland, the Czech Republic and Cyprus. Estonia and Slovenia again have not received more support than the other five countries not yet suitable for accession negotiations.

The attitude shown to various countries was not uniform either: in certain Member States similar attitudes were found towards all candidate countries, and in others this attitude has been very much different. The largest gap in the judgement of various countries (i.e. the largest distance between the most and least supported country's evaluation) was found in Greece, Germany and Austria (the difference is more than 30 percentage points). The evaluation of the 11 countries is most uniform in Portugal, Spain, Belgium, Luxembourg and Italy (the difference is 5–10 percentage points). In evaluating these results, it is also to be taken into consideration that the number of those who failed to express an opinion was quite high in certain Member States: in Ireland, Portugal, Spain and the United Kingdom, more than 30 percent of the respondents said they did not know when asked to make an evaluation of the accession. If the average (25%) of the 15 countries participating in the survey is considered, the fact has to be faced indeed that we do not have the opinion of a significant stratum, and the possibility prevails that with the progressing of accession negotiations, those who said „I don't know” would form some kind of an opinion, which may change the picture that has emerged so far about the support.

In autumn 1998, the highest support was obtained by Malta (52%) which has renewed its application for accession, and the support of this country was the highest in Greece (72%) followed by the United Kingdom (63%). The lowest figure was obtained in Belgium (39%). Slightly falling behind was Hungary, the accession of which was supported by 50 percent of the respondents, with the highest figure in Denmark (69%) as well as in Sweden and Finland (68%) and the lowest in Belgium (30%). Poland was the third with 47 percent support, achieving 76% support in Denmark and 24% in Austria. Cyprus and the Czech Republic received 45% support each. Cyprus continued to be best supported (89%) in Greece, and – much less, but still above the average – in Sweden (56%) and in the United Kingdom (55%) with the lowest support in Belgium (34%). The Czech Republic was best supported by the Swedish (69%) and the least by the Belgians (30%). Estonia and Slovenia still could not acquire better positioning than the other five countries not yet entering the accession negotiations. Estonia received the highest support in Scandinavian countries (Sweden and

Finland: 72%), but its acceptance was very low in Belgium and Austria (26% and 28%, respectively), while Slovenia received the lowest support (36%) out of all the countries, with Sweden showing the highest figure (54%) and Belgium the lowest (23%).

It is shown also by the discussion above that within the Union the acceptance of new members intending to join is not uniform. There are countries that generally support accession, for example Sweden, where the average support for the 12 candidates is 63%, and Denmark and Greece where this figure is 61%, but at the same time there are countries that mostly oppose accession of most nominees, like for example Belgium where the average of the support is hardly 28% and Austria where it is 30%. As shown by the results of previous years, the extent of support does not always show a uniform picture even within the very same country: there are countries where judgement about the joining of various countries is very much diverse and a large gap is found in support rates, while in other countries a more uniform opinion is evident. There is a large difference between the support of the highest and lowest accepted country in Greece and Austria (38 percentage points) and in Finland (34 percentage points), Denmark (32 percentage points) and Germany (31 percentage points). The deviation is very low in Spain (5 percentage points) and in Portugal (7 percentage points). In Greece, the large difference stems from the fact that support for Cyprus is extremely high (89%) and in Austria it is caused by the fact that Romania's support (15%) is very low. The share of those failing to express an opinion has evolved similarly in the various countries as in the previous survey: it is the lowest among the Greek, the Danish, the Dutch and the Finnish population (13–16%) and the highest among the Portuguese, the Irish and the Spanish (34–37 percent).

The results of the survey carried out in autumn 1999 have not shown a shift in public opinion in the support of each country. With a difference of 1–2 percentage points, the results obtained earlier were repeated. The high ratio of those who failed to express an opinion continued to prevail and this means that the public opinion is still not absolutely clear in the range of issues associated with the expansion of the Union. Of the 13 candidate countries, Malta continues to receive the highest support (72 percent in Greece, 36 percent in France). Not very much behind, Hungary has been supported mostly by the Swedish and the Danish (65%) and least by the French (36%). These candidate countries are followed by Poland, Cyprus and the Czech Republic with very similar rates. The support of Estonia and Slovenia still does not stand out of the other east European countries and a substantial growth is not evident in spite of the accession negotiations underway and the favourable opinions of the Commission. The average support of the 15 listed countries has not changed much in the various Member States either: an increase of 6 percentage points is evident in the case of Sweden and Austria, but in the case of the others the deviation is only 1–3 percentage points vis-à-vis the proportion experienced six month earlier. A generally high support has been given in Sweden (62%), Denmark (60%), Greece (57%) and the Netherlands (55%) and a low support in France (34%), Austria (35%) and Germany (38%).

The last public opinion poll in the EU Member States took place in the autumn of 2000. The preliminary results (published in February 2001) show that as much as 44 percent of the respondents support the expansion of the Union and 35 percent are against it.

Supporting the accession of new members is strongest in Greece, Italy, Denmark and Sweden, and weakest in the United Kingdom, Austria and France.

Making a recap of the support the 13 countries intending to join have received as of 1996 until today, it is clear that a slight fluctuation has occurred in most cases regarding all countries and hence the ranking sequence of support identified as a result of the first questionnaire has not changed much. Hungary was followed by Poland and the Czech Republic (and only Cyprus preceded the Czech Republic slightly), Estonia and Slovenia have been constantly the fourth and fifth. It is interesting to note that in the case of all countries the support has increased (by 6–7 percentage points) in spring 1998, one or two months after the official beginning of the first six countries' accession negotiations, followed by a substantial decrease. The support of the countries that started accession negotiations in the first round is well separated (the difference between the highest and lowest supported country is approximately 15 percentage points). Of the countries in the second round, the support of only Malta and Turkey deviates very much from the average (the former is much higher, the latter is lower), and the support of the other five countries (Slovakia, Latvia, Bulgaria, Lithuania, Romania) is overlapping – the difference is only 1–2 percentage points. If the rate of support is examined, this group of countries would be somewhere between Estonia and Slovenia among the so-called first round countries. It is necessary to emphasise again that the values indicating the support of each country are reflected in the average of the 15 Member States. However, the support of each country shows a very large deviation (even by 30 percentage points) within the population of various Member States. The continuously high proportion of those not expressing an opinion should not be disregarded either: approximately 20–30 per cent of the respondents could not say whether they support or oppose the joining of various countries to the Union. Of course, this uncertainty has not been uniform in the 15 Member States either (there are differences of 20 percentage points), but it underlines indeed that in case those who do not have an opinion also take a stand with the approaching of accession dates, this could change the picture that now seems to be quite steady about the support of each country.

Szerzők jegyzéke

- Fóti Klára*, tudományos főmunkatárs, Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet.
- Gödri Irén*, doktorandusz, Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Illés Sándor*, tudományos főmunkatárs, Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet.
- L. Rédei Mária*, egyetemi docens, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Természettudományi Kar Regionális Földrajzi Tanszék.
- Lukács Éva*, az Európai Integrációs Tárcaközi Bizottság 2. sz. munkacsoport vezetője, Szociális és Családügyi Minisztérium.
- Marosi György*, főosztályvezető, Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság Statisztikai főosztály.
- Melegh Attila*, tudományos munkatárs, Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Miltényi Károly*, nyugalmazott intézeti igazgató, Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Németh Mária*, statisztikus, Központi Statisztikai Hivatal Népesedés-, egészségügyi és szociális statisztikai főosztály Vándorlás-statisztikai osztály.
- Szabó Pál*, doktorandusz, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Természettudományi Kar Regionális Földrajzi Tanszék.
- Tóth Pál Péter*, Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottság elnöke, Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet.

